

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΝΕΟΤΕΡΗΣ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ,
ΛΑΟΓΡΑΦΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
ΚΛΑΔΟΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΧΩΡΩΝ ΧΕΡΣΟΝΗΣΟΥ
ΤΟΥ ΑΙΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΑΤΘΑΙΟΣ ΡΗΓΚΟΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΠΟ «NATIO TOLERATA» ΣΕ «NATION ACCEPTA»
ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΩΝ
ΤΗΣ ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 18^ο ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΣΦΕΤΑΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2014

Στη γιαγιά μου

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
A. ΑΠΟ ΤΟΝ «ΕΥΛΙΝΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΖΥΓΟ» ΣΤΟΝ «ΣΙΔΕΡΕΝΙΟ» ΑΥΣΤΡΙΑΚΟ ...	19
I. <i>Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΥΒΟΥΡΓΩΝ</i> .	19
II. <i>ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΥΤΟΚΕΝΤΡΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ</i>	23
III. <i>Η ΠΕΦΩΤΙΣΜΕΝΗ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΘΗΡΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΩΣΗΦ Β΄</i> ...	25
B. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ	32
I. <i>Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΗΝ ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 18^ο ΑΙΩΝΑ</i> .	32
II. <i>Η ΟΥΝΙΑ</i>	41
III. <i>ΟΥΝΙΤΕΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ</i>	49
IV. <i>Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ</i>	59
Γ. Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ	77
I. <i>ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ</i>	77
II. <i>ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΤΟΥ ΜΠΛΑΖ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΠΡΑΣΟΦ</i>	82
III. <i>Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ</i> ...	88
Δ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ	124
I. <i>Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΛΛΟΤΡΙΕΣ ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΤΑΞΕΙΣ</i>	124
II. <i>ΟΙ ΡΟΥΜΑΝΟΙ ΣΥΝΟΡΙΑΚΟΙ ΦΡΟΥΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΟΡΟΥ</i>	132
III. <i>Η ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ</i>	139
IV. <i>Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΞΕΡΓΕΣΗ ΤΟΥ 1784 ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΧΟΡΕΑ, ΚΛΟΣΚΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΑΝ</i>	145
Ε. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΣΑΡΚΩΣΗ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΙΚΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΩΝ ...	161
I. <i>SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM TRANS-SILVANIAE</i>	161
II. <i>Ο ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΣ ΙΑΚΩΒΙΝΙΣΜΟΣ</i>	168
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	174
ΕΠΙΜΕΤΡΟ	194
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	195
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	221

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Κύριος σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η αναπλήρωση, εν μέρει, ενός μεγάλου κενού που υφίσταται στην ελληνική ιστοριογραφία, σχετικά με την ιστορία της Τρανσυλβανίας. Λόγω του κενού αυτού, το θέμα της εργασίας δε θα μπορούσε να είναι πιο εξειδικευμένο, ενώ, από την άλλη, δε θα μπορούσε να είναι και πιο γενικό, γιατί τότε θα χρειαζόνταν συγγραφή βιβλίου, ώστε να αποφευχθεί η επιφανειακότητα στην προσέγγιση. Έτσι, επιλέχθηκε ο 18^{ος} αιώνας, που είναι, ίσως, και ο πιο σημαντικός, αφού τότε λαμβάνουν χώρα οι περισσότεροι και σπουδαιότεροι αγώνες των Ρουμάνων, σε όλα τα επίπεδα, και αρχίζει να διαπλάθεται η ρουμανική εθνική συνείδηση. Είναι αυτός ο αιώνας, στην Τρανσυλβανία, που έδωσε στους Ρουμάνους κορυφαίες ηγετικές φυσιογνωμίες, με πολυδιάστατη συνεισφορά στη σφυρηλάτηση των εθνικών τους δεσμών. Στο τέλος του 18^{ου} αιώνα, όλα τα επιμέρους στοιχεία που χαρακτηρίζουν το ρουμανικό στοιχείο ωριμάζουν και συγκλίνουν προς εξυπηρέτηση του κοινού εθνικού σκοπού.

Αν και μέσα στους στόχους της εργασίας συμπεριλαμβάνεται και η διάλυση της γνωστής ομίχλης που περιβάλλει την Τρανσυλβανία, εμφανίζοντάς την να ακροβατεί μεταξύ ιστορίας και μύθου, τα γεγονότα που διαδραματίζονται σε αυτή την πολυτάραχη περιοχή φαίνεται πως δεν την αφήνουν να ξεφύγει ολοκληρωτικά από τη σφαίρα του θρυλικού. Η γοητεία που συνεχίζει να ασκεί αυτή η ιδιαίτερη γωνιά των Βαλκανίων, από οποιαδήποτε οπτική γωνία και να ειδωθεί, συνεχίζει να είναι τεράστια. Έτσι, η έκφραση και η μεταλαμπάδευση αυτής της γοητείας, συμβαδίζει, αναπόφευκτα, στην εργασία αυτή με την επιστημονική παράθεση και ανάλυση των ιστορικών γεγονότων.

Στη συγκεκριμένη εργασία καταβάλλεται ιδιαίτερη προσπάθεια να τονιστεί με αντικειμενικότητα το μέγεθος των διακρίσεων και των αδικιών που

λαμβάνουν χώρα εις βάρος των Τρανσυλβανών Ρουμάνων και κορυφώνονται τον 18^ο αιώνα. Και αυτό, γιατί, ίσως πουθενά αλλού στην Ευρώπη την εποχή αυτή, δεν υφίσταντο τόσο μεγάλες και συστηματοποιημένες διακρίσεις εις βάρος της πλειοψηφίας του αυτόχθονα πληθυσμού. Αναμφίβολα, λοιπόν, το συγκεκριμένο θέμα δεν μπορεί να αφήσει αδιάφορους τους βαλκάνιους Έλληνες, που, ως γνωστό, την ίδια περίοδο στέναζαν κάτω από τον δικό τους ζυγό.

Τελικό στόχο της εργασίας αυτής, αποτελεί η ευρεία χρήση της από μελλοντικούς Έλληνες ερευνητές της βαλκανικής ιστορίας, ως εφалτήριο στα πρώτα τους βήματα στη νεώτερη τρανσυλβανική ιστορία. Αυτός είναι ένας από τους κύριους λόγους της πλούσιας βιβλιογραφίας που παρατίθεται, ώστε ο νέος ιστορικός που θα καταπιαστεί με αντίστοιχο θέμα να αντιμετωπίσει όσο το δυνατόν λιγότερες δυσκολίες στην ανεύρεση πηγών. Βασική προϋπόθεση, βέβαια, συνιστά η έστω και στοιχειώδης γνώση της ρουμανικής γλώσσας, στην οποία είναι γραμμένη η συντριπτική πλειοψηφία των ιστορικών αναφορών. Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν αποτελεί και μοναδική προϋπόθεση, αφού, πολλές φορές, η συναναστροφή με την τρανσυλβανική πραγματικότητα αποδείχθηκε εξίσου σημαντικός σύμβουλος με τα ιστορικά στοιχεία. Δεν πρέπει να λησμονάται, εξάλλου, ότι μέσω της ιστορίας αποτυπώνεται η προβολή του παρελθόντος στο παρόν και πως η σχέση μεταξύ των δύο αυτών χρονικών καταστάσεων είναι παντοτινά αμφίδρομη και νομοτελειακά αλληλένδετη, κάτι το οποίο εκφράζεται ξεκάθαρα στην Τρανσυλβανία του χτες και του σήμερα.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το οροπέδιο της Τρανσυλβανίας ορίζεται γεωγραφικά από τα ανατολικά Καρπάθια στα ανατολικά, που το χωρίζουν από τη Μολδαβία, τα μεσημβρινά Καρπάθια (Τρανσυλβανικές Άλπεις) στα νότια, που το χωρίζουν από τη Βλαχία, και τα μικρά Καρπάθια (Δυτικά Όρη) στα δυτικά, που το χωρίζουν από την πανονική πεδιάδα, προσδίδοντάς του μια μορφή τριγώνου. Ιστορικά, όμως, στον όρο Τρανσυλβανία συμπεριλαμβάνονται και όλες οι περιοχές μεταξύ των δυτικών Καρπαθίων και του ποταμού Τίσα¹, που αποτελούν τις ιστορικές περιοχές από βόρεια προς νότια, του Μαραμούρες, της Κρισάνα και του Βανάτου, γνωστές ως Παρτιουμ, παραπλήσιας ιστορικής πορείας, εθνολογικής σύστασης και έκτασης σχεδόν ίσης με αυτήν της καθαυτού Τρανσυλβανίας (συνολικά 100.000 τ.χμ.)².

Το όνομα της περιοχής που ονομάζονταν Μεσόγειος Δακία κατά την αρχαιότητα, προέρχεται από τους λατινικούς όρους *ultra silvam*, που σημαίνει πέρα από τους δρυμούς, εξαιτίας των δασωδών εκτάσεων των Καρπαθίων. Αποτέλεσε σταυροδρόμι πολλών λαών κατά τον Μεσαίωνα, ο καθένας από τους οποίους είχε και μια ιδιαίτερη ονομασία για τη χώρα αυτή: *Ardeal* στα ρουμάνικα, *Erdely* στα ουγγρικά, *Siebenburgen* (επτά κάστρα) στα γερμανικά. Σφηνωμένη εντός του καρπαθιακού τόξου³ στις παρυφές των Βαλκανίων, η Τρανσυλβανία αποτελεί εξαιρετικό φυσικό οχυρό. Με υπέδαφος πλούσιο⁴ σε χρυσό, ασήμι, χαλκό, άνθρακα και άλας, αποτέλεσε από νωρίς στόχο εισβολών. Η θέση της μεταξύ κεντρικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης, στο εμπορικό,

¹ Wachtel, Andrew Baruch, *The Balkans in World History*, ed. Oxford University Press, New York, 2008, σ.29

² Onciu, Parascovia, «Prin destine similare – istoria ne leagă (Μέσω ομοίων πεπρωμένων – η ιστορία μας ενώνει)», εισαγωγική μελέτη στο *Transilvania-țară de dor (Τρανσυλβανία-χώρα ποθητή)*, επιμ. Lidia Kulikovski, Ludmila Carița, ed. Biblioteca municipală “P.B.Hasdeu”, Chișinău 2002, σ.8

³ Καστελλάν, Ζωρζ, *Η Ιστορία των Βαλκανίων*, μτφρ. Βασιλική Αλιφέρη, εκδ. Γκοβοστή, Αθήνα, 1991, σ.217

⁴ Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, *Οι Βαλκανικοί Λαοί*, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1992, σ.247

θηροσκευτικό και διαπολιτισμικό σταυροδρόμι Ανατολής και Δύσης, την κατέστησε ένα από τα πιο νευραλγικά σημεία στη γηραιά Ήπειρο.

Η Τρανσυλβανία κατοικήθηκε ήδη από τον 17^ο π.Χ. αιώνα από πρωτοθρακικά φύλα, αποτελώντας μέρος του πολιτισμού της Βιτεμβέργης⁵. Παρακλάδι θρακικό, οι Δάκες, ίδρυσαν βασίλειο κατά τους ιστορικούς χρόνους, το οποίο εκτεινόταν στο σημερινό χώρο της Ρουμανίας και συμπεριλάμβανε και την Τρανσυλβανία. Το δακικό βασίλειο έφτασε στη μέγιστη έκταση και ακμή του τον 1^ο π.Χ. αιώνα, επί της βασιλείας του Μπουρεβίστα (82 – 44 π.Χ.). Ήταν τέτοια η δύναμη του Μπουρεβίστα, που του επέτρεπε να αναμιγνύεται στα εσωτερικά της Ρώμης, παίρνοντας θέση στη διαμάχη μεταξύ Πομπηίου και Καίσαρα, υπέρ του πρώτου⁶ και προκαλώντας τη μήνη του δευτέρου, που ετοίμασε εκστρατεία κατά των Δακών, με το θάνατο, όμως, να τον προλαβαίνει, αυτόν και τον αντίπαλό του την ίδια χρονιά.

Η δύναμη και τα πλούτη της Δακίας, φυσικά, δεν μπορούσαν να αφήσουν αδιάφορη τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία⁷. Το βασίλειο των Δακών στα τέλη του 1^{ου} μ.Χ. αιώνα μπορεί να είχε χάσει σε έκταση, αλλά είχε κερδίσει σε ομοιογένεια, και το κέντρο βάρους του είχε μετατοπιστεί στην Τρανσυλβανία με πρωτεύουσα τη Σαρμιζεγέζουσα⁸. Έτσι, ο αυτοκράτορας Τραϊανός αποφάσισε να εισβάλει στη Δακία στις αρχές του επόμενου αιώνα. Οι Δάκες με τον ηρωικό βασιλιά τους Δεκέβαλο (87–106 μ.Χ.) αντέταξαν σθεναρή αντίσταση, αλλά οι Ρωμαίοι με δύο εκστρατείες (101–102 και 105–106 μ.Χ.), κατάφεραν να την κάμψουν, με τον Δεκέβαλο να αυτοκτονεί για να μην κοσμήσει το θρίαμβο του Ρωμαίου Αυτοκράτορα.

⁵ Opperman, Manfred, *Tracii între arcul carpatic și marea egee (Οι Θράκες μεταξύ του καρπαθιακού τόξου και του Αιγαίου Πελάγους)*, ed. Militara, București, 1988, σ.50

⁶ Pop, Ioan-Aurel, *Istoria Românilor (Η Ιστορία των Ρουμάνων)*, ed. Litera, Chișinău, 2010, σσ.21-23

⁷ Zamfirescu, Duiliu, «De unde și cine suntem (Από πού και ποιο είμαστε)», *Război*, Κλουζ, τευχ. Ιουλ.1909, σ.378

⁸ René Ristelhueber, *Ιστορία των Βαλκανικών Λαών*, μτφρ. Αναστασία Μεθενίτη, Αναστάσιος Στεφανής, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1995, σ.75

Η Δακία μετατράπηκε σε αυτοκρατορική επαρχία και η περιοχή της Τρανσυλβανίας αποτέλεσε την «άνω Δακία»⁹. Αμέσως μετά την κατάκτηση, άρχισε ο αποικισμός από τους Ρωμαίους, στον οποίο δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση¹⁰, αφού η Δακία αποτέλεσε ένα νέο εκτεταμένο *limes*, με το 10% του ρωμαϊκού στρατού να εδράζεται εκεί. Επιμίξεις του λατινικού με το δακικό στοιχείο έλαβαν χώρα αργά, αλλά σταθερά, και εκτός από τη συνεχή παρουσία των ρωμαϊκών λεγεώνων, ευνοήθηκαν από το χτίσιμο νέων πόλεων, καθώς και από το διάταγμα του Καρακάλλα το 212 μ.Χ., που παραχωρούσε το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη σε όλους τους κατοίκους της Αυτοκρατορίας. Ο εκρωμαϊσμός συνεχίστηκε και μετά τη στρατιωτική εκκένωση της επαρχίας στα τέλη του 3^{ου} μ.Χ. αιώνα, μέσω της διατήρησης των επαφών και του εμπορίου με την Αυτοκρατορία, και μάλιστα, ενισχύθηκε με την έλευση του Χριστιανισμού¹¹ στις αρχές του επόμενου, επί Μ. Κωνσταντίνου, αποτελώντας ένα ισχυρότατο συνεκτικό και αυτοπροσδιοριστικό στοιχείο σε μια εποχή πολιτικής αβεβαιότητας.

Η απόσυρση, λοιπόν, των ρωμαϊκών στρατευμάτων πίσω από το Δούναβη, που διατάχτηκε από τον Αυρηλιανό το 271 π.Χ. για στρατιωτικούς λόγους, δε σήμαινε αυτόματα και την παντελή αποκοπή των δεσμών με τη Δακία, όπου η λατινική δε σταμάτησε ποτέ να μιλιέται. Άφησε, όμως, τον ντόπιο δακορωμαϊκό πληθυσμό απροστάτευτο στα στίφη των βαρβάρων εισβολέων, αναγκάζοντάς τον να καταφεύγει στα δάση και τα όρη¹² και μην επιτρέποντάς του να εγκαθιδρύσει σταθερές πολιτικές δομές. Τα διάφορα βαρβαρικά φύλα που πέρασαν και από την Τρανσυλβανία, δεν επηρέασαν σε βάθος την εθνολογική

⁹ Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului roman (Μια ειλικρινής ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2010, σ.42

¹⁰ αυτόθι, σσ.43,44

¹¹ Βλ. Ioan-Aurel Pop, ο.π., σ.38

¹² αυτόθι, σ.39

σύστασή της, αφού δεν ήταν πολυπληθής και τη χρησιμοποίησαν περισσότερο ως βάση για επιδρομές στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, παρά ως χώρο εγκατάστασης.

Σε αντίθεση, όμως, με τους Ούννους, τους Γότθους, τους Γέπιδες και τους Αβάρους, οι Σλάβοι ήταν πολυάριθμοι και είχαν έρθει για να μείνουν. Παρολαυτά, ενώ νοτιώς του Δούναβη το λατινικό στοιχείο εκσλαβίστηκε, στο χώρο της σημερινής Ρουμανίας συνέβη το αντίθετο, με τους Σλάβους να αφομοιώνονται επιτυχώς ως τον 9^ο αιώνα από το ντόπιο στοιχείο, που επηρεάστηκε ελαφρώς, στις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές του δομές, ειδικά στην Τρανσυλβανία¹³. Με τον εκχριστιανισμό, όμως, των Βουλγάρων και την εγκαθίδρυση ισχυρού βουλγαρικού βασιλείου, η λατινική αντικαθίσταται από τη σλαβική¹⁴ στο χώρο της Εκκλησίας και εισάγεται το κυριλλικό αλφάβητο.

Κατά τον 10^ο αιώνα, εμφανίζονται στην Τρανσυλβανία δουκάτα¹⁵ (πολλά από τα οποία φόρου υποτελή στο Βυζάντιο), υπό τη διοίκηση αυτόχθονων ηγεμόνων, όπως του Μενουμόρουτ στην Κρισάνα, του Γκλάντ και μετέπειτα του Αχτούν στο Βανάτο, του Τζέλου στην περιοχή του Κλουζ και του Γκιούλα στην περιοχή της Άλμπα Ιούλια. Ήταν τότε, που έκανε την εμφάνισή του στον καρπαθοδουναβικό χώρο το ασιατικό φύλο των Μαγυάρων, που θα σημαδέψει την ιστορία της Τρανσυλβανίας για τα επόμενα χίλια χρόνια. Οι Ούγγροι, μετά την ήττα τους στο Λέχφελντ το 955 μ.Χ. από τον Όθωνα το Μέγα, στράφηκαν νότια, και αφού το Βυζάντιο απέτυχε να τους κρατήσει στη σφαίρα επιρροής του, ασπάστηκαν τον Χριστιανισμό από τη Δύση και ίδρυσαν με τον Στέφανο Α΄ το αποστολικό βασίλειο της Ουγγαρίας το 1001 μ.Χ. Από τότε, και με τις ευλογίες του Πάπα, άσκησαν συστηματικά το «αποστολικό» τους έργο προς τα ανατολικά, φτάνοντας μέσα σε δύο αιώνες στα Καρπάθια και κατακτώντας το

¹³ Bulei, Ion, *Ιστορία των Ρουμάνων (104μ.Χ. – Σήμερα) [O istorie a românilor]*, μτφρ. Τσιπριάν-Λουκρέτσιους Σούτσιου, εκδ.Αντ.Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 2008, σ.54

¹⁴ Xenopol, Alexandru-Dimitrie, *Historia Românilor din Dacia Traiana (Η ιστορία των Ρουμάνων στη Δακία του Τραιανού)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, σσ.341-346

¹⁵ Onciul, Dimitrie, *Românii și Ungurii în trecut (Οι Ρουμάνοι και οι Ούγγροι στο παρελθόν)*, București, 1928, σ.13

μεγαλύτερο μέρος της Τρανσυλβανίας. Η περαιτέρω ουγγρική προέλαση πέρα των Καρπαθίων ανακόπηκε απότομα, το 1241 μ.Χ. από την καταστροφική εισβολή των Μογγόλων και τη συντριβή στη μάχη του Μόχι, στον ποταμό Σάζο, ενώ ταφόπλακα στα μαγυρικά όνειρα έβαλε η καθοριστική ήττα τους από τα στρατεύματα της Βλαχίας το 1330 μ.Χ. στα στενά της Ποσάδα.

Η ολιγαριθμία των Ούγγρων αποτέλεσε επίσης καθοριστικό παράγοντα ανάσχεσης της ορμητικότητάς τους και δυσχέρειας της επιβολής τους στον αυτόχθονα κατακτημένο πληθυσμό. Για αυτό, από τα τέλη του 12^{ου} και τις αρχές του 13^{ου} αιώνα αρχίζουν να καλούνται Τσέκλερς και Σάξονες άποικοι¹⁶, που τους παραχωρούνται ειδικά προνόμια αυτονομίας και απευθείας υπαγωγής τους στο μονάρχη. Οι άποικοι αυτοί τοποθετούνται κυρίως νότια και νοτιοανατολικά, κατά μήκος των Καρπαθίων, παίζοντας και έναν ρόλο συνοριοφυλακής, κατά τις προσταγές της Συνόδου της Λυών το 1245 μ.Χ. περί οχύρωσης, συν τοις άλλοις, και του καρπαθιακού τόξου, με τον Πάπα να ανακηρύσσει την Τρανσυλβανία «Προπύργιο της Χριστιανοσύνης». Προς περαιτέρω, μάλιστα, ενίσχυση του αποστολικού έργου της Ουγγαρίας, έγιναν προσπάθειες εγκατάστασης στην Τρανσυλβανία των στρατιωτικοθρησκευτικών ταγμάτων των Τευτόνων και των Ιωαννιτών ιπποτών¹⁷ (το 1224 και 1247, αντίστοιχα), οι οποίες όμως δεν ευοδώθηκαν.

Οι Σάξονες αποτελούσαν την οικονομικά ισχυρότερη εθνότητα της Τρανσυλβανίας. Ήταν κυρίως αστικός πληθυσμός¹⁸ και ασχολούνταν με το εμπόριο. Από το 12^ο κιόλας αιώνα¹⁹ ίδρυσαν αρκετές πόλεις, όπως το Μεντιάς, το Έρμανσταντ (Σιμπίου), το Κλάουσμπουργκ (Κλουζ), το Σάσμπουργκ

¹⁶ Sabău, Mircea, «Biserica Greco-Catolică (Η ουνιτική εκκλησία)», εφημ. *Observatorul*, Toronto(Canada), 14.1.2003, (http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=329)

¹⁷ Iorga, Nicolae, *Istoria lui Ștefan cel mare (Η ιστορία του Στεφάνου του Μεγάλου)*, ed.Minerva, București,1978, σ.13

¹⁸ Βλ. Bulei, Ion, ο.π., σ,90

¹⁹ Năgler, Thomas, *Așezarea sașilor în Transilvania (Η εγκατάσταση των Σαξόνων στην Τρανσυλβανία)*, ed.Kriterion, București,1992, σ.272

(Σιγκισοάρα), το Μπρός (Οράστιε), την Μπίστριτσα και την Κροστάνδη (Μπρασόφ), την πλειοψηφία των οποίων και απάρτιζαν. Τα προνόμια των Σαξόνων είχαν κωδικοποιηθεί με το Χρυσόβουλο του βασιλιά Ανδρέα Β' (Andreanum) το 1224 μ.Χ. και σύμφωνα με αυτά, η περιοχή τους θεωρούνταν βασιλική γη και κανένας δεν είχε το δικαίωμα να εγκατασταθεί σε αυτή, είχαν φοροαπαλλαγή και το δικαίωμα να εκλέγουν τους δικούς τους κόμητες, ιερείς και δικαστές, με την οικονομική δύναμη της αστικής τάξης να αποτελεί εγγύηση στην πράξη των θεσμοθετημένων τους προνομίων.

Οι Τσέκλερς ήταν ουγγρικόφυλο εκμαγυρισμένο τουρκικό φύλο αμφιλεγόμενης προελεύσεως²⁰, που εγκαταστάθηκαν στη νοτιοανατολική Τρανσυλβανία. Είχαν και αυτοί απαλλαγή από φόρους και εξέλεγαν τους δικούς τους αρχηγούς. Σε αντάλλαγμα προς την αυτονομία τους προσέφεραν στρατιωτικές υπηρεσίες στον βασιλιά και τον βοεβόδα, ενώ σε αντίθεση με τους Σάξονες, οι Τσέκλερς ήταν τέως νομαδικός λαός και η κοινοτική τους οργάνωση ήταν φυλετικού χαρακτήρα.

Λόγω της ιδιαιτερότητας της θέσης της ως προκεχωρημένο φυλάκιο, η Τρανσυλβανία από την αρχή απολάμβανε ένα καθεστώς ημιανεξαρτησίας, στα πλαίσια του ουγγρικού βασιλείου. Είχε δικιά της Δίαιτα (που πρωτοαναφέρεται το 1291 με τη συμμετοχή και Ρουμάνων ευγενών)²¹ και δικό της βοεβόδα (ο πρώτος αναφέρεται το 1164), που στην ουσία είχε εξουσίες αντιβασιλέα και από το 1263 διορίζε τους κόμητες των επτά τρανσυλβανικών κομητειών. Ήταν τέτοια η δύναμη του βοεβόδα, που όταν το 1301 μ.Χ. εξέλιψε η δυναστεία των Αρπάντ και αντικαταστάθηκε με αυτή των Ανζού, οι Ούγγροι της Τρανσυλβανίας αρνήθηκαν να την αναγνωρίσουν, φοβούμενοι μείωση της αυτονομίας τους. Η εξέγερση τους καταπνίγηκε δύσκολα, αλλά τελικά οι συνέπειες από την αλλαγή

²⁰ Rusu, Ion I., *Românii și secui (Οι Ρουμάνοι και οι Τσέκλερς)*, ed.Științifică, București, 1990, σ.36

²¹ Lupaș, Ioan, *Studii, conferințe și comunicări istorice (Ιστορικές μελέτες, συνεδριάσεις και παρουσιάσεις, vol.I, București, 1928, σ.58*

αυτή της δυναστείας δεν ήταν τόσο σημαντικές για τους Μαγυάρους, όσο για τους Ρουμάνους.

Η θέση των Ρουμάνων, αν και ανήκαν στους κατακτημένους, δεν ήταν ακόμα τόσο τραγική²². Παρόλες τις αποφάσεις της τέταρτης Συνόδου του Λατεράνου το 1215 μ.Χ. περί άνευ όρων υποταγή της Ορθοδοξίας και τις φιλότιμες προσπάθειες του Γιοχάνες Καπιστράνους για την εφαρμογή τους, ο μαζικός προσηλυτισμός απέτυχε παταγωδώς στην Τρανσυλβανία. Οι Ρουμάνοι, ειδικά σε κάποιες περιοχές της χώρας όπως το Βανάτο, το Μαραμούρες, το Χάτσεγκ και το Φαγκαρας, απολάμβαναν μια, κάποιου βαθμού αυτονομία²³, με δικούς τους θεσμούς και δίκαιο (*ius valachicum*)²⁴, διοικούμενοι από δικούς τους άρχοντες και με ελεύθερους χωρικούς που καλλιεργούσαν τη δικιά τους γη. Η ελίτ τους (*snezi*) παρέμενε ορθόδοξη και ρουμανόφωνη και κρατούσε πολλή από τη δύναμή της, προσφέροντας στρατιωτική βοήθεια στο βασιλιά και συμμετέχοντας ακόμα και στις εθνοσυνελεύσεις της Τρανσυλβανίας. Οι αδιάκοπες επαφές τους με τη Μολδαβία και τη Βλαχία, βοήθησαν στη διατήρηση της ταυτότητάς τους.

Οι Ανδεγαυοί, όμως, σε αντίθεση με την αρπαδική δυναστεία, ήταν φανατικοί καθολικοί και προώθησαν αυστηρές φεουδαρχικές δομές στο βασίλειο. Έτσι, με νόμο του Κάρολου Ροβέρτου το 1324²⁵, απαγορεύθηκαν οι ελεύθερες μετακινήσεις των χωρικών και τέθηκαν οι βάσεις της δουλοπαροικίας. Οι ορθόδοξοι αναγκάζονται να πληρώνουν τη δεκάτη στην Καθολική Εκκλησία και φορτώνονται με επιπλέον αγγαρείες²⁶. Οι Ρουμάνοι ευγενείς, με το διάταγμα της Τούρντα του Λουδοβίκου Α΄ το 1366, έχαναν τα προνόμιά τους αν δεν

²² Slavici, Ioan, *Romîni din Ardeal (Οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας)*, ed. Minerva, București, 1910, σ.29

²³ Mureșanu, Camil, *Iancu de Hunedoara (Ιωάννης Ουνιάδης)*, ed. Științifică, București, 1968, σ.39

²⁴ Pop, Ioan-Aurel, «Confesiune și națiune medievală: Solidarități românești în secolele XIV-XVI (Δόγμα και μεσαιωνικό έθνος: ρουμανικοί συνεκτικοί δεσμοί στο 14^ο-16^ο αιώνα)», *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, vo. XXVIII (1987-1988), σσ.177-187

²⁵ Șirianu-Russu, Ioan, *Iobagîia (Η δουλοπαροικία)*, Arad, 1908, σ.237

²⁶ Diaciuc-Dăscălescu, Mihail, *Răscoala iobagilor de la Bobîlna (Η εξέγερση των χωρικών στη Μπομπούλνα)*, ed. Științifică, București, 1957, σσ.80,86,87

ασπάζονταν τον Καθολικισμό. Για να αποκτήσουν, λοιπόν, φεουδαρχικά αξιώματα και να διατηρήσουν τη γη τους και τις περιουσίες τους, πολλοί ενσωματώθηκαν στην ουγγρική ελίτ και εκμαγαυαρίστηκαν (όπως η οικογένεια των Ουνιαδηδων)²⁷. Άλλοι, πάλι, μετανάστευσαν στη Μολδοβλαχία, ενώ όσοι έμειναν, ξέπεσαν στο επίπεδο του κοινοτάρχη (jude) και αρκετοί με τον καιρό έφτασαν να γίνουν δουλοπάροικοι, λόγω χρεών. Κατά αυτόν τον τρόπο, η ρουμανική εθνότητα αποκεφαλίστηκε και αποκλείστηκε από την πολιτική ζωή του τόπου.

Οι Ρουμάνοι, όντας ορθόδοξοι και όντας οι πολυπληθέστεροι μεταξύ των Τρανσυλβανών χωρικών, επωμίστηκαν το κύριο βάρος αυτών των αλλαγών. Με τις φορολογικές υποχρεώσεις, όχι μόνο να αυξάνονται, αλλά και να απαιτούνται και σε χρήμα, η κατάστασή τους άρχισε να φτάνει στο απροχώρητο. Η έλευση των Οθωμανών αύξησε και τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις, αλλά πολλοί άρχισαν να τους βλέπουν ως ελευθερωτές²⁸. Μετά από κάποιες τοπικές εξεγέρσεις το 1382, το 1417 και το 1433, το ποτήρι «ξεχείλισε» κατά τη γενικευμένη εξέγερση του 1437–1438, γνωστή ως ξεσηκωμός της Μπομπούλνα. Με χουσιτικές επιρροές²⁹ και υπό την ηγεσία του Αντόνιε Λούνγκου, οι χωρικοί (στην πλειοψηφία τους Ρουμάνοι), με τη βοήθεια κάποιων μικρών ευγενών, καταφέρνουν να νικήσουν τα στρατεύματα του βοεβοδάτου.

Ο κίνδυνος που ένιωσε η άρχουσα τάξη ήταν πολύ μεγάλος και την ώθησε σε μια πράξη, που έμελλε να σημαδέψει το κοινωνικοπολιτικό καθεστώς της Τρανσυλβανίας για τα επόμενα τετρακόσια χρόνια: την «Αδερφική Ένωση» μεταξύ της ουγγρικής αριστοκρατίας, των Σαξόνων πατρικιών και των αρχηγών των Τσέκλερς (Unio Trium Nationum) το 1437 στην Καπούλνα³⁰, όπου ορκίζονται

²⁷ Sterca-Șuluțiu, Iosif, «O legendă care se stinge, sau: genealogia completă a Huniadeștilor (Ένας μύθος που σβήνει, ή: η πλήρης γενεολογία των Ουνιάδηδων)», *Transilvania, Sibiu*, vo.II, Μαρτ.1901, σσ.49-53

²⁸ Βλ. Diaciuc-Dăscălescu, Mihail, ο.π., σ.88

²⁹ Iorga, Nicolae, *Fărta și suferință românească în Ardeal (Ρουμανικά δρώμενα και δεινά στην Τρανσυλβανία)*, București, 1929. σ.36

³⁰ Βλ. Diaciuc-Dăscălescu, Mihail, ο.π., σσ.131,132

να προασπίσουν τα κοινά τους συμφέροντα ενάντια σε κάθε εξωτερικό (Οθωμανοί) και εσωτερικό εχθρό (Ρουμάνοι). Η εξέγερση τελικά πνίγηκε στο αίμα το επόμενο έτος και τα τρία πολιτικά έθνη των Μαγυάρων, των Σαξόνων και των Τσέκλερς, ανέλαβαν και επίσημα τη διακυβέρνηση της Τρανσυλβανίας, εις βάρος της ρουμανικής πλειοψηφίας, που καθίσταται απλά ανεκτή.

Η ζωή των Ρουμάνων δουλοπάροικων έγινε χειρότερη μετά την Μπομπουλνα. Έτσι, όταν το 1514 ξέσπασε στην Ουγγαρία και την Τρανσυλβανία η μεγάλη εξέγερση του Γκεόργκε Ντόζα, που υποσχέθηκε την κατάργηση της δουλοπαροικίας, οι Ρουμάνοι ακολούθησαν σύσσωμοι. Μετά από κάποιες επιτυχίες, οι εξεγερθέντες ηττήθηκαν ολοκληρωτικά έξω από την Τιμισοάρα, και ο Ντόζα θανατώθηκε μέσω φριχτών βασανιστηρίων³¹. Με το βοεβόδα Ιωάννη Ζαπόλια να δηλώνει ότι η ίδια μοίρα θα άξιζε σε όλους όσους πήραν τα όπλα τους ενάντια στους κυρίους τους, αλλά μένουν ζωντανοί για να συνεχίσουν να τους υπηρετούν³², η εκδικητική μανία των ευγενών εκφράζεται νομοθετικά με τον κώδικα νόμων (Tripartitum) του Ιστβάν Βερκόζυ, «γραμμένος με το αίμα του δουλοπάροικου». Κατά αυτόν, αυξάνονται ακόμα περισσότερο³³ και θεσμοθετούνται οι υποχρεώσεις και οι αγγαρείες των χωρικών, που καταδικάζονται σε αιώνια δουλοπαροικία (glaebae adstricti).

Οι συνέπειες αυτών των καταπιεστικών μέτρων και της κρίσης που δημιουργήθηκε, δεν άργησαν να φανούν, όταν μερικά χρόνια αργότερα το 1526 στο Μόχατς, ο βασιλιάς Λουδοβίκος της Ουγγαρίας έπεφτε νεκρός στο πεδίο της μάχης και το κράτος του έπαυε να υφίσταται. Αυτό, ουσιαστικά, είχε ως αποτέλεσμα την de facto ανεξαρτητοποίηση της Τρανσυλβανίας και τη

³¹ Grisellini, Francesco, *Încercare de istorie pollitică și naturală a Banatului Timișoarei* (Δοκίμιο πολιτικής και φυσικής ιστορίας του Βανάτου της Τιμισοάρας), ed.Facla, Timișoara, 1984, σ.64

³² Motonga, Victor, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea* (Οι σχέσεις μεταξύ Μολδαβίας και Τρανσυλβανίας το 16^ο αιώνα), Dej, 1928, σσ.10-11

³³ Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani din urmă*. (Επιλεγμένα παραθέματα από την ιστορία της Τρανσυλβανίας, εδώ και διακόσια χρόνια), vol. I, εκδ.Β', επιμ.Stefan Pascu, - Florin Salvan, ed. Tipocart Brașovia, Brașov, 1993, σσ.92-99

μετατροπή της σε πριγκιπάτο το 1541³⁴, που πλήρωνε έναν τυπικό φόρο υποτέλειας στον Σουλτάνο. Εκμεταλλευόμενοι τη διαμάχη μεταξύ Αψβούργων και Οθωμανών, οι Τρανσυλβανοί πριγκίπες ενσωμάτωσαν και το Partium, (πλην του πεδινού Βανάτου που μετατράπηκε στο πασαλίκι της Τιμισοάρας, από το 1552 ως το 1718). «Ακροβατώντας» ανάμεσα στις δύο αυτοκρατορίες, κατάφεραν να βρουν τις κατάλληλες ισορροπίες στην εξωτερική τους πολιτική, που εγγυόταν τη μη επέμβαση στα εσωτερικά τους³⁵.

Το αίσθημα ανεξαρτησίας της Τρανσυλβανίας (ειδικά έναντι των καθολικών Αψβούργων) τονώθηκε, επίσης, ακόμα περισσότερο με την έλευση και την κυριαρχία της Μεταρρύθμισης³⁶ μετά τα μέσα του 16^{ου} αιώνα. Με τη Δίαιτα της Τούρντα, το 1568, αναγνωρίστηκαν ως επίσημα και αποδεκτά τέσσερα χριστιανικά δόγματα: ο Καθολικισμός, ο Λουθηρανισμός, ο Καλβινισμός και ο Ουνιταριανισμός(αντιτριαδικό νεοαρειανιστικό προτεσταντικό δόγμα), με την Ορθοδοξία να είναι απλά ανεκτή (tolerata). Αυτό ήρθε να προστεθεί στα ήδη υπάρχοντα αναγνωρισμένα, ως «γιοι της πατρίδας», πολιτικά έθνη των Μαγυάρων, των Σαξόνων και των Τσεκλερς, με αποτέλεσμα περί τα τέλη του αιώνα, σε κάθε ένα από αυτά να αντιστοιχεί και ένα από τα παραπάνω δόγματα³⁷: οι Τσεκλερς ασπάστηκαν τον Ουνιταριανισμό, οι Σάξονες το Λουθηρανισμό ενώ οι Μαγυάροι τον Καλβινισμό, (με τους καθολικούς να μένουν πενιχρή μειοψηφία), γεγονός που ενίσχυσε τη μεταξύ τους ιδιαιτερότητα, αλλά και το διαχωρισμό τους από το ρουμανικό όχλο (plebs valachica), που έχοντας μείνει χωρίς πολιτική ελίτ, το δόγμα του ταυτίστηκε με αυτό των

³⁴ Tilly, Charles, *Οι Ευρωπαϊκές Επαναστάσεις, 1492 – 1992*, μτφρ.Κώστας Θεολόγου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998, σσ.181,182

³⁵ Sugar, Peter F., *Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από την οθωμανική κυριαρχία, 1354-1804*, τομ.Α', μτφρ.Παυλίνα Χρ.Μπαλουξή, εκδ.Σμίλη, Αθήνα, 1994, σ.309

³⁶ Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, *Transilvania. Români la încrucisarea intereselor imperiale (Τρανσυλβανία. Οι Ρουμάνοι στο σταυροδρόμι των αυτοκρατορικών συμφερόντων)*, ed.Europa Nova, București,1998, σ.59

³⁷ Βλ. Καστελλαν, Ζωρζ, ο.π., σ.223

δουλοπάροικων³⁸. Η Μεταρρύθμιση προώθησε ακόμα τη χρήση των εθνικών γλωσσών (με τα λατινικά και τα ουγγρικά να παραμένουν οι επίσημες γλώσσες της χώρας) και έτσι προστέθηκε άλλη μια διαφοροποιητική πινελιά στον πολυεθνικό καμβά της Τρανσυλβανίας, εις βάρος πάντα της ρουμανικής πλειοψηφίας, με τη γλώσσα τους να θεωρείται η γλώσσα των άξεστων χωρικών και ποιμένων³⁹.

Μια ελπίδα φώτισε τις καρδιές των Τρανσυλβανών Ρουμάνων στο χάραμα του 17^{ου} αιώνα, όταν ο βοεβόδας της Βλαχίας Μιχαήλ ο Γενναίος, εκμεταλλευόμενος τις διεθνείς συγκυρίες, το 1600, ενσωμάτωσε στο κράτος του τη Μολδαβία και την Τρανσυλβανία, πραγματοποιώντας την πρώτη ένωση των κατοικούμενων από Ρουμάνους, εδαφών. Μπορεί τα κίνητρα του Μιχαήλ να ήταν περισσότερο πολιτικά, παρά εθνικά, όμως, ο τρόμος που προκάλεσε στους αλλοεθνείς Τρανσυλβανούς γαιοκτήμονες ήταν τεράστιος, φοβούμενοι την αντίδραση των Ρουμάνων δουλοπάροικων⁴⁰ «τώρα που έφτασε ο πρίγκιπας από το δικό τους γένος». Ο Μιχαήλ, βέβαια, δεν επιδίωξε ριζικές αλλαγές, έχοντας ανάγκη τη στήριξη της τρανσυλβανικής αριστοκρατίας, παρόλα αυτά, όμως, έλαβε κάποια μέτρα προς ανακούφιση και τόνωση του ρουμανικού πληθυσμού της χώρας⁴¹. Έτσι, ίδρυσε τη μητρόπολη της Άλμπα Ιούλια, υπαγόμενη στο μητροπολίτη Βλαχίας, προσπάθησε η ορθόδοξη πίστη να πάρει ισότιμη θέση μεταξύ των υπολοίπων και απάλλαξε τους Ρουμάνους ιερείς από τις αγγαρείες που τους επιβάλλονταν, ενώ συνένταξε και υπέγραψε επίσημα έγγραφα στη ρουμανική, βοηθώντας παράλληλα Ρουμάνους να πάρουν αξιώματα στην τρανσυλβανική διοίκηση. Το πείραμα του Μιχαήλ δεν κράτησε πολύ, αφού σε λίγους μήνες επισυνέβη η πτώση του και η δολοφονία του, όμως, η ανάμνησή

³⁸ Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785 (Η εξέγερση του Χόρεα, 1784-1785)*, ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1978, σσ.35,36

³⁹ Mitu, Sorin, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități (Η Τρανσυλβανία μου. Ιστορίες, νοοτροπίες, ταυτότητες)*, ed.Polirom, Iași, 2006, σ.240

⁴⁰ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.64

⁴¹ Βλ. Constantiniu, Florin, ο.π., σ.140

του παρέμεινε ζωντανή και στους Ρουμάνους, αλλά και στους επικυρίαρχους τους. Τα βασανιστήρια και ο μαρτυρικός θάνατος ενός από τους συμμάχους και καλύτερους πολεμιστές του στρατού του Μιχαήλ, του θρυλικού Μπαμπα-Νοβακ, αποδείκνυε περίτρανα, τόσο το εκδικητικό πνεύμα, όσο και τη θέληση για παραδειγματισμό, ώστε να μην τολμήσει κανείς να επαναλάβει κάτι παρόμοιο⁴².

Μετά τον Μιχαήλ, οι Αψβούργοι αποπειράθηκαν να καταλάβουν την Τρανσυλβανία με τον στρατηγό Γκεόργκε Μπάστα και να επαναφέρουν τον Καθολικισμό, απέτυχαν όμως παταγωδώς και εκδιώχθηκαν. Έκτοτε αρχίζει ο «χρυσός αιώνας» της Τρανσυλβανίας (όχι όμως για τους Ρουμάνους), που μετατρέπεται σε προτεσταντικό οχυρό, παίζοντας καίριο ρόλο στη διεθνή σκηνή, ενώ οι Αψβούργοι, απασχολημένοι με τον Τριαντακονταετή Πόλεμο, εγκαταλείπουν προσωρινά τα σχέδιά τους για ενσωμάτωση της Τρανσυλβανίας. Οι πρίγκιπες Μπέθλεν και Ράκοζυ, προωθούν μια πιο φιλοοθωμανική πολιτική, ενώ δεν κρύβουν τις βλέψεις τους για την προσάρτηση της Μολδαβίας και της Βλαχίας, προς δημιουργία της μεγάλης Δακίας. Στο εσωτερικό, ενισχύουν τον εκπροτεσταντισμό των Ρουμάνων, με πενιχρά, όμως, αποτελέσματα, και προσπαθούν να θέσουν υπό τον πλήρη έλεγχό τους την Ορθόδοξη Εκκλησία, με σκοπό την αλλοίωση του δόγματος και την παύση των «αιρετικών» πρακτικών.

Η ισχύς των πριγκίπων αυξήθηκε το 17^ο αιώνα εις βάρος της Δίαιτας, χάρη στο «διαίρει και βασίλευε» που εφάρμοσαν μεταξύ των τριών αναγνωρισμένων εθνοτήτων, ενώ αντίθετα στο εξωτερικό αναλώθηκαν σε άσκοπες περιπέτειες (όπως η διεκδίκηση του πολωνικού στέμματος το 1657), δίνοντας την αφορμή στους Οθωμανούς να αποσπάσουν μέρη του Partium⁴³ (το ορεινό Βανάτο και το Μπιχόρ), που ήταν γενέτειρες των Μπεθλεν και των Ράκοζυ, και να διορίσουν αυτοί τον επόμενο πρίγκιπα της Τρανσυλβανίας, στο πρόσωπο του Μιχαήλ

⁴² Crăciun, Ioachim, *Baba Novac, Generalul lui Mihatu Viteazul (Μπαμπα-Νόβακ, ο στρατηγός του Μιχαήλ του Γενναίου)*, Cluj, 1936, σσ.12-14

⁴³ Feneşan-Bulgaru, Cristina, «Problema instaurării dominației otomane asupra banatului Lugojului și Caransebeşului (Το πρόβλημα της εδραίωσης της οθωμανικής κυριαρχίας στο Βανάτο του Λούγκοζ και του Καρανσέμπες)», *Banatica*, τευχ.4, 1977, σσ.223-238

Απάφν. Η εξασθένηση της τρανσυλβανικής ισχύος, εκτός από τις αντιπαλότητες μεταξύ των τριών εθνοτήτων, τους πολέμους και την ανεδάφικη εξωτερική πολιτική, οφείλεται και στην οπισθοδρομική κοινωνικοοικονομική δομή⁴⁴, που ήταν ένα μείγμα προφεουδαρχικού και φεουδαρχικού συστήματος, με ψήγματα αστικής νεωτερικότητας.

Αυτό όμως που οδήγησε αναπόφευκτα στην παρακμή περισσότερο από καθετί, ήταν σίγουρα ο αποκλεισμός της μεγαλύτερης μερίδας του πληθυσμού από την πολιτική ζωή του τόπου. Με τις κωδικοποιήσεις *Approbatae Constitutiones* (1541-1653) και *Compilatae Constitutiones* (1653-1669)⁴⁵ των νόμων που ψηφίστηκαν από τη Δίαιτα του Πριγκιπάτου (που μαζί με το *Tripartitum* του 1514, απάρτιζαν τον Νομικό Κώδικα της Τρανσυλβανίας), φτάνουμε στον κολοφώνα της επίσημα θεσμοθετημένης ρατσιστικής έκφρασης των «επτά θανάσιμων αμαρτημάτων της Τρανσυλβανίας» (τρία προνομιούχα έθνη και τέσσερις αποδεκτές θρησκείες)⁴⁶. Οι πάσης φύσεως απαξιωτικές διακρίσεις εις βάρος των Ρουμάνων παίρνουν νομική ισχύ και συστηματοποιούνται⁴⁷. Οι Ρουμάνοι δεν μπορούν να μορφωθούν, να καταλάβουν αξιώματα, να εγκατασταθούν εντός των πόλεων, είναι δεμένοι στη γη, υποχρεώνονται σε αγγαρείες, θεωρούνται αιρετικοί και δεν έχουν δικαίωμα να μετακινηθούν ή να παντρευτούν χωρίς την άδεια του κυρίου τους. Με λίγα λόγια, ο ρουμανόφωνος ορθόδοξος δουλοπάροικος (έννοιες που έφτασαν να είναι ταυτόσημες), ήταν κάτι μεταξύ ανθρώπου και υποζυγίου, χωρίς δικαιώματα, ένα αναγκαίο κακό που αφήνονταν στη ζωή για να παράγει με τη σωματική του δύναμη και να υπηρετεί τους αφέντες του. Και μπορεί η αφετηρία των διακρίσεων αυτών να μην ήταν εθνοφυλετικής φύσεως, αλλά με τον καιρό η κατάληξη αυτού του πρώιμου

⁴⁴ Βλ. Sugar, Peter F., ο.π., τομ.Β', σσ.106,107

⁴⁵ Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă (Επιλεγμένα παραθέματα από την ιστορία της Τρανσυλβανίας, εδώ και διακόσια χρόνια)*, vol.I, ed.W.Krafft, Sibiu, 1889, σ. 135.

⁴⁶ Βλ. Sugar, Peter F., ο.π., τομ.Β', σ.83

⁴⁷ Herlea, Alexandru, - Șotropa, Valeriu, - Poop, Raul, - Nasta, Iuliu, - Floca Ioan N., *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653) [Οι εγκεκριμένοι θεσμοί της Τρανσυλβανίας (1653)]*, Cluj-Napoca, 1997, σ. 58,59

ευρωπαϊκού απαρτχάιντ ήταν αναπόφευκτα αυτή⁴⁸, και από ετούτη τη βάση θα ξεσπάσει τον επόμενο αιώνα η ρουμανική αντίσταση.

⁴⁸ Păcurariu, Francisc, *Românii și Maghiarii de-a lungul veacurilor (Οι Ρουμάνοι και οι Μαγυάροι στο πέρασμα των αιώνων)*, ed.Minerva, București,1988, σσ.114-116

A. ΑΠΟ ΤΟΝ «ΕΥΛΙΝΟ ΟΘΩΜΑΝΙΚΟ ΖΥΓΟ» ΣΤΟΝ «ΣΙΔΕΡΕΝΙΟ» ΑΥΣΤΡΙΑΚΟ

I. Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΑΨΒΟΥΡΓΩΝ

Η συνεχόμενη αντιπαράθεση Οθωμανών και Αψβούργων έφτασε σε κομβικό σημείο το 1683 με τη συντριβή των τελευταίων μπροστά στα τείχη της Βιέννης. Από εκεί και έπειτα, η πλάστιγγα άρχισε να γέρνει οριστικά προς τη μεριά των αυτοκρατορικών δυνάμεων⁴⁹, ξυπνώντας ελπίδες απελευθέρωσης σε όλους τους υπόδουλους των Βαλκανίων, μεταξύ αυτών και στους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας (ανεξαρτήτως αν οι καταπιεστές των τελευταίων ήταν χριστιανοί και όχι Οθωμανοί)⁵⁰. Οι λόγοι, βέβαια, που η Αυστρία έστρεψε την προσοχή της προς τα νοτιοανατολικά (*Drang nach Osten*)⁵¹ για να μετεξελιχθεί στην «Αυτοκρατορία του Δούναβη», δεν ήταν απελευθερωτικοί, αλλά γεωπολιτικοί και οικονομικοί, με την Τρανσυλβανία που βρέθηκε στην πρώτη γραμμή της αυτοκρατορικής *resoncuista* να αποτελεί εξαιρετικής σημασίας εμπορικό και στρατηγικό σημείο. Ο κίνδυνος που πάντα ελόχευε από τη μεριά των Αυστριακών, βρίσκονταν τώρα προ των τρανσυλβανικών θυρών.

Τον Ιούνιο του 1686 και, αφού το έδαφος είχε προετοιμαστεί από την αποστολή του ιησουίτη Αντιδιε Ντουνοδ, υπογράφηκε το σύμφωνο του Μπλαζ, μεταξύ του αυτοκράτορα Λεοπόλδου και του Τρανσυλβανού πρίγκιπα Μιχαήλ Απάφυ, σύμφωνα με το οποίο επιτρέπονταν η είσοδος αυτοκρατορικών στρατευμάτων στο Πριγκιπάτο. Έτσι, το 1687 ο Αυστριακός στρατηγός Άντον Καράφα εισήλθε στην Τρανσυλβανία, και με τη Διακήρυξη του Σιμπίου τον Μάιο

⁴⁹ Mazower, Mark, *The Balkans. From the end of the Byzantium to the present day*, ed. Phoenix, London, 2000, σ.9

⁵⁰ Cantacuzino, Ion Mihai, *O mie de ani la Balcani (Μια χιλιετία στα Βαλκάνια)*, ed. Albatros, București, 1996, σ.172

⁵¹ Stoica, Vasile, *Suferințele din Ardeal (Τα βάσανα της Τρανσυλβανίας)*, ed. Vicovia, Bacău, 2008, σ.53

του επόμενου έτους, ανάγκασε τον Πρίγκιπα και τη Δίαιτα να αποκηρύξουν την οθωμανική επικυριαρχία και να δεχτούν την «προστασία» του Αυτοκράτορα⁵², η οποία, όπου δεν έγινε δεκτή με την πειθώ, επιβλήθηκε «δια πυρός και σιδήρου» (όπως στο Μπρασόφ, την Μπίστριτσα και την Μπάια Μάρε). Η τακτική «*timor et amor*» εφαρμόστηκε με επιτυχία, ενώ οι Τρανσυλβανοί ευγενείς ήταν πολύ αδύναμοι και διασπασμένοι για να προβάλουν αποτελεσματική αντίσταση. Η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποδέχτηκε και επίσημα το νέο *status quo* με την ειρήνη του Κάρλοβιτς στις 26 Ιανουαρίου 1699⁵³, όντας η πρώτη φορά που αναγνώριζε οριστική απώλεια εδαφών⁵⁴. Με τη συνθήκη, δε, του Πασάροβιτς στις 21 Ιουλίου 1718⁵⁵, οι Οθωμανοί χάνουν και το Βανάτο της Τιμισοάρας, που μετατρέπεται σε κτήση του Στέμματος και ως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα τελεί υπό στρατιωτική διοίκηση, που προωθεί τον αποικισμό από στοιχεία πιστά στον Αυτοκράτορα⁵⁶.

Στις 4 Δεκεμβρίου 1691, υπογράφεται από τον αυτοκράτορα Λεοπόλδο διάταγμα το οποίο ρύθμιζε το νέο καθεστώς των σχέσεων μεταξύ Βιέννης και Τρανσυλβανίας⁵⁷. Στα δεκαοχτώ του άρθρα καθορίζονταν οι αρχές με βάση τις οποίες θα διοικούταν η Τρανσυλβανία για τα επόμενα εκατόν πενήντα χρόνια⁵⁸. Σύμφωνα με αυτές, εξασφαλιζονταν η ανεμπόδιστη λατρεία των τεσσάρων αποδεκτών δογμάτων, ενώ ο νομικός τρανσυλβανικός κώδικας παρέμενε, अपαράλλαχτος, σε ισχύ. Τα προνόμια των τριών προνομιούχων εθνοτήτων έμεναν ως είχαν, όπως και οι παραδοσιακοί οικονομικοί, δικαστικοί

⁵² Pascu, Ștefan, *A History of Transilvania*, ed. Dorset Press, New York, 1990, σ.130

⁵³ Βλ. Καστελλαν, Ζωρζ, ο.π., σ.272

⁵⁴ Quatert, Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, μτφρ.Μαρίνος Σαρηγιάννης, εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006, σσ.67,68

⁵⁵ Βλ. Grisellini, Francesco, ο.π., σ.121

⁵⁶ Leu, Valeriu, *Memorie, Memorabil, Istorie în Banat (Μνήμες, Αναμνήσεις, Ιστορία του Βανάτου)*, ed. Marineasa, Timișoara, 2006, σ.112

⁵⁷ Lenvai, Paul, *Ungurii (Οι Ούγγροι)*, ed. Humanitas, București, 2001, σ.157

⁵⁸ Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române (Supplex Libellus Valachorum. Από την ιστορία της σχηματισμού του ρουμανικού έθνους)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București 1984, σ. 134

και διοικητικοί θεσμοί. Καθορίστηκε ο φόρος υποτέλειας εν καιρώ ειρήνης και πολέμου, και επανενσωματώθηκαν οι περιοχές του Partium που είχαν κατακτηθεί από τους Οθωμανούς το 1660. Τέλος, η εκλογή του κυβερνήτη της Τρανσυλβανίας θα επικυρώνονταν από τον Αυτοκράτορα, αλλά θα γίνονταν από τη Δίαιτα, η οποία θα συνέχιζε να διατηρεί και τις νομοθετικές της εξουσίες.

Το Διάταγμα του Λεοπόλδου ήταν συντεταγμένο αριστοτεχνικά, ώστε, φαινομενικά, να μη θίγει την παραδοσιακή αυτονομία της χώρας και το ιδιάζον καθεστώ της. Στην ουσία, όμως, άφηνε τη δυνατότητα στη Βιέννη να επεμβαίνει όποτε ήθελε στα εσωτερικά του Πριγκιπάτου, μέσω των νεοϊδρυθέντων, αρμοδίων για την Τρανσυλβανία, φορέων⁵⁹. Έτσι, η Τρανσυλβανική Καγκελαρία της Αυλής, τα μέλη της οποίας διορίζονταν από τον Αυτοκράτορα, ήταν, ουσιαστικά, το πιο σημαντικό πολιτικό όργανο. Τα οικονομικά ζητήματα (φόροι, δασμοί, μονοπώλιο άλατος, ορυχεία) ρυθμιζονταν από τη Δημοσιονομική Υπηρεσία, ενώ για τα στρατιωτικά θέματα αρμόδιο ήταν το Στρατιωτικό Συμβούλιο της Αυλής, του οποίου ο αντιπρόσωπος στρατιωτικός διοικητής στην Τρανσυλβανία, αποτέλεσε το πιο σημαντικό πρόσωπο στη νέα επαρχία. Ανώτατη δικαστική αρχή ορίστηκε η Βασιλική Έδρα, με χαρακτήρα φιλοφεουδαρχικό. Επίσης, ο τίτλος του Πρίγκιπα έγινε καθαρά διακοσμητικός, και από το 1696, τον ανέλαβε ο Λεοπόλδος, προσφέροντας ως αντάλλαγμα τον τιμητικό τίτλο του Δούκα στο Μιχαήλ Απάφυ Β', που αναγκάζεται να αποσυρθεί⁶⁰.

Όσον αφορά στους Ρουμάνους, δε γίνεται καμιά απολύτως αναφορά στο συγκεκριμένο Διάταγμα⁶¹, αφήνοντας έτσι το νομικό τους καθεστώς ως *tolerati* ανέγγιχτο. Αυτό, έσπειρε την απογοήτευση ανάμεσα στους δουλοπάροικους, που

⁵⁹ Schaser, Angellika, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială (Οι μεταρρυθμίσεις του Ιωσήφ και οι συνέπειές τους στην κοινωνική ζωή)*, ed.Hora, Sibiu, 2000. σσ.29,30

⁶⁰ Lázár, István, *Transylvania. A short history*, ed.Corvina, Budapest, 1997

⁶¹ Bălan, Mircea, *Istoria trādării la Români (Η ιστορία της προδοσίας στους Ρουμάνους)*, vol.II, ed.Eurostampa, Timișoara, 2001, σ.249

προσέβλεπαν στον Αυτοκράτορα για να τους βγάλει από την άθλια κατάσταση που βρίσκονταν εδώ και αιώνες⁶². Αντί αυτού, η Βιέννη ενθάρρυνε την αγοραπωλησία τίτλων και αξιωμάτων στην Τρανσυλβανία, με αποτέλεσμα ο αριθμός των ευγενών (άρρα και των δυναστών των Ρουμάνων) να διπλασιαστεί εντός του 18^{ου} αιώνα, φτάνοντας το επτά τοις εκατό του πληθυσμού και αποτελώντας, αναλογικά, την πιο πολυάριθμη τάξη ευγενών στην Ευρώπη⁶³. Οι Αψβούργοι, φερόμενοι έξυπνα, άφησαν το κοινωνικό status των ευγενών ως είχε, στερώντας τους την πολιτική και στρατιωτική τους δύναμη.

Το «χέρι» των Αψβούργων μπορεί να ήταν πιο μοντέρνο, αλλά ήταν πολύ πιο στιβαρό και το ίδιο ανηλεές με αυτό των Οθωμανών⁶⁴, όταν διακυβεύονταν ζωτικά τους συμφέροντα. Και ενώ οι Οθωμανοί δεν επενέβαιναν άμεσα, παρά μόνο κατά εξαίρεση στα εσωτερικά του Πριγκιπάτου (σε μη καταβολή του φόρου υποτέλειας και σε εχθρική εξωτερική πολιτική των Τρανσυλβανών πριγκίπων), αυτό έγινε ο κανόνας με τους Αψβούργους. Η αυτοκρατορία τους αποτελούνταν από ένα ετερογενές συννοθύλευμα διαφορετικών λαών και τα συνεκτικά της στοιχεία ήταν η απόλυτη μοναρχία, η γραφειοκρατία, ο καθολικισμός και ο στρατός, πραγματικοί πυλώνες της Δυναστείας⁶⁵. Μέσω αυτών των στοιχείων, οι Αψβούργοι προώθησαν την ομογενοποίηση του κράτους, γεγονός που θα είχε σημαντικές συνέπειες τον επόμενο αιώνα για τους Τρανσυλβανούς, και ειδικά για τους Ρουμάνους.

⁶² Höpker, Wolfgang, «Rumanien diesseits und jenseits der Karpaten», München, 1936, σ.58, όπως παρατίθεται στο Hofbauer, Hannes, and Roman Viorel. *Transilvania. Români la încrucisarea intereselor imperiale*, ed.Europa Nova, București, σ.73

⁶³ Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești (Τί είναι η Τρανσυλβανία; Ο πολιτισμός της Τρανσυλβανίας στα πλαίσια του ρουμανικού πολιτισμού)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1983, σ.104

⁶⁴ Βλ. Constantiniu, Florin, ο.π., σ.165

⁶⁵ Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.128

II. ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΦΥΤΟΚΕΝΤΡΕΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ

Η νέα κατάσταση στην Τρανσυλβανία είχε επέλθει απότομα και ήταν πολύ δύσκολο να εμπεδωθεί σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Το γόητρο, καθώς και τα συμφέροντα των ευγενών είχαν θιγεί ανεπανόρθωτα, οι Προτεσταντικές Εκκλησίες είχαν πανικοβληθεί, ενώ νέα βάρη προστίθονταν στους ώμους των Ρουμάνων δουλοπάροικων. Μέσα σε μια ατμόσφαιρα πολιτικής και θρησκευτικής ανησυχίας, αμοιβαίας καχυποψίας και κοινωνικής αναταραχής, με τους Ιησουίτες να επιστρέφουν και την Ουνία να επιβάλλεται, το στρατό να προβαίνει σε καταχρήσεις εις βάρος του εγχώριου πληθυσμού και τους διεφθαρμένους υπαλλήλους να προσπαθούν να επιβαρύνουν επιπλέον τις κατώτερες τάξεις, η σπίθα που θα άναβε τη φωτιά ήταν ζήτημα χρόνου να εμφανιστεί.

Έτσι, το 1703 ξέσπασε στο όνομα της ανεξαρτησίας της Τρανσυλβανίας η εξέγερση των Ιπποτών του Σταυρού (Κουρούτσι), υπό τον Φραγκίσκο Ράκοζυ Β΄, που στις 7 Ιουλίου του 1704 ανακηρύσσεται Πρίγκιπας από τη Δίαιτα στην Άλμπα Ιούλια⁶⁶. Εκμεταλλευόμενος τις διεθνείς συγκυρίες, και συγκεκριμένα τον πόλεμο της Ισπανικής Διαδοχής, και έχοντας την υποστήριξη του Λουδοβίκου του 14^{ου}, του Μεγάλου Πέτρου αλλά και του Σουλτάνου⁶⁷, κατάφερε, με τον αυτοκρατορικό στρατό απασχολημένο σε αλλά μέτωπα, να επικρατήσει σύντομα στο μεγαλύτερο μέρος της Τρανσυλβανίας. Το 1707 μάλιστα, ήταν σε θέση να ανακηρυχτεί βασιλιάς της Ουγγαρίας.

Καθοριστικό παράγοντα στις αρχικές επιτυχίες του Ράκοζυ αποτέλεσε η μαζική συμμετοχή στο κίνημα των Κουρούτσι. Υποσχόμενος ανεξιθρησκία και κατάργηση της δουλοπαροικίας, κατάφερε να προσελκύσει γρήγορα οπαδούς από διάφορες εθνότητες και κοινωνικά στρώματα, που τον είδαν ως λυτρωτή,

⁶⁶ Pascu, Ștefan, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea (Η λαϊκή επανάσταση υπό την ηγεσία του Χόρεα)*, ed. Militară, București, 1984, σ.100

⁶⁷ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.80

ιδιαίτερα οι Ρουμάνοι⁶⁸. Εκτός από τους δουλοπάροικους, τον Τρανσυλβανό πρίγκιπα στήριξαν και οι Ρουμάνοι χαϊντούκοι, ιδιαίτερα αυτοί του Μαραμούρες, υπό τον θρυλικό «Ρομπέν των Δασών» της Ρουμανίας και ικανότατο στρατιωτικό, Γκριγκόρε Πίντεα (1670-1703), που έπεσε μαχόμενος κατά την πολιορκία της Μπάια Μάρε⁶⁹. Επίσης, στην περιοχή του Κλουζ έδρασε η ομάδα του καπετάν-Τσιουρίλα, σε αυτή της Τούρντα ο Νικήτα Μπάλικα, και ο Βασίλε Νέγκρου στην Οντόρχα και στο Μούρες. Οι χαϊντούκοι ήταν προϊόν της κοινωνικής καταπίεσης, προερχόμενοι ως επί το πλείστον από τις τάξεις των δουλοπάροικων, που δραπέτευαν προτιμώντας την τραχιά, αλλά ελεύθερη ζωή στο βουνό. Ζώντας από ληστείες εις βάρος ευγενών σε καιρό ειρήνης, βρίσκονταν σε συχνή επαφή με τη Μολδαβία και τη Βλαχία και αποτελούσαν μια υπολογίσιμη στρατιωτική δύναμη σε καιρό πολέμου.

Ήταν, όμως, προφανές ότι αυτή η παράδοξη συμμαχία μεταξύ ευγενών και δουλοπάροικων δε θα κρατούσε για πολύ. Μη μπορώντας ή μη θέλοντας να πραγματοποιήσει τις υποσχέσεις του, ο Ράκοζυ βρέθηκε εγκαταλελειμμένος από το μεγαλύτερο μέρος των οπαδών του. Ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος που ξέσπασε το 1711 επέσπευσε το τέλος του πολέμου και στην Τρανσυλβανία, που έλαβε χώρα το ίδιο έτος, με την ειρήνη του Σάτου Μάρε⁷⁰.

Οι Αψβούργοι επανήλθαν δριμύτεροι⁷¹ και πιο αποφασισμένοι να επιβληθούν, με την αυτοκρατορική εξουσία να εδραιώνεται, την έδρα της κυβέρνησης και της στρατιωτικής διοίκησης να μεταφέρεται στο Σιμπιου την ίδια χρονιά και την καθολική επισκοπή της Αλμπα Ιουλια να επανιδρύεται το 1715. Οι αρμοδιότητες της Διαιτας, (που ενώ συνεδρίαζε τακτικά δυο φορές ετησίως,

⁶⁸ Berindei, Dan, *Istoria României: Păgini Transilvane (Η ιστορία της Ρουμανίας: Τρανσυλβανικές Σελίδες)*, ed.Fundația Culturală Română, București,1994, σσ.39,40

⁶⁹ Georgescu, Gheorghe, *Răscoala de la 1784 din sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan (Η εξέγερση του 1784 υπό την ηγεσία των Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν)*, ed.Politică, București,1974, σ.99

⁷⁰ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.81

⁷¹ Király, Béla K., «The Transylvanian concept of liberty and its impact on the Kingdom of Hungary in the seventeenth and eighteenth centuries», *Symposium on Transilvania*, Kent, May 1979, πρακτικά,εκδ.Kent State University Press, 1983 Kent, Ohio, σ.43

συγκαλείται πλέον όλο και πιο σπάνια, ώσπου να φτάσει σύντομα να μη συγκαλείται καθόλου) μειώνονται ακόμη περισσότερο⁷², και η σύνθεση της αλλοιώνεται με πρόσωπα διορισμένα από τη Βιέννη (βασιλικοί αντιπρόσωποι), ο αριθμός των οποίων αυξάνεται αντιστρόφως ανάλογα σε σχέση με αυτόν των ανατιπροσώπων των τριών εθνοτήτων. Ο κυβερνήτης και οι σύμβουλοι του περιορίζονται σε καθαρά διοικητικά καθήκοντα και μετατρέπονται σε φερέφωνα της αυτοκρατορικής πολιτικής. Οι πόροι του Πριγκιπάτου ρέουν όλο και περισσότερο προς το Αυτοκρατορικό Θησαυροφυλάκιο, ο αυτοκρατορικός στρατιωτικός διοικητής αποκτά τον απόλυτο έλεγχο των αυτοκρατορικών αλλά και των εγχωρίων δυνάμεων, ενώ οι προσπάθειες εκκαθολικισμού αυξάνονται εις βάρος των υπόλοιπων αποδεκτών δογμάτων, προς εφαρμογή του *cuius regius, eius religio*, της Συνθήκης της Βεσφαλίας⁷³. Τέλος, η Pragmatica Sanctio του 1713, βάσει της οποίας κατοχυρώνεται, το αποκλειστικό δικαίωμα του αυτοκράτορα της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και βασιλιά της Ουγγαρίας να ορίζει το διάδοχό του, καθώς και το αδιαχώριστο των αψβουργικών κτήσεων, από το Μάρτιο του 1722 αφορά και στην Τρανσυλβανία.

III. Η ΠΕΦΩΤΙΣΜΕΝΗ ΔΕΣΠΟΤΕΙΑ ΤΗΣ ΜΑΡΙΑΣ ΘΗΡΕΣΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΙΩΣΗΦ Β΄

Η Πεφωτισμένη Δεσποτεία στην Αυστριακή Αυτοκρατορία ενσαρκώθηκε στα πρόσωπα της Μαρίας Θηρεσίας (1740-1780) και του γιου της, Ιωσήφ (1780-1790), και βασιζόμενη στον Γερμανικό Διαφωτισμό (*Aufklärung*), χαρακτηρίστηκε από προσπάθειες μισού αιώνα, εξορθολογισμού της πολιτικής, εκσυγχρονισμού

⁷² Βλ. Pop, Ioan-Aurel, ο.π., σ.108

⁷³ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.76

της οικονομίας και της διοίκησης, καταπολέμησης των θρησκευτικών προλήψεων και των προκαταλήψεων, φιλανθρωπικής κοινωνικής πολιτικής, ενίσχυσης της παιδείας και πολιτιστικής αναγέννησης⁷⁴. Η απόλυτη εξουσία του μονάρχη δεν προκύπτει πλέον από το θεϊκό, αλλά από το φυσικό δίκαιο, με τον «ελέω Θεού ηγεμόνα», να αντικαθίσταται από τον «πρώτο υπηρέτη του κράτους». Με σύνθημα: «όλα για το λαό, τίποτα δια του λαού»⁷⁵, το κράτος γίνεται ο νέος «Θεός», που έχει ως ιερή αποστολή την πρόοδό του, μέσω της συνολικής ευτυχίας των υπηκόων του.

Οι μεταρρυθμίσεις άρχισαν από τη Μαρία Θηρεσία (υπό την επίβλεψη αρχικά του κόμη Χώγκιτς, και έπειτα, του κόμη Κάουνιτς)⁷⁶, η οποία σίγουρα ήταν πιο συντηρητική, πιο υπομονετική, πιο ρεαλίστρια και περισσότερο δεμένη με την παράδοση, από ότι ο ασυμβίβαστος γιος της⁷⁷. Η συντηρητικότητά της αυτή ενισχύονταν από την προσήλωσή της στον Καθολικισμό, καθώς, και από τις διεθνείς δυσκολίες που συνάντησε, ειδικά στην αρχή της βασιλείας της. Έχοντας βγει, το 1739 με τη συνθήκη του Βελιγραδίου, από έναν αποτυχημένο πόλεμο με τους Οθωμανούς (με απώλεια της Ολτενίας που είχε κατακτήσει το 1718) και με αρκετά ευρωπαϊκά κράτη να μην αναγνωρίζουν τα δικαιώματά της στο θρόνο (ξέσπασμα του πόλεμου της Αυστριακής Διαδοχής), η Αυτοκράτειρα αναγκάστηκε να ζητήσει τη βοήθεια των Ούγγρων ευγενών, στους οποίους αναγκάστηκε να απευθυνθεί και αργότερα, κατά τον Επταετή Πόλεμο⁷⁸. Αυτό είχε ως συνέπεια οι μεταρρυθμίσεις στην Τρανσυλβανία να μη λάβουν μεγάλη

⁷⁴ Βλ. Pop, Ioan-Aurel, ο.π., σ.109

⁷⁵ αυτόθι, σ.108

⁷⁶ Dörner, Anton, «Structuri birocratice din Transilvania în epoca reformelor tereziene și iosefine (1740-1790) [Γραφειοκρατικές δομές της Τρανσυλβανίας την εποχή των θηρεσιανών και ιωσηφινικών μεταρρυθμίσεων (1740-1790)]», στο συλλογικό: *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790 (Στο πνεύμα της νεώτερης Ευρώπης. Η διοίκηση και τα δόγματα της Τρανσυλβανίας την περίοδο των μεταρρυθμίσεων της Μαρίας Θηρεσίας και του Ιωσήφ, 1740-1790)*, επιμ. Remus Câmpeanu, Anca Câmpian, ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, σ.202

⁷⁷ Βλ. Lázár, István, ο.π., σ.161

⁷⁸ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.133

έκταση, και η αντιπαραγωγική παρασιτική μειοψηφία των ευγενών να ανταμειφθεί με επιπλέον τίτλους και να συνεχίζει ανενόχλητη την καταπιεστική της στάση κατά της ρουμανικής πλειοψηφίας.

Το κύριο σημείο τριβής των Τρανσυλβανών ευγενών με τη Μαρία Θηρεσία δεν ήταν τόσο ο γραφειοκρατικός συγκεντρωτισμός και ο μερκαντιλισμός που προωθούνταν από του υπουργούς της⁷⁹, με αποτέλεσμα την εξάρτηση του Πριγκιπάτου από εισαγωγές από τη Βιέννη (αν και καθυστερημένη οικονομικά λόγω του φεουδαρχικού της συστήματος, η Τρανσυλβανία είχε καταστεί ακόμα πιο πολύτιμη για την Αυστρία μετά την απώλεια της Σιλεσίας από τον Φρειδερίκο τον Μέγα, λόγω των ορυχείων και των αλυκών τους, των οποίων η εκμετάλλευση έγινε συστηματική). Το πιο σημαντικό «αγκάθι» αποτελούσε η στήριξη του Καθολικισμού, ευθέως και μέσω της Ουνίας, και η εγκατάσταση του Στρατιωτικού Συνόρου, με τους ευγενείς να φοβούνται την απώλεια των εργατικών χεριών των δουλοπάροικων, οι οποίοι, διαμέσου αυτών των θεσμών, απαλλάσσονταν από τις υποχρεώσεις τους απέναντι τους. Η Μαρία Θηρεσία από την άλλη, φρόντισε να τονίσει τη σημασία της Τρανσυλβανίας για την Αυτοκρατορία, αναβαθμίζοντάς την σε «Μεγάλο Πριγκιπάτο» το 1765⁸⁰, με επικεφαλής όμως την ίδια, και έχοντας λάβει νωρίτερα τα μέτρα της ώστε η τρανσυλβανική Δίαιτα, από το 1761, να μην ξανασυγκληθεί.

Σε γενικές γραμμές, επί Μαρίας Θηρεσίας τέθηκαν οι βάσεις της μετατροπής των αψβουργικών κτήσεων σε ενιαίο κράτος. Ο Θηρεσιανός Κώδικας (Codex Theresianus) αποτέλεσε θεμελιώδες έργο στον εκσυγχρονισμό του ποινικού και αστικού δικαίου. Βάση του Ratio Educationis του 1777 ξεκαθαρίστηκε ότι η δημόσια παιδεία είναι υπόθεση κοσμική και ενισχύθηκε η λαϊκή πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Τα πανεπιστημιακά ιδρύματα αναβαθμίστηκαν, ενώ

⁷⁹ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.136

⁸⁰ Suciu, Dumitru, «*Antecedentele dualismului Austro-Ungar și Lupta Națională a Românilor din Transilvania (Οι απαρχές της Αυστροουγγρικής Δυναρχίας και ο Εθνικός Αγώνας των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας)*», ed.Albatros, București, 2000, σ.18

το 1773, αν και πιστή καθολική, η αυτοκρατορία αναγκάστηκε να διαλύσει το Τάγμα των Ιησουϊτών. Η φορολογία των φτωχών στρωμάτων μειώθηκε και οι ποινές έγιναν λιγότερο απάνθρωπες. Ο ρουμανικός πληθυσμός επωφελήθηκε αρκετά⁸¹ από αυτά τα μέτρα, ειδικά προς το τέλος της βασιλείας της.

Οι μεταρρυθμίσεις έγιναν πολύ ριζοσπαστικότερες από τον τολμηρότερο, ρηξικέλευθο και ίσως πιο ρομαντικό, Ιωσήφ, που εκφράζει το πρότυπο του πεφωτισμένου μονάρχη⁸². Με το κράτος, πλέον, να επεμβαίνει δραστικότερα σε κάθε τομέα της ζωής των υπηκόων του, ο Ιωσήφ προώθησε άμεσα την ομογενοποίηση και τον εκσυγχρονισμό της πολυεθνικής του αυτοκρατορίας. Πάντως, δε θα πρέπει να λησμονάται ότι, παρόλα τα ανθρωπιστικά πεφωτισμένα του κίνητρα, ο Ιωσήφ ήταν κι αυτός ένας Αψβούργος μονάρχης (ίσως ο λαμπρότερος όλων) που δρούσε βάση του δόγματος «Ostreich uber alles⁸³», με στόχο την ενίσχυση του κράτους και τη διατήρηση της ακεραιότητας της απόλυτης μοναρχίας.

Ο Ιωσήφ έθεσε χωρίς να χάσει καιρό όλες τις αναχρονιστικές παραδόσεις υπό αμφισβήτηση⁸⁴. Με τη Norma Regia το 1781 αναδιαμορφώνεται το δημόσιο σύστημα εκπαίδευσης, και προωθείται το χτίσιμο νέων σχολείων και η εκτύπωση βιβλίων στη μητρική γλώσσα των κατοίκων, πυκνώνοντας το σχολικό δίκτυο της Αυτοκρατορίας⁸⁵. Από τα μοναστικά τάγματα αφαίρεσε τη δυνατότητα λογοκρισίας βιβλίων και παραχώρησε ελευθερία κινήσεων μόνο σε αυτά που επεδείκνυαν κοινωνικό και εκπαιδευτικό έργο (όπως αυτό των Πιαριστών), αλλά και πάλι υπό κρατικό έλεγχο. Εκκοσμικεύοντας την παιδεία, καταργώντας τα φορολογικά προνόμια των ευγενών, αλλά και του κλήρου, και επιβάλλοντας την

⁸¹ Șincai, Gheorghe, «Hronica Românilor (Το χρονικό των Ρουμάνων)», τομ.ΙΙΙ, επιμ.Α.Τ.Laurian, Anastasie Panu, Mihail Kogălniceanu, Iași, 1853, σ.152

⁸² Zöllner, Erich, *Istoria Austriei (Η ιστορία της Αυστρίας)*, τομ.Α', ed.Enciclopedică, București,1997, σσ.395-402

⁸³ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.163

⁸⁴ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.92

⁸⁵ Molin, Romulus S., *Românii din Banat (Οι Ρουμάνοι του Βανάτου)*, Timișoara, 1932, σ.37

πλήρη υποταγή της Εκκλησίας στο Κράτος, προκάλεσε τη δυσαρέσκεια του Πάπα.

Ο Αυτοκράτορας έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη διάκριση των εξουσιών, ώστε να μειωθούν τα κρούσματα κατάχρησής τους. Έτσι, η εκτελεστική εξουσία διαχωρίζεται από τη δικαστική και τη νομοθετική, ενώ η διοίκηση γίνεται μισθωτή, μόνιμη και διαφοροποιημένη, θέτοντας τις βάσεις του σύγχρονου γραφειοκρατικού συστήματος. Ο στρατός εκσυγχρονίζεται και μειώνονται τα παραδοσιακά προνόμια των «γραμμών αίματος» των ευγενών. Ο κρατικός έλεγχος γίνεται πιο στενός, μέχρι το επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης, ενώ με το διάταγμα του 1784 η γερμανική γίνεται η επίσημη γλώσσά της διοίκησης στην Αυτοκρατορία⁸⁶, αντικαθιστώντας τη «νεκρή» λατινική.

Όπως και η μητέρα του, έτσι και ο Ιωσήφ έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην Τρανσυλβανία, σε σημείο που την επισκέφτηκε τρεις φορές ⁸⁷(1773, 1783, 1786) για να διαπιστώσει ιδίοις όμμασι την κατάσταση που επικρατούσε στην ιδιότυπη αυτή επαρχία, στη γωνιά της Αυτοκρατορίας. Σε αντίθεση, όμως, με τη Μαρία Θηρεσία, ο Αυτοκράτορας δε φοβήθηκε να έρθει σε άμεση σύγκρουση με τους ευγενείς. Το 1783 διέταξε τη διοικητική μεταρρύθμιση, σύμφωνα με την οποία, το Μεγάλο Πριγκιπάτο υποδιαιρούνταν σε έντεκα κομητείες, που ήταν ουσιαστικά άπλες διοικητικές περιφέρειες με περιορισμένη αυτονομία, οι διοικητές των οποίων δεν εκλέγονταν από τους ευγενείς, αλλά αποτελούσαν υπαλλήλους με καθαρά διοικητικά καθήκοντα, διορισμένους από τη Βιέννη. Νέες μέθοδοι προωθήθηκαν στη γεωργία και τη βιοτεχνία, υπονομεύοντας ακόμα περισσότερο τα παραδοσιακά προνόμια των γαιοκτημόνων. Η αυτονομία των «ελεύθερων πόλεων» μειώθηκε σημαντικά, ενώ στα χωριά αυξήθηκαν οι αρμοδιότητες και η ελευθερία κινήσεων των κοινοταρχών (juzi), ώστε να μπορούν να μεσολαβούν ανεξάρτητα μεταξύ των δουλοπάροικων και των γαιοκτημόνων. Σε περίπτωση

⁸⁶ Mureșianu, Aurer A., *O nouă contribuție la istoria românilor în evul mediu (Μια νέα συνεισφορά στην ιστορία των Ρουμάνων το Μεσαίωνα)*, Brașov, 1938, σ.117

⁸⁷ Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea (Στα ίχνη του Χόρεα)*, ed.Sport-Turism, București,1988, σ.19

αδικίας από τη μεριά των ευγενών, δόθηκε το δικαίωμα δικαστικής προσφυγής στους δουλοπάροικους.

Με το διάταγμα περί ανεξιθρησκίας το 1781 επιτρέπονταν πλέον η ελεύθερη άσκηση της λατρείας του στον κάθε πολίτη, ακόμα και στους Ρουμάνους⁸⁸. Σε συνδυασμό με το διάταγμα του ίδιου έτους που εξίσωνε όλους τους κατοίκους της χώρας ενώπιον του νόμου, αποτέλεσε καίριο χτύπημα στο παραδοσιακό κατεστημένο των τριών προνομιούχων εθνοτήτων και των τεσσάρων αποδεκτών δογμάτων της άρχουσας τάξης. Το πιο σημαντικό από όλα, όμως, ήταν ότι με τα διατάγματα του Αυγούστου του 1783 και του 1785 καταργούνταν πρακτικά η δουλοπαροικία, τινάζοντας ουσιαστικά στον αέρα ό,τι είχε χτίσει το «Unio Trium Nationum» από το 1437. Ο Ιωσήφ, χτυπώντας τα μεσαιωνικά κατάλοιπα στο Μεγάλο Πριγκιπάτο, διευκόλυνε ταυτόχρονα τη ζωή των Ρουμάνων, δημιουργώντας το μύθο του πανάγαθου αυτοκράτορα που αγωνίζεται μαζί τους, ενάντια στους τυράννους τους⁸⁹.

Φυσικά, ο Ιωσήφ μπορεί να ήταν εξαιρετικός μεταρρυθμιστής, ίσως και ουτοπιστής, αλλά σίγουρα, δεν ήταν επαναστάτης. Αυτό φάνηκε με την κατάπνιξη της εξέγερσης του Χορεα το 1784 από τα αυτοκρατορικά στρατεύματα. Αδυνατώντας να δει τα μέτρα του να εφαρμόζονται όπως θα έπρεπε, συναντώντας τεράστια αντίσταση⁹⁰ από τον ανώτερο κλήρο και την αριστοκρατία, και υπό την πίεση της Γαλλικής Επανάστασης, πείστηκε να ανακαλέσει τα περισσότερα από τα προοδευτικά του διατάγματα (Revocatio Ordinationum) στο νεκροκρέβατο του, το 1790 (εκτός αυτού της ανεξιθρησκίας και της κληρονομικότητας της δουλοπαροικίας)⁹¹. Έτσι, το status quo στην

⁸⁸ Hitchins, Keith, *Cultura și naționalitate în Transilvania (Κουλτούρα και εθνικότητα στην Τρανσυλβανία)*, Cluj, 1972, σ.15

⁸⁹ Mitu, Sorin, *Imăgini europene și mentalități românești din Transilvania (Ευρωπαϊκές απεικονίσεις και ρουμανικές οπτικές της Τρανσυλβανίας)*, ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, σ.227

⁹⁰ Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.152

⁹¹ Wagner, Ernst, *Istoria sașilor ardeleni (Η ιστορία των Τρανσυλβανών Σαξόνων)*, ed.Meronia, București, 2000, σ.60

Τρανσυλβανία επανήλθε σε αυτό του 1780 και η Δίαιτα επανασυνεδρίασε έπειτα από τριάντα χρόνια. Με το Λεοπόλδο, και υπό την πίεση της γαλλικής εισβολής, αυξήθηκαν ακόμα περισσότερο τα προνομία των ευγενών, αλλά οι εποχές πλέον δεν ήταν οι ίδιες, αφού οι Ρουμάνοι είχαν τώρα και τα μέσα, και την ελίτ για να αντιδράσουν, με τις μεταρρυθμίσεις του Ιωσήφ, έστω και αν δεν εμπεδώθηκαν εξαιτίας των συνθηκών και του πρόωγου θανάτου του, να έχουν αφήσει ανεξίτηλα το σημάδι τους στην τρανσυλβανική γη.

B. ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΙΚΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

I. Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ ΣΤΗΝ ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑ ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 18^ο ΑΙΩΝΑ

Ο Χριστιανισμός έφτασε στη Δακία ήδη από τα πρώτα αποστολικά χρόνια με τον απόστολο Ανδρέα (προστάτη-άγιο της σημερινής Ρουμανίας). Ήταν όμως, μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση και ειδικά κατά τον 4^ο αιώνα, που η νέα θρησκεία άρχισε να ριζώνει. Ο πληθυσμός δέχτηκε τον Χριστιανισμό στη λατινική⁹², γεγονός που ενίσχυσε τον εκλατινισμό και την πρόσμιξη του δακικού με το ρωμαϊκό στοιχείο. Η ρουμανική εθνογέννεση λοιπόν, συντελέστηκε με τον Χριστιανισμό να αποτελεί εξαρχής κυρίαρχο συντελεστή, δίνοντας το δικαίωμα στους Ρουμάνους να δηλώνουν υπερήφανα ότι «γεννήθηκαν Χριστιανοί»⁹³.

Η διάχυση της Ορθοδοξίας και της βυζαντινής θρησκευτικής κουλτούρας και επιρροής στην Τρανσυλβανία συντελείται από τον 10^ο αιώνα (διαμέσου των Βουλγάρων και της Αρχιεπισκοπής Αχρίδας), ενώ η εισαγωγή της σλαβονικής και του κυριλλικού αλφάβητου στη Ρουμανική Εκκλησία την ίδια περίοδο, απέκτησε μεγαλύτερη σημασία μετά το Μεγάλο Σχίσμα το 1054⁹⁴. Η λατινική, αρχίζει να «δαιμονοποιείται» και να ταυτίζεται με τον Παπισμό, ειδικά μετά το 1204, με μόνες αποδεκτές γλώσσες στη Θεία Λειτουργία και τη διοίκηση της Ανατολικής Εκκλησίας να παραμένουν η ελληνική και η σλαβονική. Στην Τρανσυλβανία τα παραπάνω συμπίπτουν με την κατάκτηση από το αποστολικό βασίλειο της Ουγγαρίας, του οποίου επίσημη διοικητική και εκκλησιαστική γλώσσα είναι η λατινική⁹⁵. Εμφανίζεται, λοιπόν, το παράδοξο φαινόμενο, η Ρουμανική Ορθόδοξη Εκκλησία στην Τρανσυλβανία, αν και αντιπροσωπεύει το

⁹² Bălan, Ioan, *Limba cărților bisericesti (Η γλώσσα των εκκλησιαστικών βιβλίων)*, Blaj, 1914, σσ.72,73

⁹³ Βλ. Bulei, Ion, ο.π., σ.64

⁹⁴ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σσ.32,33

⁹⁵ Pall, Francisc, *Diplomatica latină din Transilvania medievală (Η διπλωματική λατινική της μεσαιωνικής Τρανσυλβανίας)*, ed.Argonaut, București, 2005, σ.86-95

μοναδικό λατινόφωνο ορθόδοξο έθνος, να χρησιμοποιεί τη σλαβονική και να βρίσκεται υποταγμένη σε ένα ασιατικό, πρώην βαρβαρικό φύλο, που δέχτηκε τον Χριστιανισμό στα λατινικά από τη Δύση, με αποστολή τη διάδοση του στην παπική του εκδοχή.

Από τον Μπέλα Δ' το 1234, οι Ούγγροι Βασιλείς έδιναν όρκο στον Πάπα ότι θα υπέτασαν τους σχισματικούς⁹⁶ και θα εξόντωναν δίχως έλεος όσους αντιστέκονταν στο αποστολικό τους έργο, ενώ από το 1299 λαμβάνουν βοήθεια σε αυτό τους το έργο και από την Ιερά Εξέταση, που ιδρύεται από τον Πάπα Βονιφάτιο Η'. Είναι ο αιώνας που αρχίζουν να λαμβάνονται μέτρα κατά των ορθόδοξων μονών και ιερέων, ενώ τον επόμενο αιώνα, υπό τη δυναστεία των Ανζού (1301-1387), το προσηλυτιστικό έργο και οι διωγμοί των ορθοδόξων αυξάνονται, με την κατάσταση των τελευταίων να επιδεινώνεται αισθητά μετά τις αποτυχημένες εξεγέρσεις του 1437 και του 1514. Παρόλα αυτά, ο εκκαθολικισμός δε σημείωσε ιδιαίτερη επιτυχία, πάρα μόνο σε ένα μέρος των Ρουμάνων ευγενών, που αναγκάστηκαν να ασπαστούν το καθολικό δόγμα προς διατήρηση των προνομίων τους.

Η Ορθοδοξία είχε βαθιές ρίζες στην Τρανσυλβανία⁹⁷ (με τις παλιότερες μονές να αναφέρονται στο Βανάτο και την κοιλάδα του Μούρες ήδη από τον 11^ο αιώνα)⁹⁸, όμως, εξαιτίας της ιδιότυπης κοινωνικοπολιτικής κατάστασης, η εκκλησιαστική της οργάνωση στερούνταν σταθερότητας, ενώ οι μητροπολίτες της δεν είχαν μόνιμη έδρα. Ο πρώτος που αναφέρεται είναι ο Γελάσιος το 1377 στην περιοχή της Άλμπα Ιούλια⁹⁹ και ο επόμενος, ο Ιωάννης της Κάφφα

⁹⁶ Popovici, Constantin, *Istoria românilor bănăţeni (Η ιστορία των Ρουμάνων του Βανάτου)*, Caransebeş, 1904, σ.196

⁹⁷ Popea, Nicolae, *Vechia metropolia ortodoxa romana a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei (Η παλαιά Ορθόδοξη Ρουμανική Μητρόπολη της Τρανσυλβανίας, η κατάργηση και η αποκατάστασή της)*, ed.S.Filtsch (W.Krafft), Sabinu, 1870, σσ.30-51

⁹⁸ Meteş, Ştefan, *Mănăstirile româneşti din Transilvania și Ungaria (Ρουμανικές μονές της Τρανσυλβανίας και της Ουγγαρίας)*, Sibiu, 1936, σ.9

⁹⁹ Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române (Η ιστορία της ορθόδοξης ρουμανικής εκκλησίας)*, τομ.Α', ed.Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1991, σ.495

συνελήφθη από καθολικούς ιεροεξεταστές το 1456 στη Χουνεντοάρα. Μέχρι τα μέσα του 16^{ου} αιώνα η μητροπολιτική έδρα μετακινήθηκε στο Φελεάκ, στην περιοχή του Κλουζ, υπό τη διαδοχική θητεία των μητροπολιτών Δανιήλ, Μάρκου, Ντάντσιου και Πέτρου. Για τα επόμενα είκοσι έτη οι Ρουμάνοι μητροπολίτες Χριστόφορος, Γκεόργκε και Σάββα, εδρεύαν στη μονή Τζεοατζίου. Τέλος, το 1571 η έδρα μεταφέρεται στην πρωτεύουσα, την Άλμπα Ιούλια (για πιο άμεσο έλεγχο), με πρώτο μητροπολίτη τον Ευθύμιο και σταθεροποιείται εκεί, μετά το χτίσιμο του καθεδρικού μητροπολιτικού ναού της Αγίας Τριάδας το 1597 από τον Μιχαήλ τον Γενναίο, που αποτελεί τον ουσιαστικό ιδρυτή της Ρουμάνικης Μητροπόλεως της Τρανσυλβανίας.

Η Ορθόδοξη Εκκλησία στην Τρανσυλβανία βρίσκονταν σε συνεχή επαφή με τα Πριγκιπάτα της Βλαχίας και της Μολδαβίας, οι ηγεμόνες και οι ιεράρχες των οποίων στήριζαν αδιάκοπα τους Τρανσυλβανούς αδερφούς τους, με δωρεές, ιερείς, βιβλία και χτίσιμο μονών και εκκλησιών. Οι μητροπολίτες Ουγγροβλαχίας έφεραν τιμητικά και τον τίτλο του «Εξάρχου των Πλαγιών»¹⁰⁰, εξαπλώνοντας τη δικαιοδοσία τους και στην Τρανσυλβανία. Παράλληλα, υπήρχαν στα τρανσυλβανικά εδάφη διάφορες επισκοπές¹⁰¹, που λειτουργούσαν υπό Μολδοβλαχική στήριξη, όπως αυτή του Βαντ, ιδρυθείσα από τον Στέφανο το Μέγα¹⁰² και αυτή της μονής Πρίσλοπ που ιδρύθηκε από τον άγιο Νικόδημο της Τισμάνα. Στο Μαραμούρες, η μονή του Πέρι είχε ανακηρυχθεί σε εξαρχάτο από τον Οικουμενικό Πατριάρχη Αντώνιο ήδη από το 1381¹⁰³, αποτελώντας ισχυρό προπύργιο της Ορθοδοξίας. Επίσης, επισκοπικές έδρες υπήρξαν σε πόλεις του

¹⁰⁰ Șerbanescu, Nicolae, «Titulatura mitropolitilor, jurisdicția, hotarele și reședința Mitropolia Ungrovlahiei (Η τιτλοφόρηση, η δικαιοδοσία, τα σύνορα και η έδρα της Μητροπόλεως Ουγγροβλαχίας)», *Biserica Ortodoxă Română*, no.7-10(1959), σ.699

¹⁰¹ Meteș, Ștefan, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania (Η ιστορία της Ρουμανικής Εκκλησίας της Τρανσυλβανίας)*, τομ.Ι, Sibiu, 1935, σσ.68-79

¹⁰² Iorga, Nicolae, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul ca întemeitori ai Bisericii Românilor din Ardeal (Ο Στέφανος ο Μέγας και ο Μιχαήλ ο Γενναίος ως θεμελιωτές της Ρουμανικής Εκκλησίας στην Τρανσυλβανία)*, ed.Minerva, București,1904, σσ.15-19

¹⁰³ Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului (Η ιστορία του Μαραμούρες)*, ed.Gutinul, Baia Mare, 1997, σ.62

Βανάτου, όπως στη Λίποβα, το Καρανσέμπες και την Τιμισοάρα (όπου ποιμένευσε ο άγιος Ιωσήφ ο Νεότερος), αλλά και της Κρισάνα.

Μετά την καταστροφή στο Μόχατς και την έλευση της Μεταρρύθμισης, η Τρανσυλβανία μετεξελίχθηκε σε αυτόνομο προτεσταντικό πριγκιπάτο υπό την τυπική επικυριαρχία της Πύλης, με τον Προτεσταντισμό να αποτελεί εγγυητή του αισθήματος ανεξαρτησίας έναντι των καθολικών Αψβούργων. Στην Τούρντα τον Ιανουάριο του 1568 διακηρύχθηκε για πρώτη φορά παγκοσμίως η θρησκευτική ελευθερία¹⁰⁴, όμως αυτή δεν αφορούσε στους Ρουμάνους. Η Ορθοδοξία ήταν η θρησκεία των δουλοπάροικων και για αυτό ήταν απλά ανεκτή (*religio tolerata*), με το δογματικό διαχωρισμό να θεσμοθετείται και τη θρησκευτική καταπίεση να επεκτείνεται. Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος που η Ουνία βρήκε πρόσφορο έδαφος ενάμιση αιώνα αργότερα.

Οι Τρανσυλβανοί πρίγκιπες έδωσαν ιδιαίτερο βάρος στον εκπροτεσταντισμό των Ρουμάνων¹⁰⁵, αν και οι πρώτες προσπάθειες έγιναν από τους Σάξονες¹⁰⁶, αλλά με λιγότερο ζήλο και κυρίως μέσω κατηχητικών βιβλίων. Έτσι, από το 1566 εμφανίζεται στο προσκήνιο και ένας καλβινιστής Ρουμάνος επίσκοπος¹⁰⁷, με υποστήριξη από τον Πρίγκιπα και με σκοπό την προώθηση του καλβινισμού μεταξύ των Ρουμάνων στη μητρική τους γλώσσα, υποσχόμενος μέχρι και κατάργηση της δουλοπαροικίας. Ο σκοπός βέβαια των προτεσταντών δεν ήταν η κατάργηση των κοινωνικών ανισοτήτων (αφού τότε οι ευγενείς θα ξέμεναν από εργατικά χέρια), αλλά η ενσωμάτωση των ρουμανικών μαζών στην προτεσταντική κουλτούρα και νοοτροπία, με σκοπό τον καλύτερο έλεγχο τους,

¹⁰⁴ Βλ. Király, Béla K., ο.π.

¹⁰⁵ Marienescu, Atanasie-Marian, «Luteranismul, Calvinismul și întroducerea limbii române în bisericile din Ardeal (Ο λουθηρανισμός, ο καλβινισμός και η εισαγωγή της ρουμανικής γλώσσας στις εκκλησίες της Τρανσυλβανίας)», *Analele Academiei Române*, τομ. XXIV, σειρά II, 1902, σσ.170-172

¹⁰⁶ Dunăreanu, Elena, - Popa, Aurelia, *Cartea românească sibiiană (1544-1918) [Το ρουμανικό βιβλίο στο Σιμπίου(1544-1918)]*, ed. Biblioteca „Astra”, Sibiu, 1979, σσ.5,17

¹⁰⁷ Ursu, Ion, «Un manifest român tipărit cu litere latine (Ένα ρουμανικό μανιφέστο τυπωμένο με λατινικούς χαρακτήρες)», *Analele Academiei Romane*, București, 1912, σειρά II, τομ. XXXIV, σ.1050

την πλήρη υποταγή της Εκκλησίας τους και την αποκοπή των δεσμών τους από τη Μολδοβλαχία.

Οι Ρουμάνοι, όμως, παρέμεναν πιστοί στην Εκκλησία τους¹⁰⁸, το μοναδικό φορέα εξουσίας και παράδοσης, γι' αυτό η τακτική στο τέλος του αιώνα άλλαξε. Σε αυτό συνέβαλλε προσωπικά και ο πρίγκιπας Σιγισμούνδος Μπάθορ, στα πλαίσια της πολιτικής προσέγγισης που τήρησε με τα γειτονικά χριστιανικά κράτη. Κρατώντας, λοιπόν, μια πιο επιεική στάση στα θρησκευτικά ζητήματα, το 1588, μετά το θάνατο του τελευταίου Ρουμάνου καλβινιστή επισκόπου, Μιχαήλ Τορντάσου, δεν διόρισε άλλον στη θέση του, καταργώντας στην ουσία το θεσμό. Επίσης, επέτρεψε στον ηγεμόνα της Βλαχίας, Μιχαήλ τον Γενναίο, να χτίσει την εκκλησία της Αγίας Τριάδας στα προάστια της Άλμπα Ιούλια ¹⁰⁹, σταθεροποιώντας κατά αυτόν τον τρόπο τη μητροπολιτική έδρα των Τρανσυλβανών Ρουμάνων, και υπάγοντας την στη μητρόπολη της Τιργκοβίστε¹¹⁰.

Ο Μιχαήλ, όμως, προχώρησε πολύ περισσότερο από το αναμενόμενο και το 1599, μετά τη μάχη του Σελιμπάρ, ενσωμάτωσε στο κράτος του και την Τρανσυλβανία. Αυτό είχε βέβαια περισσότερο ψυχολογικές, παρά πρακτικές συνέπειες για τους Τρανσυλβανούς, αφού ο Βλάχος πρίγκιπας, ούτε καθαρά εθνική πολιτική ακολούθησε, ούτε τα όποια φιλοορθόδοξα μέτρα που έλαβε πρόλαβαν να εμπεδωθούν κατά τη διάρκεια της ολιγόχρονης ηγεμονίας του. Μετά τη δολοφονία του από τους αυτοκρατορικούς, η Τρανσυλβανία πέρασε για λίγα έτη στην επικυριαρχία των Αψβούργων, οι οποίοι τήρησαν σκληρή φιλοκαθολική πολιτική¹¹¹. Τελικά, οι Διαμαρτυρόμενοι ευγενείς υπό τον Ιστβάν Μπόκσαϊ κατάφεραν να τους διώξουν, με τον Προτεσταντισμό να επιστρέφει

¹⁰⁸ Panaitescu, Petre P., *Introducere la istoria culturii românești (Εισαγωγή στην ιστορία της ρουμανικής κουλτούρας)*, ed. Științifică, București, 1969, σσ.330-336

¹⁰⁹ Petron, Gheorghe, *Vechea Mitropolie a Bălgradului (Η παλαιά μητρόπολη της Άλμπα Ιούλια)*, ed.Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002, σσ.34,35

¹¹⁰ Βλ. Iorga, Nicolae, ο.π., σ.34

¹¹¹ Βλ. Sugar, Peter F., ο.π., τομ.Β', σ.94

δριμύτερος και την Τρανσυλβανία να μετατρέπεται σταδιακά (ειδικά κατά τον Τριαντακονταετή Πόλεμο) σε προτεσταντικό οχυρό¹¹².

Έτσι, ο καλβινισμός ισχυροποιείται ακόμα περισσότερο και γίνεται όλο και πιο επιθετικός. Οι Ρουμάνοι έχουν όμως, πλέον, σταθερή μητροπολιτική έδρα με πιο σαφείς δομές και υποστήριξη από τη Βλαχία, που επικύρωνε τυπικά την εκλογή των μητροπολιτών, βοηθούσε όμως και ουσιαστικά με βιβλία και παροχές. Παρόλα αυτά, η κατάστασή τους παρέμενε τραγική. Το επίπεδο αγραμματοσύνης και θρησκοληψίας, ακόμα και των ιερέων τους, έδινε το πρόσχημα στους προτεστάντες πρίγκιπες να επεμβαίνουν στα εσωτερικά της Ρουμανικής Εκκλησίας, υπό τον μανδύα του εκσυγχρονισμού, ενώ παράλληλα επέτρεπε στον Ούγγρο καλβινιστή επίσκοπο της Τρανσυλβανίας να επιχειρεί επίμονα να αλλοιώσει το ορθόδοξο δόγμα, την υποτιθέμενη «πηγή του κακού». Με ασθενή οργάνωση, υποτυπώδη διοίκηση και ευάλωτη οικονομικά, η Ορθοδοξία της Τρανσυλβανίας πέρασε μια από τις πιο δύσκολες περιόδους της.

Οι Ρουμάνοι μητροπολίτες, αν και εκλέγονταν από τη Σύνοδο (sobor)¹¹³, στην ουσία ήταν έρμαια στις ορέξεις των καλβινιστών επισκόπων και πριγκίπων¹¹⁴ και λίγοι ήταν αυτοί που πέθαναν στο θώκο τους, με τους περισσότερους να διώκονται και να αντικαθίστανται. Κατά την επικύρωση της εκλογής τους από τους πρίγκιπες, στους μητροπολίτες επιβάλλονταν επαχθέστατοι όροι¹¹⁵. Αναλυτικά, αναγκάζονταν να αποδεχτούν την υπαγωγή τους στη δικαιοδοσία του καλβινιστή επισκόπου και την οργάνωση της Εκκλησίας κατά το προτεσταντικό πρότυπο, τη στήριξη όσων επιθυμούσαν να περάσουν στον προτεσταντισμό, την εισαγωγή του προτεσταντικού

¹¹² Pavlowitch, Stevan K., *Ιστορία των Βαλκανίων, 1804 – 1905*, μτφρ.Λουκιανός Χασιώτης, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2005, σ.32

¹¹³ Cronț, Gheorghe, *Alegerea ierarhilor în Biserica Ortodoxă (Η εκλογή των ιεραρχών στην Ορθόδοξη Εκκλησία)*, București, 1937, σσ.48,49

¹¹⁴ Grama, Alesandru, *Instituțiunile calvinesci în biserică românească din Ardelu (Καλβινικοί θεσμοί στη ρουμανική εκκλησία της Τρανσυλβανίας)*, ed. Tipografia Seminarului archidiecezan, Blăși, 1895, σσ.271-277

¹¹⁵ Hurmuzachi, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor (Ντοκουμέντα σχετικά με την ιστορία των Ρουμάνων)*, vol.XV, București, 1897, σσ.1291-1293

τελετουργικού και την απάρνηση της λατρείας των αγίων, των εικόνων και του Σταυρού, όπως και άλλων «προκαταλήψεων», και την κατήχηση των νέων με βάση την Αγία Γραφή και όχι την Ιερή Παράδοση. Ο Ούγγρος καλβινιστής επίσκοπος μετατρέπονταν σε ουσιαστικό διοικητή της ρουμάνικης τρανσυλβανικής μητροπόλεως¹¹⁶, παρακολουθώντας στενά τις κινήσεις του κάθε μητροπολίτη.

Οι συνθήκες μπορεί να ήταν ασφυκτικές για τους Ρουμάνους ιεράρχες, αλλά οι περισσότεροι αγωνίστηκαν ηρωικά ώστε, στην πράξη, να μην εφαρμόζονται οι παραπάνω όροι και να βελτιωθεί η κατάσταση για την Εκκλησία και το ποίμνιό τους. Έτσι, ο Δοσίθεος (προερχόμενος από τη Μολδαβία) στην αρχή του αιώνα κατάφερε να ενισχύσει οικονομικά τη μητρόπολη, και πήρε μέτρα για την καταπολέμηση των καταχρήσεων και τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου. Αντίθετα, ο διάδοχός του Γεννάδιος Μπράντι, που ήταν προσωπική επιλογή του πρίγκιπα Μπέθλεν, δεν μπόρεσε να εμποδίσει τη διάδοση των καλβινιστικών διδαχών, και τη μετάφραση και ανατύπωση βιβλίων που προωθούσαν τον καλβινισμό, όμως, τα εμπόδια εμφανίστηκαν από τη Μητρόπολη της Βλαχίας. Ο Μπέθλεν, που σχεδίαζε να δημιουργήσει το «Πρίγκιπάτο της Δακίας»¹¹⁷ (στα βήματα του Μιχαήλ του Γενναίου) με επίσημη θρησκεία τον Προτεσταντισμό, έγραψε στον Πατριάρχη Κύριλλο Λούκαρη (που ήταν γνωστές οι επαφές του με τους Προτεστάντες) σχετικά με τις προθέσεις του και πως αυτές θα ωφελούσαν ηθικά και πνευματικά τους Ρουμάνους, ζητώντας του να εγκρίνει τη διάδοση του καλβινισμού ανάμεσά τους, με τον Οικουμενικό Πατριάρχη όμως, να στέκεται στο ύψος των περιστάσεων και να προσγειώνει τον Τρανσυλβανό πρίγκιπα στην πραγματικότητα.

Οι Ρουμάνοι είχαν την τύχη να έχουν στα μέσα του αιώνα αδέκαστους και ατρόμητους μητροπολίτες, που κατέβαλλαν τεράστιες προσπάθειες ώστε να

¹¹⁶ Filimon, Petre, *Protestantismul și românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate (Ο προτεσταντισμός και οι Ρουμάνοι στην Τρανσυλβανία. Η καταπολέμηση μιας ενωτικής θεωρίας)*, Arad, 1938, σ.48

¹¹⁷ Μαρινέσκου, Φλορίν, *Οι Ρουμάνοι. Ιστορία και Πολιτισμός*, εκδ.Ιωλκός, Αθήνα, 2007, σ.47

διατηρήσουν αναλλοίωτο το ορθόδοξο δόγμα. Ο Ιλίο Ιορέστε (1640-1643) εναντιώθηκε στην ανατύπωση και τη διάδοση των καλβινιστικών βιβλίων κατήχησης και των καλβινιστικών προσευχών και ψαλμών που μεταφράστηκαν στα ρουμάνικα, για αυτό και φυλακίστηκε, βασανίστηκε και εξορίστηκε. Ο διάδοχός του, Σιμιόν Στεφάν (1643-1656), βρέθηκε αντιμέτωπος με νέους επαχθείς όρους που μείωναν δραματικά τον επιτρεπόμενο αριθμό των Μυστηρίων¹¹⁸, όμως αντιστάθηκε, επιδεικνύοντας και λόγιο έργο, αφού επί θητείας του τυπώθηκε για πρώτη φορά στα ρουμάνικα η Καινή Διαθήκη το 1648. Ο Σάββας Βράνκοβιτς (1656-1680), σερβικής καταγωγής¹¹⁹, υπήρξε ο πιο δραστήριος από όλους, ταξιδεύοντας μέχρι τη Ρωσία για να ζητήσει ενίσχυση για τη μητρόπολή του¹²⁰. Προσπάθησε να ανυψώσει το επίπεδο του κλήρου και να αντιδράσει στην ασφυκτική πίεση που του ασκούνταν από τη μεριά του καλβινιστή επόπτη. Για αυτό, ενοχοποιήθηκε με πλαστά στοιχεία για συνωμοσία κατά του πρίγκιπα Μιχαήλ Απάφου, καθαιρέθηκε, βασανίστηκε και δημεύτηκε η περιουσία του¹²¹. Για τη δράση τους αυτή, οι παραπάνω τρεις ιεράρχες ανακηρύχθηκαν άγιοι από τη Ρουμανική Εκκλησία.

Προς το τέλος του αιώνα οι πιέσεις από τη μεριά των προτεσταντών κορυφώθηκαν. Είναι χαρακτηριστικό το περιστατικό κατά το οποίο ο πρίγκιπας Απάφου προκάλεσε το μητροπολίτη Ιωσήφ Μπουντάι να βαφτίσει ένα κουτάβι, προς διακωμώδηση των ορθόδοξων Μυστηρίων¹²². Οι ορθόδοξοι ιεράρχες, όμως, απολάμβαναν της συνεχούς στήριξης της Βλαχίας και σε κάθε νέα χειροτονία, είχε καθιερωθεί το ταξίδι στο γειτονικό Πριγκιπάτο, όπου οι νεόχριστοι

¹¹⁸ Buzalic, Alexandru, «Particularități în gândirea Greco-Catolică la jumătatea secolului XVIII-lea (Ιδιαιτερότητες στην ουνιτική σκέψη στα μέσα του 18^{ου} αιώνα)», *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 10/II, 2006, p. 73

¹¹⁹ Dragomir, Silviu, «Câteva date despre familia mitropolitului Sava Brancovici (Μερικά στοιχεία για την οικογένεια του μητροπολίτη Σάββα Βράνκοβιτς)», *Revista Teologică*, no.9-10, Σεπτ.-Οκτ. 1908, σ.347

¹²⁰ Dragomir, Silviu, «Audiențe românești la Tsarii Rusiei în veacul XVII (Ακροάσεις Ρουμάνων από τους Τσάρους της Ρωσίας το 18^ο αιώνα)», τομ.Ι, *Luceafărul*, Sibiu, no.1, Ιαν.1912, σσ.31-33

¹²¹ Lupaș, Marina I., *Mitropolitul Sava Brancovici (Ο μητροπολίτης Σάββας Βράνκοβιτς)*, Cluj, 1939, σ.82

¹²² Maior, Petru, *Istoria Bisericii românilor (Η ιστορία της εκκλησίας των Ρουμάνων)*, vol. I, επιμ. Ioan Chindriș, București, 1995, σ.120

λάμβαναν την ευλογία του Βλάχου μητροπολίτη και οικονομική στήριξη από τον Βλάχο ηγεμόνα, δίνοντας ταυτόχρονα όρκο υπεράσπισης της Ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία. Παρόλο λοιπόν τον ασφυκτικό κλοιό που είχε απλωθεί γύρω τους από τους αλλόδοξους δυνάστες τους, οι μητροπολίτες της Τρανσυλβανίας κατάφεραν σε γενικές γραμμές να μείνουν πιστοί στον όρκο τους. Ο καλβινισμός είχε κάποιες επιφανειακές επιτυχίες μεταξύ κάποιων εναπομεινάντων μικρών ευγενών σε περιοχές όπως το Μαραμούρες, το Χάτσεγκ, το Φαγκαράς, και το ορεινό Βανάτο (Λούγκοζ και Καρανσέμπες), αλλά ακόμα και εκεί, οι περισσότεροι άνηκαν σε αυτούς που είχαν ήδη προσχωρήσει στον καθολικισμό τους προηγούμενους αιώνες. Ο κύριος κορμός των Ρουμάνων, οι χωρικοί, προστατευόμενοι από την παράδοξη ασπίδα της αμορφωσιάς και την φανατική τους προσήλωση στην Ιερή Παράδοση, παρέμειναν προσκολλημένοι στην Ορθοδοξία¹²³.

Οι προτεστάντες, απέτυχαν ακριβώς γιατί δεν κατανόησαν τη δύναμη αυτής της προσήλωσης. Προσπαθώντας να χτυπήσουν τις προλήψεις και τις δεισιδαιμονίες, τις παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα, με τη λογική και τη μόρφωση, το μόνο που κατάφεραν ήταν να ενισχύσουν τον Ρουμανισμό, με την εισαγωγή της ρουμανικής γλώσσας στην Εκκλησία, στα βιβλία που τυπώθηκαν και στα σχολεία που χτίστηκαν¹²⁴ προς εξυπηρέτηση του εκπροτεσταντισμού, ο οποίος στις περισσότερες των περιπτώσεων δε σήμαινε αυτόματα και εκμαγυρισμό, λόγω της επιβολής διατήρησης της εθνικής γλώσσας προς κατανόηση του Λόγου του Κυρίου. Κατά αυτόν τον τρόπο, η Ρουμάνοι βγήκαν διπλά κερδισμένοι, αφού και η Εκκλησία τους άντεξε, αν και ασθμαίνουσα, στις πιέσεις των καλβινιστών, και τα κατηχητικά εκπαιδευτικά μέσα που οι τελευταίοι χρησιμοποίησαν προς επίτευξη των σκοπών τους, απέβησαν σε

¹²³ Pâclisanu, Zenovie, «Istoria Bisericii Române Unite (Η ιστορία της ρουμανικής ουνιτικής εκκλησίας)», μέρος Α', εκδ. Β', *Perspective*, τευχ. 65-68, Ιουλ. 1994-Ιουν. 1995, σσ. 77-80

¹²⁴ Lupas, Ioan, *Istoria bisericească a românilor ardeleni (Η εκκλησιαστική ιστορία των Τρανσυλβανών Ρουμάνων)*, Sibiu, 1918, σ. 82

όφελος των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας, με τα πρώτα έργα στα ρουμανικά, ακόμα και με λατινικό αλφάβητο, να τυπώνονται ακριβώς τότε, θέτοντας το γλωσσικό υπόστρωμα για τον εθνικό προσδιορισμό που τόνισαν οι μεγάλοι Ρουμάνοι ουνίτες λόγιοι τον 18^ο αιώνα.

II. Η ΟΥΝΙΑ

Η Ουνία ήταν ένα τεχνητό υβριδικό μόρφωμα¹²⁵ του Παπισμού, μέσω του οποίου επιχειρήθηκε η απόσπαση συμπαγών ορθόδοξων πληθυσμών και η ένταξή τους στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας. Βασίζονταν στις αποφάσεις της Συνοδού Φερράρας-Φλωρεντίας του 1438-1439, αλλά στην ουσία συνοψίζονταν στην αποδοχή, από τη μεριά των πιστών, των παπικών πρωτείων. Έχοντας χάσει εκατομμύρια πιστούς εξαιτίας του Προτεσταντισμού, οι καθολικοί επέδειξαν αξιοσημείωτη οργάνωση και ευελιξία, ξεκινώντας την αντεπίθεση τους με την Αντιμεταρρύθμιση, σηματοδοτούμενη από τη Σύνοδο του Τριδέντο το 1545. Τον κύριο φορέα υλοποίησής της αποτέλεσε το Τάγμα των Ιησουϊτών που ιδρύθηκε από τον Ιγνάντιο Λογιόλα το 1540, καθώς και οι οργανισμοί του Βατικανού, «Ιερή Συνάθροιση για τη Διάδοση της Πίστης» (Sacra Congregatie de Propaganda Fide) και «Αστικό Κολέγιο» (Collegium Urbanum), ιδρυθέντα το 1622 και το 1627 αντίστοιχα, με σκοπό την προετοιμασία των ιεραποστόλων και την «ανάνηψη» των σχισματικών ορθόδοξων.

Όπως ήταν φυσικό, η Ουνία επιχειρήθηκε κατά κύριο λόγο σε περιοχές που βρίσκονταν υπό τον έλεγχο καθολικών βασιλείων. Η πρώτη εφαρμογή της

¹²⁵ Iorga, Nicolae, «Istoria românilor din Ardeal și Ungaria (Η ιστορία των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία και την Ουγγαρία)», București, 1915, σ.347

Ουνίας έλαβε χώρα στην Πολωνία με τη Σύνοδο του Μπρεστ το 1595-1596¹²⁶, στοχεύοντας στους ορθόδοξους πληθυσμούς της Ουκρανίας. Πράγματι, ένα μέρος του κλήρου, των ευγενών και των πιστών δέχτηκε την Ουνία, ενώ οι υπόλοιποι αντέδρασαν, προκαλώντας αναταραχές που οδήγησαν σε διχασμό των Ουκρανών¹²⁷. Το 1646 με την Ένωση του Ούζχοροντ, οι Ρουθήνοι της Υποκαρπάθιας Ουκρανίας στην Άνω Ουγγαρία προσχώρησαν και αυτοί στην Ουνία, υπό τον Πέτρου Παρθένιε του Μούνκατς. Οι Ρουμάνοι του Μαραμούρες άρχισαν να νιώθουν τον κίνδυνο να πλησιάζει από τη γειτονική επαρχία, όταν κάποιοι ιερείς τους στο Σάτου Μάρε αποδέχθηκαν την Ουνία το 1689¹²⁸. Προσπάθειες μη επιτυχείς έγιναν για να προσελκυσθούν και οι Σέρβοι στα τέλη του αιώνα, ενώ τον επόμενο αιώνα η Ουνία εξαπλώθηκε στη Συρία και στην Αίγυπτο.

Στην Τρανσυλβανία η Ουνία έφτασε με την έλευση των Αψβούργων. Στην πράξη ήταν έργο, κυρίως, δυο ανδρών, του αρχιεπίσκοπου του Έστεργκομ, καρδινάλιου Κόλλονιτς¹²⁹, και του Ιησουΐτη Παβελ Μπάρανυ, οι οποίοι εργάστηκαν μεθοδικά όλη την τελευταία δεκαετία του 17^{ου} αιώνα ώστε να προλειάνουν το έδαφος. Σε αυτή τους την προσπάθεια είχαν σταθερή στήριξη τόσο από τον Πάπα, όσο και από τον Αυτοκράτορα¹³⁰, των οποίων τα συμφέροντα στη νεοκατεκτημένη επαρχία ταυτίζονταν. Πράγματι, η Καθολική Εκκλησία ήλπιζε ότι θα επανεδραιώνονταν στην Τρανσυλβανία ύστερα από ενάμιση αιώνα προτεσταντικής κυριαρχίας, κατά τον οποίο η επισκοπή της είχε

¹²⁶ Bodogae, Teodor, *Despre cunoștințele teologice ale preoților români de acum 200 de ani (Περί των θεολογικών γνώσεων των Ρουμάνων ιερέων προ 200 ετών)*, Sibiu, 1944, σ.7

¹²⁷ Buzalic, Alexandru, «Unirea cu Roma în viziunea teologiei greco-catolice (Η Ένωση με τη Ρώμη από τη σκοπία της ουνιτικής θεολογίας)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 9/II, 2005, σσ.78,79

¹²⁸ Bârlea, Octavian, «Din trecutul bisericii românești, de la unire până azi. Problema unirii în cele 300 de ani (Από το παρελθόν της Ρουμανικής Εκκλησίας, από την Ουνία μέχρι σήμερα. Το ζήτημα της Ουνίας στα 300 του χρόνια)», *Perspective*, τευχ.73, Ιαν.2000, σ.22

¹²⁹ Bernath, Mathias, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române (Οι Αψβούργοι και οι απαρχές του σχηματισμού του ρουμανικού έθνους)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1994, σ. 82.

¹³⁰ Ghibu, Onisifor, *Ο ουγγρικός καθολικισμός και η θρησκευτική πολιτική του ρουμανικού κράτους*, Cluj, 1924, σ.198

καταργηθεί¹³¹, οι πιστοί της είχαν ελαχιστοποιηθεί, η περιουσία της είχε δημευθεί και οι Ιησουίτες είχαν εκδιωχθεί. Από την άλλη, οι Αψβούργοι περίμεναν ότι μέσω της Ουνίας θα βοηθούσαν στην ομογενοποίηση της αυτοκρατορίας τους, μειώνοντας παράλληλα τη δύναμη των προτεσταντών ευγενών, με την αύξηση των καθολικών αντιπρόσωπων στη Δίαιτα.

Οι Ιησουίτες κατάφεραν να πείσουν τον Αυτοκράτορα ότι θα ήταν πιο εύκολο και πιο αποτελεσματικό να προσπαθήσουν να προσελκύσουν τους «σχισματικούς» Ρουμάνους στην Ουνία¹³², παρά να αναλωθούν στον επαναπροσλητισμό των «αιρετικών» Διαμαρτυρομένων. Όντως, οι Ρουμάνοι μετά από τόσα χρόνια προτεσταντικής καταπίεσης είχαν πολύ περισσότερους λόγους να ενδώσουν στις προτάσεις τους. Οι συνθήκες διαβίωσής τους ήταν άθλιες, βρισκόμενοι νομικά παραγκωνισμένοι και καταδικασμένοι σε ολοκληρωτική και διηνεκή σκλαβιά¹³³ (*mera et perpetua servitute*), χωρίς κανένα πολιτικό δικαίωμα, ξένοι και απλά ανεκτοί, προσωρινά, για όσο αρέσκονται οι πρίγκιπες και οι ευγενείς¹³⁴ (*usque ad beneplacitum principis et regnicolarum*). Ο κατώτερος κλήρος τους, στις περισσότερες των περιπτώσεων, δε διέφερε σε τίποτα από τον απλό δουλοπάροικο, αμόρφωτος και εξαναγκαζόμενος σε εισφορές και αγγαρείες, ενώ ο ανώτερος κλήρος (η μόνη, κατά επευφημία, ελίτ τους) υπόκειντο σε συνεχείς διώξεις και εξευτελισμούς, προσπαθώντας να κρατήσει αναλλοίωτο το δόγμα. Το έδαφος, λοιπόν, για το πέρας των δυο τρίτων του πληθυσμού στην Ουνία, ήταν πρόσφορο και αυτό θα αποτελούσε ένα καίριο έμμεσο χτύπημα κατά των τριών κυριάρχων προτεσταντικών

¹³¹ Gudea, Nicolae, *Biserica Română Unită (Greco-Catolică), 300 de ani, Februarie 1697-Februarie 1997* [Η Ουνιτική Ρουμανική Εκκλησία (Ελληνο-Καθολική), 300 χρόνια, Φεβρουάριος 1697 - Φεβρουάριος 1997], ed. Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, σ.14

¹³² Micu, Samuil, *Istoria românilor (Η ιστορία των Ρουμάνων)*, τομ.ΙΙ, επιμ. Ioan Chindriș, ed. Viitorul Românesc, București, 1995, σ.249

¹³³ Staniloae, Dumitru, *Uniatismul din Transilvania. Încercare de dezbinare a poporului român (Η ουνιατισμός στην Τρανσυλβανία. Απόπειρα διάσπασης του ρουμανικού λαού)*, București, 1973, σ.15

¹³⁴ Βλ. Herlea, Alexandru, - Șotropa, Valeriu, - Pop, Raul, - Nasta, Iuliu, - Floca, Ioan N., ο.π., σ.155

εθνοτήτων¹³⁵.

Μετά από διαπραγματεύσεις μερικών ετών μεταξύ του Μπάρανου και του μητροπολίτη Θεοφίλου (1692-1697), κατά τις οποίες ο Ιησουίτης εστίασε στα υλικά, πολιτισμικά και πολιτικά πλεονεκτήματα που θα έφευρνε η Ουνία, αποφεύγοντας σκόπιμα τις εν τω βάθει συζητήσεις σχετικά με τα δογματικά και τα διοικητικά ζητήματα, συγκλήθηκε Σύνοδος το Φεβρουάριο του 1697 στην Άλμπα Ιούλια. Σε αυτή, ο Θεόφιλος και δώδεκα πρωθιερείς του αποδέχτηκαν τα τέσσερα σημεία της Συνόδου της Φλωρεντίας, που χώριζαν τυπικά τον καθολικό από τον ορθόδοξο κόσμο (τα παπικά πρωτεία, το Καθαρήριο των ψυχών, το *filioque* και τα άζυμα στη Θεία Κοινωνία)¹³⁶, ζητώντας τα ίδια δικαιώματα με τους καθολικούς για κληρικούς και λαϊκούς, γη, παροχές, εκκλησίες, και σχολεία. Η μικρή όμως, συμμετοχή, η αντίδραση των προτεσταντών και ο πρόωρος θάνατος του Θεοφίλου (φημολογείται από δηλητηρίαση), άφησαν ημιτελή αυτή την πρώτη προσπάθεια (της οποίας η ύπαρξη παρόλα αυτά αμφισβητείται έντονα από τους Ορθοδόξους λόγω μη επαρκών στοιχείων)¹³⁷.

Με αυτοκρατορική απόφαση τον Απρίλιο του 1698 οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας μπορούν να παραμείνουν στην Ορθοδοξία ή να διαλέξουν ένα από τα τέσσερα «αποδεκτά» δόγματα, οπότε και οι ιερείς τους θα απολάμβαναν όλα τα προνόμια που απολάμβαναν οι ιερείς αυτών των δογμάτων, υπογραμμίζοντας πως για την περίπτωση του καθολικού δόγματος αρκούσε απλά η αναγνώριση των παπικών πρωτειών¹³⁸. Παράλληλα, όμως, δόθηκε μυστική διαταγή στο στρατιωτικό διοικητή της Τρανσυλβανίας, Ραμπούτιν, να

¹³⁵ Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor (Η ιστορία των Ρουμάνων)*, ed.All Educational, București, 2000, σ.269

¹³⁶ Nouzille, Jean, *Transilvania: zonă de contacte și conflicte (Τρανσυλβανία: ζώνη επαφών και αναταραχών)*, ed.Enciclopedică, București, 1995, σ.138

¹³⁷ Dragomir, Silviu, «Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei (Οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας και η Ένωση με την Εκκλησία της Ρώμης)», *Biserica Ortodoxă Română*, vo.9-10(1943), σσ.865-880

¹³⁸ Nilles, Nicolaus, «Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis», τομ.Α', ed.F.Rauch, Oeniponte, 1885, σ.266 όπως παρατίθεται στο Dumitru Staniloae, *Uniatismul din Transilvania. Încercare de dezbinare a poporului român*, București, 1973, σσ.15,16

διασφαλίσει ότι οι Ρουμάνοι θα διάλεγαν το καθολικό δόγμα¹³⁹, ενώ ο αρχιεπίσκοπος Κόλλονιτς και οι Ιησουίτες αύξησαν εξίσου τις πιέσεις προς αυτή την κατεύθυνση, προκαλώντας την οργή των προτεσταντών ευγενών.

Μετά το θάνατο του Θεόφιλου, εκλέχτηκε στο μητροπολιτικό θώκο ο Αθανάσιος Άνγκελ. Οι προτεστάντες στήριξαν την εκλογή του γιατί ο Αθανάσιος είχε σπουδάσει στην καλβινική σχολή του Αϊούντ και υπολόγιζαν σε εχθρική του στάση προς τους καθολικούς. Μετά την εκλογή του, ταξίδευσε στο Βουκουρέστι για την καθιερωμένη εθιμοτυπική χειροτονία του και επικύρωση της εκλογής του από το μητροπολίτη Ουγγροβλαχίας Θεοδόσιο. Εκεί, και υπό την παρουσία του Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεο, υπέγραψε μια ορθόδοξη ομολογία πίστης¹⁴⁰, υποσχόμενος να υπερασπιστεί την Ορθοδοξία ως όφειλε, ενάντια σε καθολικούς και προτεστάντες, ενώ ο βοεβόδας της Βλαχίας, Κωνσταντίν Μπραγκοβεάνου, διαγιγνώσκοντας ορθά τον κίνδυνο που ελλόχευε εξαιτίας της άθλιας οικονομικής κατάστασης στην τρανσυλβανική Ρουμανική Εκκλησία, του παρείχε μια γενναία δωρεά.

Όμως, τίποτα από όλα αυτά δε θα είχε αποτέλεσμα, αφού με τη επιστροφή του ο Αθανάσιος βρέθηκε στη μέγκενη των Ιησουϊτών, που είχαν στήσει κατάλληλα το σκηνικό ώστε να τον πείσουν ότι, με μόνο την αποδοχή των παπικών πρωτείων, θα κέρδιζε τεράστια πλεονεκτήματα για το ποίμνιό του, σώζοντας παράλληλα την Εκκλησία του από τον Προτεσταντισμό. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1698 στην Άλμπα Ιούλια συγκαλείται νέα σύνοδος από τον μητροπολίτη και τριανταοχτώ πρωθιερείς και γίνεται αποδεκτή η ένωση των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας με τη Ρώμη, με το «Μανιφέστο της Ένωσης»¹⁴¹. Δεχόμενοι τον Πάπα ως κεφαλή της Εκκλησίας τους, οι Ρουμάνοι ιερείς ζητάνε

¹³⁹ βλ. Staniloae, Dumitru, ο.π., σ.18

¹⁴⁰ Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești (Η ιστορία της ρουμανικής εκκλησίας)*, τομ.Β', ed.Neamul Românesc, București, 1909, σσ.12-14

¹⁴¹ Dragomir, Silviu, *Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei (Οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας και η Ένωση με την εκκλησία της Ρώμης)*, București, 1963, σσ.25,28

να τους δοθούν όλα τα προβλεπόμενα προνόμια των καθολικών, όπως είχε διακηρύξει ο Αυτοκράτορας, χωρίς να αλλάξουν τίποτα από το τελετουργικό τους, τις τελετές, τις νηστείες, τις γιορτές, το ημερολόγιο και τις παραδόσεις τους, ειδάλλως, η συνέναισή τους να θεωρηθεί άκυρη¹⁴² (μετά το 1879 πάντως, που βρέθηκε το περιβόητο μανιφέστο από τον Νικολάε Ντενσουσιανου, οι ορθόδοξοι καταγγέλλουν τους Ιησουίτες για εξαπάτηση, πλαστογράφηση και αλλοίωση του νοήματος κατά τη μετάφραση στα λατινικά, με την υπογραφή του μητροπολίτη Αθανάσιου να απουσιάζει)¹⁴³.

Ο Αυτοκράτορας, εγκρίνοντας την ένωση, παραχωρεί το Πρώτο Διάταγμα του Λεοπόλδου το Φεβρουάριο του 1699¹⁴⁴, με το οποίο η Ελληνοκαθολική (Ουνιτική) Εκκλησία ανακηρύσσεται ισότιμη με την Καθολική, και τους ιερείς της να απαλλάσσονται από εισφορές, αγγαρείες και τη δεκάτη. Φυσικά, οι Τρανσυλβανοί ευγενείς αντέδρασαν, φροντίζοντας να μείνει το Διάταγμα «νεκρό γραμμα» και να μη βρει καμία εφαρμογή στην πράξη. Από την άλλη, ούτε ο Κόλλονιτς με τους Ιησουίτες ήταν απολυτά ικανοποιημένοι, επιθυμώντας την ολοκληρωτική υποταγή της Ορθόδοξης Εκκλησίας της Τρανσυλβανίας, αν και σε νέα σύνοδο το Σεπτέμβριο του 1700 ο Αθανάσιος με πενήντα τέσσερις πρωθιερείς και χίλιους πεντακόσιους εξήντα τρεις ιερείς επανεπικύρωσε την Ένωση¹⁴⁵ (η πραγματοποίηση της συνόδου αμφισβητείται και αυτή από τους ορθοδόξους).

Ο Αθανάσιος κλήθηκε το επόμενο έτος στη Βιέννη, όπου του απαγγέλθηκαν κατηγορίες για απληστία, ανηθικότητα, προδοσία και επαφές με

¹⁴² Densunsianu, Nicolae, *Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia (Η εκκλησιαστική ανεξαρτησία της ρουμανικής μητροπόλεως της Άλμπα Ιούλια)*, Braşov, 1893, σ.19

¹⁴³ Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας(ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Κλουζ, αρχειακή συλλογή νο.103, *Κεντρική βιβλιοθήκη Μπλαζ*, κατάλογος μητρώου νο.1166, φάκελος Β' (εκκλησιαστικές πράξεις), αριθμός καταχώρησης εγγράφου νο.22, 7.10.1698 (αντίγραφο)

¹⁴⁴ Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας(ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Κλουζ, αρχειακή συλλογή νο.600, *Συλλογή ντοκουμέντων Μπλαζ*, κατάλογος μητρώου νο.1165, αριθμός καταχώρησης εγγράφου νο.38, 16.2.1699, Βιέννη (αντίγραφο)

¹⁴⁵ Bunea, Augustin, - Grama, Alesandru, *Cestiuni din dreptulu și istoria bisericeii românești unite (Περιπτώσεις από το δίκαιο και την ιστορία της ουνιτικής ρουμανικής εκκλησίας)*, Βλαşiu, 1893, τομ.Β', σσ.39,40

τον Μπραγκοβεάνου. Υπό την απειλή της εξορίας και τάζοντάς του τίτλους ευγενείας για αυτόν, την οικογένειά του και τους απογόνους του, καθώς και έναν παχύλο μισθό, ο Ρουμάνος μητροπολίτης δέχεται να επαναχρισθεί ιερέας και έπειτα επίσκοπος (με το καθολικό τελετουργικό, από τον Κόλλονιτς) όλων των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας και των γύρω περιοχών. Κατά αυτόν τον τρόπο, η ορθόδοξη μητρόπολή της υποβιβάζονταν σε ουνιτική επισκοπή, υπαγόμενη στον Ούγγρο αρχιεπίσκοπο του Έστεργκομ. Το πιο ταπεινωτικό, όμως, ήταν ότι έδωσε όρκο υποταγής, κατά τον οποίο παραδέχτηκε την άγνοιά του σε βασικά δογματικά ζητήματα και αναγνώρισε την ανάγκη να έχει συνεχώς δίπλα του έναν επιβλέποντα ιησουΐτη θεολόγο, ενώ παράλληλα απαρνιόταν την υπαγωγή του στον μητροπολίτη Βλαχίας.

Τον Μάρτιο του 1701 ο Αψβούργος αυτοκράτορας παρείχε το Δεύτερο Διάταγμα του Λεοπόλδου, στα δεκαπέντε άρθρα του οποίου περιλαμβάνονταν η πραγματική ιδρυτική πράξη της Ουνίας για την Τρανσυλβανία¹⁴⁶. Σύμφωνα με αυτό, ο Τρανσυλβανός ουνίτης επίσκοπος υπάγονταν και λογοδοτούσε στον αρχιεπίσκοπο του Έστεργκομ και ο θεολόγος καθοδηγητής του, θα ήταν πραγματική σκιά του και θα επέβλεπε τα πάντα (βιβλία, αλληλογραφία, συνόδους, επισκέψεις), επιβάλλοντας επίσης και τη διακοπή κάθε δεσμού με τη Βλαχία. Οι αρμοδιότητες της Συνόδου μειώνονταν, ενώ για την εκλογή του νέου επισκόπου είχε το δικαίωμα να προτείνει τρεις υποψηφίους, με τον Αυτοκράτορα να επιλέγει έναν από αυτούς. Από την άλλη ανανεώνονται τα προνόμια για τον ουνιτικό κλήρο, ενώ το πιο σημαντικό είναι ότι τα προνόμια αυτά αφορούν πλέον και στους λαϊκούς¹⁴⁷, οι οποίοι ως Ουνίτες δε θεωρούνται πλέον «ανεκτοί», αλλά ισότιμοι «γιοι της πατρίδας» μεταξύ των προνομιούχων εθνοτήτων.

¹⁴⁶ Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας(ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Κλουζ, αρχειακή συλλογή νο.600, Συλλογή ντοκουμέντων Μπλαζ, κατάλογος μητρώου νο.1165, αριθμός καταχώρησης εγγράφου νο.39, 19.3.1701, Βιέννη (αντίγραφο)

¹⁴⁷ Βλ. Dragomir, Silviu, ο.π., σ.91

Όπως ήταν φυσικό, κάτι τέτοιο θα τίναζε το πολιτικοκοινωνικό σύστημα της Τρανσυλβανίας στον αέρα¹⁴⁸. Οι Τρανσυλβανοί ευγενείς, λοιπόν, φρόντισαν να το κρατήσουν κρυφό, εξακολουθώντας να αντιμετωπίζουν τους Ρουμάνους ως πολίτες δευτέρας κατηγορίας και αναγνωρίζοντάς τους ως μόνη προοπτική το ατομικό πέρασμα στον καθολικισμό ή στον προτεσταντισμό, που σε βάθος χρόνου σήμαινε, συνήθως, και απεθνικοποίηση. Από τη μεριά του ο Λεοπόλδος, δεν επέδειξε ιδιαίτερο πάθος για την εφαρμογή του, αφού, σίγουρα, πραγματικός του σκοπός δεν ήταν να βοηθήσει τους Ρουμάνους, αλλά να χρησιμοποιήσει τον αριθμό τους, ως μέσο εκφοβισμού για τις τρεις προνομιούχες εθνότητες, αποκόπτοντας τους παράλληλα από τους ορθόδοξους αδερφούς τους πέρα από τα Καρπάθια.

Η πράξη αυτή του Αθανάσιου προκάλεσε τη δυσαρέσκεια της Βλαχίας, τη μήνη του Πατριαρχείου και την ανησυχία της Ρωσίας. Ο Μπρανκοβεάνου διαμαρτυρήθηκε στον Αυτοκράτορα, αλλά χωρίς αποτέλεσμα, ο μητροπολίτης Θεοδόσιος χαρακτήρισε τον Αθανάσιο «ψευδομητροπολίτη», προδότη της Πίστης και νέο Ιούδα», ο Πατριάρχης Καλλίνικος τον αναθεμάτισε και τον καθαίρεσε αποκαλώντας τον «Σατανάσιο»¹⁴⁹, ενώ Ρώσοι πράκτορες προσπάθησαν, ανεπιτυχώς, να ματαιώσουν την ενθρόνισή του. Ο Αθανάσιος μπορεί, όντως, να υπέγραψε την πιο ταπεινωτική πράξη που είχε υπογράψει ποτέ Ρουμάνος ηγέτης¹⁵⁰, αφού σηματοδότησε έναν αιώνα εντάσεων και διχασμό των Τρανσυλβανών Ρουμάνων σε ορθόδοξους και ουνίτες· πρόσφερε, όμως, ταυτόχρονα, μια νέα βάση για τους μελλοντικούς αγώνες που θα έβαζαν τέλος στο καθεστώς ανισότητας που επικρατούσε τόσους αιώνες και θα σηματοδοτούσαν τη ρουμανική αναγέννηση. Αυτός, εξάλλου, ήταν και ο

¹⁴⁸ Blaga, Lucian, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul XVIII-lea (Η ρουμανική συνείδηση στην Τρανσυλβανία το 18^ο αιώνα)*, București, 1966, σ.69

¹⁴⁹ Stinghe, Sterie, *Istoriia Béserecei Șchéilor Brașovului (manuscript de la Radu Témpé) [Η ιστορία της εκκλησίας του Σκέι του Μπρασόφ (χειρόγραφο από το Ράντου Τέμπεα)]*, ed.Ciurcu & Comp., Βραșον, 1899, σσ.37-40

¹⁵⁰ Βλ. Iorga, Nicolae, ο.π.,σ.29

πραγματικός σκοπός της Ουνίας, που ήταν περισσότερο πολιτική, παρά θρησκευτική πράξη¹⁵¹.

III. ΟΥΝΙΤΕΣ ΕΠΙΣΚΟΠΟΙ

Ο Αθανάσιος Άνγκελ (1697-1713) είναι ο μοναδικός στη ρουμανική ιστορία που ξεκίνησε ως Ορθόδοξος μητροπολίτης και απεβίωσε ως Ουνίτης επίσκοπος. Αντιδράσεις εναντίον του υπήρξαν από την πρώτη μέρα της στέψης του στην Άλμπα Ιούλια. Με την εξέγερση του Φραγκίσκου Ράκοζυ οι αντιδράσεις πολλαπλασιάστηκαν, ειδικά στο Μπρασόφ, το Μαραμούρες και τον τρανσυλβανικό Νότο. Με την υποστήριξη του Πρίγκιπα χρίστηκε μητροπολίτης των Ρουμάνων ο καλβινίζων Ιον Τσίγκα, ένα πείραμα, όμως, που τελείωσε με την ήττα του Ράκοζυ. Ο Αθανάσιος συγκάλεσε σύνοδο το 1707 προς τόνωση της Ουνίας, αλλά η συμμετοχή ήταν ισχνή, ενώ το 1708, με το ξέσπασμα του Ρωσοτουρκικού πολέμου, η φιλοορθόδοξη πτέρυγα αναθάρρησε. Φοβούμενος ρωσικά αντίποινα (ο Μέγας Πέτρος είχε σκοτώσει με τα ίδια του τα χεριά ουνίτες μοναχούς), και περισσότερο ευρισκόμενος υπό πίεση, πάρα βασανιζόμενος από τύψεις, ο Ουνίτης επίσκοπος υπέγραψε το 1711 την επιστροφή στην καθαρή Ορθοδοξία¹⁵², ανακηρύσσοντας άκυρη την Ουνία. Αυτό δεν κράτησε πάνω από μισό χρόνο, αφού το ίδιο έτος, με την ήττα του Μεγάλου Πέτρου και του Φραγκίσκου Ράκοζυ, και τους Ιησουίτες να ανακάμπτουν, ο Αθανάσιος αναγκάστηκε να ανακαλέσει και να καταστεί πάλι υποχείριο του θεολόγου «συμβούλου» του, διώκοντας τους υποστηρικτές του φιλοορθόδοξου ρεύματος.

¹⁵¹ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.113

¹⁵² Iorga, Nicolae, *Studii și documente cu privire la istoria românilor (Μελέτες και ντοκουμέντα σχετικά με την ιστορία των Ρουμάνων)*, τομ.ΧΙΙ, București, 1905, σ.282

Όταν πέθανε το 1713, δυο Ιησουίτες ήταν αυτοί που απήγγειλαν τον αποχαιρετιστήριο λόγο, ένας στα λατινικά και ένας στα ουγγρικά¹⁵³.

Μετά το θάνατο του Αθανασίου, ακολούθησε μια περίοδος αβεβαιότητας, κατά την οποία ο επισκοπικός θρόνος έμεινε κενός και τα διοικητικά καθήκοντα της επισκοπής ασκούσαν από τον θεολόγο επόπτη. Ύστερα από εκλογές αντιπροσώπων που δεν ήταν αρεστοί στον Αυτοκράτορα, ο Κάρολος Δ' επέβαλε στη Σύνοδο τον Ιοάν-Τζιούρτζιου Πατάκι, Ρουμάνο διδάκτορα θεολογίας, που είχε ανατραφεί από τους Ιησουίτες και είχε ασπαστεί τον Καθολικισμό¹⁵⁴. Αυτό δεν ήταν συμβατό με την Ουνία, για αυτό και ο Πατάκι δυο χρόνια αργότερα εντάχθηκε στο ουνιτικό τάγμα του Αγίου Βασιλείου και πέρασε στην ανατολικού τύπου εκδοχή του Καθολικισμού. Η έδρα της ουνιτικής επισκοπής, όμως, ήταν μετέωρη, γιατί το 1714 λόγω οχυρωματικών έργων κατεδαφίστηκε ο καθεδρικός της Αγίας Τριάδας, που είχε χτιστεί από τον Μιχαήλ τον Γενναίο, και το 1715 επανιδρύθηκε η καθολική επισκοπή μετά από εκατόν πενήντα χρόνια. Επειδή, όμως, απαγορεύονταν να υπάρχουν στην ίδια περιοχή δυο Καθολικοί επίσκοποι, ο ρουμανικός ναός δεν επαναχτίστηκε και η ουνιτική έδρα αναγκάστηκε να μεταφερθεί στο Φαγκαράς, στον καθεδρικό του Αγίου Νικολάου (όχι χωρίς αντιδράσεις από τους Ορθοδόξους, αφού είχε χτιστεί με δωρεά του ίδιου του Μπραγκοβεάνου), με την επίσημη έγκριση να έρχεται με παπική Βούλα (την περίφημη *Rationi Congruit*)¹⁵⁵ το 1721 και την ενθρόνισή του Πατάκι να λαμβάνει χώρα το 1723. Έτσι, η ουνιτική επισκοπή έχαιρε πλέον επίσημης αναγνώρισης και δεν μετατρέπονταν σε βικαριάτο του Καθολικού επισκόπου της Άλμπα Ιούλια. Ο Πατάκι προσπάθησε να ισχυροποιήσει την Ουνία και να διεκδικήσει την επαρχία του Μαραμούρες από τους Ρουθηνούς του Μούνκατς, όμως ο θάνατός του το 1727 άφησε τις προσπάθειές του ημιτελείς.

¹⁵³ βλ. Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești*, σ.36

¹⁵⁴ αυτόθι, σ.37

¹⁵⁵ Chindriș, Ioan, *Cultura și societate în contextul Școlii Ardelene (Κουλτούρα και κοινωνία στα πλαίσια της Σχολής της Τρανσυλβανίας)*, ed.Cartimpex, Cluj-Napoca, 2001, σσ.40-44

Ο πιο σημαντικός Ουνίτης επίσκοπος είναι, αδιαμφισβήτητα, ο Ιννοκέντιος Μίκου-Κλάιν, που έθεσε τις βάσεις της πολιτικής σκέψης και πάλης, όντας ο θεμελιωτής της ρουμανικής εθνικής πολιτικής στην Τρανσυλβανία. Ο Ιννοκέντιος, διαδέχθηκε τον Πατάκι (μετά από κάποιο μεσοδιάστημα που η επισκοπή διοικούνταν από τους Ιησουίτες), ενώ ακόμα φοιτούσε στο ιησουιτικό κολέγιο της Τιρνάβια. Για να αυξήσει το κύρος του Ουνίτη επισκόπου, ο Αυτοκράτορας του απένειμε τον τίτλο του βαρώνου¹⁵⁶ και τον διόρισε ως βασιλικό αντιπρόσωπο, μέλος της τρανσυλβανικής Δίαιτας. Το 1730 χειροτονήθηκε επίσκοπος από τον αποστολικό βικάριο του Μούνκατς και εγκαταστάθηκε στο Φαγκαράς. Όμως, αυτό δεν έμελλε να κρατήσει για πολύ, αφού το 1737 η επισκοπική έδρα μετακινήθηκε και πάλι (μετά από ανταλλαγή των κτήσεων της επισκοπής στην οποία προέβη ο επίσκοπος) από τον, όχι και τόσο φιλικό, τρανσυλβανικό Νότο¹⁵⁷, προς την πιο κεντρική περιοχή του Μπλαζ. Εκεί, έμεινε οριστικά, φέροντας όμως τον τίτλο «Ελληνοκαθολική Επισκοπή του Φαγκαράς και της Άλμπα Ιούλια» και αποτελώντας στο μέλλον όχι μόνο θρησκευτικό, αλλά ταυτόχρονα πολιτιστικό και εθνικό κέντρο των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας.

Ο Ιννοκέντιος αν και σπούδασε σε ιησουιτικό κολέγιο, είχε την τύχη να έχει ως καθηγητή στο Κλουζ το Φραντς Φάσκιγκ που ήταν υπέρμαχος της λατινικής ταυτότητας των Ρουμάνων. Από εκεί ο μελλοντικός επίσκοπος πήρε τις βάσεις για να στηρίξει τις πολιτικές του διεκδικήσεις στα πλαίσια των δυο Διαταγμάτων του Λεοπόλδου για την Ουνία. Επίσης, ο Ιννοκέντιος έδωσε πολύ μεγάλο βάρος στη μόρφωση των κληρικών, ώστε να μπορέσουν να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους υπό ευνοϊκότερες συνθήκες. Έτσι, ήταν αυτός που έστειλε τους πρώτους Ρουμάνους ουνίτες φοιτητές με υποτροφία στη Ρώμη και αυτός που έβαλε τον

¹⁵⁶ Iorga, Nicolae, *Locul românilor în istoria universală (η θέση των Ρουμάνων στην παγκόσμια ιστορία)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, σ.300

¹⁵⁷ Dumitriu-Snagov, Ioan, *Români la arhivele Romei (secolul XVIII) [Οι Ρουμάνοι στα αρχεία της Ρώμης (18^{ος} αιώνας)]*, Cluj-Napoca, 1999, σσ.111-113

θεμέλιο λίθο του καθεδρικού ναού της Αγίας Τριάδας, καθώς και των περιήφηνων σχολών του Μπλαζ¹⁵⁸, που θα έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην εθνική αφύπνιση των Ρουμάνων.

Ο Ρουμάνος ιεράρχης άρχισε τον ανένδοτο αγώνα του πριν καν εγκατασταθεί επίσημα ως επίσκοπος στο Φαγκαράς. Με συνεχή υπομνήματα προς τη Δίαίτα, την κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας και την Αυτοκρατορική Αυλή, τόνιζε την παλαιότητα των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία, την αριθμητική τους πλειοψηφία και την οικονομική τους συνεισφορά ως εργατικό δυναμικό, που έρχονταν σε άμεση αντίθεση με την άθλια υλική και πνευματική κατάσταση που βρίσκονταν εξαιτίας της καταπίεσης από τους Τρανσυλβανούς ευγενείς και της μη εφαρμογής των Διπλωμάτων του Λεοπόλδου στην πράξη. Αντιλαμβανόμενος την Ουνία περισσότερο ως πολιτική πράξη και χρησιμοποιώντας την ως μέσο επίτευξης των εθνικών διεκδικήσεων, ο Ιννοκέντιος προχώρησε πολύ περισσότερο από αυτά που ορίζονταν στα Διατάγματα του Λεοπόλδου, ζητώντας να αναγνωριστούν οι Ρουμάνοι ως η τέταρτη προνομιούχα εθνότητα της Τρανσυλβανίας. Έτσι, προπορευόμενος της εποχής του, έθεσε τις βάσεις για το πέρασμα από τη μεσαιωνική έννοια του πολιτικού έθνους (ως τα ανώτερα στρώματά μιας εθνοτικής κοινότητας) στη μοντέρνα του εκδοχή¹⁵⁹, ζητώντας προνόμια στο όνομα όλων των Ρουμάνων κατοίκων της Τρανσυλβανίας.

Ο αυτοκράτορας Κάρολος, που τον ενδιέφερε περισσότερο η εδραίωση της Ουνίας και λιγότερο τα δικαιώματα των Ρουμάνων, δεν έδινε ξεκάθαρες απαντήσεις στα υπομνήματα του Ρουμάνου επισκόπου¹⁶⁰, και είτε τα παρέπεμπε στο υπουργικό του συμβούλιο που συνήθως ανέβαλλε να τα συζητήσει αφήνοντάς τα στο αρχείο, είτε τα παρέπεμπε μέσω της κυβέρνησης της

¹⁵⁸ Drăghiță, Zevedei-Ioan, «Abateri și pedepse disciplinare la gimnaziul din Blaj (Παραπτώματα και πειθαρχικές ποινές στο γυμνάσιο του Μπλαζ)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/1, 2007, σ. 323

¹⁵⁹ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο.π., σ.42

¹⁶⁰ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.127

Τρανσυλβανίας στη Δίαιτα του Κλουζ, όπου περιέμενε η σίγουρη απόρριψη. Οι ευγενείς της Τρανσυλβανίας, διαισθανόμενοι τον κίνδυνο από τη μεριά του ενοχλητικού Ιννοκέντιου, δεν έχαναν ευκαιρία να τον χλευάζουν και να τον αποδοκιμάζουν στις συνεδριάσεις της Δίαιτας¹⁶¹, κρίνοντας τις αξιώσεις του απαράδεκτες και εξωφρενικές¹⁶². Στις κατηγορίες ότι οι Ρουμάνοι ήταν ένας λαός δουλοπάροικων που είχε δεχτεί την Ουνία μόνο για τα υλικά οφέλη, ο Ιννοκέντιος απαντούσε πως αυτά ήταν μέρος των συμφωνηθέντων της Ουνίας, την οποία οι ίδιοι οι ευγενείς αντιμάχονταν με κάθε τρόπο, όντας οι μόνοι υπεύθυνοι για την άθλια κατάσταση που πράγματι βρίσκονταν οι Ρουμάνοι¹⁶³. Ο Ιννοκέντιος ανανέωσε τις προσπάθειές του με την άνοδο στο θρόνο της Μαρίας Θηρεσίας, όμως η Αυτοκράτειρα έχοντας ανάγκη την οικονομική και στρατιωτική βοήθεια των Ούγγρων λόγω του πολέμου της Αυστριακής Διαδοχής, διέψευσε τις ελπίδες του¹⁶⁴.

Το κυριότερο πρόβλημα του Ιννοκέντιου, πάντως, βρίσκονταν εντός της επισκοπής του και δεν ήταν άλλο από τον επόπτη ιησουίτη θεολόγο, θεσμό που δεν υφίστατο σε καμιά άλλη ουνιτική επισκοπή. Το διάταγμα του 1738 που υποχρεώνει το Ρουμανο επίσκοπο να του παρέχει μισθό, σίτιση και στέγαση, επιδεινώνει την ήδη τεταμένη κατάσταση¹⁶⁵. Ο θεολόγος και ιησουίτες αποδείχτηκαν πραγματικό αγκάθι στο πλευρό του Ιννοκέντιου¹⁶⁶ και κρίνοντας τις προσπάθειες του για εκκαθολικισμό των Ρουμάνων μέσω της Ουνίας ανεπαρκείς, δε δίσταζαν να τον διαβάλουν στην Αυτοκρατορική Αυλή και στον

¹⁶¹ Someșan, Maria, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma (Οι απαρχές της Ενωμένης με τη Ρώμη ρουμανικής εκκλησίας)*, Ed. All Educational, București, 1999, σ.65

¹⁶² Bunea, Augustin, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751) [Από την ιστορία των Ρουμάνων. Ο επίσκοπος Ιωάν Ιννοκέντιος Κλάιν]*, Blaș, 1900, σ.43

¹⁶³ Albu, Corneliu, *Pe urmele lui Ion-Inocentiu Micu-Klein (Στα χνάρια του Ιόν-Ιννοκέντιου Μίκου-Κλάιν)*, ed.Sport-Turism, București,1983, σ.127

¹⁶⁴ Bogdan-Duică, Gheorghe, *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain (Η εξέλιξη του επισκόπου Ιωάν Ιννοκέντιου Κλάιν)*, ed.Caransebes, 1896, σ.6.

¹⁶⁵ Moldovanu, Joane M., *Acte sinodali ale baserecei romane de Alb'a Julia si Fagarasiu (Συνοδικές Πράξεις της ρουμανικής εκκλησίας της Άλμπα Ιούλια και Φαγκαράς)*, τομ.ΙΙ, Blaj, 1872, σσ.88-89

¹⁶⁶ Βλ. Bunea, Augustin, ο.π., σ.119

Πάπα. Από την άλλη, όταν το 1744 ξέσπασε η εξέγερση του Βησσαρίωνα Σαράι, με την Ουνία να δέχεται ισχυρό χτύπημα, οι προτεστάντες άδραξαν την ευκαιρία για να τον κατηγορήσουν ως συνένοχο.

Όλα αυτά θορύβησαν την Αυτοκράτειρα που τον κάλεσε το ίδιο έτος στη Βιέννη για να δώσει εξηγήσεις. Ο Ιννοκέντιος, γνωρίζοντας τι τον περιμένει, αντί να πτοηθεί, συγκαλεί εθνική σύνοδο στο Μπλαζ (στην οποία συμμετείχαν Ρουμάνοι όλων των τάξεων, ιερείς και λαϊκοί, ακόμα και ορθόδοξοι), ζητώντας τη στήριξη των συμπατριωτών του. Κατά τη σύνοδο αυτή ο Ρουμάνος επίσκοπος έκανε έναν απολογισμό των πολυετών προσπαθειών του και των εμποδίων που του έθεταν, γνωστοποίησε δημόσια το πλήρες περιεχόμενο των δυο Διπλωμάτων του Λεοπόλδου και απείλησε μέχρι και με εγκατάλειψη της Ουνίας αν αυτά δεν εφαρμόζονταν¹⁶⁷.

Στη Βιέννη, ο Ιννοκέντιος, αφού πέρασε μια προκαταρκτική ανάκριση, βρέθηκε μπροστά σε ένα δίλημμα: ή να χάσει τη θέση του, ίσως και την ελευθερία του, ή να συμβιβαστεί και να γυρίσει πίσω ως ένα άβουλο πιόνι στις ορέξεις του ιησουίτη θεολόγου¹⁶⁸, προσπαθώντας να επανεπιβάλλει με τη βία την Ουνία στην αναβράζουσα πλέον, Τρανσυλβανία. Αντί αυτού, προτίμησε να διαφύγει με το πρόσχημα του προσκυνήματος στη Ρώμη, ζητώντας τη μεσολάβηση του Πάπα¹⁶⁹. Δεν είχε, όμως, λάβει υπόψη του τη στενότητα των δεσμών και τη σύμπνοια συμφερόντων που υπήρχε μεταξύ Βιέννης και Ρώμης σχετικά με τον εκκαθολικισμό και τη χειραγώγηση των Ρουμάνων, στα οποία ο Ιννοκέντιος έστεκε εμπόδιο, και για το λόγο αυτό κρατήθηκε αιχμάλωτος στην Αιώνια Πόλη, απαγορεύοντας του την επιστροφή στην πατρίδα του.

Παρόλα αυτά, ο μαχητικός επίσκοπος συνέχισε τον αγώνα και από την εξορία, με τη βοήθεια των υποστηρικτών του Βασιλειανών μοναχών, Σιλβεστρου

¹⁶⁷ βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.67

¹⁶⁸ αυτόθι, σ.72

¹⁶⁹ αυτόθι, σ.136

Καλλιανι και Γκριγκορε Μάιορ. Χαρακτηρίζοντας τους Ιησουίτες ως «πανώλη της ειρήνης και πηγή συγκρούσεων»¹⁷⁰, ο Ιννοκέντιος διατάζει το 1747 τον βικαριο Πέτρου-Πάβελ Άρον να ζητήσει όρκο υποταγής από τον νέο ιησουΐτη θεολόγο, ειδάλλως, να του ανακοινωθεί ο αφορισμός του. Αρνούμενος να υπακούσει ο Άρον (που ανήκε στη φιλοκαθολική πτέρυγα της Ουνίας), αφορίζεται και καθαιρείται ο ίδιος από τον Ιννοκέντιο, που τοποθετεί στη θέση του τον φιλοορθόδοξο Νικολάε ντε Μπαλομιρ, ο οποίος ζητά την άμεση επιστροφή του ιεράρχη του. Μετά όμως από άμεση αντίδραση και πιέσεις των ιησουιτών, της Μαρίας Θηρεσίας και της κυβέρνησης της Τρανσυλβανίας, ο Ιννοκέντιος αναγκάζεται να ανακαλέσει τον αφορισμό, ο Νικόλαος να παραιτηθεί (περνώντας τελικά στην Ορθοδοξία) και η Σύνοδος να δεχτεί ξανά τον Άρον¹⁷¹. Με τον κλοιό να σφίγγει όλο και περισσότερο γύρω, απομονωμένος, υπό καθεστώς πείνας και με την αλληλογραφία του να παρακολουθείται, ο Ιννοκέντιος, τελικά, θα παραιτηθεί το 1751 και θα πεθάνει μόνος, σε άθλια κατάσταση το 1768, χωρίς να του επιτραπεί να επιστρέψει στην Τρανσυλβανία.

Ο διάδοχός του, Πέτρου-Πάβελ Άρον, είχε τελείως διαφορετικές αντιλήψεις από τον προκάτοχό του, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο θρησκευτικό κομμάτι της Ουνίας¹⁷² εις βάρος του εθνικού και του κοινωνικού. Έχοντας τη στήριξη των ιησουιτών και των αυτοκρατορικών αρχών, αγωνίστηκε ενάντια στο ορθόδοξο ρεύμα που είχε γιγαντωθεί στα μέσα του αιώνα απειλώντας την Ουνία με αφανισμό. Από την άλλη, ο Άρον, που ήταν από τους πρώτους Ρουμάνους Βασιλειανούς μοναχούς με σπουδές στη Ρώμη, έδωσε βάρος και στον πολιτιστικό τομέα, ιδρύοντας τις σχολές του Μπλαζ το 1754¹⁷³ (όπου διδάχτηκαν για πρώτη

¹⁷⁰ Pâclișanu, Zenovie, *Corespondența lui Inocențiu Micu Klein din exil (Η αλληλογραφία του Ιννοκέντιου Μίκου Κλάιν από την εξορία)*, ed.Cultura Națională, București, 1924, σ.37

¹⁷¹ Βλ. Străjan, Ioan, ο.π., σσ.3,4

¹⁷² Pâclișanu, Zenovie, «Istoria Bisericii Române Unite (Η Ιστορία της Ρουμανικής Ουνιτικής Εκκλησίας)», *Bună vestire*, vo.1,(XVII), 1978, σ.59

¹⁷³ Manciualea, Ștefan, «Contribuția Bucovinei la înzestrarea liceului din Blaj (Η συνεισφορά της Μπουκοβίνας στην προίκιση του λυκείου του Μπλαζ)», *Cultura creștină*, vo.9, Σεπτ.1936, σ.510

φορά μαθήματα στη ρουμανική), κατηχητικά σχολεία, εκκλησίες και τυπογραφείο. Ζώντας ο ίδιος ασκητική ζωή κατά το καθολικό πρότυπο, προσπάθησε να ενισχύσει τη μοναστική πειθαρχία στο ουνιτικό θρησκευτικό τάγμα του Αγίου Βασιλείου, ερχόμενος σε σύγκρουση με τους υποστηρικτές του Ιννοκέντιου, Σιλβέστρου Καλλιάνι και Γκριγκόρε Μάιορ.

Μετά το θάνατο του Άρον το 1764 στον επισκοπικό θρόνο βρέθηκε ο ευνοούμενος του, βικάριος Αθανασίε Ρέντικ, που αν και πήρε τις λιγότερες ψήφους στις εκλογές, προτιμήθηκε από την αυτοκρατορική αυλή χάρη στον ιδιαίτερο ζήλο που έδειξε στη μάχη κατά της Ορθοδοξίας. Ο Ρέντικ σπούδασε στη ιησουιτικό κολέγιο του Κλουζ και στη Βιέννη και ήταν υπέρμαχος της τραχιάς μοναστικής ζωής¹⁷⁴, την οποία επέβαλλε στους μοναχούς των μονών της Αγίας Τριάδας και του Ευαγγελισμού στο Μπλαζ, με αποτέλεσμα αρκετοί να απεβιώσουν. Αυτό, σε συνδυασμό με την αδικία των εκλογών, προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση των Σιλβέστρου Καλλιάνι, Γκριγκόρε Μάιορ και Γκερόντε Κοτόρεα, που εξορίστηκαν και απομονώθηκαν σε μονές εκτός Μπλαζ¹⁷⁵. Παρουσίασε έντονο κατηχητικό έργο¹⁷⁶ και συνέχισε την εκπαιδευτική πολιτική των προκατόχων του, τυπώνοντας βιβλία και επιδιώκοντας υποτροφίες για Ρουμάνους φοιτητές στο εξωτερικό.

Ο Γκριγκόρε Μάιορ, αφού είχε επανέλθει μετά από προσωπική παρέμβαση του Ιωσήφ Β', επανεκλέχτηκε πρώτος στις εκλογές του 1772 μετά το θάνατο του Ρέντικ και αυτή τη φορά, η Μαρία Θηρεσία πεπεισμένη ότι δε θα κινηθεί στα βήματα του μέντορά του, Ιννοκέντιου, επέτρεψε τη χειροτονία του. Πράγματι, ο νέος επίσκοπος ήταν διαφορετικός σε σχέση με τον Άρον και τον Ρέντικ και πρώτο μέλημά του ήταν να χαλαρώσει την υπερβολικά αυστηρή ζωή που είχε

¹⁷⁴ Prunduș, Silvestru Augustin, - Plaianu, Clemente, *Catholicism și Ortodoxia Românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite (Καθολικισμός και Ορθοδοξία. Σύντομο ιστορικό της Ουνιτικής Ρουμανικής Εκκλησίας)*, ed. Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994, σ.65

¹⁷⁵ Câmpean, Viorel, *Grigore Maior. Portretul unui intelectual român din secolul XVIII (Γκριγκόρε Μάιορ. Το πορτρέτο ενός ρουμάνου διανοούμενου του 18^{ου} αιώνα)*, ed. Informația Zilei, Satu Mare, 2010, σ.32

¹⁷⁶ Brânzeu, Nicolae. *Școalele din Blaj (Οι Σχολές του Μπλαζ)*, Sibiu, 1898, σ.26

επιβληθεί από αυτούς στους μοναχούς, στερώντας τους την ενέργεια για δημιουργικές δραστηριότητες. Πραγματοποιώντας πολλές προσυλητιστικές εξορμήσεις, κατάφερε να επανεντάξει αρκετές απολεσθέντες περιοχές στην Ουνία¹⁷⁷. Έχοντας φοιτήσει ο ίδιος με υποτροφία στη Ρώμη, βοήθησε άπορους ρουμανοπαίδες να φοιτήσουν στις σχολές του Μπλαζ και του εξωτερικού. Το 1773 συμμετείχε σε πανουνιτική σύνοδο στη Βιέννη ¹⁷⁸, κατά την οποία αποφασίστηκε ότι το *filioque* δεν ήταν υποχρεωτικό να προστεθεί στη Θεία Λειτουργία της Ουνιτικής Εκκλησίας. Το 1781 οι ιερατικές σχολές των μονών του Ευαγγελισμού και της Αγίας Τριάδας ενώθηκαν, σχηματίζοντας την ακαδημία θεολογίας του Μπλαζ, τη μοναδική πανεπιστημιακού επιπέδου στο ρουμανικό χώρο. Ο Γκριγκορε Μάιορ είχε την ευτυχία να είναι ο πρώτος Ρουμάνος ουνίτης επίσκοπος που απαλλάχτηκε οριστικά από την παρουσία του ιησουΐτη θεολόγου, με τη διάλυση του τάγματος των Ιησουϊτών το 1773¹⁷⁹. Είχε όμως την ατυχία να είναι μια έκρυθμη προσωπικότητα, που δημιουργούσε εύκολα εχθρούς, ειδικά μεταξύ των ορθοδόξων, των προτεσταντών της κυβέρνησης της Τρανσυλβανίας, του καθολικού επισκόπου της Άλμπα Ιούλια αλλά και των Βασιλειανών μοναχών που δε συμφωνούσαν με τη στάση του. Εξαιτίας των πολλών διαμαρτυριών ο Μάιορ αναγκάστηκε σε παραίτηση το 1782¹⁸⁰, όντας ο τελευταίος Ουνίτης επίσκοπος προερχόμενος από τις τάξεις του μοναστικού τάγματος του Αγίου Βασιλείου.

Στις επόμενες εκλογές αναμετρήθηκαν τρία ρεύματα. Το πρώτο, που αντιπροσωπεύονταν από τον Ιγνάντιε Νταραμπάντ, έδινε βάρος στις εθνικές και κοινωνικές διεκδικήσεις, το δεύτερο, υπό τον Ιάκομπ Άρον στήριζε την προσήλωση στη σκληρή μοναστική ζωή, ενώ το τρίτο και νεώτερο, με τον ιερέα

¹⁷⁷ Βλ. Câmpean, Viorel, ο.π., σ.40

¹⁷⁸ αυτόθι, σ.37

¹⁷⁹ αυτόθι, σ.38

¹⁸⁰ Stoica, Dionisie, - Lazăr, Ioan P, *Schița monografică a Sălajului (Μονογραφία του Σαλάζ)*, ed.Victoria, Șimleu Silvaniei, 1908, σ.166

Ιοάν Μπομπ, αντιπροσώπευε τους απλούς ιερείς και τους λαϊκούς. Αν και τελευταίος σε ψήφους, ο Μπομπ (ο μοναδικός μη μοναχός από τους υποψηφίους), όπως ήταν φυσικό, επιλέχτηκε από τον αυτοκράτορα Ιωσήφ, λόγω της τάσης του τελευταίου να εκκοσμικεύσει την Εκκλησία¹⁸¹. Ο νέος επίσκοπος, χωρίς να είναι έντονη προσωπικότητα, με ασθενική κράση και χωρίς ιδιαίτερη μόρφωση, αποδείχτηκε ο μακροβιότερος όλων, βρισκόμενος στην κεφαλή της ουνιτικής τρανσυλβανικής Εκκλησίας μέχρι το 1830¹⁸². Αποδείχτηκε εξαιρετικός στα οικονομικά και διοικητικά του καθήκοντα, επέβαλλε όμως καινοτομίες καθολικού τύπου, μειώνοντας τις αρμοδιότητες της Συνόδου και τα προνόμια των μοναχών και των πρωθιερέων, και προωθώντας ένα πιο αυταρχικό συγκεντρωτικό μοντέλο, ξένο προς τις παραδόσεις της Ρουμανικής Εκκλησίας. Σε συνδυασμό με την επιθυμία του να είναι αρεστός στις αυτοκρατορικές αρχές, ο Μπομπ προκάλεσε τη δυσαρέσκεια των κορυφαίων της Σχολής της Τρανσυλβανίας, Σαμουήλ Μίκου, Γκεόργκε Σίνκαϊ και Πέτρου Μάιορ, ερχόμενος σε άμεση ρήξη μαζί τους, παρόλο που μαζί με αυτούς στήριξε την προώθηση του *Supplex Libellus Valachorum*. Επίσης, ευνόησε τη συγγραφή και ανατύπωση βιβλίων στο Μπλαζ, αλλά μόνο αυτών που δε θα μπορούσαν να θεωρηθούν ανατρεπτικά.

Πιο δυτικά, στην περιοχή της Κρισάνα, οι Ρουμάνοι ουνίτες κατάφεραν να αποκτήσουν και δεύτερη επισκοπή στην Οράντεα, με πρώτο επίσκοπο το μακεδονοβλάχο Μελετίε Κόβατς (1748-1770), ως βοηθητικό στον καθολικό ομόλογό του, που από το 1777 υπό τον Μόισε Ντράγκος (1777-1787) απέκτησε αυτονομία¹⁸³, υπαγόμενη κατευθείαν στην αρχιεπισκοπή του Έστεργκομ, όπως

¹⁸¹ Prodan, David, *Din Istoria Transilvaniei studii și evocări* (Από την ιστορία της Τρανσυλβανίας. Μελέτες και αναμνήσεις), ed. Editura Enciclopedică, București, 1991, σ.317

¹⁸² Capros, Carol, - Popan, Flaviu, «Biserica Unită între anii 1700-1918 (Η ουνιτική εκκλησία μεταξύ των ετών 1700-1918), στο συλλογικό *Biserica Română Unită, două sute cincizeci de ani de istorie* (Η Ουνιτική Ρουμανική Εκκλησία, διακόσια πενήντα χρόνια ιστορίας), επιμ. Aloisie L. Capros, ed. Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1998, σ.51

¹⁸³ Iorga, Nicolae, *Vechimea și originea elementului românesc în părțile Biharei* (Η αρχαιότητα και η καταγωγή του ρουμανικού στοιχείου στα μέρη του Μπιχόρ), γενικό συνέδριο της τρανσυλβανικής εταιρίας της Οράντεα-Μάρε, Οράντεα, 1921, πρακτικά, σ. 13, εκδ. Adolf Sonnenfeld, 1921, Οράντεα

και αυτή της Άλμπα Ιούλια. Η επισκοπή αυτή τυπικά είχε δικαιοδοσία και στο Βανάτο, η εκεί, όμως δράση των Σέρβων δεν άφησε την Ουνία να ευδοκιμήσει¹⁸⁴. Με γενναίες παροχές από τη μεριά της Μαρίας Θηρεσίας, κατέστη σύντομα ιδιαίτερα πλούσια και ήκμασε με τους επόμενους επισκόπους Ιγνάντιε Νταραμπάντ (1787-1805)¹⁸⁵ και Σαμουήλ Βουλκάν (1807-1839)¹⁸⁶, που στήριξαν τους κορυφαίους της Σχολής της Τρανσυλβανίας, έχτισαν τον καθεδρικό ναό του Αγίου Νικολάου, θεμελίωσαν την ιερατική σχολή της πόλης, βελτίωσαν τις συνθήκες διαβίωσης του κλήρου τους και επέδειξαν αξιόλογο εθνικό εκπαιδευτικό έργο.

IV. Η ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΚΑΙ Η ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Οι αντιδράσεις κατά της Ουνίας άρχισαν από την πρώτη κιόλας ημέρα της επανενθρόνισης του Αθανασίου Άνγκελ ως Ουνίτη επισκόπου, στις 25 Ιουνίου 1701 στον καθεδρικό της Αγίας Τριάδας στην Άλμπα Ιούλια, από μερίδα ορθοδόξων. Ο τέως γραμματέας, μάλιστα, του Θεόφιλου και του Αθανασίου, Γαβριήλ Ναγκυσέγκι¹⁸⁷, απέστειλε την πρώτη επίσημη διαμαρτυρία στην κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας και προσπάθησε να εξασφαλίσει μια νέα ηγεσία για την Ορθοδοξία που έμεινε ακέφαλη, γεγονός που οδήγησε στη φυλάκισή

¹⁸⁴ Târziu, Constantin, «Scurta privire istorică asupra bisericii ortodoxe române din Banat (Σύντομη ιστορική ματιά στην ορθόδοξη ρουμανική εκκλησία του Βανάτου)», εφημ. *Foia Diecezana*, Canansebeș, 6.2.1938., σ.7

¹⁸⁵ Mureșanu, Camil, «Câteva date despre episcopul Ignatie Darabant (Κάποια στοιχεία για τον επίσκοπο Ιγνάντιε Νταραμπάντ)», Συμπόσιο *Școala ardeleană și Oradea (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας και η Οράντσα)*, Oradea, 2 Ιουν.2006, πρακτικά, Oradea, 2006, σσ.43-51

¹⁸⁶ Mihoc, Blaga, «Episcopul Samuil Vulcan (1758-1839) în serviciul emancipării românilor ortodocși (Ο επίσκοπος Σαμουήλ Βουλκάν (1758-1839) στην υπηρεσία της χειραφέτησης των ορθοδόξων Ρουμάνων)», Συμπόσιο *Școala ardeleană și Oradea (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας και η Οράντσα)*, Oradea, 2 Ιουν.2006, πρακτικά, Oradea, 2006, σσ.72-85

¹⁸⁷ Someșan, Maria, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma (Οι απαρχές της ενωμένης με τη Ρώμη ρουμανικής εκκλησίας)*, ed.All, București, 1999, σ. 48.

του. Οι πιο ισχυρές εστίες αντίστασης όμως, ήταν αυτές στις περιοχές του Μπρασόφ, του Χάτσεγκ, της Χουνεντοάρα και του Φαγκαράς, όπου ήταν έντονο το ρουμάνικο στοιχείο και συνεχείς οι επαφές με τη Μολδοβλαχία. Ιδιαίτερα στο Μπρασόφ, λόγω της έντονης θρησκευτικής εκπαιδευτικής παράδοσης γύρω από την εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο προάστιο του Σκέι, και εξαιτίας της ύπαρξης εύρωστης κοινότητας Ελλήνων εμπόρων, οι αντιδράσεις υπήρξαν σφοδρές¹⁸⁸, με αποτέλεσμα όχι μόνο να υπάρξει ανοχή από μέρους των αρχών στη μη αναγνώριση του Ουνίτη επισκόπου, αλλά από το 1728 και μετά οι Ρουμάνοι του Μπρασόφ να υπάγονται στην ορθόδοξη επισκοπή του Ράμνικ, και μετά την απώλεια της Ολτενίας το 1739, κατευθείαν στη μητρόπολη του Κάρλοβιτς (με σκοπό την ελάττωση των επαφών με το Βουκουρέστι).

Ισχυρό προπύργιο της Ορθοδοξίας αποτέλεσε και το Μαραμούρες¹⁸⁹, αλλά όχι για πολύ. Ο επίσκοπος Ιωσήφ Στόικα, με το γόητρο του Εξάρχου της Σταυροπηγής της Μονής του Πέρι και τον τίτλο του διοικητή της μητροπόλεως της Άλμπα Ιούλια, έδωσε πολυμέτωπο αγώνα κατά της Ουνίας στην Τρανσυλβανία, κατά των προτεσταντών του Μαραμούρες και κατά των Ρουθηνών του Μούνκατς, που υπό τον Ουνίτη επίσκοπο Ιωσήφ ντε Καμίλλις (συγγραφέα της περίφημης «Κατήχησης» για την Ουνία)¹⁹⁰ ασκούσαν έντονη προσηλυτιστική δράση. Ο Στόικα κλήθηκε στο Σιμπίου ενώπιον του στρατιωτικού διοικητή Ραμπούτιν, αλλά και στη Βιέννη, όπου σε αντίθεση με τον Άνγκελ, δε ενέδωσε στις πιέσεις και στους εκβιασμούς και συνέχισε να αγωνίζεται με αποτέλεσμα τη φυλάκισή του, και μετά το θάνατό του, την αγιοποίησή του ως μάρτυρα της Ορθοδοξίας, από την Ορθόδοξη Εκκλησία. Οι

¹⁸⁸ Stinghe, Sterie, *Istoria bisericii Scheilor Brasovului, Brasov (Η ιστορία της εκκλησίας του Σκέι του Μπρασόφ)*, Brasov, 1899, σ. 29-32.

¹⁸⁹ Bud, Tit, *Date istorice despre protopriatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911 (Ιστορικά στοιχεία για τα ρουμανικά πρωθιεράτα, ενορίες και μονές του Μαραμούρες από τους παλαιούς καιρούς μέχρι το έτος 1911)*, Gherla, 1911, σσ.3,4

¹⁹⁰ Craciun, Maria, - Ghitta, Ovidiu, - Murdok, Graeme, *Confessional Identity in East-Central Europe*, ed. Ashgate, Aldershot, 2002, σ. 153-166

διάδοχοι του, Σεραφείμ Πετροβάν και Δοσίθεος Τεοντόροβιτς, προσπάθησαν να κινηθούν στα βήματά του¹⁹¹, όμως η μάχη ήταν άνιση και από τη δεκαετία του 1730 και μετά, όχι μόνο δεν εμφανίζεται άλλος ορθόδοξος Ρουμάνος επίσκοπος στο Μαραμούρες, αλλά όλη η επαρχία υπάγεται θρησκευτικά στο ρουθηνικό αποστολικό βικαριατο του Μούνκατς (από το 1771 επισκοπή), και διοικητικά, μαζί με την Κρισάνα, στο αψβουργικό βασίλειο της Ουγγαρίας.

Παρόλη την ένταση των αντιδράσεων, αυτές ήταν σποραδικές¹⁹² και η πλειοψηφία των Ρουμάνων χωρικών στο μεγαλύτερο μέρος της Τρανσυλβανίας δεν είχε συνειδητοποιήσει το τι ακριβώς είχε συντελεστεί, αφού οι ιερείς τους συνέχιζαν να τελούν το ίδιο τελετουργικό και η θρησκευτική τους καθημερινότητα παρέμενε η ίδια. Αυτός, εξάλλου, ήταν και ο στόχος της Ουνίας που επιβεβλημένη από τα επάνω, θέλησε να κερδίσει αθόρυβα πιστούς για τη Ρώμη¹⁹³. Για τις αψβουργικές αρχές, επίσης, οι Τρανσυλβανοί Ρουμάνοι θεωρούνταν πλέον όλοι ουνίτες και για αυτό και δε διορίζονταν κανένας ορθόδοξος ιεράρχης στον κενό μητροπολιτικό θρόνο.

Οι Αψβούργοι, όμως, όπως και ο Πάπας, έμελλε να ξυπνήσουν απότομα το 1744, έτος κατά το οποίο εμφανίζεται στο προσκήνιο ο ιερομόναχος ασκητής βοσνιακής καταγωγής, Βησσαρίων Σαράι. Έχοντας ταξιδέψει στο Άγιο Όρος και τους Αγίους Τόπους και, με την κρυφή υποστήριξη του μητροπολίτη του Κάρλοβιτς, Αρσενίου Γιοβάνοβιτς Σακαμπέντ, ο Βησσαρίων εισήλθε τον Μάρτιο στην Τρανσυλβανία από το Βανάτο και άρχισε να κηρύττει κατά της Ουνίας¹⁹⁴. Με απλά επιχειρήματα και διεγείροντας το θρησκευτικό ένστικτο των

¹⁹¹ Cziplé, Alexandru, «Documentele privitoare la episcopia din Maramuraş (Ντοκουμέντα σχετικά με την επισκοπή του Μαραμούρες)», *Analele Academiei Romane*, Bucureşti, σειρά II - τομ. XXXVIII (1916), σσ.273-280

¹⁹² Hitchens, Keith, *Conştiinţă naţională şi acţiune politică la românii din Transilvania 1700-1868 (Εθνική συνείδηση και πολιτική δράση των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία 1700-1868)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1987, σ.42

¹⁹³ Damşa, Teodor, *Biserica Greco-Catolică din România în perspectivă istorică(Η ουνιτική εκκλησία της Ρουμανίας στην ιστορική προοπτική)*, ed.Editura de Vest, Timişoara 1994, σ.22

¹⁹⁴ Păcurariu, Mircea, *Sfinţi daco-romani si români (Δακορωμαίοι και Ρουμάνοι άγιοι)*, εκδ.Β', ed.Mitropoliei Moldovei şi Bucuvinei "Trinitas", Iaşi, 2000, σ.141

αγράμματων Ρουμάνων χωρικών, τόνιζε τις φριχτές συνέπειες για τις ψυχές όσων παραστρατούσαν από τον ορθό δρόμο του «Νόμου της Ιερουσαλήμ». Διασχίζοντας τον τρανσυλβανικό Νότο μέσω Λίποβας, Ντέβας, Χουνεντοάρας, Οράστιε, Σέμπες και Σάλιστε, η χαρισματική αυτή προσωπικότητα κατάφερε εντός λίγων εβδομάδων να καταστρέψει αψβουργικές και ιησουιτικές προσπάθειες ετών, αφανίζοντας, σχεδόν, την Ουνία σε αυτές τις περιοχές¹⁹⁵. Το αποτέλεσμα ήταν η σύλληψή του στα τέλη Απριλίου έξω από το Σιμπίου και ο θάνατός του ως μάρτυρας στη φυλακή, που επέφερε την αγιοποίηση του από την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Η έλευση του Βησσαρίωνα όχι μόνο σηματοδότησε την έναρξη του ανένδοτου θρησκευτικού αγώνα για την αποκατάσταση της Ορθοδοξίας, αλλά προκάλεσε μαζικές αντιδράσεις υστερίας στην τρανσυλβανική ύπαιθρο, με τα δεσίδαίμονα πλήθη των χωρικών να θεωρούν ότι τους έχουν σύρει εν αγνοία τους στην αίρεση. Έτσι, έλαβαν χώρα ακραίες πράξεις, όπως εξαγνισμός των εκκλησιών όπου είχαν λειτουργήσει ουνίτες ιερείς, ακόμα και των αντικειμένων που είχαν αυτοί ακουμπήσει, ως και ξήλωμα του δαπέδου των εκκλησιών, εκταφές και επαναταφές και επαναλήψεις γάμων και βαπτίσεων με ορθόδοξους ιερείς. Όλα αυτά συνοδεύτηκαν από επανακαταλήψεις ναών, επαναχειροτονίες και διώξεις ουνιτών ιερέων, με το Μπλαζ να είναι ανήμπορο να αντιδράσει¹⁹⁶.

Οι Αψβούργοι (εν μέσω του πολέμου της Αυστριακής Διαδοχής) βρέθηκαν προ εκπλήξεως και αντέδρασαν σκληρά και σπασμωδικά, ρίχνοντας και άλλο λάδι στη φωτιά. Μετά την απόρριψη του διατάγματος που επέβαλλε στους Ρουμάνους να δεχτούν ξανά την Ουνία, η Μαρία Θηρεσία διόρισε μια επιτροπή

¹⁹⁵ Βλ. Hitchens, Keith, ο.π., σ.47

¹⁹⁶ Ștefănescu, Barbu, «Confessionalisation and community sociability (Transilvania, 18th-firs half of the 19th century)», International conference: *Ethnicity, Confession and Intercultural Dialogue at the European Union's East Border (workshop: Ethno-Confessional Realities in the Romanian Area: Historical Perspectives)*, Oradea, June 2nd-5th, 2011, proceedings, ed.University of Oradea, Oradea, 2011, p.19-21

«προστατών»¹⁹⁷ με σαφείς εντολές τη χρήση σωματικής βίας, φυλάκισης και προστίμων για όσους εμπόδιζαν την επανεδραίωση της Ουνίας. Επίσης, με άλλο διάταγμα διέταξε την άμεση σύλληψη όλων των ιερέων που είχαν χειροτονηθεί εκτός της Αυτοκρατορίας, (ειδικά στη Μολδαβία και τη Βλαχία)¹⁹⁸ και απαγόρευε την εισαγωγή ορθόδοξων θρησκευτικών βιβλίων από τα Πριγκιπάτα¹⁹⁹, ενώ σε περιπτώσεις που οι ταραχές έπαιρναν διαστάσεις, επενέβησαν και στρατιωτικές μονάδες.

Όλα αυτά τα κατασταλτικά μέτρα, γιγάντωσαν περισσότερο το ρουμανικό θρησκευτικό κίνημα, που άρχισε, παράλληλα, να προβάλλει και μια πιο ορθολογική και οργανωμένη αντίσταση. Συνεχίζοντας, λοιπόν, να αψηφούν τις αυτοκρατορικές διαταγές, οι Ρουμάνοι εξακολουθούσαν να στέλνουν τους ιερείς τους προς χειροτονία στη Μολδοβλαχία²⁰⁰, όπου έδιναν όρκο πίστης στην Ορθοδοξία και έφερναν μαζί τους ορθόδοξα κατηχητικά βιβλία²⁰¹. Επίσης, άρχισαν να στέλνουν υπομνήματα και αντιπροσωπείες προς κάθε κατεύθυνση, και συγκεκριμένα προς τη σερβική μητρόπολη του Κάρλοβιτς, προς τις αυλές των Φαναριωτών ηγεμόνων, προς την ομόδοξη Ρωσία²⁰², καθώς και προς την κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας και την ίδια την Αυτοκράτειρα, επιχειρηματολογώντας υπέρ του ζητήματός τους και ζητώντας στήριξη. Πολλοί, όμως, ήταν και οι Ρουμάνοι, ιερείς και λαϊκοί, που δεν άντεξαν τη θρησκευτική καταπίεση και προτίμησαν να μεταναστεύσουν στα γειτονικά Πριγκιπάτα.

¹⁹⁷ Bod, Péter, «Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia» όπως παρατίθεται στους Dumitran, Ana, Botond Gúdor, Dănila Nicolae. *Relatii interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (Ρουμανομαγαυαρικές δογματικές σχέσεις στην Τρανσυλβανία)*, Alba Iulia, 2000, σσ.406-410.

¹⁹⁸ Sasaujan, Mihai, *Politica bisericeasca a Curtii din Viena în Transilvania, 1740-1761 (Η θρησκευτική πολιτική της Αυλής της Βιέννης στην Τρανσυλβανία)*, ed.Presa Universitara Clujeana, Cluj-Napoca, 2002, σ.155

¹⁹⁹ Βλ. Pâclisanu, Zenovie, «Istoria Bisericii Române Unite», *Perspective*, σ.384.

²⁰⁰ Dragomir, Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor ardeleni (Η ιστορία της θρησκευτικής απελευθέρωσης των Τρανσυλβανών Ρουμάνων)*, vol.I, Sibiu, 1920, σ.199

²⁰¹ Stanciu, Laura, «Sursele și semnificațiile discursului identitar unit și neunit în Transilvania anului 1746 (Οι πηγές και οι σημασίες της διαμάχης ταυτότητας ουνίτη και μη ουνίτη στην Τρανσυλβανία του έτους 1746)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/II, 2007, σ.144

²⁰² Zoltan, Toth, *Primul secol al nationalismului românesc ardelean: 1697-1792 (Ο πρώτος αιώνας του τρανσυλβανικού ρουμανικού εθνικισμού)*, ed.Pythagora, București, 2001, σ.205

Οι Φαναριώτες, μη επιθυμώντας να εμπλακούν σε ζητήματα που ίσως προκαλούσαν τη δυσμένεια του Σουλτάνου από την περιπλοκή των σχέσεών του με τον Αυτοκράτορα εξαιτίας τους, δεν βοήθησαν εμφανώς, αλλά ούτε και εμπόδισαν την κυκλοφορία των Ρουμάνων προς τις δυο μεριές των Καρπαθίων, υποστηρίζοντας κατά αυτόν τον τρόπο, εμμέσως, τον ορθόδοξο σκοπό. Οι Σέρβοι, από την άλλη, εκμεταλλεύτηκαν τα Ιλλυρικά προνόμια που τους είχαν παραχωρηθεί από τους Αψβούργους στα τέλη του προηγούμενου αιώνα (όπως η ελεύθερη εκλογή των επισκόπων και ο ανεμπόδιστος διορισμός τους από το Σέρβο μητροπολίτη, η κατοχή εκκλησιαστικών γαιών και η ανύψωση νέων εκκλησιών, οι φοροαπαλλαγές, η χρήση του Ιουλιανού ημερολογίου, η πλήρης θρησκευτική ελευθερία και η διοικητική αυτοκεφαλία της Σερβικής Μητροπόλεως, στην πνευματική δικαιοδοσία της οποίας θα υπάγονταν υπό τη μορφή του νεοσχηματισμένου, δογματικού «Ιλλυρικού έθνους» όλοι οι ορθόδοξοι πληθυσμοί των εδαφών του Στέμματος του Αγίου Στεφάνου, πλην της Τρανσυλβανίας)²⁰³, και όντας η μόνη αναγνωρισμένη ορθόδοξη αρχή στην Αυτοκρατορία, θέλησαν να καλύψουν το κενό που υπήρχε στην ορθόδοξη ηγεσία της Τρανσυλβανίας από την έλευση της Ουνίας και μετά. Τέλος, η Ρωσία, που από την εποχή του Μεγάλου Πέτρου είχε δείξει το ενδιαφέρον της για τα Βαλκάνια ως προστάτιδα των εκεί ορθόδοξων πληθυσμών, θα έπαιζε καίριο ρόλο στην έκβαση του ζητήματος της Ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία.

Τον πιο αποφασιστικό παράγοντα πάντως, αποτέλεσαν οι ίδιοι οι Τρανσυλβανοί Ρουμάνοι, που με αιχμές του δόρατος τους ηρωικούς ιερείς τους κατέβαλαν τιτάνιες προσπάθειες και επέδειξαν τεράστια ενεργητικότητα και επιμονή, υπομένοντας με στωικότητα τις διώξεις. Δεν είναι τυχαίο που ο συγκεκριμένος αιώνας είναι αυτός που έχει δώσει τους περισσότερους αγίους στην Εκκλησία της Ρουμανίας. Τέτοιοι ήταν ο ιερέας Μοισε Ματσινικ και ο

²⁰³ Cerović, Ljubivoje, *Sârbi din România. Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre (Οι Σέρβοι της Ρουμανίας. Από τον πρώιμο Μεσαίωνα μέχρι τις μέρες μας)*, ed. Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2005, σ.50

ποιμένας Οπρεα Μικλαους, που συνελήφθησαν το 1752 στη Βιέννη όπου είχαν πάει να παραδώσουν ένα υπόμνημα εκ μέρους των συμπατριωτών τους²⁰⁴, καθώς και ο ιερέας Ιοάν ντιν Γκαλες που είχε την ίδια μοίρα το 1756 στο Σιμπίου, επειδή κήρυττε υπέρ της Ορθοδοξίας. Όλοι τους μεταφέρθηκαν ως ταραχοποιά στοιχεία στις τρομερές φυλακές του Κούφσταιν στο Τιρόλο²⁰⁵, χωρίς κανείς να ακούσει ξανά κάτι για αυτούς, προσθέτοντας έτσι κι άλλους μάρτυρες στο ρουμανικό ορθόδοξο αγώνα.

Είναι ατελείωτος ο κατάλογος των βασάνων και των διακριθέντων στον ακήρυχτο αυτό πόλεμο, πολλοί από τους οποίους αναφέρονται στη μαύρη λίστα του Ρουθηνού επισκόπου Μανουήλ Ολσάβσκυ, που επισκέφθηκε την Τρανσυλβανία για να εξακριβώσει τα αίτια και το μέγεθος της ζημιάς για την Ουνία²⁰⁶. Έτσι, ο σφαγέας Ιοάν Οαντσεα συναντήθηκε το 1749 με τον μητροπολίτη του Κάρλοβιτς, Πάβελ Νενάντοβιτς, αναφέροντας ότι οι συμπατριώτες του δηλώνονται ως ουνίτες, ενώ ούτε είναι, ούτε έχουν υπάρξει ποτέ²⁰⁷ και ότι μπορεί να κόψουν τα κεφάλια αυτών και των οικογενειών τους, όμως την ψυχή τους δε μπορούν να την αγγίξουν. Ο μοναχός Νικόδημος με τον Ιοάν ντιν Ατσίλιου, αφού κατέθεσαν υπόμνημα στη Βιέννη, αποφεύγοντας τη σύλληψη, έφτασαν μέχρι τη Ρωσία, όπου συναντήθηκαν με την τσαρίνα Ελισσάβετ, αποκαλύπτοντάς της την τραγικότητα της κατάστασης στην Τρανσυλβανία και ζητώντας της βοήθεια²⁰⁸. Ο ιερέας Κόσμα ντιν Ντεάλ, έδρασε στην περιοχή του Σιμπίου και του Σέμπες, ξεσηκώνοντας τα χωριά και

²⁰⁴ Βλ. Damşa, Teodor, ο.π., σσ. 66-68

²⁰⁵ Păcurariu, Mircea, *Sfinți daco-romani și români (Δακορωμαίοι και Ρουμάνοι Άγιοι)*, ed. Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei „Trinitas”, Iași, 1994, σσ.121-123

²⁰⁶ Βλ. Bunea, Augustin, ο.π., σσ.194,195

²⁰⁷ Ioniță, Viorel, «Argumentele adversarilor Unirii pe la jumătatea secolului al XVIII-lea (Τα επιχειρήματα των αντιπάλων της Ουνίας στα μέσα του 18^{ου} αιώνα)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, σσ.15-17

²⁰⁸ Bobulescu, Constantin, «Fețe bisericești în războaie, răzvărtiri, și revoluții (Τα θρησκευτικά προσώπεια των πολέμων, των εξεγέρσεων και των επαναστάσεων)», *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești*, vo.XX, 1930, σσ.39-41

γράφοντας αναλυτικά²⁰⁹ για τις φυλακίσεις, τις ληστείες, τον κακομεταχειρισμό ακόμα και δολοφονίες ορθοδόξων στην Τρανσυλβανία, γεγονός που οδήγησε στη φυλάκιση αυτού και της οικογένειάς του. Ο Ιοάν ντιν Σάντου (πατέρας του μεγάλου διαφωτιστή και οφθαλμολόγου Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου), γνωστός και ως παπα-κουρεμένος (Popa Tunsul) λόγω του δημόσιου εξευτελισμού στον οποίο υπεβλήθη από τον ουνίτη επίσκοπο Πέτρου-Πάβελ Άρον που διέταξε να του κόψουν τα μαλλιά και τα γένια στην κεντρική πλατεία του Σμπίου²¹⁰, αντί να πτοηθεί, συγκάλεσε μεγάλη σύνοδο ορθοδόξων στην Πετριλάκα, με αποτέλεσμα φυσικά, τη φυλάκισή του. Τέλος, ο τέως βικάριος του Ιννοκέντιου Κλάιν, Νικολάε ντε Μπαλομίρ, θεωρώντας την Ουνία ένα πολιτικό μέσο που δεν απέδωσε καρπούς, μετά την επικράτηση του Άρον επέστρεψε στην Ορθοδοξία, πήγε στη Ρωσία όπου μεσολάβησε για την επέμβαση της Ελισάβετ στη Βιέννη και οργάνωσε το δίκτυο μετανάστευσης διωκόμενων ορθοδόξων στη Βλαχία, όπου κατέληξε ηγούμενος της μονής του Άρτζες, με τη Βιέννη να τον επικηρύσσει ως αποστάτη²¹¹.

Η πρώτη τοπική νίκη ήρθε από την περιφέρεια του Χαλματζίου, μια περιοχή στα σύνορα της επαρχίας του Αράντ με τα Δυτικά Καρπάθια, που ενώ ανήκε διοικητικά στην Κρισάνα και την Ουγγαρία, πέρασε στην Τρανσυλβανία²¹². Αυτό, έδωσε την ευκαιρία στον ουνίτη επίσκοπο Άρον να προσπαθήσει να την υπάξει θρησκευτικά στην Ουνία, γεγονός που προκάλεσε μεγάλες αναταραχές μεταξύ 1749 και 1754, με συλλήψεις και επεμβάσεις του

²⁰⁹ Ciuhandu, Gheorghe, *Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii Ortodoxiei în Ardeal (Οι μοναχοί Βησσαρίων και Σοφρώνιος και οι μάρτυρες της Ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία)*, Sibiu, 1932, σ.18

²¹⁰ Βλ. Damșa, Teodor, ο.π., σ.75

²¹¹ Străjan, Ioan, «Nicolae Pop. Protopop ortodox de Balomir, Vicar general al episcopiei greco-catolice de la Blaj, Arhimandrit ortodox la Mănăstirea Argeșului (Νικολάε Ποπ. Ορθόδοξος πρωθιερέας του Μπαλομίρ, γενικός βικάριος της ουνιτικής επισκοπής του Μπλάζ, ορθόδοξος αρχιμανδρίτης στη μονή του Άρτζες)», *Dacoromania*, vo.12(2003), (<http://www.dacoromania-alba.ro/nr12/nicolae.htm>)

²¹² Săsăujan, Mihai, «Criterii ale apartenenței confesionale (unit - neunit) în comitatul Bihor (1754-1758) [Κριτήρια του δογματικού ανήκειν (ουνίτης - μη ουνίτης) στην κομητεία Μπιχόρ (1754- 1758)]», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, σ.113

στρατού. Έπειτα από συνεχή υπομονήματα²¹³ και χάρη στην καθοριστική συμβολή του Σέρβου μητροπολίτη Πάβελ Νενάντοβιτς και του επισκόπου του Αράντ, Σινέσιου Ζιβάνοβιτς²¹⁴, η Βιέννη αποφάσισε να υποχωρήσει και να εγκρίνει τη θρησκευτική επανυπαγωγή των ορθοδόξων της περιοχής στο Κάρλοβιτς. Αυτή η μικρής εμβέλειας επιτυχία, είχε μεγάλη συμβολική σημασία για τους Ρουμάνους στην υπόλοιπη Τρανσυλβανία γιατί τους τόνωσε το ηθικό και τους έδειξε ότι ο σκληρός αγώνας τους είναι δυνατόν να φέρει καρπούς.

Η Μαρία Θηρεσία, βλέποντας ότι οι Ρουμάνοι συνεχίζουν να αγωνίζονται απτόητοι, και υπό την πίεση του Επταετούς Πολέμου και του ρωσικού παράγοντα, αναγκάζεται να εκδώσει διάταγμα θρησκευτικής ανεκτικότητας τον Ιούλιο του 1759²¹⁵. Σύμφωνα με αυτό, οι ορθόδοξοι θα μπορούσαν να ασκούν ελεύθερα τη θρησκευτική τους λατρεία, χωρίς να διώκονται, παρά μόνο αυτοί που προκαλούν αναταραχές. Προέβλεπε, όμως, παράλληλα, και την επιστροφή των κατελιημμένων ναών και των περιουσιών τους στους ουνίτες, (άσχετα αν αυτοί είχαν χτιστεί από τους ορθοδόξους), την απαγόρευση του χλευασμού των ουνιτών και των ενεργειών ενάντια στην προσυλητιστική τους δράση, ενώ δεν ανέφερε τίποτα σχετικά με την αποκατάσταση της ορθόδοξης εκκλησιαστικής ηγεσίας.

Το διάταγμα αυτό, που όπως ήταν φυσικό δεν ανταποκρίνονταν στους αγώνες και τα αιτήματα των ορθοδόξων, θα έφερνε το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα, και αντί να ηρεμήσει, θα όξυνε ακόμα περισσότερο τα πνεύματα. Σε αυτό, συνέβαλλε αποφασιστικά ο μοναχός Σωρφρόνιος ντιν Τσιοάρα, ο πιο σημαντικός Τρανσυλβανός άγιος της Ρουμανικής Εκκλησίας, που θα έφερνε στα πρόθυρα του αφανισμού την Ουνία στην Τρανσυλβανία. Με αφορμή την

²¹³ Dudaş, Florian, *Zarandul, chipuri și fapte din trecut (Το Ζαράντ, πρόσωπα και γεγονότα του παρελθόντος)*, ed. Albatros, București, 1981, σ.55

²¹⁴ Βλ. Cerović, Ljubivoje, ο.π., σ.70

²¹⁵ Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764 (Οι επίσκοποι Πέτρου Πάβελ Άρον και Διονύσιος Νοβάκοβιτς ή η ιστορία των Τρανσυλβανών Ρουμάνων από το 1751 μέχρι το 1764)*, Βλας, 1902, σ.162-164

καταστροφή της σκήτης του από τον αυτοκρατορικό στρατό, ο Σωφρόνιος γνωστοποιεί τον Οκτώβριο του 1759 στους Ρουμάνους του Μπραντ το αυτοκρατορικό διάταγμα, διακηρύσσοντας, επίσης, ότι στην απογραφή που θα ακολουθούσε θα ήταν όλοι ελεύθεροι να δηλώσουν ορθόδοξοι, παροτρύνοντάς τους παράλληλα, να πάρουν τα κλειδιά των εκκλησιών από τα χέρια των ουνιτών ιερέων και να μην τους θεωρούν πλέον κληρικούς²¹⁶. Αυτό οδήγησε στη σύλληψή του και τη φυλάκισή του στη Μπομπούλνα το Δεκέμβριο, όμως, το Φεβρουάριο του επόμενου έτους απελευθερώθηκε από Ρουμάνους χωρικούς υπό την καθοδήγηση του πρωθιερέα Ιοάν ντε Σάλιστε²¹⁷.

Σύντομα, ο Σωφρόνιος συγκέντρωσε πολλούς οπαδούς και η θρησκευτική εξέγερση (με κοινωνικές προεκτάσεις) που θα συντάρατε την Τρανσυλβανία ήταν πλέον γεγονός. Με καταφύγιο τα Δυτικά Όρη, κήρυττε ανηλεώς κατά της Ουνίας και του Πάπα, και παρότρυνε τους ορθοδόξους να δέχονται μόνο ιερείς χειροτονημένους από ορθόδοξα χέρια, ενώ τα Μυστήρια που είχαν τελεστεί από τους «γερμανοποιημένους παπικούς διδογματικούς»²¹⁸ ουνίτες, να λογίζονται ως άκυρα. Μετά τη θριαμβευτική είσοδό του στη Ζλάτνα, το Αμπρούντ και το Καμπένι, κυκλοφορούσε παντού λίστες εγγράφων στο ορθόδοξο δόγμα με απώτερο σκοπό την έλευση νέου ορθοδόξου επισκόπου. Σύντομα η εξέγερση με το σύνθημα: «την πίστη μας δεν την εγκαταλείπουμε όσο ζούμε», εξαπλώθηκε σε ολόκληρη την Τρανσυλβανία μέσω των απεσταλμένων του, και η Βιέννη άρχισε να ανησυχεί σοβαρά. Η επανασύλληψή του τον Αύγουστο του 1760 δεν είχε αποτέλεσμα, αφού απελευθερώθηκε άμεσα από τους πολυάριθμους οπαδούς του.

²¹⁶ Βλ. Damşa, Teodor, ο.π., σ.73

²¹⁷ Βλ. Bobulescu, Constantin, ο.π., σ.43

²¹⁸ Banciu, Liorean-Gheorghe, «Răscoala Sfântului Sofronie de la Cioara și urmările ei asupra Zarandului (Η εξέγερση του Άγιου Σωφρόνιου της Τσιοάρα και οι επιπτώσεις της στο Ζαράντ)», *Dacoromania*, Άλμπα Ιούλια, νο.49 (2010), (http://www.dacoromania-alba.ro/nr49/rascoala_sf_sofronie.htm)

Στην παντρανσυλβανική ορθόδοξη σύνοδο που πραγματοποιήθηκε τον ίδιο μήνα στη Ζλάτνα, με συμμετοχή λαϊκών και κληρικών, καθορίστηκε το πρόγραμμα της εξέγερσης και στάλθηκε υπό μορφή υπομνήματος διαμαρτυρίας στην Αυτοκράτειρα²¹⁹. Αυτό συμπεριλάμβανε πλήρη θρησκευτική ελευθερία για τους ορθοδόξους, καθάρηση του ουνίτη επισκόπου Πέτρου-Πάβελ Άρον, διορισμό Ορθόδοξου επισκόπου από το Κάρλοβιτς, επαναπόδοση των εκκλησιών και των περιουσιών τους στους ορθοδόξους, απελευθέρωση των θρησκευτικών κρατουμένων και παύση του προσηλυτισμού από τους ουνίτες ιερείς. Σε αυτό το υπόμνημα, ο δαιμόνιος καλόγερος προειδοποιεί ότι ο λαός δεν μπορεί να αντέξει άλλα βάσανα και ότι αν δε δοθούν σύντομα λύσεις, ησυχία στη χώρα δε θα υπάρξει πότε²²⁰. Τα επιχειρήματα του Σωφρόνιου έγιναν πειστικότερα όταν στα τέλη του μηνός οι εξεγερθέντες εισήλθαν στο Μπλαζ, αναγκάζοντας τον ουνίτη επίσκοπο Άρον να ζητήσει εσπευσμένα καταφύγιο στο Σιμπίου, υπό την προστασία του στρατιωτικού διοικητή.

Η κατάσταση άρχισε να ξεφεύγει δραματικά από τον έλεγχο της Βιέννης, με το Σωφρόνιο πλέον να έχει προσωπική φρουρά και να αυτοτιλοφορείται «Βικάριος της Ιεράς Συνόδου του Κάρλοβιτς». Η κορύφωση της εξέγερσης έλαβε χώρα το Φεβρουάριο του 1761 με την Εθνική Εκκλησιαστική Σύνοδο της Άλμπα Ιούλια, που στα 19 της άρθρα προσδιορίζονταν με σαφήνεια τα αιτήματα των καταπιεσμένων Ρουμάνων ορθοδόξων²²¹. Η Μαρία Θηρεσία συνειδητοποιώντας τη σοβαρότητα των γεγονότων, διατάζει την ίδρυση μιας επιτροπής για να εξετάσει τα αιτήματα των Ρουμάνων, και ακυρώνοντας την επικήρυξη του Σωφρόνιου, του προσφέρει ασυλία σε περίπτωση που θα παρουσιαστεί να καταθέσει²²². Επίσης, προς επαναφορά της τάξης στην Τρανσυλβανία, διορίζεται

²¹⁹ Βλ. Staniloae, Dumitru, ο.π., σ43

²²⁰ Βλ. Dragomir, Silviu. *Istoria dezrobirii religioase a românilor ardeleni*, vol.II, σ.180

²²¹ Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας(ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Κλουζ, αρχαιακή συλλογή no.600, *Συλλογή ντοκουμέντων Μπλαζ*, κατάλογος μητρώου no.1165, αριθμός καταχώρησης εγγράφου no.351, 5.3.1761, Άλμπα Ιούλια

²²² Βλ. Banciu, Liorean-Gheorghe, ο.π., (http://www.dacoromania-alba.ro/nr49/rascoala_sf_sofronie.htm)

στρατιωτικός διοικητής ο πρόεδρος της παραπάνω επιτροπής, Αδόλφος Μπούκωφ, ο οποίος συνοδευόμενος από στρατεύματα, εισέρχεται στο Σιμπίου τον Απρίλιο του 1761. Τον στρατηγό ακολουθεί ο Σέρβος επίσκοπος της Βούδας, Διονύσιος Νοβάκοβιτς, που από τον Ιούλιο του ίδιου έτους θα γίνει και ο νέος επίσκοπος για τους ορθοδόξους της Τρανσυλβανίας.

Την πρωτομαγιά του 1761, αν και η πλειοψηφία των Ρουμάνων είχε εγκαταλείψει την Ουνία, ο Σωφρόνιος, για να αποφευχθεί η αιματοχυσία, συναντήθηκε με τον Μπούκωφ και δέχτηκε να καταλαγιάσει τα πνεύματα, ώστε η επιτροπή να αρχίσει το έργο της²²³. Ο ίδιος, υποψιαζόμενος τη σύλληψή του, κατέφυγε στη Βλαχία, όπου κατέληξε αρχιμανδρίτης στο Άρτζες. Τον Σωφρόνιο μιμήθηκαν πάρα πολλοί συμπατριώτες του, λαϊκοί, ιερείς και μοναχοί, οι οποίοι φοβούμενοι αυστριακά αντίποινα, περάσαν τα Καρπάθια και εγκαταστάθηκαν σε φιλική γη (γνωστοί με το όνομα «Ουγγουρένι»).

Πράγματι, ο Μπούκωφ δε δίστασε να χρησιμοποιήσει ωμή βία²²⁴ προς επαναφορά της τάξης και επανεδραίωσης της Ουνίας, που είχε δεχτεί ισχυρότατο πλήγμα. Με διαταγή του καταστράφηκαν εκατόν πενήντα, περίπου, μονές και σκήτες, πραγματικοί φάροι της Ορθοδοξίας, αφανίζοντας, σχεδόν, τη μοναστική ζωή στην Τρανσυλβανία. Στην απογραφή που ακολούθησε πάντως, παρόλη τη μεροληπτική στάση του και τα αθέμιτα μέσα που χρησιμοποίησε, καταμετρήθηκαν 128.635 ορθόδοξες οικογένειες με 1365 ιερείς και 1362 εκκλησίες, και 25.223 οικογένειες ουνιτών, αλλά με 2.250 ιερείς στους οποίους αποδόθηκαν 515 εκκλησίες. Η νίκη ήταν σημαντική (σε σχέση με την πλασματική απογραφή των ουνιτών το 1750 που εμφάνιζε μόνο 4.065 πιστούς και 30 ορθόδοξους ιερείς σε ολόκληρη την επαρχία)²²⁵, αλλά πύρρειος για τους

²²³ Iorga, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal (Χωριά και ιερείς της Τρανσυλβανίας)*, București, 1902, σσ.257-260

²²⁴ Metex, Ștefan, *Viața bisericască a Românilor din Țara Oltului (Η θρησκευτική ζωή των Ρουμάνων στην περιοχή του Όλτ)*, Sibiu, 1930, σ.67

²²⁵ Bunea, Augustin, «Statistica Românilor din Transilvania în 1750 (Η στατιστική για τους Ρουμάνους στην Τρανσυλβανία το 1750)», *Transilvania*, 1901, σσ.237-292, όπως παρατίθεται στο Keith Hitchins, Ioan Beju, «Documente privitoare la trecutul bisericii ortodoxe române din Transilvania după 1761 (Ντοκουμέντα σχετικά

Τρανσυλβανούς ορθοδόξους, με τον Μπούκωφ να έχει διασώσει την Ουνία από σίγουρο αφανισμό και δίκαια να θεωρείται ο ουσιαστικός εδραιωτής της.

Το σπουδαιότερο ήταν ότι ύστερα από πολυετείς αγώνες, οι Αψβούργοι αναγκάστηκαν να αναγνωρίσουν στην πράξη (από το 1769 και επίσημα, με το νέο διάταγμα θρησκευτικής ανεκτικότητας) το «ελληνικό ανατολικό δόγμα» στην Τρανσυλβανία και να αποκαταστήσουν την εκκλησιαστική ιεραρχία των ορθοδόξων, διορίζοντας έναν νέο ιεράρχη ως κεφαλή τους²²⁶ μετά από εξήντα χρόνια, με έδρα το Ρασινάρι του Σιμπίου. Πάντως, ο Διονύσιος Νοβάκοβιτς, ούτε Ρουμάνος ήταν, ούτε ρουμάνικα μιλούσε και ούτε έπαψε να είναι επίσκοπος της Βούδας, τελώντας στην ουσία καθήκοντα τοποτηρητή στην Τρανσυλβανία, όντας υπόλογος απευθείας στη Βιέννη²²⁷. Πολλοί Ρουμάνοι τον είδαν ως άνθρωπο των Αψβούργων και τον ανάγκασαν να δώσει όρκο και να υπογράψει μια ομολογία πίστεως στην Ορθοδοξία²²⁸. Από την άλλη, η Μαρία Θηρεσία, με διάταγμα το 1762 καθόρισε το νομικό πλαίσιο λειτουργίας της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην Τρανσυλβανία (στην οποία δε χορήγησε καμία χρηματική παροχή όπως έκανε με την Ουνία), σύμφωνα με το οποίο ο Νοβάκοβιτς μπορούσε να παραγκωνιστεί ανά πάσα στιγμή χωρίς διάδοχο, απαγορεύονταν η οποιαδήποτε δράση ενάντια στον ουνιτικό προσηλυτισμό, το ορθόδοξο δόγμα στην επαρχία αυτή παρέμενε ανεκτό και ο κλήρος του δε θα έχαιρε των Ιλλυρικών προνομίων των Σέρβων²²⁹.

Μετά το θάνατο του Διονυσίου το 1767 και ύστερα από σερβική παρέμβαση, η Αυτοκράτειρα διόρισε στη θέση του τον τέως βικάριο του στη Βούδα, Σωφρόνιο Κυρίλλοβιτς το 1770, με τον όρο να συγκαλεί σύνοδο μόνο με την έγκριση της

με το παρελθόν της ρουμανικής ορθόδοξης εκκλησίας της Τρανσυλβανίας μετά το 1761)», *Metropolia Ardealului*, Σιμπίου, νο.1-3/1974, σ.18

²²⁶ Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας(ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Κλουζ, αρχειακή συλλογή νο.600, *Συλλογή ντοκουμέντων Μπλαζ*, κατάλογος μητρώου νο.1165, αριθμός καταχώρησης εγγράφου νο.354, 23.8.1761, Σκέι του Μπρασοφ

²²⁷ Lupşa, Ştefan, *Ştiri și documente despre Biserica Ortodoxă ardeleană după 1761* (Ειδήσεις και ντοκουμέντα για την τρανσυλβανική ορθόδοξη εκκλησία μετά το 1761), Sibiu, 1945, σ. 3.

²²⁸ Βλ. Stinghe, Sterie, ο.π., σ.231

²²⁹ Bunea, Augustin, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiuului, Silvașului și Bălgradului* (Οι παλιές επισκοπές του Βάντ, του Τζεοατζίου, του Πρίσλοπ και της Άλμπα Ιούλια, Blaj, 1902, σσ.244-249

τρανσυλβανικής κυβέρνησης και να μη δέχεται ιερείς χειροτονημένους εκτός Αυτοκρατορίας. Μέτα το διορισμό του τελευταίου, όμως, ως επισκόπου στην Βούδα το 1773, η Επισκοπή της Τρανσυλβανίας παρέμεινε ξανά ακέφαλη για μια δεκαετία και τη διοίκηση της ανέλαβε ο πρωθιερέας Ιωάν Πόποβιτς ντιν Χοντόλ, με την ιδιότητα του βικάριου. Σε αυτό το διάστημα οι χειροτονίες των επισκόπων συντελούνταν στις σέρβικες επισκοπές της Αυτοκρατορίας (ύστερα από σχετική άδεια από τους τοπικούς άρχοντες), αλλά και στη Μολδοβλαχία, ασχέτως της ρητής απαγόρευσης²³⁰.

Μόνο υπό τον αυτοκράτορα Ιωσήφ το 1783 οι Ρουμάνοι απέκτησαν επίσκοπο ²³¹(*episcopus non unitus* και όχι πλέον *schismaticus*) στο πρόσωπο του Σέρβου, Γεδεών Νίκιτιτς, με την Επισκοπή της Τρανσυλβανίας να υπάγεται στη μητρόπολη του Κάρλοβιτς (μέχρι το 1864 που αναβαθμίστηκε σε μητρόπολη). Τα έξοδα όμως του επισκόπου και της επισκοπής, δε θα επιβάρυναν το κράτος αλλά τους Ρουμάνους, τους οποίους συνέχιζαν να μην αφορούν τα Ιλλυρικά προνόμια των Σέρβων ²³². Επιπλέον, στα πλαίσια της αντιμοναστικής πολιτικής που εφάρμοσε, ο Αυτοκράτορας διέταξε το κλείσιμο των εναπομεινάντων μονών ως αναχρονικών αντιπαραγωγικών ιδρυμάτων, μετατρέποντας πολλούς μοναχούς σε ιερείς και δίνοντας τη χαριστική βολή στην ορθόδοξη μοναστική ζωή της Τρανσυλβανίας.

Η πιο σημαντική ενέργεια όμως του Ιωσήφ στον θρησκευτικό τομέα ήταν το περίφημο διάταγμα ανεξιθρησκίας το Νοέμβριο του 1781²³³. Σύμφωνα με αυτό, οι

²³⁰ Brusanowski, Paul, «Statutul canonic al Ortodoxiei din spațiul intracarpatic până în 1864 (Το κανονιστικό καθεστώς της Ορθοδοξίας στον ενδοκαρπαθιακό χώρο ως το 1864)», *Revista Teologica*, no.1, 2010, σσ.95-113

²³¹ Popa-Andrei, Mirela, «Biserica ortodoxă din Transilvania în epoca reformismului austriac (Η ορθόδοξη εκκλησία της Τρανσυλβανίας την εποχή του αυστριακού ρεφορμισμού)» στο συλλογικό έργο *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790*, σσ.182,183

²³² Βλ. Popea, Nicolae, ο.π., σσ.192,193

²³³ Mălinaș, Marin Ioan, *Popoarele ortodoxe din Imperiul Habsburgic văzute de baronul Johann Christoph Bartenstein (Οι ορθόδοξοι λαοί της αυτοκρατορίας των Αψβούργων όπως τους είδε ο βαρώνος Γιόχαν Κρίστοφ Μπάρτενσταϊν)*, ed.Trinitas, București, 2001, σ.74

ορθόδοξοι μπορούσαν να έχουν τη δικιά τους εκκλησία, ιερέα και δάσκαλο, σε κάθε κοινότητα άνω των εκατό οικογενειών, το θρήσκευμα έπαψε να αποτελεί κριτήριο διορισμού σε δημόσια υπηρεσία, ο προσηλυτισμός απαγορεύτηκε και ο καθένας ήταν ελεύθερος να διαλέξει και να ασκήσει ελεύθερα την πίστη του, χωρίς τον φόβο της ποινής. Το αποτέλεσμα ήταν οι Ρουμάνοι να αρχίσουν να εγκαταλείπουν μαζικά την Ουνία²³⁴, γεγονός που θορύβησε ιδιαίτερα τον Πάπα Πιο ΣΤ' και ανάγκασε τον Ιωσήφ να βάλει κάποιους περιορισμούς²³⁵, όπως το διάταγμα του Αυγούστου του 1782, σύμφωνα με το οποίο οι δυο Ρουμάνικες Εκκλησίες παρέμεναν η κάθε μια με τους πιστούς της, και την υποχρεωτική παρακολούθηση κατηχητικού σεμιναρίου έξι εβδομάδων για όποιον επιθυμεί να απαρνηθεί τον Καθολικισμό, με τα παιδιά του να ανατρέφονται ως καθολικά μέχρι την ενηλικίωση.

Η θρησκευτική πολιτική του Ιωσήφ εφαρμόστηκε και στη γειτονική Μπουκοβίνα, μια περιοχή με συντριπτική ρουμάνικη πλειοψηφία, που από το 1775 είχε ενσωματωθεί στην Αυτοκρατορία (ως το 1786 τελούσε υπό στρατιωτική διοίκηση)²³⁶. Η Ουνία εκεί δεν ευδοκίμησε και το κλίμα δεν ήταν τόσο τεταμένο όσο στην Τρανσυλβανία. Για να εμποδιστούν οι επαφές με τη Μολδαβία (μέρος της οποίας αποτελούσε προηγουμένως), ιδρύθηκε το 1783 η επισκοπή του Τσερναούτσι (μεταφέροντας την έδρα από το Ρανταούτσι, μαζί με τον επίσκοπο της Ντοσοφτέι Χερέσκου)²³⁷, που υπήχθη το 1786 στη μητρόπολη του Κάρλοβιτς. Από εκεί προήλθε και ο επόμενος επίσκοπος, ο Σέρβος Δανιήλ Βλάχοβιτς το 1789, γεγονός, όμως, που αντισταθμίστηκε απόλυτα από το διορισμό του πρώτου

²³⁴ Dumitran, Daniel, *Uniți și ortodocși la sfârșitul secolului XVIII. Observații despre consecințele toleranței iosefine (Ουνίτες και ορθόδοξοι στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Παρατηρήσεις σχετικά με τις συνέπειες της ανεκτικότητας του Ιωσήφ)*, περιόδ. *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, σσ.129-142

²³⁵ Βλ. Popa-Andrei, Mirela, ο.π., σ.182

²³⁶ Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, *Bucovina, Basarabia, Moldova. Teritoriu uitat între Europa de Vest, Rusia și Turcia (Μπουκοβίνα, Βεσσαραβία, Μολδαβία. Ξεχασμένη περιοχή μεταξύ Δυτικής Ευρώπης, Ρωσίας και Τουρκίας)*, ed.Tehnica, București, 1993, σσ.21,22

²³⁷ Valenciuc, Ioan-Paul, *Preoțimea ortodoxă din Bucovina în timpul ocupatiei habsburgice (1775-1918) [Το ορθόδοξο ιερατείο της Μπουκοβίνας στον καιρό της αυστριακής κατοχής (1775-1918)]*, διδ.διατριβή, Cluj-Napoca, 2011, σ.11

Ρουμάνου κυβερνήτη της Μπουκοβίνα στο πρόσωπο του Μολδαβού βογιάρου Βασίλε Μπαλς (1792-1808)²³⁸. Ο Μπαλς συνέβαλε τα μέγιστα στη διατήρηση του αδιάσπαστου της νέας επαρχίας στα πλαίσια της Αυτοκρατορίας, στην αναζωογόνηση του εμπορίου και στον εκσυγχρονισμό της αγροτικής ζωής, στην αναδιοργάνωση της εκκλησιαστικής περιουσίας, καθώς και στη μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού τομέα, όπου συνεργαζόμενος με το μεγάλο διαφωτιστή Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου, τόνωσε τον Ρουμανισμό στη Μπουκοβίνα, εισάγοντας τη ρουμανική γλώσσα στην εκπαίδευση.

Στην Τρανσυλβανία, τον Νίκιτις (που έπαιξε καίριο ρόλο στο καταλάγιασμα της εξέγερσης του Χόρεα το 1784) διαδέχτηκε ο Γκερασίμ Αδάμοβιτς το 1789, που έμελλε να είναι και ο τελευταίος Σέρβος στο θρόνο της ορθόδοξης επισκοπής. Επί θητείας του επισυνέβη ο θάνατος του Ιωσήφ και η ανάκληση των περισσότερων μεταρρυθμιστικών του μέτρων. Η αίτησή του να συμμετάσχει στη Δίαιτα της χώρας, όπως ο Ουνίτης επίσκοπος, απορρίφθηκε με το αιτιολογικό ότι αντιπροσώπευε ένα θρησκειομαχικό που δεν ανήκε στα αποδεκτά και ο λαός του δεν είχε status πολιτικού έθνους²³⁹. Ο Αδάμοβιτς, αντί να πτοηθεί, μαζί με τον ουνίτη ομόλογο του, Ιοάν Μπομπ, κατέθεσαν αυτοπροσώπως κοινό υπόμνημα στον αυτοκράτορα Λεοπόλδο το Μάρτιο του 1792, το περίφημο δεύτερο *Supplex Libellus Valachorum*²⁴⁰, ζητώντας ίσα δικαιώματα για όλους τους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας ανεξαιρέτως θρησκειομαχίας, ως οι πιο παλιοί, πιο πολλοί και πιο παραγωγικοί κάτοικοι της χώρας.

Η Βιέννη και η κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας, αντιλαμβανόμενοι τον κίνδυνο που προέκυπτε από τέτοιου είδους συνεργασίες, προτίμησαν μετά το θάνατο του Αδάμοβιτς το 1796 να αφήσουν τον επισκοπικό θώκο κενό, με

²³⁸ Ceaușu, Mihai-Ștefan, «Noi informații genealogice privitoare la șambelanul Vasile Balș (1756-1832) și familia sa [Νέα δεδομένα σχετικά με τον κυβερνήτη Βασίλε Μπαλς (1756-1832) και την οικογένειά του]», *Arhiva Genealogică*, Ιάσιο, τομ.ΙΙ, νο.1-2, VII(1995), σσ. 47-63.

²³⁹ Βλ. Popa-Andrei, Mirela, ο.π., σ.185

²⁴⁰ αυτόθι, σσ.185,186

δικαιολογία την άσχημη οικονομική κατάσταση της ορθόδοξης επισκοπής²⁴¹, που δεν της επέτρεπε να αυτοχρηματοδοτείται. Έτσι, η διοίκησή της πέρασε ξανά στον βικάριο Ιωάν Πόποβιτς ως το 1805 και έπειτα στο Νικολάε Χούτσοβιτς ως το 1810, έτη κατά τα οποία βρίσκονταν σε στενή επαφή με την επισκοπή του Αράντ, με τις χειροτονίες των ιερέων να συντελούνται εκεί. Μετά από επανειλημμένες αιτήσεις Ρουμάνων πρωθιερέων, οι Αψβούργοι αποφάσισαν να επιτρέψουν την εκλογή στην επισκοπική έδρα (μεταφερμένης εντός του Σιμπίου) ενός Ρουμάνου ιεράρχη και έτσι, το 1811 έχουμε τελικά τον πρώτο ορθόδοξο Ρουμάνο επίσκοπο στο πρόσωπο του Βασίλε Μόγκα²⁴² (1774-1845), με τις προσπάθειες και τους κόπους δεκαετιών να ευοδώνουν.

Εξίσου σημαντικό με την αποκατάσταση της Ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία, ήταν η άμβλυση των διαφορών και η εξομάλυνση των σχέσεων μεταξύ Ρουμάνων ορθοδόξων και ουνιτών. Πράγματι, μετά την αναγνώριση των ορθοδόξων και της επισκοπής τους, την παύση των προσυλητιστικών δράσεων, το καταλάγιασμα των αναταραχών, και χαρη, στα κοινωνικά, εκπαιδευτικά και εκκοσμικευτικά μέτρα του Ιωσήφ, καθώς και στη συμβολή της Σχολής της Τρανσυλβανίας, στο τελευταίο τέταρτο του αιώνα παρατηρήθηκε μια τάση προσέγγισης και συνεργασίας μεταξύ των δυο δογμάτων στα πλαίσια του κοινού εθνικού σκοπού²⁴³, που εκφράστηκε άψογα με το *Supplex Libellus Valachorum*. Οι δυο πλευρές, εξάλλου, δεν έπαψαν ποτέ να μιλούν την ίδια γλώσσα, να χρησιμοποιούν τα ίδια βιβλία και το ίδιο τελετουργικό και να νιώθουν ότι ανήκουν στον ίδιο λαό. Έτσι, μετά την κοινή δράση κληρικών και λαϊκών, ορθοδόξων και ουνιτών στο *Supplex* του 1791, έγινε το 1798 μια προσπάθεια

²⁴¹ Mateiu, Ion, *Vacanțele Mitropoliei ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea. Documente inedite* (Οι κενές περιόδοι στην Ορθόδοξη Μητρόπολη της Τρανσυλβανίας κατά τον 18^ο αιώνα), ed.S.Bornemisa, Cluj, 1922, σ.51

²⁴² αυτόθι, σσ.43,44,58

²⁴³ Lumperdean, Ioan, «Națiune și confesiune în secolul al XVIII-lea: Opțiuni și preocupări pentru reunificarea ecleziastică a românilor ardeleni (Εθνότητα και δόγμα το 18^ο αιώνα: Επιλογές και προπαρασκευές για την εκκλησιαστική επανένωση των Τρανσυλβανών Ρουμάνων)» στο συλλογικό *Etnie și confesiune în Transilvania. Secolele XIII-XIX*, επιμ.Nicolae Bocșan, Oradea, ed.Fundația „Celor trei Crișuri”, 1994, σσ.80-85

κατάργησης των δογματικών διαφορών, με πρωτοστάτες από την πλευρά των ουνιτών, το βικάριο Ιοάν Πάρα και τον Άρον Μπουντάι ντιν Σιμπίου (αδερφό του διαφωτιστή Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου) και από τη μεριά των ορθόδοξων, το βικάριο Ιοάν Πόποβιτς ντιν Χοντόλ και τον διευθυντή των ορθόδοξων σχολείων, Ράντου Τέμπεα Ε' ²⁴⁴, με τους κορυφαίους της Σχολής της Τρανσυλβανίας, Σαμουήλ Μίκου, Γκεόργκε Σίνκαϊ και Πέτρου Μάιορ να είναι υπέρμαχοι αυτής της ιδέας (ένας από τους λόγους που προκάλεσε τη δίωξή τους). Στο υπόμνημα που κατατέθηκε τον Φεβρουάριο στον Φραγκίσκο Α', ζήτησαν την αποπομπή του ουνίτη επισκόπου Μπομπ, την ενοποίηση της Ρουμανικής Εκκλησίας υπό τη διοίκηση των δυο βικαρίων και την εκλογή Ρουμάνου επισκόπου κοινής αποδοχής με έδρα ουδέτερη, μακριά από το Μπλαζ και το Σιμπίου. Το αίτημα φυσικά αρχειοθετήθηκε, αφού μια ενιαία εθνική ανεξάρτητη Εκκλησία θα προωθούσε τη χειραφέτηση του ρουμανικού λαού, αλλά ο δρόμος πλέον για κοινή δράση σε εθνική βάση, όπως έδειξε και η συνεργασία μεταξύ των επισκόπων Βασίλε Μόγκα και Ιοάν Λέμενι τον επόμενο αιώνα, είχε χαραχτεί²⁴⁵.

²⁴⁴ Păcurariu, Mircea, *The Uniatism in Transilvania*, ed. Romanian Orthodox Church Bible and Mission Publishing House, Bucharest, 1991, σ.25

²⁴⁵ αυτόθι σ.,25,26

Γ. Η ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ

Ι. ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

Η μόρφωση ενός κατακτημένου λαού, χωρίς αναγνωρισμένο πολιτικοκοινωνικό status, με τη θρησκεία του απλά ανεκτή και την ελίτ του αποκεφαλισμένη, δεν είναι εύκολη υπόθεση. Τα σχολεία όπου οι ρουμανοπαίδες μάθαιναν τα βασικά, ήταν λίγα και κυρίως υπό την αιγίδα μονών και ενοριών, όπως του Βαντ, του Πρίσλοπ, του Σκορέιου και του Πέρι²⁴⁶. Η πρόσβαση στα καθολικά και προτεσταντικά γυμνάσια και κολέγια της χώρας ή του εξωτερικού, διευκολυνόταν άμεσα με την υιοθέτηση ενός από τα αποδεκτά δόγματα, την κατοχή κάποιου τίτλου ευγενείας και την οικονομική άνεση (με αρκετούς Ρουμάνους να φτάνουν μέχρι και να διδάσκουν σε αυτά). Φωτεινή νησίδα για τους ορθοδόξους αποτέλεσε η πρώτη ρουμάνικη σχολή στο Σκεί του Μπρασόφ, που έδωσε στον Ρουμανισμό μεγάλους λόγιους, διδασκάλους και ιερείς.

Ο περίφημος ουμανιστής και ιστοριογράφος Νικολάους Ολάχους (1493-1568)²⁴⁷, είναι χαρακτηριστική περίπτωση Τρανσυλβανού ρουμάνικης καταγωγής (συγγενής του Ιωάννη Ουνιάδη) που κατάφερε να ανελιχθεί μέσω του καθολικισμού και να φτάσει μέχρι αρχιεπίσκοπος του Έστεργκομ. Ο γεννημένος στο Σμπίου, Ολάχους, που έχαιρε της εκτίμησης του ίδιου του Εράσμου, δεν ξέχασε ποτέ την καταγωγή του (που υποδηλώνονταν και στο όνομά του), κάτι που φαίνεται και στα έργα του. Σε μια εποχή που ο εθνικισμός ήταν άγνωστος, ήταν από τους πρώτους που τόνισε οι Βλάχοι, οι Μολδαβοί και οι Τρανσυλβανοί Ρουμάνοι έχουν τα ίδια ήθη, έθιμα, γλωσσά και θρησκεία, καθώς και κοινή καταγωγή από τους Ρωμαίους²⁴⁸.

²⁴⁶ Βλ. Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, σ.73

²⁴⁷ Βλ. Lupaș, Ioan, *Studii, conferințe și comunicări istorice (Ιστορικές μελέτες, συνεδριάσεις και παρουσιάσεις)*, vol.II, Cluj, 1940, σσ.151-160

²⁴⁸ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.58

Με τη Μεταρρύθμιση, οι προτεστάντες θα προσπαθήσουν να κερδίσουν τη ρουμανική πλειοψηφία, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στο εκπαιδευτικό και γλωσσικό μέρος. Έτσι, θα προάγουν το χτίσιμο σχολείων για τους Ρουμάνους και τη διδασκαλία στα ρουμάνικα, καθώς και την τύπωση βιβλίων στη ρουμανική, με την εισαγωγή της στη Θεία Λειτουργία. Εμφανίζονται, λοιπόν, το 1544 η «Κατήχηση» του Φιλίπ Μολντοβεάνου στο Σιμπίου²⁴⁹, το πρώτο τυπωμένο βιβλίο στα ρουμάνικα, αλλά με κυριλλική γραφή, το 1544, ενώ το 1570 έχουμε τα «Θρησκευτικά Ασματα» από τον καλβινίζοντα επίσκοπο Πάβελ Τορντάσι, το πρώτο με λατινικούς χαρακτήρες (αν και το πρώτο χειρόγραφο στα ρουμάνικα, αλλά με κυριλλικούς χαρακτήρες, είναι η επιστολή του Νεάκσου από το Κάμπου Λουνγκ το 1521). Αυτός, όμως, που θα έβαζε τη σφραγίδα του, όχι μόνο ποσοτικώς, αλλά και ποιοτικώς, στην ανατύπωση βιβλίων στα ρουμάνικα, ήταν ο καταγόμενος από την Τιργκοβίστε, διάκος Κορέσι, που για δυο δεκαετίες στο Μπρασόφ, μεταξύ 1560 και 1580, μετέφρασε και τύπωσε θρησκευτικά βιβλία (όπως το *Τετραευαγγέλιο*, οι *Ψαλμοί* και οι *Πράξεις των Αποστόλων*) και έθεσε τους πρώτους ορθογραφικούς και φωνητικούς κανόνες της ρουμάνικης γλώσσας. Αναφέροντας ότι, «όλοι έχουν το λόγο του Θεού στη γλώσσα τους, μόνο εμείς δεν τον έχουμε»²⁵⁰ και με τα εκατοντάδες αντίτυπα των βιβλίων του να φτάνουν σε όλους τους ρουμανόφωνους, έθεσε τις βάσεις για τη γλωσσική ομοιομορφία και την καθιέρωση μιας λόγιας ρουμάνικης γλώσσας(βασισμένη στην ομιλουμένη στη βόρρειο Βλαχία και τη νότιο Τρανσυλβανία)²⁵¹, που εισήχθη στη ρουμανική Εκκλησία της Τρανσυλβανίας πολύ νωρίτερα από ότι στα Πριγκιπάτα.

²⁴⁹ Crăciun, Ioachim, *Catehismul românesc din 1544 (Η "Ρουμανική Κατήχηση" του 1544)*, ed.Carteia Românească, Sibiu-Cluj, 1945-1946, σ.2

²⁵⁰ Bianu, Ioan, - Hodoș, Nerva, *Bibliografia Românească Veche (Η παλαιά ρουμανική βιβλιογραφία)*, vol.I(1508-1830), ed.Academia Română, București, 1903, σσ.55,56

²⁵¹ Dedu, Bogdan, «Primul mare tipograf în slujba limbii române (Ο πρώτος μεγάλος τυπογράφος στην υπηρεσία της ρουμανικής γλώσσας)», εφημ.*Lumina*, 28.06..2008, (<http://ziarullumina.ro/documentar/primul-mare-tipograf-slujba-limbii-romane>)

Την παράδοση του Κορέσι, συνέχισε ο γιος του, διάκος Σερμπάν, που σε συνεργασία με το διάκο Μαριέν και, υπό την επίβλεψη του καλβινίζοντα επισκόπου Μιχαήλ Τορντάσι, τύπωσε το 1582 στην πόλη Οράστιε την «*Πάλια ντε λα Οράστιε*»²⁵². Πρόκειται για την πρώτη προσπάθεια μετάφρασης ενός μέρους της Παλαιάς Διαθήκης στα ρουμάνικα, που συντελέστηκε από μια ομάδα Ρουμάνων καλβινιστών στο Καρανσέμπες, του δασκάλου Εφραίμ Ζακάν και των παστόρων Στεφάν Χέρτσε και Μόισε Πεστισέλ²⁵³. Είναι πολύ σημαντικό ότι, για πρώτη φορά, αναφέρεται γραπτώς ο χαρακτηρισμός «Ρουμάνος»²⁵⁴ στην εισαγωγή του έργου, απευθυνόμενος προς όλους τους, αποκαλεσθέντες από τους υπόλοιπους λαούς, «Βλάχους».

Με αυτό το έργο σηματοδοτείται η έναρξη μιας λαμπρής εποχής για το ορεινό Βανάτο, που χαρακτηρίζεται ως Βανατικός Ουμανισμός, φορείς του οποίου ήταν καθολικοί και προτεστάντες Ρουμάνοι διανοούμενοι, οι οποίοι με κέντρα το Καρανσέμπες και το Λούγκοζ (και αργότερα στο γειτονικό Φαγκαράς, που από το 1657 αποκτά δικό του ρουμανικό καλβινικό σχολείο), έγραψαν με λατινική γραφή έργα στη ρουμανική, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην εισαγωγή της στα ρουμάνικα σχολεία. Ο πρώτος Ρουμάνος ιησουίτης Τζεόρτζε Μπούιτουλ (1589-1635), ήταν και ο πρώτος που σπούδασε στη Ρώμη, και αφού διετέλεσε καθηγητής στην Άλμπα Ιούλια, μετέφρασε την καθολική «*Κατήχηση*» στα ρουμάνικα. Ο επίσης Ιησουίτης Γκαβρήλ Ίβουλ (1619-1678), που έφτασε διδάκτορας θεολογίας και φιλοσοφίας, και κοσμήτορας της θεολογικής σχολής της Τιρνάβια, υπήρξε ο πρώτος Ρουμάνος που έγραψε φιλοσοφικά έργα²⁵⁵. Ο

²⁵² Dobrescu, Nicolae, *Fragmente privitoare la istoria bisericii române* (Παραθέματα από την ιστορία της ρουμανικής εκκλησίας), ed.Luceafărul, Budapesta, 1905, σ.12

²⁵³ Magina, Adrian, *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, reforma și islam în Banat (1500-1700)* [Από τον παραγκωνισμό στη συνύπαρξη. Παραδοσιακές Εκκλησίες, Μεταρρύθμιση και Ισλάμ στο Βανάτο (1500-1700)], ed.Academia Română, București, 2011, σ.85

²⁵⁴ Cardaș, Gheorghe, *Istoria literaturii românești* (Η ιστορία της ρουμανικής φιλολογίας), București, 1939, σ.295

²⁵⁵ Radosav, Doru, *Cultura și Umanism în Banat. Secolul XVII* (Κουλτούρα και Ουμανισμός στο Βανάτο. 16^{ος} αιώνας), ed.Editura de Vest, Timișoara, 2003, σσ.164,165

νομικός και θεολόγος Μιχαήλ Χάλιτς ο πρεσβύτερος (1615-1671), διευθυντής του προτεσταντικού ρουμάνικου σχολείου του Καρανσέμπες, μετέφρασε το 1640 τους «Ψαλμούς» στη ρουμανική, ενώ ο γιος του, Μιχαήλ Χάλιτς ο νεώτερος (1643-1712), έφτασε πρύτανης του προτεσταντικού κολεγίου της Οράστιε και καθιέρωσε επαφές με την Ολλανδία και την Αγγλία. Ήταν αυτός που έγραψε την πρώτη ρουμανική «Ωδή» το 1674, καθώς και το πρώτο ρουμανο-λατινικό λεξικό²⁵⁶. Ο Βανατικός Ουμανισμός, συνέβαλλε τα μέγιστα στη σφυρηλάτηση της ιδέας μιας υπερθρησκευτικής γλωσσικής ταυτότητας (έστω και σε επίπεδο εγγράμματης ελίτ), δίνοντας τη σκυτάλη τον επόμενο αιώνα στη Σχολή της Τρανσυλβανίας²⁵⁷.

Στην κυρίως Τρανσυλβανία, οι μεταφράσεις έργων υπό καλβινική επιστασία συνεχίζονται, όπως η μετάφραση της καθολικής «Κατήχησης» στην Οράστιε από τον Στεφάν Φογκαράσι το 1647 και διάφορων συμβουλευτικών θρησκευτικών έργων από τον πρωθιερέα Ιοάν Ζόμπα στο Σέμπες τη δεκαετία του 1680. Από όλα τα έργα, όμως, που τυπώθηκαν αυτή την περίοδο, το σημαντικότερο ήταν η πρώτη μετάφραση της Καινής Διαθήκης στα ρουμάνικα από το μητροπολίτη Τρανσυλβανίας, Σιμίόν Στεφάν το 1648 στην Άλμπα Ιούλια. Το έργο αυτό συνέβαλλε στον εμπλουτισμό και την ομογενοποίηση της ρουμανικής γλώσσας²⁵⁸ και αποτελεί σημείο αναφοράς της γλωσσικής ενότητας των Ρουμάνων, με το Ρουμάνο ιεράρχη να σημειώνει ότι, «καλά είναι τα λόγια που τα καταλαβαίνουν όλοι»²⁵⁹, διευκολύνοντας την εδραίωση της ρουμανικής στη Θεία Λειτουργία.

Την ίδια εποχή στη Μολδαβία και τη Βλαχία προωθείται η έκδοση βιβλίων στη ρουμανική από τους βοεβόδες Βασίλε Λούπου και Ματέι Μπασαράμπ,

²⁵⁶ Popescu, Ovidiu, *Ardealul (Η Τρανσυλβανία)*, ed.Călăuza, Deva, 2003, σ.50

²⁵⁷ Nicolescu, Aurel, *Școala ardeleană și limba română (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας και η ρουμανική γλώσσα)*, ed.Editura Științifică, București, 1971, σ.15

²⁵⁸ Simonescu, Dan, - Buluță, Gheorghe, *Scurtă Istorie a cărții românești (Σύντομη ιστορία του ρουμανικού βιβλίου)*, ed.Demiurg, Iași, 1994, σ.31

²⁵⁹ Călinescu, George, (επιμ.) *Istoria literaturii române (Η ιστορία της ρουμανικής φιλολογίας)*, τομ.Α' (Συλλογικό έργο), Ed.Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, σσ.350,351.

αντίστοιχα. Ο Άγιος Βαρολάμ, μητροπολίτης Μολδαβίας, έγραψε την «Απάντηση στην καλβινιστική κατήχηση»²⁶⁰ και τη διένειμε στην Τρανσυλβανία. Οι κορυφαίοι Μολδαβοί χρονογράφοι, Γκριγκόρε Ουρέκε και Μίρον Κοστίν²⁶¹, συμφωνούν με τους μεγάλους πολιτικούς και ιστορικούς Ντιμιτρίε Καντεμίρ της Μολδαβίας και Κωνσταντίν Καντακουζίνο της Βλαχίας, όσο άφορα στη κοινή καταγωγή και τη λατινικότητα της λαλιάς των Ρουμάνων στις τρεις Ηγεμονίες. Στη Βλαχία, επίσης, χρονικά έγραψαν ο Στόικα Λουντέσκου, ο Ράντου Γκρετσεάνου, ο Ράντου Πόποβιτς, ο Γκεόργκε Μπράνκοβιτς (αδερφός του Τρανσυλβανού μητροπολίτη Σάββα) και ο Μιχαήλ Μόξα, ενώ στη Μολδαβία ο Ιόν Νεκούλτσε και ο Νικολάε Κοστίν (γιος του Μίρον), με τον Ουντρίστε Ναστουρέλ να παίζει μεγάλο ρόλο στη διακίνηση των ανατυπωμένων βιβλίων μεταξύ Τρανσυλβανίας, Βλαχίας και Μολδαβίας²⁶². Ο Τεοντόρ Κόρμπεα από το Μπρασόφ, εκδίδει στη Βλαχία ένα σπουδαίο λατινο-ρουμανικό λεξικό, ενώ το σημαντικότερο έργο αποτελεί η πρώτη μετάφραση της Βίβλου στη ρουμανική, η περίφημη «Βίβλος του Βουκουρεστίου» το 1688 υπό την αιγίδα του Σερμπάν Καντακουζίνο και κύριο μεταφραστή το Νικολάε Μιλέσκου (βασιζόμενη στην Καινή Διαθήκη της Άλμπα Ιούλια), συμβάλλοντας με τη διανομή της στη γλωσσική ενοποίηση των Ρουμάνων. Οι μητροπολίτες-άγιοι Άνθιμος Ιβιρεάνου της Βλαχίας και Δοσίθεος Μπαρίλα της Μολδαβίας, έπαιξαν τεράστιο ρόλο, ο μεν πρώτος στην καθιέρωση και τη μορφοποίηση της εκκλησιαστικής ρουμανικής γλώσσας, εκδίδοντας και τυπώνοντας δεκάδες θρησκευτικά βιβλία, (ενώ παράλληλα με τις ομιλίες του,

²⁶⁰ Moldovan, Ioan, «Țiparul cărților de cult în limba română. Premisă a autocefaliei Bisericii ortodoxe române (Τύπωση ιερατικών βιβλίων στη ρουμανική γλώσσα. Έκφραση της αυτοκεφαλίας της ρουμανικής ορθόδοξης εκκλησίας)», στη συλλογική τριλογία: *Autocefalie*, τομ.Α': *Autocefalie, libertate și demnitate*(Αυτοκεφαλία, ελευθερία και αξιοπρέπεια), επιμ. episcop-vicar patriarhal Varlaam, ed. Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, σ.273

²⁶¹ Ghimpu, Gheorghe, *Conștiința națională a românilor moldoveni (Η εθνική συνείδηση των Μολδαβών Ρουμάνων)*, ed. Garuda-Art, Chișinău, 2002, σ.170

²⁶² Kellogg, Frederick, *A History of Romanian Historical Writing*, ed. Charles Schlacks, Bakersfield, 1990, σσ. 3-5, 9-11

γνωστές ως «Διδαχαί» σηματοδότησε την αρχή της ρουμανικής ρητορικής)²⁶³, ο δε δεύτερος στο σχηματισμό της λόγιας ρουμανικής γλώσσας, μεταφράζοντας πρώτος λογοτεχνικά και ιστορικά έργα και όντας ο πρώτος μεγάλος Ρουμάνος ποιητής. Μέσω των τυπογραφείων που αυξάνονταν, αυξάνονταν και οι ανατυπώσεις των βιβλίων, που μέσω της διηνεκούς κυκλοφορίας τους στη Βλαχία, τη Μολδαβία και την Τρανσυλβανία, κατάφεραν να θυμίζουν συνεχώς στους Ρουμάνους των τριών Πριγκιπάτων την κοινή τους γλώσσα, πίστη και καταγωγή ²⁶⁴ , δημιουργώντας το κατάλληλο υπόστρωμα που θα εκμεταλλεύονταν η γενιά των Τρανσυλβανών διανοουμένων του επόμενου αιώνα, για τη σύνθεση των εθνικών στόχων.

II. ΟΙ ΣΧΟΛΕΣ ΤΟΥ ΜΠΛΑΖ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΠΡΑΣΟΦ

Η ορθόδοξη εκκλησία του Αγίου Νικολάου στο προάστιο Σκέι του Μπρασόφ αποτέλεσε σημείο αναφοράς όσον αφορά στη συσπείρωση, τη διατήρηση της πίστης και την εκπαίδευση των ορθοδόξων Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας. Υπό την αιγίδα οικογενειών πρωθιερέων (Τέμπεα, Χόμπαν, Γκριντ, Μπαράν), λειτούργησε στο προάστιο του Σκέι η πρώτη και σπουδαιότερη (σε αξία και σε διάρκεια) ορθόδοξη τρανσυλβανική σχολή, ήδη από το 14^ο αιώνα²⁶⁵, ως φάρος γνώσης και αντίστασης σε καθολικούς, προτεστάντες και ουνίτες. Εναρμονιζόμενη με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και κατέχοντας μια πλούσια βιβλιοθήκη, λειτουργούσε σε επίπεδο βασικής και με προδιαγραφές μέσης

²⁶³ Popescu, Teodor M., «Antim Ivireanul, apostol și mucenic al dreptei-credințe (Άνθιμος Ιβιρεάνου, απόστολος και μάρτυρας της ορθής πίστης)», *Biserica Ortodoxă Română*, vo. 8-9 (1956), σσ.853-863.

²⁶⁴ Stoide, Constantin A., *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1730 și 1830 (Το εμπόριο βιβλίων μεταξύ Τρανσυλβανίας, Μολδαβίας και Βλαχίας, 1730-1830)*, ed.Demiurg, Iași, 2009, σ.9

²⁶⁵ Βλ. Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, σ.73

εκπαίδευσης, ενώ από τα μέσα του 16^{ου} αιώνα η διδασκαλία γίνονταν στη ρουμανική. Παράλληλα συνεχίζονταν η διδασκαλία της σλαβονικής και της λατινικής, μαζί με φιλοσοφία, θεολογία, ρητορική, διαλεκτική και παιδαγωγική, δίνοντας εξαιρετικούς απόφοιτους ιερείς, θεολόγους, μεταφραστές και δασκάλους. Δεν είναι τυχαίο ότι ο διάκος Κορεσι, σε πολλές από τις μεταφράσεις του, βοηθήθηκε από Ρουμάνους της σχολής²⁶⁶, οι οποίοι ταυτόχρονα διασφάλιζαν το αναλλοίωτο του ορθόδοξου νοήματος.

Η άνθιση της συγκεκριμένης σχολής οφείλεται σε αρκετούς παράγοντες. Το Μπρασόφ αποτελούσε σημαντικό οικονομικό και εμπορικό κέντρο, και ευνοούσε τη κυκλοφορία βιβλίων και διασταύρωση ιδεών. Λόγω της γεωγραφικής του θέσης, οι Ρουμάνοι του Μπρασόφ βρίσκονταν σε συνεχή επαφή με τους αδερφούς τους στη Μολδαβία και ειδικά στη Βλαχία, απολαμβάνοντας διαρκή στήριξη και δωρεές από τους ηγεμόνες τους. Στο Μπρασόφ επίσης υπήρχε ισχυρή κοινότητα Ελλήνων εμπόρων (κατά τον Ιόργκα, οι καλύτεροι Ορθόδοξοι)²⁶⁷, που σε περιόδους κρίσης συνέβαλλαν στην υπεράσπιση της Ορθοδοξίας στην περιοχή. Τέλος, από ένα σημείο και μετά, η Ρωσία στήριξε σταθερά τους Τρανσυλβανούς Ρουμάνους, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στο Σκέι του Μπρασόφ και αναγνωρίζοντας έτσι τη σπουδαιότητά του ως κύριο πνευματικό κέντρο της Ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία.

Απόφοιτος της σχολής του Σκέι, ο δάσκαλος Μπάρμπου Χόμπαν είναι ο πρώτος Ρουμάνος που θα γράψει ένα εγχειρίδιο φιλοσοφίας στα τέλη του 16^{ου} αιώνα. Ο γραμματικός της σχολής, πρωθιερέας Βασίλε²⁶⁸, είναι ο πρώτος Ρουμάνος χρονογράφος της Τρανσυλβανίας και θα γράψει το 1633 ένα τοπικό χρονικό για την ιστορία του Σκέι, της εκκλησίας και των κατοίκων του. Ο δάσκαλος Κόστεα στα τέλη του 17^{ου} αιώνα μετέφρασε έξοχα λογοτεχνικά έργα,

²⁶⁶ βλ. Dedu, Bogdan, ο.π.

²⁶⁷ βλ. Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești*, τομ.Β', σ.57

²⁶⁸ Lupaș, Ioan, *Cronicari și istorici români din Transilvania (Ρουμάνοι χρονογράφοι και ιστορικοί της Τρανσυλβανίας)*, ed.Scrisul românesc, Craiova, 1941, σσ.16-22

ενώ ο τυπογράφος Πέτκου Σοάνου τυπώνει το 1731 στο Σκέι το πρώτο ημερολογιακό αλμανάκ στα ρουμάνικα, βάζοντας τις βάσεις της πρώτης περιοδικής έκδοσης στο ρουμανόφωνο κόσμο.

Παρόλα τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν με την Ουνία, οι Ρουμάνοι του Μπρασόφ έδωσαν το παράδειγμα της αντίστασης από την αρχή (με τον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Δοσίθεο να τους επισκέπτεται μετά την πέρασμα στην Ουνία του Αθανασίου Άνγκελ) και βγήκαν από αυτή τη δοκιμασία πιο δυνατοί, με την έδρα του πρώτου επισκόπου για την Τρανσυλβανία, Διονυσίου Νοβάκοβιτς, να ορίζεται προσωρινά στο Σκέι, πριν μεταφερθεί στο Ρασινάρι του Σιμπίου. Στους αγώνες κατά της Ουνίας διακρίθηκαν οι εξαίρετοι λόγιοι πρωθιερείς, Φλόρεα Μπαράν και Ευσταθίε Γκριντ, με τον πρώτο να έχει αφήσει αρκετά έργα²⁶⁹ γραμμένα με λατινική γραφή και τον δεύτερο, να έχει σημειώσει αξιόλογο ληξιαρχικό έργο στην ενορία του Σκέι²⁷⁰, ενισχύοντας ταυτόχρονα την υποδομή της σχολής. Ο πρωθιερέας Ράντου Τέμπεα Β'²⁷¹, χειροτονημένος από τον ίδιο τον Άνθιμο Ιβριεάνου, έγραψε το περίφημο «Χρονικό του Σκέι» σε άψογα δομημένη γλώσσα, ανοίγοντας το δρόμο για την τοπική ιστοριογραφία.

Η σχολή του Σκέι, όχι μόνο κατάφερε να προσαρμοστεί πανάξια στις εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του Ιωσήφ, φτάνοντας στη μέγιστη ακμή της στα τέλη του αιώνα, αλλά οι απόφοιτοι της Ντιμιτρίε Ευσταθίεβιτς και Ράντου Τέμπεα Ε', διέπρεψαν φτάνοντας γενικοί διευθυντές των ορθόδοξων σχολείων της Τρανσυλβανίας και υπεύθυνοι των προπαρασκευαστικών παιδαγωγικών και ιερατικών σεμιναρίων²⁷². Ο Ευσταθίεβιτς (γιος του Ευσταθίε Γκριντ), πρώτος διευθυντής από το 1786 ως το 1796, με σπουδές στο Κίεβο και έχοντας επιτελέσει γραμματέας της ορθόδοξης τρανσυλβανικής επισκοπής, εξέδωσε εκπαιδευτικά

²⁶⁹ Oltean, Vasile, *Istoria tiparului brasovean (Η ιστορία της μπρασσοφιανής τυπογραφίας)*, vol.II, ed.Tipo-Moldova, Iași, 2005, σ.134

²⁷⁰ Musle, Candid, *Biserica Sf.Nicolae din Schei Brasovului (Η εκκλησία του Αγ.Νικολάου στο Σκέι του Μπρασόφ)*, vol.I, Brasov, 1943, σ.47

²⁷¹ Αρχείο του μουσείου *Prima Școala Românească*, Βρασον, αριθμός καταχώρησης εγγράφου no.60/1717

²⁷² βλ. Popa-Andrei, Mirela, ο.π., σσ.183,184

εγχειρίδια, έχτισε δεκάδες νέα σχολεία και προσπάθησε να ιδρύσει ρουμανική εφημερίδα και παιδαγωγική σχολή στο Σιμπίου. Έγραψε αρκετά θεολογικά και ιστορικά έργα, αλλά το σημαντικότερο ήταν η πρώτη γραμματική της ρουμανικής γλώσσας το 1757. Ο Τέμπεα, άξιος γόνος της μεγάλης οικογένειάς του, βάδισε στα βήματα του προκατόχου του²⁷³ μεταξύ 1796 και 1808, τόσο στο πόστο του διευθυντή των ορθόδοξων σχολείων, όσο και στην έκδοση μιας σπουδαίας ρουμανικής γραμματικής το 1797 στο Σιμπίου (με αποβολή μόνο των ξένων όρων που δεν μπορούσαν να αφομοιωθούν, ανεξαρτήτως προελεύσεως). Τέλος, ο μεταφραστής και δάσκαλος Ράντου Ντούμα²⁷⁴, μετέφρασε αξιόλογα έργα από τα ελληνικά και τα λατινικά και έγραψε ένα πιο σύγχρονο και γενικό χρονικό, με επίκεντρο όμως πάλι το Μπρασόφ. Το Σκέι του Μπρασόφ, παρέδωσε τον επόμενο αιώνα την πρωτοκαθεδρία του πνευματικού κέντρου στο Σιμπίου, την επίσημη πλέον θρησκευτική και εκπαιδευτική έδρα των Ρουμάνων ορθόδοξων, έχοντας επιτελέσει άριστα το ρόλο του κυματοθραύστη και του επωαστηρίου πρωτοπόρων διανοούμενων στους δύσκολους καιρούς που η Ορθοδοξία δεν ήταν αναγνωρισμένη.

Στον αντίποδα της σχολής του Σκέι του Μπρασόφ, οι σχόλες του Μπλαζ αποτέλεσαν το πνευματικό κέντρο των ουνιτών Ρουμάνων και ιδρύθηκαν μόλις στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Το 1738, μετά τη μεταφορά της έδρας της «Επισκοπής του Φαγκαράς και της Άλμπα Ιούλια» στο Μπλαζ και την παραχώρηση γαιών των περιοχών της Γκέρλα και του Σούμπατα ντε Ζος, οι Αψβούργοι, με προτροπή του επισκόπου Ιννοκέντιου, ενέκριναν την ίδρυση τυπογραφείου, βασιλειανών μονών και σχολών, καθώς και παροχές για τους μοναχούς και τους υποψήφιους ιερείς, και υποτροφίες προς τους καλύτερους μαθητές των σχολών για σπουδές

²⁷³ Lupaș, Ioan, «Date privitoare la activitatea lui Radu Tempea, fost director al școalelor ortodoxe române din Transilvania și protopop al Brașovului (Στοιχεία σχετικά με τη δράση του Ράντου Τέμπεα, τέως διευθυντή των ορθόδοξων ρουμανικών σχολείων της Τρανσυλβανίας και πρωθιερέα του Μπρασόφ)», *Țara Bârsei*, no.3, 1932, σσ.195-199

²⁷⁴ Kretzulescu, Emil E., «Codex Kretzulescus (Το χειρόγραφο Κρετζουλέσκου)», *RIAF(Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie)*, București, τευχ. 11,(1910), σσ.21-36 και 12,(1911), σσ.52-57,83-88

στη Ρώμη, πληρωμένες από τα έσοδα της επισκοπής. Η υλοποίηση του προγράμματος έλαβε χώρα επί του διαδόχου του Ιννοκέντιου, Πέτρου-Πάβελ Άρον, με το τυπογραφείο(που είχε κλείσει από τον καιρό του Αθανασίου Άνγκελ στην Άλμπα Ιούλια), τη βιβλιοθήκη (τις βάσεις της οποίας έθεσε ο Νάξιος αρχιμανδρίτης Λεόντιος Μοσχονάς)²⁷⁵ και τη μονή της Αγίας Τριάδας, να είναι έτοιμα το 1747, τις σχολές της μονής (βασική, γυμνασιακή και ιερατική) το 1754 και τη μονή του Ευαγγελισμού με την ιερατική της σχολή, το 1760 (το 1781 οι ιερατικές σχολές των δυο μονών συνενώθηκαν στην επισκοπική ιερατική σχολή).

Στις σχολές του Μπλαζ τη διαχείριση και τη διδασκαλία την είχαν αναλάβει οι μοναχοί του ουνιτικού τάγματος του Αγίου Βασιλείου, με πρώτους τους Σιλβέστρου Καλλιάνι (πρώτο διευθυντή των σχολών), Γκριγκόρε Μάιορ, Γκερόντιε Κοτόρεα, Αθανασίε Ρέντικ και Πέτρου-Πάβελ Άρον, όλοι με ανώτατες σπουδές στη Ρώμη, τη Βιέννη και την Τιρνάβια. Οι σχολές οργανώθηκαν στα καθολικά πρότυπα²⁷⁶, δίνοντας εξίσου βάρος στο θρησκευτικό και στο εκπαιδευτικό κομμάτι. Η γλώσσα διδασκαλίας στη στοιχειώδη εκπαίδευση ήταν η ρουμανική, ενώ στη μέση εκπαίδευση η λατινική²⁷⁷, με τις σχολές του Μπλαζ να είναι οι μόνες στο ρουμανικό κόσμο που πληρούσαν ως ένα βαθμό προδιαγραφές ανώτερης πανεπιστημιακής εκπαίδευσης²⁷⁸. Μέσα σε μια γενιά, κατάφεραν να δώσουν 26 διαπρεπείς μοναχούς με υποτροφίες στο εξωτερικό, πολλοί από τους οποίους αποτέλεσαν βασικά στελέχη της Σχολής της Τρανσυλβανίας²⁷⁹.

²⁷⁵ Βλ. Someșan, Maria, ο.π., σ.88,96

²⁷⁶ Câmpeanu, Remus, *Intelctualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea (Η ρουμανική διανόηση της Τρανσυλβανίας το 18^ο αιώνα)*, ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, σ.217

²⁷⁷ αυτόθι, σ.218

²⁷⁸ αυτόθι, σ.92

²⁷⁹ Sigmirean, Cornel, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă. Studenți români la universități din Europa Centrală și de Vest (Η ιστορία της διαμόρφωσης της ρουμανικής ελίτ στην Τρανσυλβανία και το Βανάτο στη νεώτερη εποχή. Ρουμάνοι φοιτητές στα πανεπιστήμια της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης)*, ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000, σσ.15-25

Τα πρώτα χρόνια της συγγραφικής και μεταφραστικής δραστηριότητας των βασιλειανών μοναχών του Μπλαζ, με τους ορθοδόξους να συγκρούονται με τους ουνίτες σε όλη την Τρανσυλβανία, αναλώθηκαν σε έργα προς υπεράσπιση και εδραίωση της Ουνίας. Υπό την επιστολαιογραφία τυπογράφων από τη Μολδαβία και τη Βλαχία (Ντιμιτρίε Πάντοβιτς, Σάντου Ιερεμία, Ιοάν και Πέτρου Ραμνιτσεάνου), τυπώθηκε το 1750 στο Μπλαζ το σημαντικότερο βιβλίο αυτού του είδους, το «*Άνθος της Αληθείας*» του Πέτρου-Πάβελ Άρον, που αποτελεί το μανιφέστο της Ρουμανικής Ουνιτικής Εκκλησίας²⁸⁰. Ακολούθησε από τον ίδιο η «*Χριστιανική Εκπαίδευση*» το 1755, το «*Ποιμενικό χρέος*» το 1759, η «*Δογματική κατήχηση*» το 1760 και το «*Περί της Συνόδου της Φλωρεντίας*», ενώ είχε προηγηθεί στο ίδιο μήκος κύματος ο Γκερόντιε Κοτόρεα, το 1746 με τα συμπλήματα «*Περί του Σχίσματος των Ελλήνων*» και «*Σύνδεση των κατανοητών*». Στα έργα τους αυτά, οι Ουνίτες διανοούμενοι, αντλώντας επιχειρήματα από θεολόγους της Ανατολικής και της Δυτικής Εκκλησίας, προσπάθησαν να τονίσουν ότι η Ουνία δεν ήταν ένα νέο δόγμα, αλλά μια ανατολικού τελετουργικού Εκκλησία στηριζόμενη στις διδαχές των μεγάλων Πατέρων του Χριστιανισμού, που ενώθηκε με τη Ρώμη προς αποκατάσταση της φυσικής συνέχειας των Ρουμάνων με την κοιτίδα τους²⁸¹.

Το τυπογραφείο του Μπλαζ, τύπωσε δεκάδες έργα²⁸² κυρίως θρησκευτικού, αλλά αργότερα και εκπαιδευτικού περιεχομένου. Τα περισσότερα από αυτά ήταν στα ρουμάνικα με σλαβονική γραφή, ενώ υπήρξαν και κάποιες μεταφράσεις στα λατινικά. Αξίζει να αναφερθούν, το «*Ευαγγέλιο του Μπλαζ*» το 1765, πραγματικό μνημείο της ρουμανικής τυπογραφικής τέχνης, καθώς και το κορυφαίο μεταφραστικό επίτευγμα του Σαμουήλ Μίκου, η περίφημη «*Βίβλος του Μπλαζ*» το 1795 ,(η δεύτερη στα ρουμάνικα). Προς τα τέλη του αιώνα, και με πρώτα τα

²⁸⁰ Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, *Petru Pavel Aron (Ο Πέτρου Πάβελ Άρον)*, ed.Astra, Blaj, 2007, σ.37

²⁸¹ Hitchens, Keith, *Români. 1774-1866 (Οι Ρουμάνοι. 1774-1866)*, ed.Humanitas, București, 1998, σ.254

²⁸² Naghiu, Iosif E., «Cronică bibliografică (Βιβλιογραφικό χρονικό)», *Arhiva Someșană*, vo.22 (Ιουλ.-Σεπτ. 1937), σ.213

έργα του Γκεόργκε Σίνκαϊ τη δεκαετία του 1780, άρχισαν να τυπώνονται στο Μπλαζ και βιβλία με λατινική γραφή.

Την ίδια εποχή, όμως, εξαιτίας των αντιμοναστικών μέτρων του Ιωσήφ, των οικονομικών προβλημάτων, και των διενέξεων μεταξύ μοναχών και επισκόπων (ειδικά μεταξύ των κορυφαίων της Σχολής της Τρανσυλβανίας και του επισκόπου Ιοάν Μπομπ)²⁸³, ο αριθμός των μοναχών αρχίζει να μειώνεται δραματικά. Από το 1784, δε, εξαιρούνται και από την επίσημη εκπαίδευση, και οι σχολές του Μπλαζ λειτουργούν ενταγμένες στο νέο εκπαιδευτικό σύστημα. Το Μπλαζ, όμως, παρέμεινε το διοικητικό και πνευματικό κέντρο των Ρουμάνων Ουνιτών, ενώ ήδη η νέα του γενιά, πρωτοστάτες της Σχολής της Τρανσυλβανίας, έβαζε τις βάσεις για την εθνική αφύπνιση.

III. Η ΣΧΟΛΗ ΤΗΣ ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΤΡΑΝΣΥΛΒΑΝΙΚΟΣ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΣ

Η Σχολή της Τρανσυλβανίας αποτέλεσε την πιο λαμπρή έκφραση του Ρουμανικού Διαφωτισμού και ήταν ένα ιδεολογικό και πολιτιστικό ρεύμα, οι φορείς του οποίου ήταν Τρανσυλβανοί Ρουμάνοι διανοούμενοι, που χρησιμοποίησαν για πρώτη φορά επιστημονικά επιχειρήματα για να επιτύχουν την εθνική χειραφέτηση των συμπατριωτών τους. Επηρεαζόμενη κυρίως από τον Γερμανικό Διαφωτισμό (Aufklärung), αλλά και από τον Γαλλικό (les Lumières), καθώς και από επαναστατικά και εκσυγχρονιστικά καθολικά ρεύματα (όπως ο Φεβρωνιανισμός και ο Γιανσενισμός, που προέβαλλαν την εθνικοποίηση του Καθολικισμού, την επανένωσή με τις δισταμένες Εκκλησίες και την ελάττωση

²⁸³ Pâclișanu, Zenovie, «Un vechiu proces literar (Relațiile lui I.Bob cu S.Micu, Gh.Șincai și P.Maior) [Ένα παλιό βιβλιογραφικό ζήτημα (Οι σχέσεις του Ι.Μπομπ με τον Σ.Μικου, Γκ.Σίνκαϊ και Π.Μάιορ)]», *Analele Academiei Romane*, σειρά III, τομ.ΧVI, 1935, σσ.225-227

των παπικών εξουσιών), βρήκε πρόσφορο έδαφος έκφρασης στα πλαίσια του Ιωσηφινισμού ²⁸⁴. Ήταν οι εκπρόσωποι αυτής, της επονομαζόμενης και Λατινιστικής Σχολής (λόγω της κύριας θέσης των περισσότερων, γνωστής και ως Λατινισμός, σύμφωνα με την οποία οι Ρουμάνοι ήταν αμιγείς απόγονοι των Ρωμαίων αποίκων στη Δακία), που έφεραν το μεγαλύτερο βάρος της σύνθεσης του σύγχρονου ρουμανικού πολιτικού προγράμματος, όπως αυτό εκφράστηκε με το *Supplex Libellus Valachorum* του 1791.

Σε αντίθεση με αλλά διαφωτιστικά ρεύματα, η Σχολή της Τρανσυλβανίας ξεκίνησε κυρίως μέσα από τους κόλπους της Ουνιτικής Εκκλησίας και δεν είχε αντικληρικό και αντιπαραδοσιακό χαρακτήρα, παρόλο που εναντιώθηκε σε κάθε είδους θρησκευτικές προλήψεις, δεισιδαιμονίες και αυταρχικές συγκεντρωτικές συμπεριφορές ²⁸⁵, που έβλαπταν το εθνικό συμφέρον. Πάνω από όλα η Λατινιστική Σχολή, ήταν μια πατριωτική σχολή, η οποία είχε ως πρωταρχικό στόχο μέσα από την πλειάδα των έργων (θεολογικών, ιστορικών, νομικών, φιλοσοφικών, λογοτεχνικών και φιλολογικών) των πολυδιάστατων εκπροσώπων της, την εθνική αφύπνιση των Ρουμάνων. Με κύρια κέντρα το Μπλαζ, την Οράντεα, το Λούγκοζ και το Νασαούντ, συνέβαλαν τα πλείστα στην πνευματική ανάταση των Ρουμάνων ²⁸⁶, τυπώνοντας βιβλία, χτίζοντας σχολεία και εκδίδοντας σχολικά εγχειρίδια.

Στον αγώνα τους για απόκτηση πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων για τους Ρουμάνους και την εξίσωσή τους με τα άλλα προνομιούχα έθνη της Τρανσυλβανίας, πολλοί εκπρόσωποι του Λατινισμού έφτασαν στην υπερβολή. Αρνήθηκαν λοιπόν, οποιαδήποτε πρόσμιξη του ρωμαϊκού στοιχείου με τους Δάκες και άλλους βάρβαρους λαούς στην περιοχή και αναζήτησαν την κάθαρση

²⁸⁴ Chindriș, Ioan, *Transilvanica (Η Τρανσυλβανική)*, ed. Cartimpex, Cluj-Napoca, 2003, σ.48

²⁸⁵ Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române (Supplex Libellus Valachorum. Από την ιστορία της σχηματισμού του ρουμανικού έθνους)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București 1984, σ. 281.

²⁸⁶ Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.138

της ρουμανικής γλώσσας από μη λατινικές λέξεις. Για τον λόγο αυτό, προώθησαν τη λατινική γραφή με ετυμολογική ορθογραφία, προς μόνιμη αντικατάσταση της κυριλλικής. Συνέβαλαν έτσι, καθοριστικά, στη μορφοποίηση της σύγχρονης επίσημης ρουμανικής γλώσσας, καθώς και στο σχηματισμό της αντίληψης του προκεχωρημένου φυλακίου του λατινικού κόσμου εντός μιας θάλασσας «βαρβάρων»²⁸⁷.

Η Σχολή της Τρανσυλβανίας βοήθησε σημαντικά στη διαμόρφωση της εθνικής συνείδησης των Ρουμάνων²⁸⁸, περνώντας την έννοια του έθνους από τη μεσαιωνική, στη σύγχρονη της μορφή. Υποστήριξε με πάθος την ανάγκη εθνικής γλώσσας, εκκλησίας, ιστορίας και εκπαίδευσης, και διέκρινε την κοινή λατινική καταγωγή του ρουμανόφωνου πληθυσμού των τριών Πριγκιπάτων στη γλωσσική τους ενότητα (βασισμένη στην κοινή, και όχι στη λόγια λατινική γλώσσα). Σε αυτό βοήθησαν οι σπουδές των κορυφαίων της Σχολής σε σπουδαία πνευματικά κέντρα του εξωτερικού²⁸⁹, όπου ήρθαν σε επαφή με σύγχρονα επαναστατικά ρεύματα, και ειδικά στη Ρώμη, όπου εντόπισαν τη γλωσσική ομοιότητα με τη δικιά τους γλώσσα. Δεν τους ήταν εξάλλου, άγνωστα, έργα Μολδοβλαχών χρονογράφων και Δυτικών ιστορικών και περιηγητών, που εξέφραζαν παραπλήσιες απόψεις.

Η Λατινιστική Σχολή άνθισε στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα, στο μεταίχμιο μεταξύ Διαφωτισμού και Ρομαντισμού. Συγκεκριμένα, η απαρχή της δράσης της εδράζεται στο 1779, όταν τυπώνεται στη Βιέννη το «Προσευχητάριο» του Σαμουήλ Μίκου, το πρώτο έργο της Σχολής με λατινικό

²⁸⁷ Todorova, Maria, *Βαλκάνια, η Δυτική φαντασίωση*, μτφρ.Ιουλία Κολοβού, εκδ.Επίκεντρο, Θεσσαλονικη, 2000, σ.114

²⁸⁸ Benedek, Jancsó, «A román nemzetiség története és jelen állapota (Η ιστορία και η παρούσα κατάσταση των ρουμανικών εθνικών επιδιώξεων)», vol.I, Budapest, 1896, , σ.701, όπως παρατίθεται στο: Chindriș, Ioan, «Unirea cu Roma și Școala Ardeleană (Η Ένωση με τη Ρώμη και η Σχολή της Τρανσυλβανίας) στο συλλογικό *Școala Ardeleană (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας)*, τομ.ΙΙ, επιμ.Ιoan Chindriș, Niculina Iacob, ed.Episcop Vasile Aftenie, Oradea, 2007, σσ.16-17

²⁸⁹ Βλ. Sabău, Mircea, ο.π, (http://www.observatorul.com/articles_main.asp?action=articleviewdetail&ID=329)

αλφάβητο, ενώ αντίστοιχα στο Μπλαζ τα πρώτα έργα με λατινική γραφή είναι του Γκεόργκε Σίνκαϊ («ABC ή Αλφαβητάριο», «Η Μεγάλη Κατήχηση με ερωτήσεις και απαντήσεις» και «Πρώτοι κανόνες της Λατινικής Γραμματικής») και τυπώνονται το 1783. Το τέλος της εποχής της Σχολής, σηματοδοτείται το 1825, με το μεγάλο «Λεξικό της Βούδας», ένα πολυσυλλογικό έργο που αποτελεί πραγματικό μνημείο της ρουμανικής λεξικογραφίας, με μεγαλύτερη συμβολή, αυτή του Πέτρου Μάιορ. Αυτοί οι τρεις, ο Σαμουήλ Μίκου, ο Γκεόργκε Σίνκαϊ και ο Πέτρου Μάιορ, απάρτισαν την «Αγία Τριάδα» της Σχολής της Τρανσυλβανίας, αποτελώντας τους πιο σημαντικούς εκφραστές αυτού του διαφωτιστικού ρεύματος, που «αφύπνισε τους Ρουμάνους από το θανατηφόρο λήθαργο που τους είχαν βυθίσει οι βάρβαροι τύραννοί τους»²⁹⁰.

Ο Σαμουήλ Μίκου-Κλάιν (1745-1806) από το Σάντου του Σιμπίου, ήταν άξιος ανιψιός του μεγάλου επισκόπου, Ιννοκέντιου Μίκου-Κλάιν²⁹¹. Το 1762 εισήλθε στο μοναστικό τάγμα του Αγίου Βασιλείου και άρχισε τις σπουδές του στην ιερατική σχολή του Μπλαζ, από όπου, αφού χειροτονήθηκε ιερομόναχος, συνέχισε με υποτροφία στο καθολικό κολέγιο Παζμανέουμ και στην ιερατική σχολή της Αγίας Βαρβάρας στη Βιέννη. Στο Μπλαζ, αφού υπήρξε για ένα διάστημα καθηγητής ηθικής και αριθμητικής, επιδόθηκε με ζήλο στο πολύπλευρο και ογκώδες συγγραφικό και μεταφραστικό του έργο, για να καταλήξει προς το τέλος της ζωής του ελεγκτής και εκδότης των νεοτυπωμένων ρουμανικών βιβλίων στο πανεπιστημιακό τυπογραφείο της Βούδας²⁹².

Ο Σαμουήλ Μίκου έγραψε αρκετά ιστορικά έργα, όπως τη «Σύντομη ιστορική αναφορά της καταγωγής και της πορείας του Δακο-Ρωμαϊκού έθνους» (1778) στα λατινικά, την «Ιστορία των Ρουμάνων με ερωτήσεις και απαντήσεις»

²⁹⁰ Mureșanu, Andrei, «Un Răsunet [Ένας Αντίλαλος (ρουμανικός εθνικός ύμνος)]», *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, vo.25(XI), Ιουν.1848, σ.200

²⁹¹ Duicu, Serafim, *Pe urmele lui Samuil Micu-Clain (Στα ίχνη του Σαμουήλ Μίκου-Κλάιν)*, ed.Sport-Turism, București,1986, σ.25

²⁹² Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σσ.139,140

(1791), τη « *Βραχεία γνώση της ιστορίας των Ρουμάνων*» (1796) και την «*Εκκλησιαστική ιστορία της Επισκοπής των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία*». Το σημαντικότερο όμως, από αυτά είναι το τελευταίο του, η «*Ιστορία, πράξεις και γεγονότα των Ρουμάνων*» (1805), ένα τετράτομο έργο το οποίο δεσπόζει με τον όγκο του και το σύγχρονο επιστημονικό του ύφος. Σε αυτό, ο Μίκου υποστηρίζει τη καθαρά λατινική καταγωγή και την ιστορική συνέχεια του ρουμανικού στοιχείου, που εξελίχθηκε από τους Ρωμαίους, οι οποίοι δεν επιμείχθηκαν με τους Δάκες, που εξολοθρεύτηκαν. Σε αυτές του τις απόψεις (που συμπίπτουν σε γενικές γραμμές με αυτές του Καντεμίρ)²⁹³, ο Τρανσυλβανός διαφωτιστής στήριξε τα επιχειρήματά του για τη διεκδίκηση ίσων δικαιωμάτων για το ρουμανικό λαό της Τρανσυλβανίας, κριτικάροντας παράλληλα τη φεουδαρχία και τη δουλοπαροικία, και προβάλλοντας την αναγκαιότητα της μόρφωσης των χωρικών.

Ο Μίκου επέδειξε επίσης σημαντικότερη φιλολογική δραστηριότητα. Μαζί με τον Γκεόργκε Σίνκαϊ, τύπωσε στη Βιέννη το 1780 μια γραμματική της ρουμανικής γλώσσας στα λατινικά, το « *Γλωσσικά στοιχεία δακο-ρωμαϊκά ή βλάχικα*»²⁹⁴, έργο με μεγάλη επιρροή για μεταγενέστερα συγγράμματα του ίδιου είδους. Επιπλέον, ήταν αυτός που έβαλε τις βάσεις για το μεγάλο λεξικό της Βούδας, με το «*Βλαχο-λατινικό λεξικό*» του 1806²⁹⁵, που χρησίμευσε ως πρώτη ύλη για τους Βασίλε Κολόσι, Ιοάν Κορνέλι, Αλεξάντρου Τεοντορί, Ιοάν Τεοντόροβιτς και Πέτρου Μάιορ, οι οποίοι προσθέτοντας τη γερμανική και την ουγγρική, ολοκλήρωσαν αυτό το κολοσιαίο τετράγλωσσο λεξικό.

Σπουδαίο ήταν και το θεολογικό έργο του Μίκου. Ξεκινώντας με το «*Προσευχητάριο*» το 1779, θέλησε να επιδείξει ότι η ρουμανική είναι μια γλώσσα

²⁹³ Cantemir, Dimitrie, «*Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor* (Χρονικό της παλαιότητας των Ρωμαίο-Μολδο-Βλάχων), επιμ. Grigore Tocilescu, București, 1901, σ.57

²⁹⁴ Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.141

²⁹⁵ Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, *Samuil Micu în mărturii antologice* (Ο Σαμουήλ Μίκου στις ανθολογικές μαρτυρίες), ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010, σ.9,10

που μπορεί να αποδοθεί γραπτώς με λατινικούς χαρακτήρες. Συνέχισε με τα «Κανονική πραγματεία» (1781), «Διδαχές για την ταφή των νεκρών» (1784), «Ηθική Θεολογία» (1796), «Ακάθιστος» (1801), με σπουδαιότερο το οχτάτομο «Δογματική και ηθική Θεολογία σχετικά με τα Μυστήρια» (1802). Γενικά, ο Μίκου τάχθηκε υπέρ μιας ανεξάρτητης εθνικής και αποκεντρωμένης εκκλησίας, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στη γλώσσα των έργων του, ώστε να είναι κατανοητά από τον απλό λαό.

Εξίσου σπουδαία, ποσοτικώς και ποιοτικώς, ήταν η συνεισφορά του Σαμουήλ Μίκου ως μεταφραστή. Μετέφρασε, άριστα, πάρα πολλά έργα των Πατέρων της Εκκλησίας, όπως του Βασιλείου του Μέγα, του Ιωάννη του Χρυσοστόμου, του Κυρίλλου Αλεξανδρείας, του Κυρίλλου Ιεροσολύμων, του Εφραίμ του Σύρου, του Ιωάννη Δαμασκηνού, του Θεοδώρου Στουδίτη και του Λουκιανού από τα Σαμόσατα. Από Δυτικούς θεολόγους μετέφρασε Θωμά Ακινάτη, καθώς και το εικοσάτομο έργο του Γάλλου Κλωντ Φλερύ, «Εκκλησιαστική Ιστορία», που γραμμένο στο πνεύμα του Γιανσενισμού, τονίζει τη σημασία των τοπικών παραδόσεων και των τοπικών γλωσσών στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας. Ασχολήθηκε επίσης, με μεταφράσεις φιλοσοφικών έργων, όπως η «Λογική» (1799) και οι «Νόμοι της Φύσης, Ηθική και Πολιτική» (1800) του Κριστιάν Μπαουμάστερ (μαθητή του Βολφ , της Σχολής του Λαίμπνιτς), εκφράζοντας τις επιρροές του από το Γερμανικό Διαφωτισμό και θέτοντας τις βάσεις της φιλοσοφικής ορολογίας στη ρουμανική γλώσσα²⁹⁶. Το μεγαλύτερο, όμως, μεταφραστικό επίτευγμα αυτού του ακούραστου λογίου, είναι η μετάφραση της Βίβλου το 1795, (η περίφημη *Βίβλος του Μπλαζ*, δεύτερη κατά σειρά στη ρουμανική, μετά τη *Βίβλο του Βουκουρεστίου* το 1688)²⁹⁷, ένα πραγματικό μεταφραστικό αριστούργημα, στο οποίο μέσω των ερμηνευτικών σχολίων, εισαγωγών και περιλήψεων, ο Μίκου αφήνει ανεξίτηλα τη σφραγίδα

²⁹⁶ Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.141

²⁹⁷ Βλ. Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, ο.π., σ.21

του. Πολλά από τα έργα που μετέφρασε ο Σαμουήλ Μίκου, χρησιμοποιήθηκαν ως εκπαιδευτικά εγχειρίδια στις σχολές του Μπλαζ, και δεν είναι τυχαίο ότι χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως, η κορυφαία προσωπικότητα της Σχολής της Τρανσυλβανίας, άσχετα αν με τις απόψεις του προκάλεσε το ουνιτικό κατεστημένο της εποχής και διώχθηκε.

Ο δεύτερος από τους «Τρεις Σωματοφύλακες» της Σχολής της Τρανσυλβανίας, ο Γκεόργκε Σίνκαϊ (1754-1816), από το Ράτσιου ντε Καμπιέ²⁹⁸ του Μούρες, με καταγωγή ευγενούς, ήταν ο πιο δραστήριος και ο πιο πολυπαθής. Μετά από σπουδές στο Τίργκου Μούρες, στο Κλουζ και στη Μπίστριτσα, καλείται στο Μπλαζ όπου διδάσκει μαθηματικά και ηθική. Συνέχισε τις σπουδές του στη Ρώμη, (με υποτροφία ως βασιλειανός μοναχός), όπου απέκτησε τίτλο διδάκτορα στη θεολογία και τη φιλοσοφία, ενώ στη Βιέννη σπούδασε νομική και μεθοδολογία διδακτικής στις εθνικές γλώσσες. Όταν επέστρεψε στο Μπλαζ, ο πολυμαθής και πολύγλωσσος διανοούμενος διορίστηκε το 1782 πρώτος γενικός διευθυντής των ρουμανικών ουνιτικών σχολείων στην Τρανσυλβανία²⁹⁹ και εγκατέλειψε το μοναστικό σχήμα.

Ο Γκεόργκε Σίνκαϊ, υπηρέτησε επάξια από το πόστο αυτό τη ρουμανική υπόθεση για δώδεκα συνεχόμενα έτη. Επέδειξε ιδιαίτερο ζήλο και εργάστηκε ακατάπαυστα για να οργανώσει το ρουμανικό σύστημα παιδείας. Επί θητείας του ιδρύθηκαν 376 νέα σχολεία³⁰⁰, τα οποία φρόντισε να ανδρωθούν με δασκάλους και να γεμίσουν με μαθητές. Η μεγαλύτερη προσφορά του όμως, στον εκπαιδευτικό τομέα ήταν η προίκιση των σχολείων αυτών με εκπαιδευτικά εγχειρίδια, τα πρώτα που τυπώθηκαν στα ρουμανικά στο Μπλαζ, και συγκεκριμένα τα «ABC ή Αλφαβητάριο» (1783), «Η Μεγάλη Κατήχηση με

²⁹⁸ Βλ. Prodan, David, *Din Istoria Transilvaniei studii și evocări*, σ.314

²⁹⁹ Albu, Nicolae, «Gheorghe Șincai, organizator și îndrumător al învățământului românesc din Transilvania (Γκεόργκε Σίνκαϊ, οργανωτής και καθοδηγητής της ρουμανικής εκπαίδευσης στην Τρανσυλβανία)», *Revista de pedagogie*, vo.11, 1966, σσ.73-80

³⁰⁰ Βλ. Prodan, David, ο.π., σ.316

ερωτήσεις και απαντήσεις» (1783), «Εισαγωγή στην Αριθμητική» (1785) και «Πρώτοι κανόνες της Λατινικής Γραμματικής» (1783).

Ο Σίνκαϊ έδωσε μεγάλο βάρος στη μόρφωση του ρουμανικού λαού³⁰¹, λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα, ύστερα από τόσους αιώνες έλλειψης πρόσβασης σε εκπαιδευτικά ιδρύματα. Φρόντισε, λοιπόν, να γράψει ή να μεταφράσει επιστημονικά έργα σε ένα απλό, εκλαϊκευμένο ύφος, που να μπορεί να γίνει κατανοητό από τις πλατιές μάζες. Με τα έργα αυτά, όπως η «Καθοδήγηση στην Αγροτική Οικονομία», «Διδασκαλία της Φυσικής για την κατάρρευση των δεισιδαιμονιών του λαού», «Φυσική Ιστορία», «Λεξιλόγιο των τριών Βασιλείων της Φύσης» και «Λεξιλόγιο Φυσικής Ιστορίας», έφερε τους Ρουμάνους σε επαφή με βασικές επιστημονικές γνώσεις φυσικής, βιολογίας, βοτανικής, γεωλογίας και γεωπονίας, στις βάσεις του νετερμινισμού και του ορθολογισμού, συμβάλλοντας άμεσα στην πνευματική τους ανάταση και εμπλουτίζοντας, παράλληλα, τη ρουμανική με νέους όρους. Δε θα πρέπει να λησμονάται εξάλλου, η συμβολή του στη γραμματική του Μίκου το 1780, ενώ με την «Ελεγεία του Τρανσυλβανού ευγενούς», γραμμένη σε ύφος μπαρόκ στα λατινικά το 1804, επέδειξε και τις ποιητικές του ικανότητες.

Το κύριο έργο του Γκεόργκε Σίνκαϊ ήταν ιστορικό και συγκεκριμένα το «Χρονικό των Ρουμάνων και άλλων εθνών» το 1811, με το οποίο έβαλε τις βάσεις της σύγχρονης ρουμανικής ιστοριογραφίας³⁰². Έχοντας ταξιδέψει σε πολλά μέρη, ήρθε σε επαφή με αναρίθμητες πηγές σχετικές με τους Ρουμάνους, τις οποίες και παραθέτει, αναλύοντάς τες με κριτικό πνεύμα. Το ύφος του είναι αναλυτικό, αλλά όπως και ο Μίκου, βάζει ως προτεραιότητα τον τονισμό της λατινικής καθαρότητας του λαού του³⁰³. Το έργο του, λογοκρίθηκε και απαγορεύτηκε η

³⁰¹ αυτόθι, σ.316

³⁰² Roman-Negoi, Ana-Maria, *Recuperarea unui destin. Gheorghe Șincai, Hronica românilor (Η αναπλήρωση ενός πεπρωμένου. Γκεόργκε Σίνκαϊ, το Χρονικό των Ρουμάνων)*, ed.Argonaut, București, 2009, σ.246

³⁰³ Șincai, Gheorghe, *Opere (Έργα)*, τομ.Α'(Hronica românilor), επιμ.Florea Fugariu, Manole Neagoe, ed.Editura pentru literatură, București, 1967, σ.95

έκδοσή του, (ιδιαίτερα εξαιτίας απαξιωτικών του σχολίων για τους Ούγγρους), με τον ελεγκτή εκδόσεων Μαρτόνφου να σημειώνει ότι, «στο έργο αξίζει η πυρά και στον συγγραφέα του ο κυφών (opus igne, author patibulo dignis)»³⁰⁴. Ο Σίνκαϊ, επίσης, ήταν αυτός που στην «Απάντηση στον Γιόσεφ Κάρολι Εντερ» αντέκρουσε τις θέσεις του Σάξονα ιστορικού, ο οποίος, στηριγμένος στις απόψεις του συμπατριώτη του Φραντζ Σούλτζερ, αμφισβητούσε την ιστορική συνέχεια των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία.

Η ζωή του Σίνκαϊ ήταν περιπετειώδης και έγινε ακόμα πιο δύσκολη εξαιτίας της αντιπαράθεσής του με τον ουνίτη επίσκοπο Ιοάν Μπομπ (του οποίου οι σχέσεις ήταν άσχημες και με τους τρεις κορυφαίους της Σχολής). Κριτικάροντας συχνά διάφορες παπικές αποφάσεις, διεκδικώντας με πάθος ίσα δικαιώματα για τους Ρουμάνους, υποστηρίζοντας την προσέγγιση με τους ορθοδόξους στο όνομα της εθνικής ενότητας και προσβάλλοντας τον ίδιο τον Μπομπ για την αντεθνική πολιτική που ακολουθούσε, έδωσε την ευκαιρία στον τελευταίο, εκμεταλλευόμενος το θάνατο του Ιωσήφ, να τον διαβάλλει στις αρχές ως επαναστατικό στοιχείο και, συγκεκριμένα, ως συνεργάτη του Χόρεα. Ο Σίνκαϊ έχασε τη θέση του, φυλακίστηκε για δέκα μήνες και υπέστη απαξιωτική κακομεταχείριση³⁰⁵. Έχοντας τη στήριξη του κόμη Βας και του επισκόπου της Οράντεα Ιγνάντιε Νταραμπάντ, κατάφερε να συνεχίσει το δημιουργικό του έργο, ενώ για ένα διάστημα κατείχε το πόστο του διορθωτή βιβλίων στη Βούδα, όταν εκεί ελεγκτής εκδόσεων ήταν ο Σαμουήλ Μίκου. Μετά το θάνατο του τελευταίου, συνέχισε το έργο του υπό τη στήριξη του νέου επισκόπου της Οράντεα, Σαμουήλ Βουλκάν, αλλά μην πετυχαίνοντας να δει την έκδοσή του εξαιτίας της

³⁰⁴ Βλ. Prodan, David, ο.π., σ.320

³⁰⁵ Popa, Traian, *Un capitol sbuciat din viața lui Gheorghe Șincai*(Ένα συνταρακτικό κεφάλαιο από τη ζωή του Γκεόργκε Σίνκαϊ), Târgu-Mureș, 1924, σσ.5,16,18

λογοκρισίας και των διωγμών, πέθανε φτωχός και πικραμένος, όντας ο πιο μαχητικός και ασυμβίβαστος εκπρόσωπος της Σχολής της Τρανσυλβανίας³⁰⁶.

Ο Πέτρου Μάιορ (1756-1821) ήταν γιος ουνίτη πρωθιερέα από το Τίργκου Μούρες, όπου και άρχισε τις σπουδές του, πριν τις συνεχίσει στο Μπλαζ, όπου έγινε μοναχός στο τάγμα του Αγίου Βασιλείου. Από εκεί, μαζί με τον Γκεόργκε Σίνκαϊ, εστάλη με υποτροφία στο «Κολέγιο για τη Διάδοση της Πίστης» στη Ρώμη, όπου σπούδασε θεολογία και φιλοσοφία, και έπειτα στη Βιέννη όπου σπούδασε νομική. Επιστρέφοντας στο Μπλαζ, δίδαξε λογική, μεταφυσική και φυσικό δίκαιο. Εκμεταλλευόμενος την αντιμοναστική πολιτική του Ιωσήφ, απαρνήθηκε το μοναστικό σχήμα (όχι χωρίς αντιδράσεις από τη Ρώμη) και χρίστηκε πρωθιερέας στην περιοχή του Γκούργκιουλ με έδρα το Ρεγκίν. Τελικά, κατέληξε αυτοκρατορικός επιθεωρητής και διορθωτής των ρουμάνικων βιβλίων που τυπώνονταν στη Βούδα, όπου και έμεινε ως το τέλος της ζωής του.³⁰⁷

Ο Μάιορ, κατά τη διαμονή του στη Ρώμη, επηρεάστηκε σαφώς από το ρεύμα του γερμανικού Φεβρωνιανισμού και ειδικά από τη γαλλική του εκδοχή το Γαλλικανισμό. Αυτά τα ρεύματα που αναπτύχθηκαν το 18^ο αιώνα στους κόλπους της Δυτικής Εκκλησίας, αμφισβήτησαν το αλάθητο του Πάπα και την ανάμειξή του σε κοσμικά ζητήματα, επιθυμώντας την πρωτοκαθεδρία της Ιεράς Συνόδου (απόψεις που συνέπιπταν με την Ανατολική παράδοση της ρουμανικής Εκκλησίας). Επίσης ήρθε σε επαφή με έργα του Φρανσίσκο ντι Βιτόρια, που έθεσε τις βάσεις του δικαίου των εθνών, καθώς και των ιησουιτών Χουάν ντε Μαριάννα και Φρανσίσκο Σουάρες, που αναγνώρισαν το δικαίωμα των λαών να αποτινάξουν οποιαδήποτε εξουσία που δεν ασκούνταν σύμφωνα με τις επιταγές της θεϊκής σοφίας και δικαιοσύνης³⁰⁸.

³⁰⁶ Βλ. Prodan, David, ο.π., σσ.317-322.

³⁰⁷ Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.144

³⁰⁸ Sigmirean, Cornel, «Petru Maior. Anii de studii (Πέτρου Μάιορ. Τα φοιτητικά χρόνια)», 20^ο Συμπόσιο Ρουμάνων ερευνητών της Ουγγαρίας, Giula, Νοεμβ.2010, πρακτικά, , εκδ. Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria, Giula, 2011, σ.15

Ο Μάιορ έγραψε αρκετά θεολογικά έργα, όπως ο «Προκανών» (1783), οι «Διδαχές για την ανατροφή των παιδιών» (1809), τα «Κηρύγματα για την ταφή των νεκρών» (1809) και τα «Κηρύγματα για τις Κυριακές και τις εορτές του έτους» (1811), τα οποία πραγματεύονταν τους εκκλησιαστικούς κανόνες και τις κοινωνικές τους προεκτάσεις. Το πιο σημαντικό όμως ήταν η «Πρωτοπαπαδικία, δηλαδή η ισχύς, τα δικαιώματα και τα προνόμια των Ρουμάνων πρωθιερέων στην Τρανσυλβανία» (1795). Σε αυτό, ο Ρουμάνος διανοούμενος υποστηρίζει με θέρμη τον θεσμό των πρωθιερέων, που δεδομένης της μη σταθερής έδρας και του ασφυκτικού ελέγχου στον οποίο υπόκεινταν ανά καιρούς στην Τρανσυλβανία ο μητροπολίτης, αποτελούσε τον ισχυρότερο εθνικό, κοινωνικό και θρησκευτικό θεσμό για τους Ρουμάνους³⁰⁹. Στη ρουμανική τρανσυλβανική παράδοση, λοιπόν, ο τίτλος του μητροπολίτη ήταν περισσότερο τιμητικός και συμβολικός, ενώ την πραγματική ισχύ στην Εκκλησία την είχαν η Σύνοδος με τους πρωθιερείς, κάτι τελείως ξένο προς την Δυτική παράδοση³¹⁰. Το έργο αυτό, ήταν στην ουσία απάντηση στις ενέργειες συγκεντρωτισμού και εκκαθολικισμού του Ουνίτη επισκόπου Ιοάν Μπομπ (του οποίου την αντικατάσταση επιδίωξε), που προσπάθησε να ελαχιστοποιήσει τη δύναμη των ουνιτών πρωθιερέων και να επιβάλλει στην πράξη τα τέσσερα σημεία της Συνόδου της Φλωρεντίας, και για αυτό και εμποδίστηκε η έκδοσή του (όπως και του «Προκανόνα» όπου και εκεί εκφράζονταν η σφοδρή του αντίθεσή).

Ο Πέτρου Μάιορ επέδειξε και αυτός αξιόλογη ιστορική δραστηριότητα, γράφοντας μια «Ιστορία της Εκκλησίας των Ρουμάνων» το 1813. Το έργο που έμελλε όμως να ταράξει τα νερά, (αμφισβητώντας τις θέσεις των ξένων ιστορικών, Γιόχαν-Κρίστιαν φον Ένγκελ, Βαρθολομαίου Κοπιτάρ και Σάββα Τόκολου, που αρνούνταν τη λατινική καταγωγή και την ιστορική συνέχεια των Ρουμάνων), ήταν η «Ιστορία για τις απαρχές των Ρουμάνων στη Δακία (1812)». Με

³⁰⁹ Βλ. Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, *Petru Pavel Aron*, σ.33

³¹⁰ Βλ. Chindriș, Ioan, *Cultura și societate în contextul Școlii Ardelene*, σσ.70-78

ύφος περισσότερο πολέμιο³¹¹, παρά αναλυτικό, κινήθηκε στο ίδιο μήκος κύματος με το Σαμουήλ Μίκου και Γκεόργκε Σίνκαϊ, όσον αφορά στην αμιγώς λατινική καταγωγή της ρουμανικής γλώσσας³¹². Διαφοροποιήθηκε, όμως, από αυτούς, υποστηρίζοντας ότι η λατινική από την οποία προέκυψε η ρουμανική, ήταν η κοινή λαϊκή γλώσσα (*vulgara*) και όχι η επίσημη λόγια. Στο ίδιο έργο ισχυρίζεται ότι από όλες τις ρομανικές γλώσσες, η ρουμάνικη (που ως γλώσσα καθαρά ινδοευρωπαϊκή, δε σχετίζεται σε τίποτα με την ασιατική ουγγρική)³¹³ είναι η περισσότερο λατινογενής, και προτείνει για το λόγο αυτό την οριστική επιστροφή στο λατινικό αλφάβητο. Με την «Απάντηση στη μεμψιμοιρία όσων επιτέθηκαν στο πρόσωπο του Πέτρου Μάιορ» (1814), επιτέθηκε σε όλους τους επικριτές των θέσεών του.

Τεραστίων διαστάσεων είναι και το φιλολογικό έργο του μεγάλου διαφωτιστή. Στα έργα του 1819 «Ορθογραφία ρουμάνικη ή λατινο-βλαχική» και «Διάλογος για τις απαρχές της ρουμανικής γλώσσας», τα οποία συμπεριλαμβάνονται στο Λεξικό της Βούδας, βασίζεται η συγγραφή του μεγάλου αυτού λεξικού και η σύγχρονη ρουμανική ορθογραφία. Επιπλέον, ο Μάιορ επέδειξε αξιόλογη μεταφραστική δραστηριότητα. Μεταφράζοντας έργα σχετικά με την αγροτική και κτηνοτροφική οικονομία, έκανε πρακτικές και προσβάσιμες, επιστημονικές γνώσεις οικονομικού χαρακτήρα, για τους επαρχιώτες Ρουμάνους. Μετέφρασε, επίσης, λογοτεχνία, όπως τις «Περιπέτειες του Τηλεμάχου, γιου του Οδυσσέα» το 1818. Ο Πέτρου Μάιορ ήταν σίγουρα ο πιο οργανωτικός και μεθοδικός νους της Σχολής της Τρανσυλβανίας, φλογερός

³¹¹ Protase, Maria, «Petru Maior polemist (Ο μαχητής Πέτρου Μάιορ)», *Studii și cercetări științifice*, vo.2, 1966, σσ.149-170

³¹² Netea, Vasile, *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român (Η συνείδηση της κοινής καταγωγής και της εθνικής ενότητας στην ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed.Albatros, București, 1980, σ.81

³¹³ Maior, Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia (Ιστορία για τις απαρχές των Ρουμάνων στη Δακία)*, επιμ.Florea Fugariu, τομ.II, București, 1970, σ.10

υπερασπιστής των δικαιωμάτων του λαού του, με τα έργα του να έχουν το μεγαλύτερο άμεσο αντίκτυπο στους συγχρόνους του³¹⁴.

Είναι αξιοπρόσεχτο, ότι εκτός από τη σύμπτωση στις απόψεις τους στο πνεύμα της Λατινιστικής Σχολής, οι τρεις κορυφαίοι διανοούμενοι (που διατηρούσαν καλές σχέσεις μεταξύ τους), μοιράζονταν και άλλα κοινά χαρακτηριστικά³¹⁵. Όπως και ο Ιννοκέντιος Κλάιν, έτσι και αυτοί έβλεπαν την Ουνία ως μέσο επίτευξης της πνευματικής ανάτασης, της κοινωνικής χειραφέτησης και της πολιτικής αποκατάστασης των Ρουμάνων. Όταν έκριναν ότι, αντιθέτως, αυτή ελλόχευε κινδύνους για την εθνική ρουμανική υπόθεση, δε δίστασαν, μαζί με Ουνίτες ομοϊδεάτες τους, να προσεγγίσουν τους αδερφούς τους ορθοδόξους, στο όνομα μιας Ενωμένης Εθνικής Ρουμανικής Εκκλησίας. Και οι τρεις τους απαρνήθηκαν το μοναστικό σχήμα και αμφισβήτησαν με την πένα τους τις συντηρητικές θέσεις της εποχής που έβλαπταν τα εθνικά συμφέροντα, με αποτέλεσμα πολλά από τα «προκλητικά» τους έργα να μείνουν σε χειρόγραφα, ενώ λίγα από αυτά που εκδόθηκαν τυπώθηκαν στο Μπλαζ του Ιοάν Μπομπ. Ο τελευταίος, πιστός στο γράμμα και το πνεύμα της Ουνίας και στην αψβουργική τάξη πραγμάτων, φρόντισε να τους διαβάλλει, επιμελώς, στις αυτοκρατορικές αρχές. Έτσι, και οι τρεις μεγάλοι αμφισβητίες κρίθηκαν επικίνδυνοι και υπέστησαν λογοκρισία και διωγμούς· ο Σαμουήλ Μίκου τέθηκε υπό περιορισμό αρκετούς μήνες σε μονή με την κατηγορία ότι ήθελε να προσχωρήσει στην Ορθοδοξία³¹⁶, ο Γκεόργκε Σίνκαϊ φυλακίστηκε με την κατηγορία του «ταραχοποιού»³¹⁷ και τους χαρακτηρισμούς του «ιακωβίνου» και

³¹⁴ Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.144

³¹⁵ Avram, Monica, «Triada ardeleană - Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior - în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș - Biblioteca Județeană Mureș (Η τρανσυλβανική τριάδα - Σαμουήλ Μίκου, Γκεόργκε Σίνκαϊ, Πέτρου Μάιορ - στις συλλογές της νομαρχιακής βιβλιοθήκης του Μούρες)», *Libraria*, τομ.VI(2007), Târgu Mureș, σ.150

³¹⁶ Dumitran, Daniel, «Opțiuni culturale și confesionale în Blajul Luminilor. Raporturile lui Samuil Micu cu episcopul Ioan Bob (Πολιτιστικές και δογματικές επιλογές στο Μπλαζ των Φωτών. Οι σχέσεις του Σαμουήλ Μίκου με τον επίσκοπο Ιοάν Μπομπ)», *Apulum*, XLIII/2 (2006), σσ.184-186

³¹⁷ Hou, Gheorghe, «Ancheta lui Gheorghe Șincai acuzat de rebeliune (Η έρευνα κατά του Γκεόργκε Σίνκαϊ, κατηγορουμένου για στάση)», *Vatra*, τευχ.56, 1976, σ. 581 στο Vartic, Ion, «Ultimile pagini ale lui Adrian

«σκύλου του Χόρεα», ενώ ο Πέτρου Μάιορ που κατηγορήθηκε ότι ήθελε να γίνει επίσκοπος στη θέση του Μπομπ³¹⁸, αναγκάστηκε, και αυτός, να καταφύγει στη Βούδα, μακριά από τη δικαιοδοσία του Ουνίτη επισκόπου. Με τη στάση τους και με τα έργα τους όμως, οι τρεις μεγάλοι αυτοί διαφωτιστές, έδωσαν το παράδειγμα στους συγχρόνους τους και χάραξαν τον δρόμο για την επόμενη γενιά.

Ισάξιος της κορυφαίας τριάδας της Σχολής της Τρανσυλβανίας μπορεί, κάλλιστα, να θεωρηθεί ο Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου (1760-1820). Αν και γιος ουνίτη πρωθιερέα (από το Τσιγκμάου της Χουνεντοάρα)³¹⁹, δεν έγινε μοναχός κατά τις σπουδές του στο Μπλαζ. Συνέχισε στο Κολέγιο της Αγίας Βαρβάρας στη Βιέννη, όπου σπούδασε θεολογία και φιλοσοφία, αποκτώντας διδακτορικό στη φιλοσοφία και γνωρίζοντας τους Σαμουήλ Μίκου, Γκεόργκε Σίνκαϊ και Πέτρου Μάιορ. Επέστρεψε στο Μπλαζ όπου και δίδαξε, αλλά αρνούμενος να χειροτονηθεί ιερέας, ήρθε σύντομα σε αντιπαράθεση με τον επίσκοπο Μπομπ και κατέφυγε στο Λέμπεργκ της Γαλικίας, όπου διορίστηκε νομικός γραμματέας και έπειτα δικαστής, πόστο στο οποίο έμεινε ως το τέλος της ζωής του.

Ο Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου ασχολήθηκε και αυτός με την ιστοριογραφία, γράφοντας στα λατινικά τα «Περί της καταγωγής των λαών της Τρανσυλβανίας» και «Περί της ένωσης των τριών εθνοτήτων στην Τρανσυλβανία». Ειδικά στο πρώτο του έργο, ο Ντελεάνου διαφοροποιείται από τους υπόλοιπους της Σχολής της Τρανσυλβανίας, αφού ενώ μεν υποστηρίζει την ιστορική συνέχεια και χρονική προτεραιότητα των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία, και όπως και ο Πέτρου Μάιορ θεωρεί την κοινή και όχι τη λόγια λατινική ως βάση της ρουμανικής γλώσσας, σε αντίθεση με αυτόν πιστεύει ότι οι Δάκες δεν

Marino(Οι τελευταίες σελίδες του Αντριάν Μαρίνο)», *România Culturală*, no.6(Ιουν.2006), (<http://www.romaniaculturala.ro/articol.php?cod=7063>)

³¹⁸ Protase, Maria, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe (Πέτρου Μάιορ: ένας θεμελιωτής συνειδήσεων)*, ed.Minerva, București, 1973, σσ.127,128

³¹⁹ Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, *Ioan Budai-Deleanu în mărturii antologice (Ο Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου στις ανθολογικές μαρτυρίες)*, ed.Napoca Star, Cluj-Napoca, 2012, σ.5

εξολοθρεύτηκαν, αλλά αφομοιώθηκαν από τους Ρωμαίους. Αυτές του οι απόψεις τον φέρνουν πιο κοντά στους ιστορικούς της Βλαχίας της Φαναριώτικης περιόδου (Ναούμ Ραμνιτσεάνου, Διονύσιος Φωτεινός), παρά στους Μολδαβούς χρονογράφους³²⁰. Τονίζοντας τη γλωσσική ενότητα και τα κοινά ήθη και έθιμα των Ρουμάνων των τριών επαρχιών, δίνει περισσότερο βάρος στην πολιτισμική συγγένεια παρά στους δεσμούς αίματος. Στο «Περί της ένωσης των τριών εθνοτήτων στην Τρανσυλβανία», δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην οικονομική προσφορά των Τρανσυλβανών Ρουμάνων, χαρακτηρίζοντάς τους ως «μέλισσες της χώρας» που τους εκμεταλλεύεται η ξένη άρχουσα τάξη, μέσω της «τερατώδους» της νομοθεσίας.

Ο Ντελεάνου διακρίθηκε επίσης στο πεδίο της φιλολογίας και της γλωσσολογίας. Άριστος γνώστης της γερμανικής, συνέταξε το 1818 ένα ρουμανο-γερμανικό και γερμανο-ρουμανικό λεξικό, το πρώτο στο είδος του. Κύριο έργο του, όμως, ήταν τα «Θεμέλια της ρουμανικής γραμματικής» (1812), εγγύτερη, ετυμολογικώς, προς τη γραμματική του Ιενακίτσα Βακαρέσκου το 1787. Στη «Θεωρία της ρουμανικής ορθογραφίας με λατινικά γράμματα», υποστηρίζει με θέρμη, όπως και οι υπόλοιποι της Σχολής, τη μονιμοποίηση του λατινικού αλφαβήτου, διαφοροποιείται όμως ξανά από αυτούς, λέγοντας ότι στη διαμόρφωση της ρουμανικής συνέβαλλαν και λέξεις άλλων λαών που πέρασαν από τη χώρα, χωρίς αυτό να αλλάζει το λατινικό της υπόβαθρο³²¹ (κάτι παρόμοιο αναγνωρίζει, άλλωστε, σε όλες τις περιπτώσεις των σύγχρονών του λατινογενών γλωσσών).

Ο μεγάλος αυτός διανοούμενος διακρίθηκε και σε πεδία που δεν έφτασαν οι τρεις κορυφαίοι της Σχολής της Τρανσυλβανίας. Ως επαγγελματίας νομικός, μετέφρασε σημαντικά έργα στη ρουμανική³²², όπως τα «Νομική διαρρύθμιση της

³²⁰ Βλ. Kellogg, Frederick, ο.π., σσ.12,13

³²¹ Βλ. Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, ο.π., σσ.16-18

³²² αυτόθι, σ.16

κοινωνίας» (1787), «Δημόσια νομοθεσία σχετικά με τα αδικήματα και τις ποινές τους» (1788) και «Συλλογή νόμων σχετικών με αδικήματα» (1807). Με τη μετάφραση δε, του αυτοκρατορικού ποινικού και αστικού κώδικα (1807 και 1812 αντίστοιχα), έθεσε τις βάσεις της σύγχρονης ρουμανικής νομικής ορολογίας.

Ο τομέας, όμως, που ο Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου θα άφηνε ανεξίτηλα τη σφραγίδα του, ήταν η λογοτεχνία. Με την αλληγορική σατυρική εποποιία «Τσιγγανιάδα», το πρώτο μεγάλο μοντέρνο έργο της ρουμανικής λογοτεχνίας, καθιερώθηκε ως η κορυφαία καλλιτεχνική φυσιογνωμία της Σχολής της Τρανσυλβανίας³²³. Συνδυάζοντας τα δυτικά κλασσικά πρότυπα με τη τρανσυλβανική φολκλορική θεματολογία, κατάφερε να δημιουργήσει ένα καθαρά ρουμανικό έργο, με ποικιλόμορφο μετρικό ύφος, μοναδικό στο είδος του. Το περιεχόμενό του πραγματεύεται τη συμμετοχή Τσιγγάνων στο στρατό του βοεβόδα της Βλαχίας Βλαντ Τσέπες, αναδεικνύοντας τους ποιητές που αποθανατίζουν τα κατορθώματα ως πραγματικούς ήρωες και υποδεικνύοντας την ένοπλη αντίσταση ως μέσο διεκδίκησης της ελευθερίας.

Ο Ντελεάνου, σίγουρα, κλίνει περισσότερο προς τη γαλλική αντικληρική μορφή του Διαφωτισμού³²⁴ και μην έχοντας έρθει σε επαφή με την παπική Ρώμη, δεν έβλεπε τίποτα κακό στη Γαλλική Επανάσταση και στην εξέγερση του Χόρεα. Αντιθέτως, διέκρινε στην Ουνία ένα μέσο «εθνικής δηλητηρίασης» και διάσπασης των Ρουμάνων. Ο Τρανσυλβανός διανοούμενος συνέβαλλε δραστικά στη διαμόρφωση των εθνικών στόχων μέσω του *Supplex Libellus Valachorum*, ενώ με το «Καταπολέμηση των δημοσιευθέντων σχετικά με το υπόμνημα του ρουμανικού έθνους» το 1791, απάντησε στα γερμανικά στις θέσεις του Εντερ, που δε δέχονταν τα ρουμάνικα επιχειρήματα.

³²³ Lungu, Ion, *Școala ardeleană: mișcare ideologică națională iluministă (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας: εθνικό ιδεολογικό διαφωτιστικό κίνημα)*, ed.Minerva, București,1978, σ.130

³²⁴ Pervain, Iosif, *Ion Budai-Deleanu, Scrieri inedite (Ο Ιοάν-Μπουντάι Ντελεάνου, ανέδοτα έργα)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1970, σ.82

Δε θα πρέπει να παραληφθεί επίσης η προσφορά του Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου στην εκπαιδευτική οργάνωση της νεοσύστατης επαρχίας της Μπουκοβίνας και στην προσπάθειά του να μείνει αλώβητο το εκεί ρουμανικό στοιχείο. Γράφοντας στα ρουμάνικα το «*Εγχειρίδιο απαραίτητο για τους δασκάλους της βασικής εκπαίδευσης*» (1786), συνέβαλλε, μαζί με τις νομικές του μεταφράσεις και το ρουμανο-γερμανικό λεξικό, στην ομαλή προσαρμογή των Ρουμάνων της Μπουκοβίνα στην Αυτοκρατορία. Με τις «*Σύντομες παρατηρήσεις σχετικά με τη Μπουκοβίνα*» το 1803, στα γερμανικά, αφήνει μια εξαίσια εθνογραφική, διοικητική, κοινωνικοπολιτική και εκκλησιαστική περιγραφή της νέας επαρχίας, αναδεικνύοντας την ρουμανική καταγωγή και πλειοψηφία των Μολδαβών και κριτικάροντας τη διαφθορά των διοικητικών υπαλλήλων και την εξάρτηση της παιδείας από εκκλησιαστικούς φορείς³²⁵.

Οι κορυφαίες αυτές προσωπικότητες της Σχολής της Τρανσυλβανίας, δεν ήταν μόνες τους στον κοινό αγώνα για τη διαφώτιση των συμπατριωτών τους, αλλά πλαισιώθηκαν από δεκάδες άλλους διανοούμενους, που επέδειξαν, επίσης, αξιοσημείωτο έργο. Ο ουνίτης ιερέας με σπουδές θεολογίας στο πανεπιστήμιο του Λέμπεργκ, Ιοάν Μονοράι, ήταν ένας από αυτούς. Έχοντας ερευνήσει πολλές ορθόδοξες και καθολικές πηγές, έγραψε τη «*Σύντομη γνώση των γεγονότων στη Δακία*», ένα ιστορικό έργο (από τους ρωμαϊκούς χρόνους ως το 1817) στο οποίο υπερασπίζεται τα ιστορικά δίκαια των Ρουμάνων, βάση της παλαιότητας, του ενδόξου παρελθόντος τους και της ιστορικής τους συνέχειας. Ζήτησε ισότητα για τους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας, καταπολέμησε τους Σάξονες ιστορικούς που αμφισβήτησαν την καταγωγή τους και επικρότησε τις πολιτικές ενέργειες του Χόρεα με τις επισκέψεις του τελευταίου στον Ιωσήφ.³²⁶

³²⁵ Βλ. Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, ο.π., σσ.36-40

³²⁶ Βλ. Kellogg, Frederick, ο.π., σ.21

Ο Βασίλε Κολόσι ήταν ουνίτης πρωθιερέας στο Σακαμπάντ και λαμπρός φιλόλογος και μεταφραστής³²⁷. Μπορεί η συμβολή του Πέτρου Μάιορ στη δημιουργία του Λεξικού της Βούδας να ήταν καθοριστική, αλλά τα θεμέλια και ο σκελετός του εξαιρετου αυτού τετράγλωσσου λεξικού, είχαν χτιστεί νωρίτερα από τον Κολόσι, από τον οποίο μας έμεινε και η μετάφραση της «Μικρής ιστορικής κατήχησης» του Κλωντ Φλερύ. Σημαντική ήταν και η προσφορά του Ιοάν Κορνέλι, που ως ελεγκτής των ρουμανικών βιβλίων που τυπώνονταν στη Βούδα, συνέβαλε σημαντικά στη σύνταξη του παραπάνω λεξικού, ενώ ως διευθυντής των ουνιτικών σχολείων της Κρισάνα και της ρουμανικής παιδαγωγικής σχολής της Οράντεας, πρόσφερε πολλά στη μόρφωση του ρουμανικού πληθυσμού της περιοχής³²⁸. Επάξιοι του Κορνέλι ήταν, επίσης, οι προκάτοχοι του στο πόστο αυτό, Ιοάν Τσιόντος και Συμεών Μαγκιάρ, με μεγάλη συνεισφορά στην εδραίωση της Οράντεας ως σπουδαίο ρουμανικό παιδαγωγικό κέντρο³²⁹.

Με σπουδές στην Οράντεα και στη Βιέννη, διακρίθηκε ο μελλοντικός πρώτος ουνίτης επίσκοπος Γκέρολας, ο Ιοάν Αλέξι, ο οποίος συνέγραψε το 1826 τη «Δακο-Ρουμανική ή βλάχικη γραμματική», ένα έργο με μεγάλη διάδοση στους συγχρόνους του. Ο καθηγητής της ιερατικής σχολής του Μπλαζ, Ντιμιτρίε Βάιντα, με την «Καθοδηγητική διδασκαλία για τη γνώση της Αγίας Γραφής», ήταν από τους πρώτους αναλυτές του βιβλικού κειμένου και βασικών δογματικών ζητημάτων που προέκυπταν από αυτό³³⁰. Ο Ντουμίτρου Καϊάν ο Πρεσβύτερος, διοικητής της επισκοπής του Μπλαζ και διευθυντής του τυπογραφείου, ήταν από

³²⁷ Balacciu, Jana, - Chiriacescu, Rodica, *Dicționar de lingviști și filologi români (Λεξικό των Ρουμάνων φιλολόγων και γλωσσολόγων*, ed.Albatros, București, 1978, σσ.99,100

³²⁸ Bolca, Vasile, «Să n-e pregătim de o sărbătoare mare (Ας ετοιμαστούμε για μια μεγάλη γιορτή)», *Vestitorul*, no.8-9,(1934), σ.5

³²⁹ Câmporeanu, Remus, *Oradea - cenru elitar și educațional în epoca luminilor (Οράντεα - Ελιτιστικό και εκπαιδευτικό κέντρο στην εποχή των Φωτών)*, Συμπόσιο *Școala ardeleană și Oradea (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας και η Οράντεα)*, Oradea, 2 Ιουν.2006, πρακτικά, Oradea,2006, σσ.26-28

³³⁰ Dumitran, Daniel, «Profilul unui cărturar iluminist. Dimitrie Vaida (Το προφίλ ενός λόγιου διαφωτιστή. Ντιμιτρίε Βάιντα)», *Apulum*, no.XLVI/2009, σσ.141-145,148-160

τους πρώτους που δίδαξε στην ιερατική σχολή στα ρουμάνικα και συνέβαλλε σημαντικά στην οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος στη ρουμανική γλώσσα για τα ουνιτικά σχολεία, βοηθώντας τον Γκεόργκε Σίνκαϊ στο δύσκολο έργο του στην επαρχία. Ο Ντουμίτρου Καϊάν ο Νεότερος, ως καθηγητής στο Μπλαζ, έγραψε τη «Δογματική θεολογία(1811)», εμπλουτίζοντας τη ρουμανική θεολογική και φιλοσοφική ορολογία με νέους όρους, ενώ ως πνευματικός στο ρουμανικό σύνταγμα συνοριοφυλάκων στο Ορλάτ, μας άφησε το «Κήρυγμα για τη στρατιωτική ηγεσία και τα σημάδια της νίκης», στο οποίο κηρύττει με θέρμη ότι, «όποιες επιμιξίες κι αν έχουν γίνει ανά τους αιώνες, το αίμα που ρέει στις ρουμανικές φλέβες είναι κατά βάση ρωμαϊκό»³³¹. Δε θα πρέπει, τέλος, να λησμονάται ο Ουνίτης βικάριος του Νασαούντ, Ιοάν Πάρα, ο στυλοβάτης και κινητήριος μοχλός της πολιτικής υποβολής υπομνημάτων για τα δικαιώματα των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας (ο ίδιος είχε αποστείλει δύο, στον Αυτοκράτορα και τον κυβερνήτη της Τρανσυλβανίας, το 1790) και από τους κύριους συντάκτες του *Supplex Libellus Valachorum*.

Οι ορθόδοξοι, παρόλη τη μειονεκτική τους θέση στην Τρανσυλβανία, είχαν αποφασιστική συμβολή στον Ρουμανικό Διαφωτισμό, και ειδικά, με τα προοδευτικά μέτρα του Ιωσήφ, κατάφεραν να επιδείξουν εξαιρετικούς διανοούμενους, που συνέβαλλαν δραστικά στην αφύπνιση των Ρουμάνων. Ο σπουδαιότερος από αυτούς, ήταν, αδιαμφισβήτητα, ο Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου (1749-1815), γιος του ιερέα Ιοάν Μολνάρ από το Σάντου του Σιμπίου, πρωτοστάτη των ορθοδόξων κινητοποιήσεων στα μέσα του αιώνα. Ο μεγάλος αυτός διαφωτιστής, υπήρξε ο πρώτος τιτλούχος ειδικευμένος Ρουμάνος ιατρός και διάσημος οφθαλμολόγος, ενώ, παράλληλα, επέδειξε αξιόλογο φιλολογικό, οικονομικό και πολιτικό έργο.

³³¹ Bota, Ioan M., «Florești-Cluj - străveche vatră de istorie românească (Φλορέστι- Κλουζ. Πανάρχαια εστία της ρουμανικής ιστορίας)», ed.Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2000, σσ.181-186

Ο Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου σπούδασε στο Σιμπίου και στη Βιέννη, από όπου απέκτησε τον ακαδημαϊκό τίτλο του μαγίστρου οφθαλμολόγου. Σύντομα διορίστηκε από την Κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας «Αρχίατρος του Μεγάλου Πριγκιπάτου», θέση από την οποία βελτίωσε το σύστημα ιατρικής περίθαλψης, και λίγο αργότερα, καθηγητής οφθαλμολογίας στο Κλουζ³³², από όπου χάρη στη σχολή που δημιούργησε, αποφοίτησαν στο μέλλον διακεκριμένοι οφθαλμίατροι. Η φήμη του Μολνάρ εξαπλώθηκε ραγδαία εντός και εκτός συνόρων, και θεωρούμενος ο καλύτερος οφθαλμολόγος της Αυτοκρατορίας, ανέλαβε τη θεραπεία υψηλόβαθμων αξιωματούχων των Αψβούργων, καθώς και βογιάρων των Πριγκιπάτων. Τον ξακουστό γιατρό επισκέφτηκε μέχρι και ο ίδιος ο Ιωσήφ κατά την τελευταία του περιοδεία στην Τρανσυλβανία το 1786, ενώ το 1791 του παραχωρήθηκε ο τίτλος ευγενείας που ζήτησε.

Παρόλα αυτά, ο Μολνάρ δεν ξέχασε ποτέ τους αγώνες του πατέρα του και την άθλια κατάσταση του λαού του, τα συμφέροντα του οποίου προσπάθησε να υπηρετήσει με διαφορετικό τρόπο. Ήδη, από το 1781 ο Ρουμάνος οφθαλμολόγος ήταν μέλος της Στοάς του Αγίου Ανδρέα στο Σιμπίου, μαζί με αρκετούς εκπροσώπους της τρανσυλβανικής ελίτ, γεγονός που του έδωσε ιδιαίτερη δύναμη. Στην εξέγερση του Χόρεα, αναλαμβάνει το ρόλο του διαμεσολαβητή στις διαπραγματεύσεις³³³ και διαπιστώνει ότι οι συμπατριώτες του είναι τόσο πολλοί στη χώρα, που μόνο με ραβδιά και πέτρες αν οπλιστούν, μπορούν να γίνουν αφέντες της. Εξηγώντας στον Ιωσήφ (αυτοπροσώπως και μέσω υπομνημάτων) την οικτρή θέση των Ρουμάνων χωρικών και την έλλειψη σχολείων³³⁴ που τους αναγκάζουν να καταφεύγουν στη Μολδοβλαχία προς αναζήτηση εκπαίδευσης, κατάφερε να πετύχει την αύξηση των κονδυλίων για την παιδεία του ρουμανικού έθνους³³⁵. Μετά το θάνατο του Ιωσήφ, ο Μολναρ,

³³² Βλ. Câmpeanu, Remus, ο.π., σ.116

³³³ Βλ. Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785*, σ.40

³³⁴ Βλ. Câmpeanu, Remus, ο.π., σ.270

³³⁵ Popa, Mircea, *Ioan Molnar Piuariu (Ο Ιοάν Μολνάρ Πιουαρίου)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1976, σσ.54-57

που ήταν από τους πρωτεργάτες της σύνταξης και εκτύπωσης του *Supplex Libellus Valachorum*³³⁶, έκανε μαζί με τον Πάουλ Ιόργκοβιτς και τον Άρον Μπουντάι την πρώτη προσπάθεια για την έκδοση ρουμανικής εφημερίδας και έθεσε τις βάσεις της «Φιλοσοφικής Εταιρίας του Ρουμανικού Έθνους του Μεγάλου Πριγκιπάτου της Τρανσυλβανίας».

Ο πολύγλωσσος και πολυμαθής Ρουμάνος επιστήμονας επέδειξε, επίσης, πολυδιάστατη συγγραφική και μεταφραστική δραστηριότητα. Συνέγραψε τη «Γερμανο-βλαχική γραμματική» το 1788 και ένα γερμανο-ρουμανικό λεξικό, συμβάλλοντας, παράλληλα, και στη δημιουργία του Λεξικού της Βούδας³³⁷. Με την «Ωδή προς εξύμνηση της μνήμης της αιώνιας ανγούστας, Μαρίας Θηρεσίας» (1780), επέδειξε τις δυνατότητες της ρουμανικής γλώσσας, ενώ με την έκδοση του «Ρητορική, δηλαδή διδασκαλία και ετοιμασία του ωραίου λόγου» (1798), έχουμε το πρώτο έργο αυτού του είδους στη ρουμανική. Επίσης, μετέφρασε την «Παγκόσμια ιστορία» (1800) του Μιλλότ³³⁸ και συνεργάστηκε με το Σαμουήλ Μίκου στη μετάφραση του «Χρονολογία των Τούρκων αυτοκρατόρων». Το έργο του «Οικονομία της μελισσοκομίας» (1785) είναι το πρώτο ρουμάνικο έργο οικονομικών και, φυσικά, με τα ιατρικά του συγγράμματα, όπως το «Συμβουλές προς τους φοιτητές στη χειρουργική» (1793), συνέβαλλε στην πρόοδο της επιστήμης στην Τρανσυλβανία. Ο Μολνάρ, εισήγαγε αρκετούς επιστημονικούς νεολογισμούς στη ρουμανική γλώσσα και ήταν θιασώτης του λατινικού αλφαβήτου, μολονότι έκανε χρήση και του κυριλλικού.

Ο Ιοάν Μπάρακ, από το Αλαμόρ του Σιμπίου, υπήρξε δάσκαλος του μεγάλου Γκεόργκε Λάζαρ. Δίδαξε στη ρουμανική σχολή του Μπρασόφ και διορίστηκε διερμηνέας στο δημαρχείο του. Ο Μπάρακ μετέφρασε πολλά κορυφαία ποιητικά, λογοτεχνικά και θεατρικά έργα στη ρουμανική,

³³⁶ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο.π.,52

³³⁷ Străuțiu, Eugen, - Racovițan, Mihai, «Ioan Molnar-Piuaru și activitatea sa culturală (Ο Ιοάν Μολνάρ Πιουαρίου και η πολιτιστική του δράση)», *Transilvania*, vo.1(2003), σ.73

³³⁸ αυτόθι, σσ.73,74

εμπλουτίζοντάς την με νέους όρους. Ο ιερέας του Ρασινάρι, Σάββα Πόποβιτς³³⁹, αντέγραψε και διέδωσε πολλά έργα ηθικού και ιστορικού περιεχομένου, σε ένα από τα οποία εμφανίζεται επεξεργασμένο, μέρος του έργου «Ιστορία της Τρανσυλβανίας» του Σάξονα ιστορικού, Μίκαελ Λέμπεργκ,(το οποίο ο Πόποβιτς μεταφράζει και επεκτείνει) υποστηρικτή της παλαιότητας και της ρωμαιοδακικής καταγωγής των Ρουμάνων. Ο πρωθιερέας Μόισε Φούλεα, με σπουδές θεολογίας στο Σιμπίου και τη Βιέννη, υπήρξε ανιψιός του επισκόπου Βασίλε Μόγκα και διευθυντής των ορθόδοξων σχολείων μετά τον Τέμπεα και τον Ευσταθίεβιτς. Δίδαξε θεολογία στο Σιμπίου, όπου και ήταν υπεύθυνος για τα προπαρασκευαστικά παιδαγωγικά σεμινάρια προς ανάδειξη δασκάλων για τα ορθόδοξα σχολεία, και έγραψε έργα σχετικά με την ονοματολογία των Ρουμάνων και την ηθοπλασία των νέων. Τέλος, ο ίδιος ο επίσκοπος Βασίλε Μόγκα³⁴⁰, ο πρώτος ορθόδοξος Ρουμάνος επίσκοπος Τρανσυλβανίας, ήταν αυτός που θεμελίωσε στο Σιμπίου τα παιδαγωγικά και θεολογικά σεμινάρια για την προπαρασκευή δασκάλων και ιερέων, αντίστοιχα. Στήριξε την έκδοση βιβλίων και την αναβάθμιση των σχολείων, και αγωνίστηκε για τα πολιτικά δικαιώματα των συμπατριωτών του, ενώ από την προσωπική του περιουσία έδωσε αρκετές υποτροφίες σε ρουμανοπαίδες ορθόδοξους για τη Βιέννη, πολλοί από τους οποίους άνδρωσαν τη γενιά του 1848.

Το Βανάτο, περιοχή παραδοσιακά πρωτοπόρα σε Ρουμάνους λόγιους και σημαντική εστία των ρουμανικών γραμμάτων³⁴¹, έμελλε να αναδειχθεί ξανά στα τέλη του 18^{ου} και τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, αυτή τη φορά από τη μεριά των ορθόδοξων. Οι προσωπικότητες που έδωσε στη ρουμανική διάνοηση αυτήν την περίοδο, είχαν τόσο ξεχωριστή συνεισφορά στον Τρανσυλβανικό Διαφωτισμό,

³³⁹ Βλ. Lupaș, Ioan, ο.π., σσ.85-91

³⁴⁰ Chituța, Alexandru, «Vasile Moga, primul episcop român la Sibiu(Βασίλε Μόγκα, ο πρώτος Ρουμάνος επίσκοπος στο Σιμπίου), εφημ. *Lumina*, București, 21.12.2010, (<http://ziarulumina.ro/documentar/vasile-moga-primul-episcop-roman-la-sibiu>)

³⁴¹ Mioc, Damaschin - Feneșan, Costin, *Nicolae Stoica de Hațeg.Scrieri (Νικολάε Στόικα ντε Χάτσεγκ.Έργα)*, ed.Facla, Timișoara, 1984, σ.195

ώστε πολλοί να μιλούν για Βανατικό Διαφωτισμό, με το Βανάτο να αποτελεί για τους ορθόδοξους, ό,τι το Μπλαζ για τους ουνίτες, στα πλαίσια του ρεύματος της Σχολής της Τρανσυλβανίας. Ο σπουδαιότερος Ρουμάνος διαφωτιστής στο Βανάτο την εποχή αυτή, είναι, ασφαλώς, ο Πάουλ Ιόργκοβιτς-Μπραγκοβεάνου (1764-1808), από τους πρώτους ορθόδοξους θιασώτες της χρήσης του λατινικού αλφάβητου για τη ρουμανική γλώσσα. Γιος ιερέα από το Κάρας Σεβερίν³⁴², σπούδασε φιλοσοφία στην Μπρατισλάβα και φιλοσοφία στη Βούδα και τη Βιέννη. Ταξίδεψε στη Δυτική Ευρώπη και ήταν ο μοναδικός Ρουμάνος διανοούμενος που έζησε από κοντά τη Γαλλική Επανάσταση, γεγονός που χάραξε την ιδεολογία του και τον έκανε ένθερμο οπαδό της μετάδοσης του επαναστατικού πνεύματος στους συμπατριώτες του. Προσπάθησε να μεταδώσει αυτές του τις απόψεις από τη Βιέννη, τον καιρό που ήταν αντιγραφέας και διορθωτής στο Ιλλυρικό τυπογραφείο, όταν σε συνεργασία με τον Ιοάν Μολνάρ επιχείρησε να εκδώσει ρουμανική εφημερίδα, κάτι το οποίο απαγορεύτηκε από τις αρχές. Μαζί με το Μολνάρ, βοήθησε στην οργάνωση της ρουμάνικης νεοδημιουργηθείσας ελίτ, μέσω της «Φιλοσοφικής Εταιρίας του Μεγάλου Πριγκιπάτου της Τρανσυλβανίας». Επιστρέφοντας στο Βανάτο εργάστηκε ως δικηγόρος, αλλά κρίθηκε επικίνδυνος από Σέρβους και Ούγγρους, διαβλήθηκε και φυλακίστηκε. Μετά την απελευθέρωσή του ανέλαβε καθηγητής στην Τιμισοάρα και στο Βρσατς, ενώ αργότερα διορίστηκε διευθυντής των σχολείων του Ιλλυρικού ρουμάνικου συνοριακού συντάγματος στο Καρσανέμπες³⁴³. Ο ξαφνικός και ανεξιχνίαστος θάνατός του λίγο μετά, σε τόσο νεαρή ηλικία, αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο δολοφονίας του.

Ο Ιόργκοβιτς, εκτός από νομικός και εκπαιδευτικός, υπήρξε σπουδαίος ιστορικός και φιλόλογος. Το κύριο ιστορικό του έργο είναι η «*Σύντομη ιστορία των*

³⁴² Cionchin, Ionel, «Un cărturar bănăţean al secolului al XVIII-lea: Paul Iorgovici Brâncoveanu (Ένας βανατιανός διανοούμενος του 18^{ου} αιώνα : ο Πάουλ Ιόργκοβιτς-Μπραγκοβεάνου)», *Orizonturi culturale italo-române*, no.9/III(σεπτ.2013), (http://www.orizonturiculturale.ro/ro_studii_Ionel-Cionchin-2.html)

³⁴³ αυτόθι.

Ρουμάνων της Δακίας», το οποίο όμως δεν κατάφερε να εκδώσει. Με τις «Παρατηρήσεις πάνω στη ρουμανική γλώσσα» που εκδόθηκε στην Πέστη το 1799, επιδεικνύει ότι η ρουμανική, ως λατινογενής γλώσσα, πληροί όλες τις προϋποθέσεις για να διαμορφώσει μια λόγια γλώσσα από τις ίδιες τις ρίζες των λέξεων της, χωρίς να απορρίπτει την εισαγωγή νεολογισμών. Ο Ιόργκοβιτς έγραψε, επίσης, ένα αλφαβητάριο, καθώς και ένα τετράγλωσσο ρουμανο-λατινο-γερμανο-γαλλικό λεξικό, τονίζοντας τη σημασία που είχε για την πρόοδο του λαού η εκπαίδευση στη μητρική γλώσσα³⁴⁴. Το μεταφραστικό του έργο δεν υστερεί, αφού, μετέφρασε τους μύθους του Αισώπου και τη ζωή του Μεγάλου Αλεξάνδρου, όπως και διάφορες πηγές σχετικά με τη ρωμαϊκή καταγωγή των Ρουμάνων.

Ο Νικολάε Στόικα ντε Χάτσεγκ (1751-1833) από τη Μεχάντια του Κάρας Σεβερίν, ήταν γιος ορθόδοξου ιερέα από το Χάτσεγκ, που είχε περάσει στο Βανάτο για να μην προσχωρήσει στην Ουνία. Γνωρίζοντας ρουμάνικα, λατινικά, γερμανικά και σέρβικα, ξεκίνησε ως μεταφραστής και διερμηνέας, συνέχισε ως δάσκαλος, και αρνούμενος να γίνει καθολικός, χρίστηκε ορθόδοξος ιερέας. Τελικά, έφτασε πρωθιερέας στη Μεχαντια και διευθυντής των ορθόδοξων σχολείων της περιοχής του Ιλλυρικού ρουμανικού συνοριακού συντάγματος. Από αυτό το πόστο πρόσφερε πολλά στη ρουμανική παιδεία, βελτιώνοντας τις συνθήκες λειτουργίας των σχολείων και εφοδιάζοντάς τα με κατάλληλα εγχειρίδια. Ο Στόικα ήταν παθιασμένος συλλέκτης αρχαιοτήτων και βιβλίων, αλλά η κύρια δραστηριότητά του ήταν συγγραφική και μεταφραστική, και ήταν ποικίλη. Άφησε αξιόλογο έργο θεολογικό, όπως τη «Μικρή Κατήχηση» και τα «Άσματα» (μια συλλογή από κάλαντα και ποιήματα), και εκπαιδευτικό, όπως το «Εγχειρίδιο για δασκάλους» και τις «Παλιές ιστορίες Ρουμάνων λόγιων», καθώς, επίσης, και το «Άθλοι του Ηρακλή». Το πιο σημαντικό του έργο, όμως, ήταν

³⁴⁴ Bocșan, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc* (Συμβολές στην ιστορία του ρουμανικού διαφωτισμού), ed.Facla, Timișoara, 1986, σ.323

ιστορικό, και συγκεκριμένα το «Χρονικό του Βανάτου», στο οποίο χρησιμοποιεί, ενδελεχώς, πλήθος πηγών για να κάνει γνωστά τα κατορθώματα των Ρουμάνων της περιοχής³⁴⁵.

Σημαντική είναι και η προσφορά του Μιχάι Ρόσου-Μαρτίνοβιτς (1750-1822)³⁴⁶, από τους θεμελιωτές του Ρουμάνικου Διαφωτισμού στο Βανάτο. Σπουδάζοντας στην Τιμισοάρα, φτάνει να είναι από τους πρώτους καθηγητές στα πρωτοεμφανιζόμενα παιδαγωγικά και θεολογικά σεμινάρια της πόλης, αναλαμβάνοντας τη μετάφρασή τους από τα σέρβικα στα ρουμάνικα, ως υπεύθυνος για τους Ρουμάνους υποψήφιους ιερείς και δασκάλους. Ο Ρόσου έγραψε ηθοπλαστικά έργα, όπως τα «Για τον συνενωμένο κόσμο, ψυχικό θησαύρισμα» και «Απάνθισμα προς όφελος όλων όσων αγαπούν τη μάθηση», και μετέφρασε θεολογικά έργα από την ελληνική και τη σλαβονική. Με την έκδοση στη ρουμανική του εκπαιδευτικού εγχειριδίου «Περί της έλλειψης βιβλίων για τους δασκάλους των ρουμάνικων ορθόδοξων μικρών σχολείων» το 1785, έθεσε τους κανόνες της διδακτικής μεθοδολογίας για τις νέες γενιές των Ρουμάνων εκπαιδευτικών.

Ο Γκριγκόρε Ομπράντοβιτς, διευθυντής των ρουμάνικων σχολείων στην Τιμισοάρα, συνέβαλε δραστικά στην άνοδο του μορφωτικού επιπέδου του λαού του, ενώ το 1807 εξέδωσε στη Βούδα ένα πολύ χρηστικό έργο για τη γεωργία και την κτηνοτροφία, βοηθώντας στον εκσυγχρονισμό και την ανάπτυξη των ρουμάνικων αγροκτημάτων³⁴⁷. Ο Ιοάν Τόμιτς, καθηγητής στην ιερατική σχολή του Βρσατς και πρωθιερέας του Καρανσέμπες, κατάφερε ως διευθυντής των ρουμάνικων σχολείων της περιοχής να πετύχει ένα σταθερό κονδύλιο για τη ρουμανική παιδεία, καθώς και την αναδιοργάνωση του σχολικού δικτύου, με το

³⁴⁵ Stoica de Hațeg, Nicolae *Cronica Banatului (Το Χρονικό του Βανάτου)*, εκδ.Β', επιμ.Damaschin Mioc, Timișoara, 1981, σσ.63,119,126

³⁴⁶ Suci, Dimitrie-Ioan, *Literatura bănățeană de la început până la Unire (Η ρουμανική φιλολογία από τις απαρχές μέχρι την Ένωση)*, Timișoara, 1940, σ.267

³⁴⁷ Bodea, Cornelia C., «Preocupări economico-culturale în Transilvania (Οικονομικοπολιτισμικές ενασχολήσεις στην Τρανσυλβανία)», *Studii*, τευχ.1, 1956, σ.95

πρώτο ρουμανικό παιδαγωγικό σεμινάριο στο Καρανσέμπες να λαμβάνει χώρα το 1820³⁴⁸. Ο Ρουμάνος ιεράρχης έγραψε καθοδηγητικές πραγματείες αγροτικής οικονομίας σχετικά με τη μελισσοουργία και τη μεταξουργία, όπως και ηθοπλαστικά έργα για τη νεολαία. Ο Νικολάε Χόργκα-Πόποβιτς³⁴⁹, ιερέας από το Σελεούς του Αράντ, πέρασε από το πόστο του σχολικού επιθεωρητή και είχε επαφή με κορυφαία στελέχη της Σχολής της Τρανσυλβανίας. Στο έργο του «*Η εικόνα του συνετού ανθρώπου στον κόσμο*» (1807), τονίζει τη ρωμαϊκή καταγωγή που υποδηλώνεται από το όνομα των Ρουμάνων.

Το Αράντ, η μεγαλύτερη πόλη της νότιας Κρισάνα, περιοχή γειτονική του Βανάτου με έντονο ρουμανικό ορθόδοξο στοιχείο, έμελλε να είναι αυτή που θα ευόδωναν οι πιο γλυκείς καρποί του Βανατικού Διαφωτισμού, το 1812, με την ίδρυση της *Preparandia*, της πρώτης παιδαγωγικής σχολής με γλώσσα διδασκαλίας τη ρουμανική (πραγματικό φάρο του ρουμανικού πνεύματος και εθνικό σημείο αναφοράς) και πρώτο διευθυντή της τον Ντιμιτρίε Τσικιντεάλ³⁵⁰. Ο Ρουμάνος ιερέας με σπουδές θεολογικής στην ιερατική σχολή της Τιμισοάρας, ήταν ήδη γνωστός από το υπόμνημα που υπέβαλλε το 1807 στον αυτοκράτορα Φραγκίσκο, με το οποίο, εκθέτοντας τα ιστορικά δίκαια των Ρουμάνων στην περιοχή, ζητούσε Ρουμάνο διευθυντή για τα σχολεία των συμπατριωτών του³⁵¹. Ο Τσικιντεάλ (μαθητής του Μιχάι Ρόσου), άφησε αρκετά θεολογικά έργα, του ιδίου και μεταφράσεις (όπως η «*Επιτομή*» (1808) του Διονυσίου Νοβάκοβιτς), αλλά, κυρίως, ασχολήθηκε με μεταφράσεις έργων του μεγάλου Σέρβου διαφωτιστή,

³⁴⁸ Babeu, Ana-Carina, «Acordarea medaliei de onoare protopopului de Caransebeș Ioan Tomici de către împăratul Iosif Francisc I (5 Octombrie 1834) [Η απονομή του μεταλλίου της τιμής στον πρωθιερέα του Καρανσέμπες, Ιωάν Τόμιτς, από τον αυτοκράτορα Φραγκίσκο Α΄ (5 Οκτωβρίου 1834)]», *Banatica*, τομ.22 (2012), σσ.211-216

³⁴⁹ Glück, Eugen, «Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga Popovici (Συνεισφορές σχετικά με τη ζωή και τη δράση του Νικολάε Χόργκα-Ποποβιτς)», *Ziridava*, vo.V/1975, σσ.155-167

³⁵⁰ Luchescu, Gheorghe, «Școli de altădată (Σχολές των παλιών καιρών)», *Vestea*, τευχ.25 (Φεβρ.2009), σ.7

³⁵¹ Crețu, Stanuța, - Drăgoi, Gabriela, (επιμ.) *Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900 (Το λεξικό της ρουμανικής φιλολογίας από τις απαρχές ως το 1900)*, (Συλλογικό έργο της Ρουμανικής Ακαδημίας), ed.Guvinas, Chișinău, 2008, σ.892

Δοσίθεου Ομπράντοβιτς. Μέσω της έκδοσης αυτών των πρωτοποριακών έργων στη Βούδα [*«Συμβουλές υγιούς συνεννόησης»* (1802), *«Συγκέντρωση χρησιμων ηθικών διδαγμάτων για την ευτυχία»* (1808) και, ειδικά, το *«Φιλοσοφία και πολιτική διαμέσου μυθικών ηθοπλαστικών διδασκαλιών»* (1814)], ο Ρουμάνος διανοούμενος, μέσα από συμβολικούς μύθους, προσαρμοσε στη ρουμανική πραγματικότητα αλληγορικά νοήματα ενάντια στις αναχρονικές προλήψεις, τον σκοταδισμό και την άγνοια, θεωρώντας τα βασικούς συντελεστές της οπισθοδρόμησης του λαού του³⁵². Παρόλο που το νόημά τους δεν υποδηλώνονταν ευθέως, οι αρχές έκριναν ανατρεπτικά και κατέσχεσαν πολλά από τα έργα του μεγάλου αυτού διαφωτιστή από το Βανάτο³⁵³, τον οποίο ο Μιχάι Εμινέσκου χαρακτήρισε ως «Τσικιντεάλ ο Χρυσόστομος».

Ο συνάδελφος του Τσικιντεάλ στην παιδαγωγική σχολή του Αράντ, Κωνσταντίν Διακόνοβιτς-Λόγκα από το Καρανσέμπες, ήταν, επίσης, ένθερμος υποστηρικτής της εκπαίδευσης σε μια λόγια ρουμανική γλώσσα, θεωρώντας ότι αποτελεί βασικό συντελεστή της πνευματικής και εθνικής ανάτασης των συμπατριωτών του. Σπούδασε νομική στην Πέστη, όπου ίδρυσε το πρώτο ρουμάνικο σχολείο στην πόλη και συντέλεσε στην οργάνωση του πρώτου ρουμάνικου γυναικείου συλλόγου, καθώς και στην εισαγωγή της ρουμανικής στην Εκκλησία των Ρουμάνων της Πέστης. Αφήνοντας τη θέση του συντάκτη για τα ρουμάνικα βιβλία, πήγε στο Αράντ, όπου εργάστηκε ως καθηγητής ρουμανικής γλώσσας και συντέλεσε στην οργάνωση και στη διαμόρφωση του χαρακτήρα της παιδαγωγικής σχολής. Τελικά, κατέληξε γενικός διευθυντής των

³⁵² Bogdan, Doru, «Preparandia din Arad și Școala Ardeleană în conștiința intelectualității românești (Η Παιδαγωγική Σχολή του Αράντ και η Σχολή της Τρανσυλβανίας στη συνείδηση της ρουμανικής διανόησης)», στο συλλογικό *90 de ani de administrație românească în Arad (90 χρόνια ρουμανικής διοίκησης στο Αράντ)*, επιμ. Doru Sinaci, Emil Arbonie, ed. Vasile Goldiș University Press, Arad, 2010, σ.51

³⁵³ Călinescu, George, *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent (Η ιστορία της ρουμανικής φιλολογίας από τις απαρχές της μέχρι σήμερα)*, ed. Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941, σ.80

ρουμανικών και σερβικών σχολείων του Στρατιωτικού Συνόρου του Βανάτου³⁵⁴, επιδεικνύοντας αξιόλογη εθνική εκπαιδευτική δραστηριότητα.

Ο Λόγκα έγραψε αρκετά έργα με θεολογικό περιεχόμενο³⁵⁵ [με κυριότερο το «Οχτώηχο» (1826)], βοηθώντας στα πρώτα χρόνια της ορθόδοξης ιερατικής σχολής του Αραντ, που ιδρύθηκε το 1822 με πρώτο υπεύθυνο τον πρωθιερέα καθηγητή θεολογίας και κατοπινό επίσκοπο του Αραντ, Γκερασίμ Ρατς. Πολύ πιο σημαντικό, όμως, ήταν το φιλολογικό και εκπαιδευτικό του έργο. Με τις τυπώσεις στη Βούδα των «Καλλιγραφικοί χαρακτήρες για τα σχολεία του λαού» (1813), «Οδηγίες για τα ρουμάνικα σχολεία του Βανάτου» (1815), «Ορθογραφία ή σωστή γραφή» (1818) και «Ρουμανική γραμματική για τη βελτίωση της νεολαίας» (1827), δίκαια χαρακτηρίστηκε ως ο «Γκεόργκε Λάζαρ του Βανάτου», ενώ το «Κάλεσμα για την έκδοση ρουμάνικων βιβλίων» (1821), αποτελεί το πολιτισμικό μανιφέστο του Βανατικού Διαφωτισμού³⁵⁶.

Ο Τσικιντεάλ και ο Λόγκα στο δύσκολο αυτό έργο τους, πλαισιώθηκαν και επικουρήθηκαν από μια σειρά άξιων συναδέλφων, όπως ο Ιωσήφ Ιόργκοβιτς και ο Ιοάν Μιχούτς, και μετέπειτα οι Αλεξάντρου Γκάβρα, Αθανασίε Σάντορ και Μόισε Νικοάρα. Ο Ιοάν Μιχούτς, που δίδαξε παιδαγωγική και ιστορία και έφτασε ως το πόστο του διευθυντή του σχολικού δικτύου του Καρανσέμπες, έγραψε ένα εξαιρετικό βιβλίο παιδαγωγικής, επηρεασμένο από τις απόψεις του Νιμάιερ, οπαδού του Καντ³⁵⁷. Ο Ιωσήφ Ιόργκοβιτς, γιος πρωθιερέα από το Κάρας Σεβερίν και διδάκτωρ φιλοσοφίας στη Βούδα, δίδαξε μαθηματικά και γεωγραφία και παρόλο τον πρόωρο θάνατό του, πρόλαβε να γράψει δυο πολύ χρήσιμα εγχειρίδια μαθηματικών, και ένα γεωγραφίας στο οποίο αναδεικνύεται η

³⁵⁴ Pop, Ștefan, «Primii gramaticii români bănățeni. Biografia și bibliografia lui Loga (1773-1850) [Οι πρώτοι Βανατιανοί Ρουμάνοι γραμματικοί. Η βιογραφία και η βιβλιογραφία του Λόγκα (1773-1850)]», εφημ. *Foaia Diecezană*, Caransebeș, 10.06.1923, σ.1

³⁵⁵ Botiș, Teodor, *Istoria școlii Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox Român din Arad (Η ιστορία της παιδαγωγικής σχολής και του ορθόδοξου ρουμανικού θεολογικού ινστιτούτου του Αραντ)*, ed. Consistoriului, Arad, 1922, σ.390

³⁵⁶ Βλ. Bogdan, Doru, ο.π., σσ.54-57

³⁵⁷ αυτόθι, σ.53

ρουμανική πλειοψηφία στην Τρανσυλβανία και τονίζεται η αρχή της ελευθερίας αυτοπροσδιορισμού των λαών³⁵⁸.

Ο γιατρός Αθανασίε Σάντορ, ήταν από τους πρώτους που έδωσε ξεχωριστή έμφαση στο φολκλορικό ρουμανικό στοιχείο, και παροτρύνοντας τους μαθητές του να γνωρίσουν την αυθεντική γλώσσα του λαού μέσα από τα δημοτικά τραγούδια³⁵⁹, ώστε να μπορούν να κατανοήσουν τις ανάγκες του και να τον ανυψώσουν πραγματικά, συντέλεσε στη θεμελίωση του ρουμανικού ρομαντισμού. Ο Αλεξάντρου Γκάβρα, διευθυντής για πάρα πολλά χρόνια στην παιδαγωγική σχολή μετά το θάνατο του Τσικιντεάλ, ήταν οπαδός της ορθογραφικής ομογενοποίησης της ρουμανικής και προσπάθησε να ιδρύσει τυπογραφείο και ρουμάνικη εφημερίδα στο Αράντ³⁶⁰. Έγραψε ένα ευρύ ιστορικο-θεολογικό λεξικό, που αποτελεί την πρώτη εγκυκλοπαιδική ρουμάνικη προσπάθεια, ενώ ο απόφοιτος της σχολής Μόισε Μπότα³⁶¹, ήταν αυτός που τύπωσε το πρώτο ρουμάνικο αλφαβητάριο με λατινικούς χαρακτήρες στο Βανάτο, το 1820.

Ο Μόισε Νικοάρα ήταν η πιο μαχητική φυσιογνωμία του Βανατικού Διαφωτισμού. Σπούδασε νομική στην Πέστη και υπηρέτησε ως αξιωματικός στον αυτοκρατορικό στρατό κατά τους Ναπολεόντειους Πολέμους. Μετά από σύντομη θητεία ως καθηγητής γερμανικών και λατινικών στο Βουκουρέστι, κατέληξε στην παιδαγωγική σχολή του Αράντ, όπου μπήκε επικεφαλής και μετέτρεψε σε ανένδοτο τον αγώνα που είχε αρχίσει ο Τσικιντεάλ προς εξυπηρέτηση των εθνικών σκοπών, οι οποίοι εκφράζονταν μέσα από τα αιτήματα για Ρουμάνο σχολικό επιθεωρητή για τα ρουμάνικα σχολεία, Ρουμάνο επίσκοπο στο Αράντ,

³⁵⁸ Popeangă, Vasile, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821)* [Ένας αιώνας εκπαιδευτικής δραστηριότητας στα του Αράντ (1721-1821)], ed. Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Arad, Arad, 1974, σ.274

³⁵⁹ Βλ. Luchescu, Gheorghe, ο.π., σ.7

³⁶⁰ Βλ. Bogdan, Doru, ο.π., σ.34

³⁶¹ Jumanca, Pavel, *Organizații și instituții învățătorești* (Εκπαιδευτικοί οργανισμοί και ιδρύματα), Timișoara, 1944, σ. 47

ίδρυση ρουμανικής ιερατικής σχολής και χρήση του λατινικού αλφαβήτου για τη ρουμανική³⁶². Ως εκπρόσωπος των Ρουμάνων της περιοχής, έστειλε αρκετά υπομνήματα και επισκέφτηκε επανειλημμένα τη Βιέννη, κατορθώνοντας να εξοργίσει τις αρχές, που κατηγορώντας τον για συμμετοχή σε αγροτικές εξεγέρσεις, θα τον συλλάβουν και θα τον φυλακίσουν δύο φορές, ανακηρύσσοντάς τον φρενοβλαβή. Ύστερα από πολλές ταλαιπωρίες, κατάφερε τελικά να διαφύγει στη Βλαχία, όπου εργάστηκε ως σχολικός επιθεωρητής και έπειτα στη Μολδαβία, όπου ολοκλήρωσε τη μετάφραση στα ρουμάνικα του *Supplex Libellus Valachorum*. Αυτό το χρησιμοποίησε στα μετέπειτα ταξίδια του στη Ρωσία και την Οθωμανική Αυτοκρατορία, πιστεύοντας πως μόνο μέσω της διεθνοποίησης του ζητήματος θα μπορούσαν να ευδοώσουν οι εθνικές διεκδικήσεις των Τρανσυλβανών Ρουμάνων. Πάντως, οι αγώνες του Νικοάρα είχαν και άμεσο αποτέλεσμα, αφού το 1822 ιδρύθηκε ρουμανική ιερατική σχολή και το 1829 διορίστηκε ο πρώτος Ρουμάνος επίσκοπος στο Αράντ, στο πρόσωπο του Νέστωρ Ιοάννοβιτς³⁶³.

Ο Μόισε Νικοάρα ήταν ένας από τους πολλούς Τρανσυλβανούς διανοούμενους που πέρασαν τα Καρπάθια και εγκαταστάθηκαν στα Πριγκιπάτα, μεταλαμπαδεύοντας άμεσα το πνεύμα της Σχολής της Τρανσυλβανίας στους Βλάχους και Μολδαβούς αδερφούς τους. Ο σπουδαιότερος από αυτούς είναι αδιαμφισβήτητα ο Γκεόργκε Λάζαρ³⁶⁴, γιος χωρικού από το Αβρίγκ του Σιμπίου, με λαμπρές σπουδές στο Κλουζ, το Σιμπίου και τη Βιέννη πάνω στην ιστορία, την ιατρική, τη φιλοσοφία, τα μαθηματικά, τη νομική, τη θεολογία και τη μηχανική. Εργάστηκε ως καθηγητής θεολογίας στην ορθόδοξη θεολογική σχολή του Σιμπίου και μετέφρασε στα ρουμανικά μια πλειάδα έργων

³⁶² Βλ. Bogdan, Doru, ο.π., σσ.48,49

³⁶³ Pavel, Vesa, *Episcopii Aradului, 1706-2006 (Οι επίσκοποι του Αράντ, 1706-2006)*, ed.Gutenberg Univers, Arad, 2007, σσ. 83-87

³⁶⁴ Diaconovici, Corneliu, *Enciclopedia Română (Ρουμανική Εγκυκλοπαίδεια)*, ed.W.Krafft, Sibiu, 1904, τομ.Γ',σ.68

με παιδαγωγικό περιεχόμενο. Ερχόμενος σε σύγκρουση με τον ορθόδοξο επίσκοπο Βασίλε Μόγκα (λόγω του γλωσσικού ζητήματος) και τον κυβερνήτη της Τρανσυλβανίας (λόγω των εθνικών του πεποιθήσεων), έχασε τη θέση του και πέρασε στη Βλαχία, όπου ίδρυσε το 1818 την πρώτη σχολή στο Πριγκιπάτο με γλώσσα διδασκαλίας τη ρουμανική, την εθνική σχολή του Αγίου Σάββα, που εξελίχτηκε σε πραγματικό κέντρο του Ρουμανισμού, για όλους τους Ρουμάνους ανεξαρτήτως καταγωγής και οικονομικής κατάστασης. Στη σχολή του Λαζάρ δίδαξαν και άλλοι διακεκριμένοι Τρανσυλβανοί διανοούμενοι, όπως ο ιστορικός Φλοριάν Ααρν³⁶⁵ από το Σμπίου (που υπογράμμισε την αναγκαιότητα της γνώσης της εθνικής ιστορίας) και ο νομικός Γκαβρίλ Μουντεάνου από την Αλμπα. Επίσης, στην κεντρική σχολή της Κραϊόβας υπηρέτησε, από το πόστο του διευθυντή, ο Τρανσυλβανός ιστορικός Ιοάν-Τρίφου Μαϊορέσκου, πατέρας του Τίτου Μαϊορέσκου, ενώ στη σχολή του Ντινίκου Γκολέσκου στο Γκολέστι, δίδαξε ο πολυταξιδεμένος μπρασοφινός συγγραφέας (ο πρώτος που έγραψε μια μονογραφία του Ναπολέοντα) Νικόλα Νικολάου, που στο έργο του «*Νέος Πλούταρχος*» αναφέρει ότι η ρουμανική γλώσσα είναι μία από τις πιο παλιές στην Ευρώπη και πως οι Ρωμαίοι κληροδότησαν στους Ρουμάνους, εκτός από τη λαλιά τους, και τις μεγάλες τους αρετές, για αυτό και δεν υστερούν σε τίποτα απολύτως σε σχέση με άλλους λαούς³⁶⁶.

Ακόμα περισσότεροι, όμως, είναι οι Τρανσυλβανοί διανοούμενοι που πέρασαν στη Μολδαβία. Ο μητροπολίτης Βενιαμίν Κοστάκι, διάδοχος και πνευματικό τέκνο του Τρανσυλβανού από τη Μπίστριτσα, Ιάκομπ Σταμάτι (που επέδειξε εξαιρετικό παιδαγωγικό και τυπογραφικό έργο, πραγματικός μαϊκήνας των γραμμάτων στη Μολδαβία), ίδρυσε την ιερατική σχολή της Σόκολα³⁶⁷, το

³⁶⁵ Βλ. Kellogg, Frederick, ο.π., σσ.25,26

³⁶⁶ Βλ. Mureșianu, Aurer A., ο.π., σ.127

³⁶⁷ Ursu, Neculai-Alexandru, «Seminarul de la Socola – Prima școală de grad gimnazial în limba română (Η ιερατική σχολή της Σόκολα – Η πρώτη σχολή γυμνασιακής βαθμίδας στη ρουμανική γλώσσα)», *Teologie și Viață*, vo.11-12, Νοεμβ.-Δεκεμβ. 1993, σσ.253-256

1803, την πρώτη σχολή με γλώσσα διδασκαλίας τη ρουμανική, επεκτείνοντας το έργο του προκατόχου του. Στο κάλεσμά του για ενίσχυση της σχολής με καθηγητές (με τον χαλκέντερο θεμελιωτή ρουμανικού εκπαιδευτικού συστήματος στη Μολδαβία, Γκεόργκε Ασάκι, να στρατολογεί αυτοπροσώπως εθελοντές), ανταποκρίθηκαν αρκετοί Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας. Καταρχάς, ο Ράντου Τέμπεα, που με την εμπειρία του ως γενικός σχολικός διευθυντής των ορθόδοξων σχολείων της Τρανσυλβανίας, κατάφερε να αναδιοργανώσει και να αναβαθμίσει το κύρος της σχολής. Ο Βασίλε Ποπ από τη Ζλάτνα³⁶⁸, ήταν ποιητής και διδάκτωρ φιλοσοφίας και ιατρικής, με πρωτοποριακή δουλειά στη φυσιολογική (έγραψε την πρώτη ιατρική επιστημονική εργασία στα ρουμάνικα, το «Περί των ιαματικών υδάτων» (1821)), την επαγγελματική ιατρική, τη δημόσια υγεία και τους εμβολιασμούς. Στο έργο του «Πραγματεία για τις ρουμανικές τυπογραφίες», υποστήριξε ότι η γλώσσα είναι αυτή που ξεχωρίζει ένα έθνος, και όχι τα γεωγραφικά ή τα πολιτικά σύνορα. Στη Σόκολα δίδαξε φιλολογία και φιλοσοφία, τονίζοντας τις ομοιότητες μεταξύ ρουμανικής και λατινικής. Ο ποιητής Βασίλε-Φαμπιάν Μπομπ από τη Μπίστριτσα (συγγραφέας πατριωτικών και σατυρικών ποιημάτων, σχολικών εγχειριδίων γεωγραφίας και μαθηματικών, καθώς και μιας ρουμανο-λατινικής γραμματικής), δίδαξε θεολογία³⁶⁹, ενώ ο Ιοάν Κόστεα και ο Ιοάν Μάνφι, ήρθαν ως στη σχολή ως καθηγητές ρητορικής και λατινικών, αντίστοιχα. Τέλος, θα πρέπει να αναφερθεί ο νομικός Νταμασκίν Μποζίνκα από το Κάρας Σεβερίν, που στην Πέστη παρουσίασε μεγάλη εκδοτική δραστηριότητα. Στο Ιάσιο δίδαξε νομική, μετέφρασε στα ρουμάνικα το νομικό κώδικα του Πριγκιπάτου και διετέλεσε ως και υπουργός δικαιοσύνης. Ο Μποζίνκα, με το έργο του «Οι αρχαιότητες των Ρουμάνων», πιστός στις θεμελιώδεις θέσεις της Σχολής της Τρανσυλβανίας, αναδεικνύει την πολιτισμική

³⁶⁸ Forogisan, Melania, «Vasile Pop-doctor pentru trup și suflet al românilor de pe Valea Ampoiului (Ο Βασίλε Ποπ-γιατρός για το σώμα και την ψυχή των Ρουμάνων της κοιλάδας του Αμπόι)», *Dacoromania*, vo.37, 2008, (http://www.dacoromania-alba.ro/nr37/vasile_pop.htm)

³⁶⁹ Βλ. Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*(Η ιστορία της ορθόδοξης ρουμανικής εκκλησίας), τομ.Γ', ed.Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, σ.248

ενότητα και τις κοινές ρίζες των Ρουμάνων, τονίζοντας ιδιαίτερα, με πινελιές Ρομαντισμού, την ευγενή τους καταγωγή και τα κατορθώματα των ένδοξων ηγεμόνων τους³⁷⁰.

Είναι αξιοσημείωτο ότι τουλάχιστον σε επίπεδο ελίτ, έχουμε αρκετά παραδείγματα τα οποία δείχνουν ότι οι δογματικές διαφορές παίζουν όλο και μικρότερο ρόλο, μπροστά στον κοινό εθνικό σκοπό και τους κοινούς κοινωνικοπολιτικούς και πολιτισμικούς αγώνες. Ο ουνίτης Άρον Μπουντάι, γιος ουνίτη ιερέα και αδερφός του μεγάλου Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου, με λαμπρές σπουδές στο Μπλαζ και το Κλουζ, έλαβε τίτλο ευγενείας ενώ υπηρέτησε την ορθόδοξη Επισκοπή της Τρανσυλβανίας από το πόστο του γραμματέα και του διαχειριστή οικονομικών για πολλά συναπτά έτη, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην προσπάθεια προσέγγισης των δύο ρουμανικών εκκλησιών και στην εκλογή Ρουμάνου μητροπολίτη στον Ορθόδοξο μητροπολιτικό θρόνο³⁷¹. Ο, επίσης, γιος ουνίτη ιερέα, νομικός και ποιητής Βασίλε Άαρον³⁷² (τόσο δημοφιλής που λέγεται ότι οι Ρουμάνοι μάθαιναν γράμματα, ειδικά, για να διαβάσουν και να καταλάβουν τα ποιήματά του, ενώ παράλληλα άφησε και μεταφράσεις από Βιργίλιο και Οβίδιο), σπούδασε επίσης στο Μπλαζ και στο Κλουζ, αλλά κατέληξε δικαστικός πληρεξούσιος της ορθόδοξης επισκοπής και κοινοτικός γραμματέας της ελληνικής εταιρίας του Σιμπίου, με τους Ορθοδόξους να τον τιμούν αναλόγως. Ο θεμελιωτής αυτός (μαζί με τον Ιοάν Μπάρακ) της σύγχρονης ρουμανικής ποίησης, υπερασπίστηκε δικαστικώς και υπό άνισες συνθήκες, αναρίθμητες φορές, υποθέσεις Ρουμάνων (ουνιτών και ορθοδόξων ανεξαιρέτως), φτάνοντας μέχρι τη Βιέννη, όπου με νομικά επιχειρήματα διεκδίκησε ίσα δικαιώματα για όλους τους συμπατριώτες του. Ο ουνίτης καθηγητής ιστορίας

³⁷⁰ Bocșan, Nicolae, «Un istoric uitat – Damaschin Bojincă (1802-1869)» [(Ένας ξεχασμένος ιστορικός-Νταμασκίν Μποζίνγκα (1802-1869))], *Banatica*, τομ.1 (1971), σσ.297-299

³⁷¹ Lazăr, Ioachim, «Un document inedit: testamentul lui Aron Budai din anul 1847 (Ένα ανέκδοτο ντοκουμέντο: η διαθήκη του Άρον Μπουντάι το έτος 1847)», *Apulum*, 37,vo.2, 2000, σσ. 93-96

³⁷² Βλ. Συλλογικό έργο (Academia Română), București *Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900*, ο.π., σ. 2

ποινικού δικαίου στο Κλουζ, Βασίλε Βάιντα³⁷³, ο επονομαζόμενος και «Χριστός των Βλάχων» για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων του λαού του, υπήρξε ως γραμματέας στην Κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας, το δεξί χέρι και των δυο Ρουμάνων επισκόπων, τόσο σε πολιτικά όσο και σε θρησκευτικά νομικά ζητήματα³⁷⁴. Έγραψε νομικά έργα («*Εννοια του δικαίου και των νομικών κανόνων στην Τρανσυλβανία*» και «*Ιστορία του Τρανσυλβανικού δικαίου*») όπου παρατηρούνται επιρροές από τον Τσέζαρε Μπεκάρια και τάσεις ορθολογικής αποβολής του Θεικού Νόμου από τη δικαιοσύνη. Στο ιστορικό του έργο «*Στοχασμοί*», μετατοπίζει τα επιχειρήματα για τη ρουμανική χειραφέτηση στη σφαίρα του φυσικού δικαίου, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση της σύγχρονης έννοιας του έθνους, βάση των κοινών ηθών, εθίμων, παράδοσης, καταγωγής και γλώσσας, ανεξαρτήτου κοινωνικής προέλευσης και θρησκείας.

Όσον αφορά στο λεξικό της Βούδας, παρόλο που αποτελούσε βασικά ουνιτικό έργο (αν και συνέβαλλε σε αυτό και ο Ιοάν Μολναρ), όταν αυτό περιήλθε σε αδιέξοδο μετά από διενέξεις και το θάνατο του Πέτρου Μάιορ, ήταν δυο ορθόδοξα αδέρφια, ο ιερέας της ενορίας της Πέστης Ιοάν Τεοντόροβιτς και ο γιατρός Αλεξάντρου Τεοντόροβιτς (Τεοντόρι), που ανέλαβαν να το αποπερατώσουν και να το εκδώσουν, το 1825. Ο Ιοάν, που επέδειξε σημαντικό θεολογικό, μεταφραστικό έργο, ήταν και ο πρώτος ορθόδοξος που κατέλαβε το πόστο του ελεγκτή-συντάκτη των ρουμανικών βιβλίων που τυπώνονταν στη Βούδα, ενώ ο Αλεξάντρου, δημοσίευσε το πρώτο άρθρο ανατομίας στη ρουμανική³⁷⁵, σε μια από τις εκδόσεις του Ζαχαρία Καρκαλέκι. Ο τελευταίος, γιος

³⁷³ Lechințan, Vasile, *Dictionar. Oficiali de stat români din Transilvania (1368-1918)* [Λεξικό. Ρουμάνοι κρατικοί αξιωματούχοι της Τρανσυλβανίας (1368-1918)], ed.Argonaut, București, 2003, σ.350

³⁷⁴ Bichigean, Vasile, «*Poëmation de secunda legione valachica sub Carolo barone Enzenbergio (Ποίημα της δεύτερης βλαχικής λεγεώνας υπό τον Κάρολο, βαρόνο του Ένζενμπεργκ)*», *Arhiva Someșana*, vol.2 (1925), σσ.16,17

³⁷⁵ Soare, Liliana, «*The works of the transylvanian's scholars and medical terminology – a general approach*», στο συλλογικό *Language and Literature – European Landmarks of Identity / Limba și Literatura – Repere Identitare în context europe*, vol.I, επιμ. Corina-Amelia Georgescu, ed. Universității din Pitești, Pitești, 2007, σ.205

μακεδονοβλάχου εμπόρου από το Μπρασόφ, υπήρξε εκδότης του πανεπιστημιακού τυπογραφείου της Βούδας, όπου εξέδωσε το 1821 το πρώτο περιοδικό στη ρουμανική γλώσσα, τη «Ρουμάνικη Βιβλιοθήκη», συμβάλλοντας στη μόρφωση της νεολαίας και στην ενημέρωση των απανταχού Ρουμάνων³⁷⁶ σχετικά με τα κοινά τους χαρακτηριστικά και τα γεγονότα που τους αφορούν.

Το 1803, ο Ρουμάνος προτεστάντης (από τους λίγους που είχαν απομείνει) Στεφάν Κρισάν-Κορόσου, φοιτητής και μετέπειτα καθηγητής στο προτεσταντικό κολέγιο του Κλουζ, έγραψε μια ρουμανική γραμματική, ένα λατινο-ρουμανικό εγχειρίδιο ορθογραφίας και ένα ρουμανο-λατινο-ουγγρικό λεξικό (γραμμένο σύμφωνα με τη λατινική ορθογραφία της Σχολής της Τρανσυλβανίας και το πρώτο του είδους που παρέχει ετυμολογική ερμηνεία σε κάποια λήμματα), για την έκδοση του οποίου θα ζητήσει οικονομική ενίσχυση από τον συνίτη επίσκοπο Ιοάν Μπομπ, προς απόδειξη της λατινικότητας της ρουμανικής γλώσσας, στο όνομα του εθνικού συμφέροντος³⁷⁷. Ο Κορόσου, κάποια στιγμή, κατέφυγε στη Μολδαβία και υποστήριξε την εθνική ενότητα των Ρουμάνων σε ένα κράτος, με το όνομα Δακία. Ο Ντανιέλ Μαρντσινάι-Λατσαρίνι, με σπουδές στο Μπλαζ και στο Κλουζ, πέρασε από την Ουνία στην Ορθοδοξία, συνεχίζοντας τις σπουδές του στη Βιέννη, όπου σπούδασε νομική. Φτάνοντας στο Βανάτο, εργάστηκε στην επισκοπή της Τιμισοάρας και επεξεργάστηκε ένα πλάνο για την οργάνωση του ορθόδοξου σχολικού δικτύου στην επαρχία και την ίδρυση σχολών προετοιμασίας εκπαιδευτικών και ιερέων, χάρη στο οποίο η Βιέννη (παρά το παρελθόν του) του ανέθεσε το 1770 καθήκοντα διευθυντή των ορθόδοξων σχολείων του Βανάτου, όντας ο πρώτος Ρουμάνος με τέτοιες αρμοδιότητες. Τέλος, ο ίδιος ο «απόστολος του ρουμανικού γένους», ο Γκεόργκε Λάζαρ, αν και

³⁷⁶ Pascu, Ștefan, *Timișoara. Păgini din trecut și de azi (Τιμισοάρα. Σελίδες από το παρελθόν και το σήμερα)*, ed. Consiliul popular al municipiului Timișoara, Timișoara, 1969, σ.90

³⁷⁷ Suciu, Coriolan, «Un filolog rușin cunoscut: Ștefan Körösy (Crișanu) [Ένας φιλόλογος ελάχιστα γνωστός: Στεφάν Κορόσου (Κρισάνου)]», *România literară*, no.2, απρ.1930, σσ.45-51

είχε δηλώσει συνίτης για να διευκολυνθεί η είσοδος του στα καθολικά κολέγια των Πιαριστών³⁷⁸ στο Κλουζ και το Σιμπίου (οι οποίοι, μάλιστα, εκτιμώντας τις επιδόσεις του, τον προόριζαν για ιεροκήρυκα), έλαβε υποτροφία από την ορθόδοξη επισκοπή (με τη στήριξη του Άρον Μπουντάι) για θεολογικές σπουδές στη Βιέννη και όταν επέστρεψε στο Σιμπίου χρίστηκε αρχιδιάκονος και δίδαξε θεολογία.

Ο μητροπολίτης Μολδαβίας, απευθύνθηκε ανεξαιρέτως σε ορθοδόξους και ουνίτες διανοούμενους για να μεταδώσουν τα φώτα του Τρανσυλβανικού Διαφωτισμού, ενώ και στη Βλαχία υπηρέτησαν μαζί με τους ορθοδόξους, και ουνίτες Τρανσυλβανοί την εθνική υπόθεση. Στην Τρανσυλβανία, οι κύριες εκπολιτιστικές και πολιτικές προσπάθειες, χαρακτηρίζονται από την ενεργό συμμετοχή κορυφαίων στελεχών και των δυο δογμάτων. Το *Supplex Libellus Valachorum*, το 1791-1792, η Φιλοσοφική Εταιρία του Ρουμανικού Έθνους του Μεγάλου Πριγκιπάτου της Τρανσυλβανίας, το 1795, και το Μεγάλο Λεξικό της Βούδας, το 1825, άμεσα προϊόντα συνεργασίας των Ρουμάνων διανοουμένων ανεξαρτήτως δόγματος, αποδεικνύουν περίτρανα ότι, από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, η εξυπηρέτηση των εθνικών στόχων αποτελεί την πρωταρχική προτεραιότητα της, γαλουχημένης στο πνεύμα της Σχολής της Τρανσυλβανίας, ρουμανικής ελίτ.

³⁷⁸ Józsa- Józsa, Ioan, *Piariștii și Româniii până la 1918* (Οι Πιαριστές και οι Ρουμάνοι ως το 1918), διδ.διατριβή, ed.Tipografia Keresztes Aiud, Alba Iulia, 1940, σ.106

Δ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ

I. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ ΑΠΟ ΤΙΣ ΑΛΛΟΤΡΙΕΣ ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΤΑΞΕΙΣ

Ο 18^{ος} αιώνας, παρόλο που σηματοδότησε τις διεργασίες που θα οδηγούσαν στο σχηματισμό μιας νέας ρουμανικής ελίτ, για τους απλούς Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας υπήρξε, σαφώς, ο σκληρότερος. Η ένταξη της Τρανσυλβανίας στην αυτοκρατορία των Αψβούργων, σήμαινε περισσότερο την επιπρόσθεση ενός νέου δυνάστη, παρά τη χειραφέτηση από το ζυγό των ευγενών, αφού ο μεσαιωνικός τρανσυλβανικός νομικός κώδικας παρέμενε σε ισχύ. Τα όποια προνόμια μπορούσαν να προκύψουν για τους Ρουμάνους μέσω της Ουνίας, του Στρατιωτικού Συνόρου και των μεταρρυθμίσεων της Πεφωτισμένης Δεσποτείας, στις περισσότερες των περιπτώσεων μπλοκάρωνταν επιμελώς στην πράξη από τους εκπρόσωπους των τριών προνομιούχων εθνοτήτων, που έτρεμαν στην ιδέα να χάσουν το δουλικό εργατικό τους δυναμικό.

Η εθνολογική σύνθεση της Τρανσυλβανίας παρέμεινε σταθερή, με τους Ρουμάνους να αποτελούν τα $\frac{2}{3}$ του πληθυσμού³⁷⁹, που στη συντριπτική του πλειοψηφία παρέμενε αγροτικός. Από τους Ρουμάνους, οι περισσότεροι ήταν χωρικοί, ενώ οι υπόλοιποι ήταν βοσκοί, υλοτόμοι, ανθρακωρύχοι, τεχνίτες, μικροέμπορες, καθώς και ελάχιστοι μικροί ευγενείς. Τα $\frac{3}{4}$ των χωρικών ήταν δουλοπάροικοι³⁸⁰ και το $\frac{1}{4}$ ελεύθεροι χωρικοί (jeleri), που καλλιεργούσαν τη δική τους ή, συνηθέστερα, ως ακτήμονες, ενοικιαζόμενη γη. Η δουλοπαροικία στην Τρανσυλβανία είχε μια ελαφρύτερη μορφή (iobagie) που συνίστατο σε υλικές υποχρεώσεις και αγγαρείες (robota) του δουλοπάροικου στο φεουδαρχικό του αφέντη (οι οποίες μπορούσαν να ξεπληρωθούν σε χρήμα), και μια βαρύτερη (serbie) κατά την οποία ο δουλοπάροικος ήταν κληρονομικά δεμένος στη γη,

³⁷⁹ Βλ. Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785*, σ.17

³⁸⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, σ.105

αποτελώντας μαζί με αυτή περιουσιακή ιδιοκτησία του γαιοκτήμονα. Μέχρι το 18^ο αιώνα, η δεύτερη αυτή μορφή έφτασε να κυριαρχεί, ενώ όλο και περισσότεροι ελεύθεροι γεωργοί μετατρέπονταν σε δουλοπάροικους, είτε λόγω χρεών (εξαιτίας της αυξημένης και επιπρόσθετης φορολόγησης) είτε λόγω τιμωρίας για συμμετοχή σε εξεγέρσεις. Οι Ρουμάνοι αποτελούσαν τη συντριπτική πλειοψηφία των δουλοπάροικων³⁸¹ (σε σημείο που οι δυο έννοιες να φτάσουν να ταυτίζονται) και η μοίρα τους ήταν χειρότερη από αυτή των ομολόγων τους άλλων εθνοτήτων, που η θρησκεία τους ήταν αποδεκτή και αντιπροσωπεύονταν από κάποια πολιτική ελίτ στην τρανσυλβανική Δίαιτα³⁸².

Ο Ρουμάνος δουλοπάροικος δεν είχε καμία νομική υπόσταση. Του απαγορεύονταν να οπλοφορεί, να ιππεύει άλογο και να ενδύεται με μη ευτελή κοινό ρουχισμό. Ο αφέντης του, είχε δικαίωμα ζωής και θανάτου επάνω του και ως επί το πλείστον η συμπεριφορά του απέναντί του ήταν κτηνώδης. Σε κάθε μεγαλογαιοκτήμονα, αντιστοιχούσαν κατά μέσο όρο εννέα οικογένειες δουλοπάροικων³⁸³ (με κάθε οικογένεια δουλοπάροικου να αριθμεί το λιγότερο πέντε μέλη), τα μέλη της οποίας μπορούσε να τα δανείσει, να τα πουλήσει, να τα ανταλλάξει και να τα χαρίσει κατά βούληση.

Διακόσια χρόνια μετά το *Tripartitum*, που καθόρισε επισήμως τις μέρες αγγαρειών σε 52 ετησίως (μία ανά εβδομάδα), η Δίαιτα της Τρανσυλβανίας το 1714 τις τετραπλασίασε σε 208³⁸⁴. Οι φεουδάρχες, όμως, συχνά ξεπερνούσαν και αυτό το όριο, υποχρεώνοντας μάλιστα σε αγγαρείες όχι μόνο την κεφαλή, αλλά και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Αυτές συνίσταντο στις αγροτικές

³⁸¹ Ștefănescu, Ștefan, *Istoria românilor în secolul al XVIII-lea, între tradiție și modernitate (Η ιστορία των Ρουμάνων τον 18^ο αιώνα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας)*, ed. Universității din București, București, 1999, σ.105

³⁸² Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului roman (Μια ειλικρινής ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2010, σ.188

³⁸³ Andea, Avram, «Transilvania sub stăpânire Habsburgică (Η Τρανσυλβανία υπό την αψβουργική επικυριαρχία)» στο συλλογικό *Istoria României. Transilvania (Η ιστορία της Ρουμανίας. Τρανσυλβανία)*, vol. I, επιμ. Anton Drăgoescu, ed. G. Barițiu, Cluj-Napoca, 1997, σ.687

³⁸⁴ Βλ. Pascu, Ștefan, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, σ.130

εργασίες (όργωμα, θέρισμα, αλώνισμα) και στη μεταφορά και τακτοποίηση προϊόντων και εφοδίων, για τους άντρες, ενώ οι γυναίκες έκλωθαν και ύφαιναν και τα παιδιά περιποιούνταν τα ζώα, κλάδευαν και ξεχορτάριζαν.

Η «Certa Puncta» του αστικού νόμου της Μαρίας Θηρεσίας το 1769, προσπάθησε να σταθεροποιήσει την εκμετάλλευση σε εβδομαδιαία βάση, ορίζοντάς την σε 4 τις μέρες της χειρωνακτικής αγγαρείας ή εναλλακτικά 3 μέρες αγγαρείας με χρήση υποζυγίων³⁸⁵ (στα Πριγκιπάτα, με τις μεταρρυθμίσεις του Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, οι μέρες αγγαρείας είχαν οριστεί ετησίως σε 12 για τη Βλαχία το 1746 και σε 24 για τη Μολδαβία το 1749)³⁸⁶. Ο Ιωσήφ, όμως, κατά την πρώτη του περιοδεία στην Τρανσυλβανία το 1773, διαπίστωσε, μαζί με την αθλιότητα των συνθηκών διαβίωσης των Ρουμάνων δουλοπάροικων³⁸⁷, την πραγματική εφαρμογή αυτού του νόμου από τους ευγενείς, που σε περιόδους αιχμής υποχρέωναν τους δουλοπάροικους εβδομαδιαίως σε 4 μέρες εργασιών με τα χέρια τους και 3 με τα υποζύγια, δίχως ανάπαυση και αργίες. Αυτό έκανε τον Αψβούργο μονάρχη να δηλώσει, περίλυπος: «αυτοί οι κακόμοιροι Ρουμάνοι υπήκοοι, που είναι αναμφίβολα οι πιο παλιοί και πιο πολυάριθμοι κάτοικοι της Τρανσυλβανίας, είναι τόσο βασανισμένοι από όλους, Μαγυάρους και Σάξονες, και τόσο φορτωμένοι από αδικίες, που η μοίρα τους, αν τη δεις, είναι για κλάματα, και είναι αξιοθαύμαστο πως υπάρχουν ακόμα τόσοι από αυτούς και δεν έχουν φύγει όλοι»³⁸⁸.

Οι υποχρεώσεις των δουλοπάροικων (που σε μικρότερο βαθμό αφορούσαν και στους ελεύθερους αγροτικούς εργάτες), δε συνίσταντο μόνο σε σωματική εργασία, αλλά και σε εισφορές σε χρήμα και σε είδος. Συνέχιζαν να πληρώνουν, λοιπόν, σταθερά τη δεκάτη από τα ζώα τους και όλα τα αγροτικά και

³⁸⁵ αυτόθι, σ.172

³⁸⁶ βλ. Μαρινέσκου, Φλορίν, ο.π., σσ.59,60

³⁸⁷ Iorga, Nicolae, «Iosif al II-lea în Ardeal (Ο Ιωσήφ Β΄ στην Τρανσυλβανία)», *Revista Istorică*, vo.10-12, Οκτ.-Δεκ.1935, σσ.317-320

³⁸⁸ Sassu, Constantin, *Români și Unguri. Premize istorice (Ρουμάνοι και Ούγγροι. Ιστορικές απαρχές)*, ed.Cugetarea, București,1940, σ.116,119

κτηνοτροφικά τους προϊόντα. Σε αυτή, προστίθεντο διάφορες έκτακτες ή μη εισφορές (κυρίως γιορτινές), σε χρήμα, σε είδος ή πολλές φορές και τα δύο μαζί. Τέλος, ήταν υποχρεωμένοι να πληρώνουν φόρους για οποιαδήποτε σχεδόν επικερδούσα δραστηριότητα (όπως ψάρεμα, κυνήγι, υλοτομία, βόσκησις, κρεοπώληση, οινοπώληση, άλεση), με τους φεουδάρχες να έχουν μονοπωλήσει οτιδήποτε θα μπορούσε να αποφέρει έσοδα, εκμισθώνοντας, στην ουσία, την άδεια χρήσης του³⁸⁹.

Σε όλες αυτές τις υποχρεώσεις που γίνονταν όλο και μεγαλύτερες, ήρθαν να προστεθούν με τους Αψβούργους νέοι, πιο σύγχρονοι, αλλά το ίδιο δυσβάσταχτοι φόροι και εισφορές. Έτσι, ο χωρικός έπρεπε να πληρώνει στην Αυτοκρατορία, εκτός των άλλων, φόρο κεφαλικό, οικίας, σποράς, κτηνών και εισοδήματος. Επίσης, έπρεπε να συνεισφέρει χρηματικώς, αλλά και σε είδος στη συντήρηση των αυτοκρατορικών στρατευμάτων, των δημοσίων λειτουργιών και των καθολικών ιερών, (τους πυλώνες δηλαδή των Αψβούργων στην Τρανσυλβανία), οι οποίοι συχνά, όπως και οι φεουδάρχες ευγενείς, φέρονταν απαξιωτικά, απαιτούσαν καταχρηστικά περισσότερα από τα προβλεπόμενα και γίνονταν ανηλεείς σε περίπτωση που αυτά δεν παρέχονταν επαρκώς ή εγκαίρως. Χρησιμοποιούνταν, ακόμα, για την κατασκευή δημοσίων έργων (δρόμοι, γέφυρες, οχυρώσεις), για τη μεταφορά προσώπων, εφοδίων και μηνυμάτων και για τη φιλοξενία κρατικών αξιωματούχων, όποτε υπήρχε ανάγκη³⁹⁰. Τα σύγχρονα οικονομικά πλάνα των Αψβούργων ίσως να ήταν διαμετρικά αντίθετα από τα φεουδαρχικά των ευγενών, αλλά όσον αφορά στην εκμετάλλευση των Ρουμάνων, ταυτίστηκαν, και την έκαναν μεγαλύτερη, κάνοντας στην ουσία τον ζυγό τους διπλό.

³⁸⁹ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σσ.132,172,173

³⁹⁰ αυτόθι, σσ.173,174

Οι συνθήκες στα ορυχεία και στις αλυκές όπου δούλευαν Ρουμάνοι εργάτες δε θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν πολύ καλύτερες ³⁹¹. Το αψβουργικό καθεστώς, εντατικοποίησε την εκμετάλλευσή τους, χωρίς, όμως, να βελτιώσει τις συνθήκες εργασίας, με αποτέλεσμα αναρίθμητα εργατικά ατυχήματα και θανάτους από ασφυξία και κατεδαφίσεις. Οι κάτοικοι των ορεινών ζωνών, κτηνοτρόφοι και υλοτόμοι, είχαν να υποφέρουν παρομοίως³⁹² από τις αυξημένες εισφορές προς τους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους και πολλοί κατέπεσαν σε καθεστώς δουλοπάροικου, ενώ πολλοί αντιπρόσωποι τους που διαμαρτύρονταν, μαστιγώνονταν για παραδειγματισμό. Τέλος, οι Ρουμάνοι μικροέμπορες, βιοτέχνες και τεχνίτες που συνωστίζονταν στα προάστια και τα περίχωρα των τρανσυλβανικών πόλεων (η εγκατάστασή τους εντός των τειχών απαγορεύονταν μέχρι το διάταγμα θρησκευτικής ανεκτικότητας του Ιωσήφ), αποτελούσαν μια ασθενέστατη ημιαστική τάξη, οργανωμένη σε παλιές συντεχνιακές δομές, που τα αναχρονικά φεουδαρχικά μονοπώλια εμπόδιζαν την ανάπτυξή της και δεν την άφηναν να παίξει κάποιο ηγετικό ρόλο.

Η καταπίεση και οι συνθήκες διαβίωσης ήταν, πράγματι, απάνθρωπες. Σε αυτό ήρθε να προστεθεί η ολοένα και μεγαλύτερη ζήτηση των εισφορών σε χρήμα και όχι σε είδος, που έκανε ακόμα πιο δυσβάσταχτο το βάρος για τους Ρουμάνους. Τα παραπάνω, σε συνδυασμό με την αύξηση του πληθυσμού, την πείνα και τις ασθένειες, προκάλεσαν τόσο μεγάλο κύμα μετανάστευσης, κυρίως προς τη Μολδοβλαχία (και στη Μπουκοβίνα, μετά την ενσωμάτωσή της στην Αυστριακή Αυτοκρατορία, αλλά και προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία), που στα Πριγκιπάτα αναφωνούσαν: «όλη η Τρανσυλβανία ήρθε σε εμάς»³⁹³ και η Βιέννη ζητούσε από τον Σουλτάνο την έκδοση 100.000 δουλοπάροικων το 1775. Άλλοι δουλοπάροικοι παίρναν το δρόμο του βουνού (ειδικά στις περιοχές των

³⁹¹ αυτόθι, σ.193

³⁹² αυτόθι, σσ.188,189

³⁹³ Βλ. Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764*, ο.π., σ.259

Μικρών Καρπαθίων και της Κρισάνα), σχηματίζοντας συμμορίες χαϊντούκων, με γνωστότερη αυτή του Νίκα Παν, που διευκόλυνε τη διαφυγή πολλών συμπατριωτών τους διαμέσου των περασμάτων των Καρπαθίων³⁹⁴. Όσοι παρέμειναν, κατέφευγαν σε τρόπους παθητικής αντίστασης, κρύβοντας ή πουλώντας τα ζώα τους και μειώνοντας σκόπιμα την απόδοσή τους κατά την εργασία τους, ενώ πολλοί οργανώνονταν και έστελναν αντιπροσώπους ή υπομνήματα στις αψβουργικές αρχές, ζητώντας μάταια να σταματήσουν τα βάσανά τους. Όποτε, δε, το ποτήρι ξεχείλιζε δεν έχαναν την ευκαιρία να προχωρήσουν σε εξεγέρσεις, οι οποίες, εύκολα ή δύσκολα, καταπνίγονταν.

Ο Τρανσυλβανός μεγαλοευγενής, μπορούσε βάση του νομικού κώδικα που του έδινε δικαστικές αρμοδιότητες³⁹⁵ (δίκαιο της ρομφαίας), να τιμωρήσει επί τόπου το δουλοπάροικο, με μια ποικιλία μεσαιωνικών ποινών και βασανιστηρίων³⁹⁶, που ποίκιλαν ανάλογα με το παράπτωμα και τη διάθεση του αφέντη, και δεν είχαν να ζηλέψουν τίποτα από αυτά της Ιεράς Εξέτασης. Έτσι, ξεκινώντας από τους απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς, λοιδορίες, κατάρες και δημόσιους εξευτελισμούς, προχωράμε σε σωματικές ποινές, όπως ξυλοδαρμούς, ανεπίσημους και επίσημους (μαστίγωμα με μαστίγιο, βίτσα ή κνούτο)³⁹⁷, σημάδεμα με πυρωμένο σίδερο, τοποθέτηση αγκάθινου στεφανιού στο κεφάλι, καταναγκαστικά έργα με πέτρες δεμένες στα πόδια, κρέμασμα ανάποδα, χρησιμοποίηση του «ένοχου» ως υποζύγιο ή ως αλέτρι κατά την άρωση³⁹⁸, και ακρωτηριασμοί, και τέλος φτάνουμε σε θανατικές ποινές, όπως το σταύρωμα, ο ανασκολοπισμός, το κρέμασμα σε γάντζο, διαμελισμός με πυρωμένες τανάλιες,

³⁹⁴ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, «Transilvania. Români la încrucisarea intereselor imperiale», σ.89

³⁹⁵ Βλ. Șirianu-Russu, Ioan, ο.π., σσ.251-253

³⁹⁶ Crăciun, Ioachim, *Cronicarul Samoskozi și însemnările lui cu privire la români (1566-1608)* [Ο χρονογράφος Σαμοσκόζυ και οι αναφορές του σχετικά με τους Ρουμάνους (1566-1608)], Cluj, 1928, σσ.38-42

³⁹⁷ Pavlescu, Eugen, *Meșteșug și negoț la Români din sudul Transilvaniei: secole XVII-XIX (Τέχνη και εμπόριο στους Ρουμάνους της νοτίου Τρανσυλβανίας: 17^{ος} -19^{ος} αιώνας)*, ed.Academiei Republici Socialiste România, București, 1970, σ.308

³⁹⁸ Pascu, Ștefan, (επιμ.) *Izvoarele răscdalei lui Horea (Οι πηγές για την εξέγερση του Χόρεα)*, σειρά Β', τομ. Ι, (Συλλογή πηγών), ed.Academiei Republici Socialiste România, București, 1982, σσ.54,71

κάψιμο στην πυρά και πρόκληση ασφυξίας με τοποθέτηση κορμών δέντρων πάνω του ή με κρέμασμά του στον καπνό της εστίας³⁹⁹. Οι αυτοκρατορικοί αξιωματούχοι και οι φοροεισπράκτορες δεν υστερούσαν σε απανθρωπιά, όταν τους δίνονταν η αφορμή, προχωρώντας σε ξυλοδαρμούς, μαστίγωμα, λεηλασίες ή κάψιμο σπιτιών και εξευτελισμούς, όπως τοποθέτηση αγκαθωτών στεφάνων στο κεφάλι και υποχρέωση σε χορευτικές φιγούρες πάνω σε τραχύ έδαφος, καθώς και σε φυλάκιση (πολλές φορές ανεπίσημη σε κοτέτσια, όπου αφήνονταν συνωστισμένοι στο έλεος της πείνας, της δίψας και τον καιρικών συνθηκών). Ο Θηρεσιανός Κώδικας σχετικά με εγκληματικές πράξεις (κώδικας της σάρκας), ήρθε να «εκσυγχρονίσει» τις βαριές ποινές, με τον απαγχονισμό, τον αποκεφαλισμό, το σωματικό διαμελισμό και τη συντριβή στον τροχό να ξεχωρίζουν. Σε περίπτωση διαφυγής δουλοπάροικου, η εκδικητική μανία των αφεντικών και των αρχών στρέφονταν ενάντια στους συγγενείς και τους ομολόγους συμπατριώτες τους, αναγκάζοντάς τους να πληρώσουν τα χρέη του και να επιτελέσουν τις αγγαρείες του. Δικαιολογημένα, Γερμανός περιηγητής του 18^{ου} αιώνα, χαρακτήρισε τον δουλοπάροικο της Τρανσυλβανίας ως τον πιο δυστυχή χωρικό που θα μπορούσε να υπάρξει οπουδήποτε στον κόσμο, έναν πραγματικό σκλάβο του κυρίου του⁴⁰⁰. Και όντως, ήταν πολύ βαρύ για την Πεφωτισμένη Δεσποτεία των Αψβούργων, η μοίρα του κολίγου ραγιά στη γειτονική Οθωμανική Αυτοκρατορία(όπου υπήρχε, θεωρητικά τουλάχιστον, κατοχυρωμένη η εγγύηση της ζωής, της τιμής και της περιουσίας)⁴⁰¹,να φαντάζει, σαφώς, καλύτερη⁴⁰².

Μπροστά σε όλη αυτή τη φρίκη, οι Ρουμάνοι δουλοπάροικοι ήταν όχι μόνο νομικά απροστάτευτοι, αλλά και πολιτικά ακέφαλοι. Οι ελάχιστοι μικροί

³⁹⁹ Drăghicescu, Dimitrie, *Istoria Transilvaniei (Η ιστορία της Τρανσυλβανίας)*, Vol.1, Editura Gh. Barițiu, Cluj, 1997, σ.390

⁴⁰⁰ Βλ. Prodan, David, ο.π., σ.246,247

⁴⁰¹ Σφέτας, Σπυρίδων, *Εισαγωγή στην Ιστορία των βαλκανικών λαών*, εκδ.Βάνιας, Θεσσαλονικη, 2009, τομ.Α', σ.66

⁴⁰² Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.129

ευγενείς που είχαν απομείνει (κυρίως σε περιοχές του τρανσυλβανικού Νότου), ήταν απλά κάτοχοι κάποιων τίτλων ευγενείας, που τους παρείχαν φορολογικές απαλλαγές, οι οποίες, όμως, δε συνεπάγονταν υποχρεωτικά γη και πλούτο, και ούτε, φυσικά, συμμετοχή τους στη διακυβέρνηση της χώρας, από την οποία αποκλείονταν αυτόματα από την ένωση των τριών προνομιούχων εθνοτήτων. Το αξίωμα του κοινοτικού άρχοντα (jude) που κατείχαν πολλοί από αυτούς στην επαρχία, έφτασε τον 18^ο αιώνα να μην είναι αιρετό και να μην καταλαμβάνεται από ευγενείς, αφού συνεπάγονταν περισσότερες υποχρεώσεις, παρά προνόμια. Έτσι, στη θέση αυτή διορίζονταν πλέον δουλοπάροικοι, όργανα του φεουδάρχη, που εκτελούσαν ουσιαστικά χρέη επιστάτη, διανέμοντας τη δουλειά και επιβλέποντας την πρόοδό της, και παρακολουθώντας υπόπτους για υποκίνηση ξεσηκωμών, τους οποίους, όμως, πολλές φορές προκαλούσαν οι ίδιοι με τη βάνανυση συμπεριφορά προς τους ομοεθνείς τους⁴⁰³.

Οι Ρουμάνοι δουλοπάροικοι ήταν αποκεφαλισμένοι και θρησκευτικά, τυπικά, τουλάχιστον, μέχρι το 1761 που απέκτησαν ξανά Ορθόδοξο επίσκοπο για την Τρανσυλβανία. Ουσιαστικά, όμως, η Ορθοδοξία παρέμενε απλά ανεκτή, ακόμα και μετά το διάταγμα ανεξιθρησκίας του Ιωσήφ το 1781, που ήρε κάποιους περιορισμούς για τους Ρουμάνους ορθοδόξους. Οι ιερείς τους, γύρω από τους οποίους συσπειρώνονταν ο ρουμανικός λαός, σε πολλές περιπτώσεις δε διέφεραν καθόλου από το ποίμνιό τους⁴⁰⁴, μοιραζόμενοι το ίδιο ευτελές μορφωτικό επίπεδο, τις ίδιες άθλιες συνθήκες διαβίωσης, τις ίδιες αγγαρείες, εισφορές και εξευτελισμούς, ακόμα και την ίδια αμφίεση πολλές φορές. Οι πρωθιερείς τους, απόντος επισκόπου, το μοναδικό σύμβολο μιας άτυπης ηγεσίας, έδωσαν σκληρούς αγώνες για τη διαφύλαξη των εκκλησιαστικών δομών και της ορθόδοξης πίστης, αλλά δεν μπορούσαν να κάνουν πολλά σχετικά με τη βελτίωση της άθλιας κατάστασης του λαού τους. Πολλοί ιερείς, πρωθιερείς και

⁴⁰³ Βλ. Prodan, David, *Din Istoria Transilvaniei studii și evocări*, σσ.297-313

⁴⁰⁴ Pâclișanu, Zenovie, «Pentru ce nu a reușit Reforma între români (Για ποιους λόγους δεν πέτυχε η Μεταρρύθμιση στους Ρουμάνους)», *Buna-Vestire*, vo.3-4(XIV), Δεκ.1975, σ.72

δουλοπάροικοι πέρασαν στην Ουνία ελπίζοντας στα προνόμια που τους είχαν υποσχεθεί, αλλά ειδικά για τους χωρικούς, η διάψευση των προσδοκιών τους ήταν τεράστια⁴⁰⁵, αφού η αλλότρια αριστοκρατική τάξη δεν ήταν διατεθειμένη να αναγνωρίσει κανένα δικαίωμα, ανεξαρτήτως δόγματος, στο «βλάχικο όχλο» που θα έθετε σε κίνδυνο τις βάσεις του μεσαιωνικού πλουτοπαραγωγικού της συστήματος.

II. ΟΙ ΡΟΥΜΑΝΟΙ ΣΥΝΟΡΙΑΚΟΙ ΦΡΟΥΡΟΙ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΟΡΟΥ

Το Στρατιωτικό Σύνορο ήταν μια στρατικοποιημένη ζώνη ασφαλείας της Αυτοκρατορίας των Αψβούργων κατά μήκος των συνόρων της με την Οθωμανική Αυτοκρατορία και αποτελούσε ένα νέο είδος *limes*, που συμβολικά χώριζε τον «πολιτισμένο» από το «βάρβαρο» κόσμο. Τη δεκαετία του 1760, οι Αυστριακοί αποφάσισαν να επεκτείνουν αυτό το θεσμό (που διοικητικά υπάγονταν κατευθείαν στη Βιέννη) και ανατολικότερα, στρατιωτικοποιώντας μεθοριακές ζώνες του Βανάτου και της κυρίως Τρανσυλβανίας· και είχαν πολλούς λόγους να το κάνουν αυτό⁴⁰⁶.

Ο θεσμός των φυλάκων των ορεινών περασμάτων των Καρπαθίων από κατοίκους των γύρω χωριών (*plaiiesi*)⁴⁰⁷, που είχε κάποιο ρόλο συνοριοφυλακής, δεν ήταν τόσο αποτελεσματικός και είχε πλέον ατονήσει. Αυτό έγινε εμφανέστερο με τις μαζικές αποδράσεις των Ρουμάνων (που χαρακτηρίστηκαν

⁴⁰⁵ Βλ. Bunea, Augustin, «Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocentiu Klein(1728-1751)[Ο επίσκοπος Ιννοκέντιος Κλάιν(1728-1751)]», σ.119

⁴⁰⁶ Βλ. Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, σ.102

⁴⁰⁷ Șotropa, Virgil, «Regimentul grăniceresc năsăudean (Το σύνταγμα συνοριοφυλακής του Νασαούντ)», *Arhiva Someșană*, vo.2(1925), σ.1

ως morbus transilvanicus) εξαιτίας της αυξημένης κοινωνικής και θρησκευτικής καταπίεσης, ειδικά κατά τα χρόνια των αναταραχών μετά το 1744, με κυριότερη αυτή του 1761 έπειτα από την εξέγερση του Σωφρόνιου. Πάρα τις ρητές απαγορεύσεις και τις αυστηρές ποινές, οι Τρανσυλβανοί Ρουμάνοι συνέχιζαν να πηγαينوέρχονται στις δύο μεριές των Καρπαθίων, ενώ σημαντική ήταν και η βοήθεια που λάμβαναν από τους Μολδοβλάχους αδελφούς τους. Το Στρατιωτικό Σύνορο ήταν μια καλή λύση στην αφαίμαξη ανθρωπίνου δυναμικού και στην εξασθένιση των δεσμών μεταξύ των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας και των Πριγκιπάτων. Αυτή ήταν περισσότερο η ανατολίτικη απειλή που φοβόντουσαν οι Αυστριακοί, παρά η οθωμανική εισβολή, που δύσκολα θα διεξάγονταν διαμέσου των Καρπαθίων⁴⁰⁸.

Οι Αψβούργοι, εξαιτίας των συνεχών πολέμων στους οποίους είχαν εμπλακεί στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, δεν είχαν την πολυτέλεια να σπαταλούν δυνάμεις για τη φύλαξη των συνόρων. Επιπλέον, οι εξεγέρσεις που ξεσπούσαν όλο και πιο συχνά θα αντιμετώπιζονταν πιο εύκολα έχοντας δυνάμεις συνοριοφυλακής σε ετοιμότητα. Αυτές οι δυνάμεις, πιστές και υπόλογες κατευθείαν στον Αυτοκράτορα, θα έπαιζαν ρόλο και στην αστυνόμευση και την ασφάλεια της περιοχής, πατάσσοντας το λαθρεμπόριο, την εγκληματικότητα και την είσοδο και εξάπλωση επιδημικών νόσων σε καιρό ειρήνης, ενώ σε καιρό πολέμου θα μπορούσαν να χρησιμεύσουν, σε περίπτωση ανάγκης, ως μάχιμα σώματα στις πολεμικές επιχειρήσεις⁴⁰⁹.

Κύριο λόγο, επίσης, αποτελούσε ο εκφοβισμός των Τρανσυλβανών ευγενών. Οι τελευταίοι, έχοντας αποστρατικοποιηθεί ήδη από την ένταξη της Τρανσυλβανίας στην Αυστριακή Αυτοκρατορία, έτρεμαν στην ιδέα ότι θα υπήρχαν ένοπλα τμήματα Ρουμάνων που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν εναντίον τους από τις αυτοκρατορικές αρχές. Φοβούμενοι την εκδήλωση

⁴⁰⁸ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.86

⁴⁰⁹ Βλ. Şotropa, Virgil, ο.π., σ.1

αισθημάτων μίσους και αντεκδίκησης, πηγάζοντα από την καταπίεση τόσων αιώνων, οι ευγενείς μέσω της Δίαιτας και του κυβερνήτη της Τρανσυλβανίας, στα πλαίσια της αποκατάστασης του παλαιού status quo μετά το θάνατο του Ιωσήφ, ζήτησαν το 1793 από το Φραγκίσκο Α' την κατάργηση του Στρατιωτικού Συνόρου, ως παράνομου θεσμού, κάτι φυσικά που δεν έγινε δεκτό⁴¹⁰.

Σημαντικότερη αιτία εγκαθίδρυσης του Στρατιωτικού Συνόρου στην Τρανσυλβανία, υπήρξε και η ενίσχυση της Ουνίας, η οποία είχε υποστεί σοβαρό πλήγμα από τις ορθόδοξες κινητοποιήσεις των προηγούμενων ετών. Δελεάζοντας τους Ρουμάνους με προνόμια που τους καθιστούσαν, στην ουσία, από δουλοπάροικους, ελεύθερους ανθρώπους, οι Αυστριακοί έθεταν ως πρωταρχική προϋπόθεση (εκτός από το Βανάτο) την προσχώρηση στην Ουνία. Το δέλεαρ ήταν, όντως, μεγάλο και πολλοί Ρουμάνοι δέχτηκαν τον όρο και κατατάχτηκαν, χωρίς να λείπουν, όμως, και οι αντιδράσεις⁴¹¹. Αργότερα, βέβαια, και υπό την πίεση της ανάγκης, έγιναν δεκτοί και ορθόδοξοι⁴¹², ενώ το πόσο εύθραυστη παρέμενε η Ουνία, φάνηκε περύτερα όταν με το διάταγμα ανεξιθρησκίας του Ιωσήφ παρουσιάστηκαν μαζικά κρούσματα επαναπροσχώρησης στη Ορθοδοξία από τη μεριά των Ρουμάνων συνοριοφυλάκων.

Το δύσκολο έργο της εγκαθίδρυσης του Στρατιωτικού Συνόρου στην Τρανσυλβανία και το Βανάτο, ανατέθηκε από τη Μαρία Θηρεσία στον ίδιο άνθρωπο που με τα κανόνια του αποσόβησε τον κίνδυνο του Σωφρόνιου και εδραίωσε την Ουνία, τον στρατηγό και στρατιωτικό διοικητή της Τρανσυλβανίας,

⁴¹⁰ Edroiu, Nicolae, - Cernovodeanu, Paul, (επιμ.) *Istoria Românilor (Η ιστορία των Ρουμάνων)*, τομ.ΣΤ' (*Românii între Europa clasică și Europa luminoasă [Οι Ρουμάνοι μεταξύ της κλασικής Ευρώπης και της Ευρώπης των Φωτών]*), (Συλλογικό έργο της Ρουμανικής Ακαδημίας), ed.Enciclopedică, București, 2002, σ.551

⁴¹¹ Meteș, Ștefan, *Lămuriri noi cu privire la revoluția lui Horea (Νέες διευκρινίσεις σχετικά με την επανάσταση του Χόρεα)*, Sibiu, 1933, σ.6

⁴¹² Gölner, Carl, *Regimentele grănicerești din Transilvania, 1764-1851 (Τα συντάγματα συνοριοφυλακής της Τρανσυλβανίας, 1764-1851)*, ed.Militară, București, 1973, σ.53

Αδόλφο-Νικόλαο Μπούκωφ⁴¹³. Ο Μπούκωφ έβαλε τις βάσεις για την οργάνωση και τη στρατιωτικοποίηση αυτής της τεράστιας ζώνης, που εκτείνονταν από το Βελιγράδι μέχρι τη Μπουκοβίνα (η οποία παρέμεινε υπό στρατιωτική διοίκηση μέχρι το 1786) και κατοικούνταν κυρίως από Ρουμάνους. Όσοι από τους κατοίκους εναντιώθηκαν στη στρατιωτικοποίηση της περιοχής τους, μετακινήθηκαν βίβια και η ακίνητη περιουσία τους διανεμήθηκε στους συνοριακούς φρουρούς. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των Τσέκλερς που, αν και ως πολεμικό φύλο είχε προσφέρει μεγάλες στρατιωτικές υπηρεσίες στο παρελθόν, εξεγέρθηκαν μαζικά στην εγκατάσταση του Στρατιωτικού Σύνορου στις περιοχές τους, με τον Μπούκωφ να πνίγει στο αίμα την εξέγερση και να τους στρατιωτικοποιεί βίβια⁴¹⁴.

Έτσι, δημιουργήθηκε το Στρατιωτικό Σύνоро της Τρανσυλβανίας, με τον βορειοανατολικό τομέα, στα σύνορα με τη Μολδαβία να αναλαμβάνεται από το «Δεύτερο Βλάχικο Σύνταγμα Συνοριακού Πεζικού, νο. 17» με έδρα το Νασαούντ, το 1762, ενώ ο νότιος τομέας στα σύνορα με τη Βλαχία (που ήταν και ο μεγαλύτερος, εκτεινόμενος κατά μήκος των τρανσυλβανικών Άλπεων, από τις Σιδηρές Πύλες μέχρι το Μπρασόφ) ανατέθηκε στο «Πρώτο Βλάχικο Σύνταγμα Συνοριακού Πεζικού, νο. 16» με έδρα το Ορλάτ, το 1764. Τα δύο αυτά συντάγματα φροντίστηκε να μην βρίσκονται σε επαφή, με το νοτιοανατολικό τομέα να φυλάσσεται από δύο συντάγματα πεζικού και ένα ιππικού των Τσέκλερς⁴¹⁵. Στο Βανάτο, για την είσοδο στη Συνοριοφυλακή, η αποδοχή της Ουνίας δεν αποτελούσε πρωταρχική προϋπόθεση, αφού, λόγω της εκεί ισχυρής σερβικής παρουσίας, αυτή δεν είχε καταφέρει να ριζώσει κατά τη διάρκεια του αιώνα. Οι Αψβούργοι φρόντισαν, όμως, να ενισχύσουν το καθολικό στοιχείο και να αλλοιώσουν την εθνολογική σύσταση της περιοχής (που μέχρι τότε

⁴¹³ Groza, Liviu, *Grănicerii bănățeni (Οι θανατιανοί συνοριοφύλακες)*, ed. Militară, București, 1983, σ.11

⁴¹⁴ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.86

⁴¹⁵ Βλ. Pascu, Ștefan, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, σ.164

κατοικούνταν μόνο από Ρουμάνους και Σέρβους) με συνεχείς εποικισμούς από κάθε γωνιά της Αυτοκρατορίας⁴¹⁶, κυρίως Γερμανών. Αυτό αποτυπώθηκε και στο νεοϊδρυθέν Στρατιωτικό Σύνορο του Βανάτου (που είχε σαφώς μεγαλύτερες πιθανότητες προσβολής από τους Οθωμανούς από ό,τι αυτό της Τρανσυλβανίας), με το δυτικό τομέα (από το Πάντσεβο μέχρι την Άσπρη Εκκλησιά) να φυλάσσεται από το Γερμανικό Σύνταγμα Συνοριοφυλάκων. Το ρουμάνικο τάγμα, που ιδρύθηκε το 1768, ενώθηκε το 1774 με το σέρβικο, σχηματίζοντας το «Βλαχο-ιλλυρικό Σύνταγμα Συνοριακού Πεζικού, νο. 13»⁴¹⁷ με έδρα την Άσπρη Εκκλησιά, και ήταν υπεύθυνο για τον ανατολικό τομέα, μέχρι τις Σιδηρές Πύλες (το 1838 δημιουργήθηκε αμιγώς ρουμανικό σύνταγμα με έδρα το Καρανσέμπες). Ο χαρακτηρισμός «βλάχικο» αντικαταστάθηκε από το «ρουμάνικο» μόλις το 1849, λίγο πριν την κατάργηση του Στρατιωτικού Συνόρου της Τρανσυλβανίας το 1851 και του Βανάτου το 1872, και τη διάλυση των ρουμάνικων συνταγμάτων συνοριοφυλακής ή τη μετατροπή τους σε συντάγματα της γραμμής.

Με αυτοκρατορικό διάταγμα, οι περιοχές που στρατιωτικοποιήθηκαν ανακηρύχθηκαν «ελεύθερες» και βρίσκονταν υπό την άμεση διοίκηση του Στρατιωτικού Συμβουλίου της Αυλής. Οι συνοριακοί φρουροί, αποκτούσαν το καθεστώς του «ελεύθερου»⁴¹⁸ και απαλλάσσονταν από όλες τις υποχρεώσεις του δουλοπάροικου, όντας υπόχρεοι μόνο ενός μειωμένου κεφαλικού και εμπορικού φόρου, καθώς και φόρου κτηνών και οικίας. Απαλλάσσονταν, επίσης, από αγγαρείες και υποχρεωτική εργασία σε δημόσια έργα, ενώ παράλληλα καθίσταντο ιδιοκτήτες αρώσιμης γης, αναλογικής ως προς τον αριθμό των

⁴¹⁶ Manciualea, Ștefan, *Granița de Vest (To Δυτικό Σύνορο)*, ed. Gutinul, Baia Mare, 1994, σ.72

⁴¹⁷ Bocșan, Nicolae, «Înființarea graniței militare bănățene și statutul social al grănicerilor (Η ίδρυση του Στρατιωτικού Συνόρου του Βανάτου και το κοινωνικό καθεστώς των συνοριοφυλάκων)», Συνέδριο *Ascensiunea la statutul de provincie. Țările monarhiei habsburgice în procesul lor de adaptare/echilibrare la centru* (Προαγωγή στο καθεστώς της επαρχίας. Οι χώρες της μοναρχίας των Αψβούργων στη διαδικασία προσαρμογής/ισσορόπησης τους με το Κέντρο), Κλουζ, Οκτώβριος 2013, επιστ. πρόγραμμα-περιλήψεις, σ.6

⁴¹⁸ αυτόθι

μελών της οικογένειας (8,5 εκτάρια το ελάχιστο), η οποία μπορούσε να κληρονομηθεί στους γιους τους. Εκτός από γη, τους διαμοιράζονταν και όπλα με πυρομαχικά, και καθιερώθηκε ως σύμβολο της ελευθερίας τους να πηγαίνουν στο χωράφι τους με το όπλο στον ώμο, εμπεδώνοντας, έμπρακτα, στη συνείδηση όλων τα νέα κοινωνικά τους δικαιώματα.

Σε περίοδο ειρήνης το 1/7 του ενεργού δυναμικού των συνοριοφυλάκων (που αριθμούσε γύρω στις 3.000 άνδρες ανά σύνταγμα) εκτελούσε υπηρεσία φρουρών, περιπόλων και στρατιωτικών έργων, με τους υπολοίπους να μην είναι υποχρεωμένοι να ζουν σε στρατώνες και να βοηθούν την οικογένειά τους, ασχολούμενοι με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, το αγώγι και το εμπόριο, ώστε να αυτοσυντηρούνται. Τα παιδιά τους φοιτούσαν δωρεάν στα σχολεία της Συνοριοφυλακής⁴¹⁹ (στη γερμανική και τη ρουμανική γλώσσα) και οι γιοι τους είχαν τη δυνατότητα να εκπαιδευτούν στις στρατιωτικές σχολές για να γίνουν αξιωματικοί. Η συντριπτική πλειοψηφία, πάντως, των αξιωματικών της Συνοριοφυλακής τα πρώτα χρόνια, ήταν ξένοι⁴²⁰, οι οποίοι με την τραχιά συμπεριφορά τους, και με την έλλειψη κατανόησης της γλώσσας των ηθών των Ρουμάνων, προκάλεσαν πολλές δυσκολίες στους συνοριακούς φρουρούς, οδηγώντας σε αρκετές λιποταξίες (πολλοί από αυτούς συμμετείχαν σε διάφορες εξεγέρσεις, με κορυφαία αυτή του Χόρεα). Με τον καιρό, όμως, ο αριθμός των Ρουμάνων αξιωματικών σημείωσε σημαντική άνοδο, με αποτέλεσμα το σχηματισμό μιας ακόμη κατηγορίας μορφωμένων ανδρών, που θα συμβάλλει ενεργά στη διαμόρφωση της τρανσυλβανικής ρουμανικής ελίτ και στη διεκδίκηση πολιτικών δικαιωμάτων για τους συμπατριώτες τους (αρκετοί αξιωματικοί συνέβαλλαν στο *Supplex Libellus Valachorum*).

Το Στρατιωτικό Σύνορο πρόσφερε σαφώς μεγάλες ευκαιρίες ανέλιξης για τους Ρουμάνους, δίνοντάς τους την ευκαιρία να διακριθούν. Χαρακτηριστική

⁴¹⁹ Βλ. Nouzille, Jean, ο.π., σ.196

⁴²⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.167

είναι η περίπτωση του καπετάνιου κλέφτικου σώματος (χαϊντούκων), Πέτρου Βάντσεα, που διορίστηκε διοικητής των παντούρων (σώμα αρματολικού τύπου) στην περιοχή των Σιδηρών Πυλών και έπειτα, με την ενσωμάτωσή τους στο Στρατιωτικό Σύνορο του Βανάτου, έγινε διοικητής όλου του ρουμανικού τομέα, από το Καρανσέμπες ως την Όρσοβα ⁴²¹. Πιο σπουδαίο, όμως, είναι το παράδειγμα του, μακεδονοβλαχικής καταγωγής, Πέτρου Ντούκα ⁴²², που ξεκινώντας από αξιωματικός στο Στρατιωτικό Σύνορο του Βανάτου, έφτασε μέλος του ανώτατου πολεμικού συμβουλίου, επιτελάρχης του αυτοκρατορικού στρατού και στρατιωτικός διοικητής του Βανάτου. Διακρίθηκε και στους Ναπολεόντειους Πολέμους και στο διοικητικό του έργο (με το οποίο βελτίωσε και τις συνθήκες ζωής των συμπατριωτών του), λαμβάνοντας τους τίτλους, του στρατάρχη, του επιτελάρχη του βαρώνου και του ιππότη του τάγματος της Μαρίας Θηρεσίας, ο μοναδικός Ρουμάνος που κατάφερε κάτι τέτοιο.

Σίγουρα, τα οφέλη ήταν μεγάλα για τους Ρουμάνους, αλλά το τίμημα ήταν βαρύ, αφού αναγκάστηκαν να συμμετάσχουν στους πολυάριθμους πολέμους των Αυστριακών με τους Πρώσους, τους Οθωμανούς και τους Γάλλους, έχοντας μεγάλες απώλειες. Αφήνοντας την οικονομία στα χέρια των γυναικών και τη φύλαξη των συνόρων στους εφέδρους, οι Ρουμάνοι συνοριακοί φρουροί, με τα συνθήματα: « Με Δυνάμεις Ενωμένες» και «Αναγεννημένη Ρωμαϊκή Ανδρεία» στις σημαίες τους, ρίχτηκαν σαν νέοι λεγεωνάριοι στα πεδία των μαχών, υπηρετώντας την Αυτοκρατορία, όπως και οι πρόγονοί τους στα *limes*. Ειδικά, στη μάχη του Ριβόλι και του Αρκόλ, εντυπωσίασαν εχθρούς και συμμάχους με τη γενναιότητά τους, με τον ίδιο τον Ναπολέοντα να αναφέρεται σε αυτούς με θαυμασμό ⁴²³. Στην ουσία, βέβαια, οι Ρουμάνοι πολεμούσαν για ξένα συμφέροντα, όμως, στα πεδία των μαχών σφυρηλατήθηκαν υπερήφανα δεσμοί

⁴²¹ Hașegan, Ioan, *Patrimoniul Bănățean (Βανατική κληρονομιά)*, ed. Banatul, Timișoara 2006, σ.75

⁴²² αυτόθι, σσ.82,83

⁴²³ Bichigean, Vasile, «Poemation de secunda legione Valachica (Ποίημα για τη δεύτερη βλαχική λεγεώνα)», *Arhiva Someșană, Năsăud*, τευχ.4 (1926), σ.57

εθνικοί μεταξύ ουνιτών και ορθοδόξων συμπολεμιστών και τονώθηκε το αίσθημα της κοινής ρωμαϊκής τους καταγωγής. Επιπλέον, η στρατιωτική εμπειρία των πρώτων τακτικών ρουμάνικων ενόπλων τμημάτων στην Τρανσυλβανία, θα απέβαινε χρήσιμη σε μελλοντικές καταστάσεις, κρίσιμες για τους Ρουμάνους, όπως η Επανάσταση του 1848.

III. Η ΡΟΥΜΑΝΙΚΗ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗ

Το βιοτικό επίπεδο των Ρουμάνων μπορεί να βελτιώνονταν στο Στρατιωτικό Σύνορο, όμως, στην υπόλοιπη Τρανσυλβανία η πλειοψηφία συνέχιζε να υποφέρει οικτρά. Χαρακτηριστικές είναι οι περιγραφές του Σουηδού διπλωμάτη Κόνραντ Χίλτεμπραντ που αναφέρει ότι, «κάθε μέρα θα έβρισκες και ένα Βλάχο να κρέμεται στις αγχόνες της Άλμπα Ιούλια, ποινή που αντιμετώπιζονταν με ευχαρίστηση σε σχέση με τους ανασκολοπισμούς που συνηθίζονταν ⁴²⁴. Και πράγματι, στην είσοδο κάθε χωριού, ήταν πολύ συνηθισμένο να βλέπεις τέτοιους άμοιρους, παλουκωμένους». Ο Φραντσέσκο Γκρισελίνι στο Βανάτο αναφέρεται με θαυμασμό στη στωικότητα με την οποία αντιμετώπιζαν οι Ρουμάνοι τέτοιου είδους ποινές, όμως, όπως ήταν επόμενο, αυτή η κατάσταση δημιουργούσε το κατάλληλο κλίμα για εξεγέρσεις. Αν και ο πλειοψηφικός ρουμανικός παράγοντας ήταν καταλυτικός, οι ξεσηκωμοί ενισχύονταν συγκυριακά και από καταπιεσμένους διαφορετικών εθνοτήτων, που μπορεί να μοιράζονταν κάποια κοινά βάσανα με τους Ρουμάνους, σε καμιά περίπτωση, όμως, η μοίρα τους δεν ήταν τόσο τραγική, όσο των τελευταίων.

Οι εξεγέρσεις αυτές, ενισχύονταν συχνά με τη συμμετοχή χαϊντούκων, των μοναδικών ατάκτων ένοπλων Ρουμάνων που υπήρχαν. Έτσι, στο Μαραμούρες

⁴²⁴ βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, *Transilvania. Români la încrucisarea intereselor imperiale*, σσ.71,72

μετά το θάνατο του θρυλικού Γκριγκόρε Πίντεα, το έργο του συνεχίστηκε από τα πρωτοπαλικάρά του, Ντρογκος, Μπάρμπα Ράσα, Νταζούκ, Γκόλου και Βίλι. Στην Ολτένια (Μικρή Βλαχία), μετά την ενσωμάτωσή της για είκοσι χρόνια στην αψβουργική Αυτοκρατορία, το χαϊντουκικό κίνημα θέρειψε περισσότερο από πουθενά, εξαιτίας των κοινωνικών αναταραχών που προέκυψαν⁴²⁵ (στην αυστριακή κατάκτηση αντιστάθηκαν, επίσης, οι λόγιοι επίσκοποι του Ράμνικ, Δαμασκηνός και Κλήμης). Τσέτες χαϊντούκων παρενοχλούσαν τους Αυστριακούς και επέκτειναν τη δράση τους στη νότια Τρανσυλβανία και το Βανάτο, φαινόμενο που συνεχίστηκε και μετά την αυστριακή αποχώρηση. Τέτοιοι χαϊντούκοι ήταν ο Ιόργκου Ιοργκοβάν, ο Πάβελ Λότρου και ο Ράντου Ουρσάν, και αργότερα ο Στάντσιου Μπράτου και ο Άντρι Πόπα, τα ονόματα των οποίων έγιναν σύμβολο αντίστασης και τραγούδι στα χείλη των καταπιεσμένων Ρουμάνων.

Η πρώτη εξέγερση μετά την έλευση των Αυστριακών στην Τρανσυλβανία, σημειώθηκε το 1697, με τους χωρικούς της βορειοδυτικής Τρανσυλβανίας να αντέχουν για εκατό ημέρες ενάντια στους Αψβούργους, τους ευγενείς και τον κλήρο, ενώ το 1702 εξεγέρθησαν οι εργάτες στις αλυκές του Μαραμούρες. Το 1703, οι Ρουμάνοι συμμετείχαν μαζικά στην εξέγερση του Ράκοζυ κατά των Αψβούργων, όμως, ο αρχικός ενθουσιασμός έδωσε γρήγορα τη θέση του στην απογοήτευση, αφού ο Τρανσυλβανός πρίγκιπας δεν τήρησε τις δεσμεύσεις του απέναντί τους, γεγονός που συνέβαλλε καθοριστικά στην ήττα του. Το 1725 σημειώθηκε για δύο εβδομάδες η πρώτη απεργία στα ορυχεία της Μπάια Σπρίε του Μαραμούρες και δυο χρόνια μετά, στο Αμπρούντ, οι Ρουμάνοι υλοτόμοι προχώρησαν σε κατάληψη του δημαρχείου λόγω επιβαλλόμενων απαγορεύσεων⁴²⁶. Το 1733 εξεγέρθησαν οι εργάτες των ορυχείων χαλκού της Τσίκλοβα στο Βανάτο, με την υποστήριξη των χαϊντούκων Πάουλ Σουμππίριε,

⁴²⁵ Bucurescu, Adrian, «Haiduci, Panduri și Partizani(Χαιντούκοι, Παντούροι και Παρτιζάνοι)», εφημ.*România Liberă*,București,26.2.2009, (<http://www.romaniailibera.ro/aldine/history/haiduci--panduri-si-partizani-147286>)

⁴²⁶ βλ. Georgescu, Gheorghe, ο.π., σσ.103,104

Μιχούτσα Ράικο και Πάουλ Πόσουλ, οι οποίοι συνελήφθησαν και εκτελέστηκαν με μαρτυρικό τρόπο.

Μεγάλη εξέγερση έλαβε χώρα το 1735 στη δυτική Τρανσυλβανία, και συγκεκριμένα στις τέως συνοριακές περιοχές του Μούρες και του Τίσα, με την κατάργηση των προνομίων που απολάμβαναν οι κάτοικοί τους. Αυτό, σε συνδυασμό με την αύξηση των φορολογικών υποχρεώσεων και την πρόθεση στρατολόγησης τους (για χρησιμοποίησή τους στον πόλεμο της Πολωνικής Διαδοχής), οδήγησε σε κίνημα υπό το λοχαγό του αυτοκρατορικού στρατού, Πέτρου Σεγκέντινατς, που συνδυάστηκε με την εξέγερση των Ρουμάνων χωρικών, στην οποία συμμετείχαν επίσης Σέρβοι και Ούγγροι. Χωρίς καλή οργάνωση και συντονισμό, και με το Σεγκεντινατς να προδίδεται και να εκτελείται μαζί με άλλους πρωταίτιους στον τροχό, η εξέγερση καταπνίγηκε τον Μάιο, μετά από σκληρή μάχη στο Παντουρένι. Αν και δόθηκε αμνηστία, πολλοί ήταν αυτοί που εγκατέλειψαν την περιοχή από φόβο αντιποίνων, ενισχύοντας τη δύναμη των χαϊντούκων στα Μικρά Καρπάθια⁴²⁷.

Μεταξύ 1737 και 1739 έλαβε χώρα ένας μεγάλος ξεσηκωμός στο Βανάτο, στον οποίο πρωτοστάτησαν οι εργάτες στα ορυχεία υπό τους αδερφούς Μοχάρου και οι χαϊντούκοι των ορεινών περιοχών. Στο διάστημα αυτό, οι εξεγερθέντες έδιωξαν τα αυτοκρατορικά στρατεύματα και στράφηκαν κατά των ξένων αποίκων εκμηδενίζοντας τις αψβουργικές αποικίες, ενώ παράλληλα κατέλαβαν τα, τόσο σημαντικά για την αυστριακή οικονομία, ορυχεία. Το Βανάτο ήταν νευραλγική συνοριακή επαρχία και αποτελούσε κτήση του Στέμματος, και για αυτό η Βιέννη αν και δυσκολεύτηκε, κατέστειλε αμείλικτα την εξέγερση, που άφησε πίσω της πολλούς νεκρούς και πολλά καμένα χωριά⁴²⁸.

⁴²⁷ Glück, Eugen, «Mișcarea lui Petru Seghedinaț din zona mureșului de jos (1735) [Το κίνημα του Πέτρου Σεγκέντινατς στην περιοχή του Κάτω Μούρες (1735)]», *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu"*, Cluj, τομ.ΧΙ(2001), σσ.37-62

⁴²⁸ Βλ. Georgescu, Gheorghe, ο.π., σ.104

Ο πιο μακροχρόνιος ξεσηκωμός συνέβη στην περιοχή της Μπίστριτσα και του Νασαούντ, μεταξύ 1755 και 1762. Στα εδάφη αυτά, που χαρακτηρίζονταν από την εγκατάσταση των Σαξόνων ως «βασιλικές γαίες», οι περισσότεροι Ρουμάνοι ήταν ελεύθεροι γεωργοί και έχαιραν, τυπικά, ίσων δικαιωμάτων με τους Σάξονες της περιοχής, σύμφωνα με σχετικό διάταγμα του Ματθαίου Κορβίνου από το 1475. Οι Σάξονες, όμως, δεν είχαν καμία πρόθεση να δουν ως ίσους τους Ρουμάνους και εκμεταλλευόμενοι την πλεονεκτική τους θέση, προσπαθούσαν να τους φορτώνουν με αγγαρείες και εισφορές που δεν δικαιούνταν. Παρόλο που το 18^ο αιώνα πολλοί Ρουμάνοι της περιοχής είχαν προσχωρήσει στην Ουνία, οι Σάξονες όχι μόνο αρνούσαν να τους αναγνωρίσουν τα προνόμια που ανέκυπταν από αυτό, αλλά τους πίεζαν να απογραφούν και ως δουλοπάροικοι. Αυτό ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι, με τους Ρουμάνους να ξεσηκώνονται και να αρνούνται κάθε υπηρεσία προς τους Σάξονες, και την υπόθεση να παίρνει και νομικές διαστάσεις, με υπομνήματα διαμαρτυρίας στη Βιέννη και αυτοκρατορικές επιτροπές εξέτασης του ζητήματος. Μετά από εξουθενωτικούς αγώνες, οι Ρουμάνοι ηγέτες, Μακαβέι Πόπα, Στεφάν Κούτε Νιμιτζεάν και Μάρκου Μπαραρίτσι, συνελήφθησαν, αλλά τελικά δόθηκε αμνηστία, με τη λύση του γόρδιου δεσμού να έρχεται με το Στρατιωτικό Σύνορο της Τρανσυλβανίας και τη στρατιωτικοποίηση της περιοχής⁴²⁹.

Παρολαυτα, τα προνόμια που εξασφάλιζε το Στρατιωτικό Σύνορο στους Ρουμάνους συνοριοφύλακες δεν παρέχονταν άμεσα και το κλίμα παρέμενε τεταμένο. Αυτό, σε συνδυασμό με την τραχύτητα και την απαξίωση με την οποία αντιμετώπιζονταν οι Ρουμάνοι από τους ξένους αυτοκρατορικούς αξιωματούχους, καθώς και ο κίνδυνος να αποδεχτούν την Ουνία ή να διωχθούν όσοι από τους ορθοδόξους είχαν δηλωθεί αυτόματα ως Ουνίτες, εν αγνοία τους, από τις αρχές, ώθησαν τα πράγματα στα άκρα. Έτσι, στις 10 Μαΐου του 1763, στη Σάλβα, την

⁴²⁹ Șotropa, Virgil, «Revolta Districtului năsăudean (1755-1762) [Η εξέγερση της περιφέρειας του Νασαούντ (1755-1762)]», *Arhiva Someșană*, no.22 (Ιουλ.-Σεπτ. 1937), σσ.1-177

ημέρα της ορκωμοσίας του νεοσύστατου συντάγματος συνοριοφυλακής του Νασαούντ παρουσία του στρατηγού Μπούκωφ και του ουνίτη επισκόπου Άρον, ο υπεραιωνόβιος Τανάσε Τοντοράν, με έναν πύρινο λόγο παρακίνησε τους συνοριοφύλακες σε στάση⁴³⁰. Τα πνεύματα οξύνθηκαν και προκλήθηκε μεγάλη αναταραχή, οι Μπούκωφ και Άρον μόλις που κατάφεραν να διαφύγουν και ο όρκος πίστης προς την Αυτοκράτειρα ματαιώθηκε. Μόλο που η στάση δε γενικεύτηκε, η Βιέννη ύστερα από ενδελεχή έρευνα αποφάσισε να τιμωρήσει παραδειγματικά τους πρωταίτιους στο ίδιο ακριβώς μέρος, θανατώνοντας τον Τοντοράν στον τροχό και τους Βασίλε Ντουμίτρου, Γκριγκόρε Μάνου και Βασίλε Όικι στην αγχόνη, και μετατρέποντάς τους, κατά αυτόν τον τρόπο, σε αγίους της Ορθοδοξίας. Οι υπόλοιποι στασιαστές τιμωρήθηκαν με πέρασμα δέκα φορές μέσα από δυο σειρές τριακοσίων στρατιωτών, από τους ραβδισμούς των οποίων πολλοί κατέληξαν. Μετά και την εξέγερση των Τσέκλερς συνοριοφυλάκων (που ζητούσαν δικούς τους αρχηγούς) και τη σφαγή στο Μαντεφαλάου το επόμενο έτος, τα προνόμια των συνοριακών φρουρών κατοχυρώθηκαν, επίσημα, το 1766 μέσω των 84 άρθρων του καταστατικού του Στρατιωτικού Συνόρου⁴³¹.

Μετά την πρώτη επίσκεψη του Ιωσήφ στην Τρανσυλβανία (κατά την οποία η μητέρα του είχε διατάξει να καθαριστούν οι δρόμοι από τα πτώματα των εκτελεσθέντων που αφήνονταν σε κοινή θεά για παραδειγματισμό)⁴³², πολλοί ήταν οι Ρουμάνοι που πίστεψαν ότι οι διαταγές του για ανθρώπινη μεταχείρισή τους μπλοκάρονταν στην πράξη από τους Τρανσυλβανούς ευγενείς. Έτσι, το 1773, με αφορμή τον χαρακτηρισμό του Ιωσήφ ως «τρελό των Ρουμάνων» από τον Ούγγρο κόμη Ίνκζεντι, ξεσηκώθηκαν οι Ρουμάνοι της κομητείας του Σολνόκ υπό τον στρατιώτη Ιωσήφ Ντεάκ, και αφού λεηλάτησαν το κάστρο του κόμη, τον ανάγκασαν ύστερα από ξυλοδαρμό να ορκιστεί πίστη στον Αψβούργο

⁴³⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π, σ.167

⁴³¹ Bichigean, Vasile, «Statutul grăniceresc (Το καταστατικό του Στρατιωτικού Συνόρου)», *Arhiva Someșana, Năsăud*, vo.8(1928), σσ.76-92 και vo.9(1928), σσ.104-121

⁴³² Βλ. Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea*, σσ.19,20

πρίγκιπα⁴³³. Υπό τον Μέσες, οι Ρουμάνοι δουλοπάροικοι των κοιλάδων του Αγκρίς και του Αλμάζ, ωθήθηκαν το 1775 σε εξέγερση, εξαιτίας των υπερβολικών αγγαρειών και καταχρήσεων εις βάρος τους, η οποία κατεστάλη με δυσκολία⁴³⁴. Το ίδιο έτος επίσης, ξέσπασαν ταραχές στο Βανάτο, που πνίγηκαν στο αίμα, ξανά, από τον αυτοκρατορικό στρατό.

Στα Μικρά Καρπάθια, που λόγω του πλούσιου υπεδάφους υπάγονταν απευθείας στο Στέμμα, η μοίρα των κρατικών δουλοπάροικων, επιδεινώνονταν, με την ανεξέλεγκτη δράση των κρατικών λειτουργών και των κοινοταρχών, και την αύξηση των εισφορών και των απαγορεύσεων⁴³⁵. Έτσι, όταν το δικαίωμα της πώλησης αλκοολούχων ποτών (μια κύρια πηγή εξοικονόμησης χρήματος για τον ντόπιο πληθυσμό) εκμισθώθηκε μονοπωλιακά σε δυο Αρμένιους εμπόρους, που έσπευσαν να απαγορεύσουν κάθε ατομική πώληση, η αφορμή είχε δοθεί. Στην εμποροπανήγυρη του Καμπένι, στις 24 Μαΐου 1782, η οργή των ορεσίβιων Ρουμάνων ξέσπασε πάνω στα βαρέλια με τα ποτά, καταστρέφοντας δεκάδες και προκαλώντας την άτακτη φυγή των εμπόρων και πολλών αξιωματούχων. Η Βιέννη, φοβούμενη την εξάπλωση του ξεσηκωμού, έστειλε στρατό προς αποκατάσταση της τάξης, και όρισε παραδειγματικά την αποζημίωση των Αρμενίων, στο εικοσιπενταπλάσιο της πραγματικής τους ζημιάς. Οι ποινές ήταν επίσης υπερβολικές, περιλαμβάνοντας μαστιγώματα, φυλακίσεις, καθώς και την εσχάτη των ποινών για πέντε από τους πρωταίτιους, με τον Ντουμίτρου Τόντεα Μπούτα να υπομένει φριχτά βασανιστήρια πριν τον αποκεφαλισμό και τον διαμελισμό του⁴³⁶. Το περιστατικό στο Καμπένι, που αποτέλεσε προελούδιο της μεγάλης εξέγερσης του Χόρεα, έδειξε ότι τα Δυτικά Όρη, όπως και στην εξέγερση

⁴³³ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π, σ.177

⁴³⁴ Constantinescu-Iași, Petre, - Condurachi, Emil, - Diacoviciu, Constantin, (επιμ.) *Istoria României (Η ιστορία της Ρουμανίας)*, τομ.Γ' (Συλλογικό έργο), ed.Academiei Republici Populare Române, București, 1964, σ.748

⁴³⁵ Prodan, David, *Răscoala lui Horea (Η εξέγερση του Χόρεα)*, τομ.Α' ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1984, , σ.121

⁴³⁶ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π., σσ.39-45

του Σωφρόνιου, παρέμεναν σημαντική επαναστατική εστία για τους Ρουμάνους, την οποία η Αψβούργοι έθεσαν υπό στενή επιτήρηση, μην κατορθώνοντας, όμως, να αποφύγουν τα χειρότερα, που σύντομα θα έρχονταν.

IV. Η ΜΕΓΑΛΗ ΕΞΕΡΓΕΣΗ ΤΟΥ 1784 ΥΠΟ ΤΟΥΣ ΧΟΡΕΑ, ΚΛΟΣΚΑ ΚΑΙ ΚΡΙΣΑΝ

Οι ανά καιρούς τοπικές εξεγέρσεις, υποδήλωναν ότι οι Ρουμάνοι δεν είχαν την πρόθεση να παραμείνουν παθητικοί θεατές στην εκμετάλλευσή τους, που γίνονταν όλο και πιο άγρια. Ο Ιωσήφ εντόπισε τον κίνδυνο, παρομοιάζοντας την κατάσταση με τεντωμένη χορδή, έτοιμη να σπάσει⁴³⁷. Για αυτό, κατά τη διάρκεια της δεύτερης περιόδου του στην Τρανσυλβανία το 1783, έδωσε εντολή από το Σιμπίου για κατάργηση της δουλοπαροικίας. Οι Τρανσυλβανοί ευγενείς, όμως, πραγματικό κράτος εν κράτει σε αυτή την αψβουργική επαρχία, φρόντισαν να μην εφαρμοστεί, όπως εξάλλου και πολλά άλλα ανακουφιστικά για τους Ρουμάνους μέτρα. Αντίθετα, συνέχισαν απτόητοι τη σκληρή τους στάση προς τους δουλοπάροικους, επιδεινώνοντας περαιτέρω την ήδη τεταμένη ατμόσφαιρα. Η σπίθα που θα προκαλούσε τη μεγάλη έκρηξη⁴³⁸ ήταν πλέον ζήτημα χρόνου να φανεί, και άθελά του ήταν ο ίδιος ο Αυτοκράτορας που την προκάλεσε.

Ο Ιωσήφ βλέποντας τα τσαρικά στρατεύματα της «Τρίτης Ρώμης» να κάνουν αισθητή την παρουσία τους στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες και έχοντας ανάγκη από στρατιώτες για τους πολέμους κατά των Οθωμανών, αποφάσισε να ενισχύσει τα συντάγματα της συνοριοφυλακής. Έτσι, με διάταγμά του τον Ιανουάριο του 1784, καλούνται προς εθελοντική κατάταξη στο Στρατιωτικό

⁴³⁷ Pascu, Ștefan, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, σσ.214,371

⁴³⁸ Βλ. Συλλογή πηγών, *Izvoarele răscoalei lui Horea*, σσ.54,71

Σύνορο οι κάτοικοι των γειτονικών χωριών, στους οποίους θα εξασφαλιζονταν όλα τα προνόμια ελευθερίας σύμφωνα με το καταστατικό του 1766⁴³⁹. Το διάταγμα άργησε να γνωστοποιηθεί εξαιτίας της αντίδρασης της τρανσυλβανικής ολιγαρχίας, αλλά όταν έγινε ευρέως γνωστό το καλοκαίρι, εκλήφθηκε λανθασμένα από τους Ρουμάνους ως γενικό κάλεσμα κατάταξης. Αναζητώντας τη λύτρωση από το ζυγό της δουλοπαροικίας, ολόκληρα χωριά από όλα τα μήκη και τα πλάτη της Τρανσυλβανίας, με επικεφαλής τους ιερείς τους⁴⁴⁰, παρουσιάζονται συντεταγμένα το ένα μετά το άλλο στο στρατολογικό κέντρο κατάταξης στην Άλμπα Ιούλια, δηλώνοντας ότι, «καλύτερα να υπηρετήσουμε τον Αυτοκράτορα με τα όπλα, παρά να είμαστε σκλάβοι σε αυτούς του κηφήνες, που ζουν από τον ιδρώτα μας και μας ρουφούν το αίμα σαν βδέλλες»⁴⁴¹. Οι ευγενείς, κινδυνεύοντας να χάσουν όλο το ανθρώπινο δυναμικό τους αντέδρασαν, αναγκάζοντας τον κυβερνήτη της Τρανσυλβανίας Σάμουελ Μπρούκενταλ να ακυρώσει τη στρατολόγηση, με την απόφαση να έχει αναδρομική ισχύ και τους Ρουμάνους να επιστρέφουν απογοητευμένοι στη δουλοπαροικία, όπου τους περίμενε η τιμωρία για αυτό που τόλμησαν. Αυτό το περιστατικό ενίσχυσε ακόμα περισσότερο τον μύθο του «Πανάγαθου Αυτοκράτορα», που είχε κάθε καλή πρόθεση να τους λυτρώσει από το βάνανσο ζυγό, αλλά οι προσπάθειές του μπλοκάρωνταν επιτηδευμένα από τους ευγενείς τυράννους τους.

Την πεποίθηση αυτή φρόντισαν να την εκμεταλλευτούν στο έπακρο οι οργανωτές της μεγάλης εξέγερσης που ξέσπασε το φθινόπωρο, Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν, δουλοπάροικοι από τα Δυτικά Καρπάθια. Ο Χόρεα (Βασίλε Νικούλα Ούρσου) από το Αλμπάκ, ανώτατος αρχηγός των εξεγερθέντων, είχε ήδη

⁴³⁹ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π.,σ.61

⁴⁴⁰ Densușianu, Nicolae, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria (Η επανάσταση του Χόρεα στην Τρανσυλβανία και την Ουγγαρία)*, București, 1884, σ.346,351

⁴⁴¹ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.221

διακριθεί ως ηγετική φυσιογνωμία, με τα τέσσερα ταξίδια του στη Βιέννη⁴⁴², όπου αντιπροσώπευσε με κίνδυνο της ζωής του τους συμπατριώτες του, γνωστοποιώντας τα βάσανά τους στον Αυτοκράτορα. Ο Κλόσκα (Ιόν Οάργκα) από το Αμπρουντ, ήταν υπαρχηγός του Χόρεα και πάντα στο πλευρό του, κατά τα ταξίδια του στη Βιέννη και κατά τη διάρκεια της εξέγερσης, μέχρι το θάνατο. Τέλος, ο Κρισάν (Τζιούρτζιου Μάρκου) από το Ζαράντ, έχοντας θητεύσει ως συνοριακός φρουρός στο Στρατιωτικό Σύνορο, ήταν ο στρατιωτικός εγκέφαλος και ο εκκινήτης της εξέγερσης.

Έχοντας διαπιστώσει ότι η διπλωματική οδός δεν έφερε κανένα αποτέλεσμα, με την εκδικητική μανία των ευγενών να μην έχει καταλαγιάσει ακόμη και με τις εισφορές σε χρήμα να αυξάνονται κατά 30% το ίδιο καλοκαίρι⁴⁴³, οι τρεις αρχηγοί αποφασίζουν να επισπεύσουν την εξέγερση, εκμεταλλευόμενοι το γενικό κλίμα δυσαρέσκειας και ποντάροντας στο στοιχείο του αιφνιδιασμού. Στη συγκέντρωση που πραγματοποιήθηκε στο Μεστεακάν στις 31 Οκτωβρίου, ο Κρισάν έδειξε στους συγκεντρωθέντες δουλοπάροικους υποτιθέμενα διαπιστευτήρια (ένα γράμμα και ένα σταυρό) του ίδιου του Αυτοκράτορα⁴⁴⁴, σύμφωνα με τα οποία τους παρότρυνε να στρατολογηθούν ως συνοριοφύλακες. Στο δρόμο τους προς την Άλμπα Ιούλια, δυο μέρες μετά, οι Ρουμάνοι δέχτηκαν επίθεση από ανθρώπους των τοπικών ευγενών, δίνοντας στον Κρισάν την αφορμή να καλέσει σε γενικό ξεσηκωμό κατά των «Ούγγρων», που εναντιώνονταν στις εντολές του «καλού τους Αυτοκράτορα»⁴⁴⁵.

Η εξέγερση έλαβε γρήγορα μεγάλες διαστάσεις, και με επίκεντρο τα Δυτικά Όρη, το Χάτσεγκ και τη Χουνεντοάρα, θα εξαπλωθεί σύντομα με κεραυνοβόλο ταχύτητα σε κάθε γωνιά της Τρανσυλβανίας. Δίνοντας όρκο πίστης στον Χόρεα,

⁴⁴² Anghel, Gheorghe, «Călătoriile lui Horea și Cloșca la Viena (Τα ταξίδια του Χόρεα και του Κλόσκα στη Βιέννη)», *Dacoromania*, vo.2(Φεβ.2000), (<http://www.dacoromania-alba.ro/nr02/calatoriile.htm>)

⁴⁴³ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π., σ.59

⁴⁴⁴ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σσ.230,231

⁴⁴⁵ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π., σ.80

οι καπετάνιοι του κατέλαβαν σε λίγες μέρες το Καμπένι, το Αμπρούντ, τη Ρόσια Μοντάνα και ξεχύθηκαν στο λεκανοπέδιο της Τρανσυλβανίας. Οι αυτοκρατορικές αρχές αιφνιδιάστηκαν γιατί τέτοιες εξεγέρσεις λάμβαναν χώρα συνήθως την άνοιξη. Παρόλα αυτά, οι εξεγερμένοι στρέφονταν εκλεκτικά εναντίον των Τρανσυλβανών ευγενών, αποφεύγοντας να προκαλέσουν τους Αυστριακούς. Μίσος αιώνων ξεβρόσθηκε, με σφαγές και εκτελέσεις Ούγγρων ευγενών και ιερέων, που τρομοκρατημένοι προσπαθούσαν να βρουν καταφύγιο πίσω από τα τείχη των μεγάλων πόλεων, ειδικά στο στρατιωτικό και διοικητικό κέντρο της Ντεβα, που κατείχε στρατηγική θέση. Αυτό ώθησε τους εξεγερμένους να την πολιορκήσουν στις 6 και 7 Νοεμβρίου, αλλά ανεπιτυχώς, με τους ευγενείς να εκδικούνται με εκτελέσεις αιχμαλώτων Ρουμάνων⁴⁴⁶.

Η εξέγερση αυτή, διέφερε από πολλές απόψεις από τις συνηθισμένες εξεγέρσεις των χωρικών στην Τρανσυλβανία. Το ξέσπασμα της δεν ήταν τόσο αυθόρμητο όσο φαίνονταν και οι επιχειρήσεις διεξάγονταν οργανωμένα και συντονισμένα. Υπήρχε ξεκάθαρη ηγεσία και ιεραρχία στους εξεγερμένους, με το στρατό τους (που σε καμιά περίπτωση βέβαια δεν κατάφερε να μετατραπεί σε τακτικό), αν και πρωτόγονα εξοπλισμένος, να οργανώνεται γύρω από έναν πυρήνα ανδρών με εμπειρία στα όπλα, κυρίως χαιντούκων και λιποτακτών συνοριοφυλάκων από το Στρατιωτικό Σύνορο. Επίσης, στα απελευθερωμένα εδάφη, ο Χόρεα στράφηκε ενάντια στους Ρουμάνους κοινοτικούς άρχοντες, που ήταν ως επί το πλείστον όργανα των καταπιεστών και τους αντικατέστησε με έμπιστους του ανθρώπους, δίνοντας στο ρόλο του κοινοτάρχη την παλιά του αξία και βάζοντας τις βάσεις ενός νέου διοικητικού συστήματος⁴⁴⁷.

Όσον αφορά τις βάσεις της, ήταν μια καθαρά λαϊκή εξέγερση, με τους ηγέτες της να είναι οι ίδιοι δουλοπάροικοι. Γύρω από τον κορμό των Ρουμάνων δουλοπάροικων, συσπειρώθηκαν εργάτες των ορυχείων και των αλυκών,

⁴⁴⁶ Βλ. Edroiu, Nicola, *Răscoala lui Horea, 1784-1785*, σσ.33,34

⁴⁴⁷ Βλ. Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea*, σσ.93,94

ποιμένες, υλοτόμοι, υπηρέτες, στρατιώτες και χαϊντούκοι, ακόμα και μικροί ευγενείς. Σε αυτούς προστέθηκαν και λίγοι Ούγγροι, Τσέκλερς, Σάξονες και Ρουμάνοι ουνίτες, δουλοπάροικοι, που έγιναν δεκτοί απαρνούμενοι τον καθολικισμό, τον προτεσταντισμό και την Ουνία. Ακόμα, μέσω του υποχρεωτικού βαπτίσματος (κατόπιν του οποίου παρέχονταν ένα πιστοποιητικό που έγραφε «Καλός Χριστιανός»)⁴⁴⁸, γλίτωσαν τη ζωή τους και όσοι από τους Ούγγρους ευγενείς δεν προέβαλαν αντίσταση, στους οποίους επιβλήθηκε επίσης η αμφίεση, η εργασία και ο τρόπος ζωής του δουλοπάροικου, καθώς και ο γάμος των παιδιών τους με ορθόδοξους δουλοπάροικους. Ήταν σαφής, όχι μόνο η κοινωνική εξίσωση, αλλά και η απεθνικοποίηση που συμβόλιζε αυτή η πράξη⁴⁴⁹, αφού η Ορθοδοξία ήταν ο κύριος λόγος που οι Ρουμάνοι δε λογίζονταν ανάμεσα στα προνομιούχα έθνη της χώρας, ταυτιζόμενη με τη θρησκεία μιας κατώτερης ράτσας δουλοπάροικων. Με τους Ούγγρους να αποτελούν την πλειοψηφία των ευγενών και τους Ρουμάνους την πλειοψηφία των εξεγερθέντων δουλοπάροικων⁴⁵⁰, ήταν επόμενο η αναμέτρηση να πάρει και εθνική, εκτός από κοινωνική, χροιά.

Η έκταση της εξέγερσης του 1784 ήταν αρκετά μεγάλη για τα δεδομένα της Τρανσυλβανίας. Το πιο ανησυχητικό, όμως, ήταν ότι απεσταλμένοι του Χόρεα πέρασαν στη Μολδοβλαχία και κάλεσαν τους ομοεθνείς τους σε ενίσχυση. Πράγματι, αρκετοί Ρουμάνοι από τα Πριγκιπάτα πέρασαν στην Τρανσυλβανία και μάλιστα μερικοί ανέλαβαν τη διοίκηση μονάδων, όπως ο καπετάνιος Πέτρου

⁴⁴⁸ Țene, Ionuț, «Miscarea lui Horea de la 1784 nu a fost numai război țărănesc sau revoluție populară, ci un adevărat război religios pentru Ortodoxie (Το κίνημα του Χόρεα δεν ήταν μόνο εξέγερση χωρικών ή λαϊκή επανάσταση, αλλά ένας θρησκευτικός πόλεμος για την Ορθοδοξία)», εφημ. *Frontpress*, București, 29.8.2013, (<http://www.frontpress.ro/2013/08/miscarea-lui-horea-nu-a-fost-numai-rascoală-taraneasca-ci-un-adevarat-razboi-religios-pentru-ortodoxie.html>)

⁴⁴⁹ Fischer, Iancu, *Romanitatea românească (Η ρουμανική ρωμαϊκότητα)*, ed. Academiei Române, București, 2002, σ.262

⁴⁵⁰ Held, Joseph, «The Horea-Closca revolt of 1784-1785: some observations», *Symposium on Transilvania*, Kent, May 1979, πρακτικά, εκδ. Kent State University Press, 1983, Kent, Ohio, σ.48

Μουντεαν⁴⁵¹, προκαλώντας την άμεση ανησυχία των Αψβούργων και του Σουλτάνου. Η εξέγερση αυτή, ξεπερνούσε, επίσης, κάθε προηγούμενη σε αγριότητα. Οι ωμότητες που σημειώθηκαν εκατέρωθεν, πήγαζαν από τη μία, από τους πολλούς αιώνες καταπίεσης, διακρίσεων και αδικιών που είχαν συσσωρευτεί στους ρουμανικούς ώμους, και από την άλλη, από την αδυναμία των Ούγγρων (κατά κύριο λόγο) ευγενών να συμβιβαστούν με οποιαδήποτε αλλαγή θα έθιγε το προνομιακό τους καθεστώς, προς όφελος ανθρώπων που είχαν συνηθίσει να τους βλέπουν σαν υποζύγια.

Αυτό, όμως, που διαφοροποιεί τόσο πολύ τη συγκεκριμένη εξέγερση, ώστε από πολλούς να θεωρείται πραγματική επανάσταση, είναι το ριζοσπαστικό της πρόγραμμα, οι στόχοι του οποίου συνοψίζονται στο τελεσίγραφο των εξεγερθέντων στους πολιορκημένους της Ντέβας, στις 11 Νοεμβρίου⁴⁵². Σύμφωνα με αυτό, απαιτείται η κατάργηση της τάξης των ευγενών, οι οποίοι θα έπρεπε, να εγκαταλείψουν τα εδάφη τους τα οποία θα διαμοίραζε ο Αυτοκράτορας στο λαό, να επιτελούν ένα επάγγελμα για να ζουν, να πληρώνουν φόρους και να ορκιστούν στην Ορθοδοξία. Το πρόγραμμα αυτό, πραγματικά πρωτοποριακό για τα δεδομένα της εποχής⁴⁵³, σήμαινε τη ριζική ανατροπή του μέχρι τότε συστήματος και την κατάργηση της φεουδαρχίας, με τους Ρουμάνους να φαίνονται αποφασισμένοι να το εφαρμόσουν. Φυσικά, ξεπερνούσε κατά πολύ τα αιτήματα οποιασδήποτε κοινωνικής εξέγερσης μέχρι τότε στην Τρανσυλβανία⁴⁵⁴, καθώς και όλα όσα είχαν προσφέρει οι Αψβούργοι μέσω των Διαταγμάτων του Λεοπόλδου, του Στρατιωτικού Συνόρου και τις μεταρρυθμίσεις της Πεφωτισμένης Δεσποτείας.

⁴⁵¹ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σσ.340,341

⁴⁵² Cerghedeian, Mihai, «Ultimatumul lui Horea, expresie a voinței de emancipare socială (Το τελεσίγραφο του Χόρεα, έκφραση της θέλησης για κοινωνική χειραφέτηση)», *Dacoromania*, vo.2 (Φεβ.2000), (<http://www.dacoromania-alba.ro/nr02/ultimatumul.htm>)

⁴⁵³ Βλ. Constantiniu, Florin, ο.π., σ.187

⁴⁵⁴ Βλ. Prodan, David, *Din Istoria Transilvaniei studii și evocări*, σσ.338-347

Η Ντέβα αποτέλεσε σημείο κορύφωσης της εξέγερσης και για έναν ακόμη λόγο, αφού από την επιθετική φάση, πραγματοποιείται η μετάβαση στη φάση των διαπραγματεύσεων και από εκεί, στη φάση άμυνας. Πράγματι, η αποτυχία εκπόρθησης της Ντέβας και η αδυναμία κατάληψης μιας μεγάλης πόλης, λόγω έλλειψης σε πυροβολικό και σύγχρονο οπλισμό, ώθησε τον Χόρεα να συζητήσει μια λύση δια της διπλωματικής οδού θεωρώντας ότι τα συμφέροντα των εξεγερθέντων και των αυτοκρατορικών, ως ένα βαθμό, συμπίπτουν. Η Βιέννη, όμως, δε σκέφτονταν να συζητήσει σοβαρά τους επαναστατικούς όρους των εξεγερθέντων (ειδικά μετά την εξάπλωση της εξέγερσης στις κτήσεις του Στέμματος και την κατάληψη των ορυχείων χρυσού), αλλά προώθησε τις συνομιλίες για να κερδίσει τον απαραίτητο χρόνο ώστε να κινητοποιήσει επαρκείς δυνάμεις στην περιοχή⁴⁵⁵. Από την άλλη, οι ευγενείς εκμεταλλεύτηκαν αυτή την ανάπαυλα για να ανασυνταχθούν και να εξοπλίσουν συμμορίες που θα τις χρησιμοποιούσαν κατά των εξεγερθέντων⁴⁵⁶.

Έτσι, στα μέσα Νοεμβρίου συνάφθηκαν τέσσερις συνθήκες ανακωχής (11-12 Νοεμβρίου στο Κρικάου- Τίμπρου, 13 Νοεμβρίου στο Ίνουρι, 16 Νοεμβρίου στη Σαλτσούια και 17 Νοεμβρίου στο Μπραντ) μεταξύ των δύο μη εμπόλεμων πλευρών, των εξεγερθέντων Ρουμάνων από τη μια, με κύριους αντιπροσώπους τον Κλόσκα, τον Κρισάν και τον Ιόν Χόρεα (γιο του ηγέτη), και των αυτοκρατορικών από την άλλη, που αντιπροσωπεύτηκαν από αξιωματικούς του στρατού και από τον ορθόδοξο διανοούμενο γιατρό Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου⁴⁵⁷. Στις παραπλανητικές αυτές συνθήκες που μείωσαν τη μαχητική ορμή των Ρουμάνων, ήρθε να προστεθεί το διάταγμα αμνηστίας του Ιωσήφ στις 11 Νοεμβρίου, που προκάλεσε αποχωρήσεις και σύγχυση στις τάξεις τους. Τέσσερις ημέρες αργότερα, ο Αυτοκράτορας (βρισκόμενος ήδη σε πόλεμο με την

⁴⁵⁵ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π., σ.99

⁴⁵⁶ Βλ. Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785*, σσ.53,54

⁴⁵⁷ αυτόθι, σσ.37-40

Ολλανδία) διέταξε την κινητοποίηση στρατιωτικών μονάδων για την περικύκλωση των εξεγερθέντων και την κατάπνιξη της εξέγερσης⁴⁵⁸, πριν πάρει ακόμα μεγαλύτερες διαστάσεις, αν και στις συνθήκες ανακωχής οι Ρουμάνοι είχαν μετριάσει τα αιτήματά τους.

Όσο ο αυτοκρατορικός στρατός δεν επενέβαινε εναντίον τους, οι Ρουμάνοι συνέχιζαν να πιστεύουν ότι αυτό αποτελούσε μια σιωπηλή συγκατάβαση του Αυτοκράτορα στη δράση τους κατά των ευγενών. Η εικόνα αυτή θα αλλάξει άρδην, όταν στις 21 Νοεμβρίου, στη συνάντηση για την ανανέωση της ανακωχής στο Καμπένι, οι αυτοκρατορικές δυνάμεις προσπάθησαν να παγιδεύσουν και να συλλάβουν τον Χόρεα⁴⁵⁹. Με τις αυταπάτες να διαλύονται και τους Ούγγρους ευγενείς να περνάνε στην αντεπίθεση, ο Χόρεα έδωσε εντολή για γενικό ξεσηκωμό, επιβάλλοντας ποινές σε όσους αρνούνταν να ακολουθήσουν. Αν και σύντομα θα περνούσε στην αμυντική της φάση, τώρα η εξέγερση έπαιρνε την πιο επαναστατική της μορφή. Τη θέση του Αυτοκράτορα που διέψευσε τις ρουμανικές ελπίδες, έπαιρνε τώρα ο Χόρεα ως «αυτοκράτωρ των χωρικών» ενός κυρίαρχου λαού. Προτάθηκε η αποπομπή όλων των Ούγγρων και Γερμανών υπαλλήλων στα Δυτικά Καρπάθια και η αντικατάστασή τους από Ρουμάνους, με επίσημη γλώσσα τη ρουμανική και τους ξένους να χρειάζονται διαβατήρια για την παραμονή τους⁴⁶⁰. Η στρατιωτική και διοικητική οργάνωση του κινήματος φτάνει στα υψηλότερα επίπεδα και ο αντίκτυπος στην Ευρώπη μεγαλώνει. Ενώ τυπώνονται διατάγματα στα ρουμάνικα με κυριλλική γραφή, παράλληλα, αυξάνονται οι επαφές του Χόρεα με τους Μολδοβλάχους αδερφούς. Η απόδοση, από πολλούς, του τίτλου «Rex Daciae»⁴⁶¹ στον δουλοπάροικο ηγέτη, υποδηλώνουν το όνειρο ενός ρουμανικού εθνικού βασιλείου.

⁴⁵⁸ αυτόθι, σ.55

⁴⁵⁹ βλ. Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea*, σσ.108-110

⁴⁶⁰ βλ. Lungu, Ion, ο.π., σ.56

⁴⁶¹ βλ. Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785*, σ.73

Η πραγματικότητα, όμως, ήταν πολύ πιο σκληρή, αφού τα αυτοκρατορικά στρατεύματα (απαρτιζόμενα από τις φρουρές των πόλεων, Τσέκλερς συνοριακούς φρουρούς και μονάδες εκτός Τρανσυλβανίας) κατάφεραν, σε συνεργασία με τις τσέτες των ευγενών, να περιορίσουν σύντομα την εξέγερση γύρω από την αρχική της εστία, στα Μικρά Καρπάθια. Στις 27 Νοεμβρίου ο στρατηγός Πράις, έδωσε τη διαταγή για γενική κυκλωτική επίθεση, στην οποία, όμως, οι Ρουμάνοι ανταπεξήλθαν με επιτυχία. Αυτό οφείλονταν στην άρτια διανομή των δυνάμεων τους και στην καλή στρατηγική και τακτική που ακολούθησαν, εκμεταλλευόμενοι, έτσι, την αριθμητική τους υπεροχή και τη γνώση και την τραχύτητα του εδάφους, και αντισταθμίζοντας την έλλειψη σε σύγχρονο οπλισμό και εκπαίδευση. Πολεμώντας με αυταπάρνηση σε πολλά μέτωπα, οι Ρουμάνοι κατάφεραν περιφανείς νίκες στα στενά περάσματα του Μπραντ, του Χαλματζίου, του Ριμέτσι και της Λούπσα, στις 28 και 29 Νοεμβρίου⁴⁶². Παρολαυτά η πίεση γίνονταν ολοένα και μεγαλύτερη, και σε συνδυασμό με τη μείωση της δύναμης των Ρουμάνων και την επιδείνωση των καιρικών συνθηκών, ο Χόρεα αποφάσισε να συμπτύξει τη γραμμή άμυνας στην περίμετρο του τριγώνου Αμπρούντ-Καμπέني-Αλμπάκ, που ήταν και ο πυρήνας της εξέγερσης, με σκοπό τη διατήρηση της σπίθας που θα ξαναφούντωνε τη φωτιά την άνοιξη.

Εδώ, θα πρέπει να σημειωθεί ότι για το καταλάγιασμα της εξέγερσης επιστρατεύτηκε ο ανώτερος κλήρος των Ρουμάνων. Ήδη από τις αρχές του μήνα η κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας είχε διατάξει τους επισκόπους Ιοαν Μπομπ και Γεδεών Νίκιτις να κρατήσουν σε τάξη το ποίμνιό τους. Ειδικά ο φρεσκοδιορισμένος Νίκιτις (του οποίου το ποίμνιο ήταν αυτό που είχε εξεγερθεί), χρησιμοποιήθηκε μαεστρικά για να ηρεμήσει τα πνεύματα και να

⁴⁶² αυτόθι, σσ.57-60

ελαττώσει τη μαχητική διάθεση των Ρουμάνων⁴⁶³, με κάθε αυτοκρατορική στρατιωτική μονάδα, να συνοδεύεται και από 2-3 ιερείς του, που καλούσαν σε ειρήνευση. Ο Νίκιτις, ήταν και ο κύριος συντελεστής της καθοριστικής ήττας στο Μιχαλένι στις 7 Δεκεμβρίου, όταν την ίδια στιγμή που διαπραγματεύονταν με τους εξεγερθέντες, ο αυτοκρατορικός στρατός τους περικύκλωνε, με αποτέλεσμα τον αποδεκατισμό τους και τη ρήξη της αμυντικής περιμέτρου⁴⁶⁴.

Έπειτα από αυτό, ο Χόρεα, για να αποφύγει την άσκοπη αιματοχυσία, αποφάσισε στις 14 Δεκεμβρίου την προσωρινή διάλυση του στρατού του με την προοπτική της επανεκκίνησης των εχθροπραξιών την άνοιξη, υπενθυμίζοντας στους Ρουμάνους τον όρκο πίστης που του είχαν δώσει. Οι ηγέτες της εξέγερσης κρύφτηκαν, αλλά συνελήφθησαν κατόπιν προδοσίας και έναντι αδρής αμοιβής⁴⁶⁵ (ο Χόρεα και ο Κλόσκα στις 27 Δεκεμβρίου και ο Κρισάν στις 31 Ιανουαρίου) και φυλακίστηκαν στην Άλμπα Ιούλια. Στην ανάκριση που ακολούθησε⁴⁶⁶, ο Χόρεα και ο Κλόσκα (προφανώς συνεννοημένοι) αρνήθηκαν τα πάντα, ακόμα και τα πιο προφανή, μη θέλοντας να δώσουν κανένα στοιχείο που θα εξέθετε ελεύθερους συντρόφους τους. Από την άλλη, ο Κρισάν παραδέχτηκε τον ηγετικό του ρόλο και αιτιολόγησε την εξέγερση, λέγοντας ότι η εκμετάλλευση των Ρουμάνων ήταν τόσο βαριά, που για το μόνο που δεν πληρώνανε φόρο ήταν το νερό. Ο Κρισάν αυτοκτόνησε (για την ακρίβεια βρέθηκε κρεμασμένος στο κελί του), αλλά στο νεκρό του σώμα εφαρμόστηκε η ίδια ποινή που επιβλήθηκε στους άλλους δυο συναγωνιστές του⁴⁶⁷, ποινή παραδειγματική, που είχε προαποφασιστεί από τον Ιωσήφ, προς αποφυγή παρόμοιων συμβάντων στο μέλλον. Έτσι, οι ηγέτες της εξέγερσης καταδικάστηκαν σύμφωνα με τα άρθρα 62 και 90 (περί στάσης, λεηλασίας και διασάλευσης της τάξης) του

⁴⁶³ Otu, Petre, *100 de mari bătălii din istoria româniei (100 μεγάλες μάχες στην ιστορία της Ρουμανίας)*, ed.Orizonturi, București, 2009, σ.238

⁴⁶⁴ βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σσ.303,304

⁴⁶⁵ βλ. Bălan, Mircea, ο.π., σσ.256,257

⁴⁶⁶ βλ. Densușianu, Nicolae, ο.π., σ.320-323

⁴⁶⁷ βλ. Densușianu, Nicolae, ο.π., σσ.183-185

εγκληματολογικού Θρηρσιανού Κώδικα, σε θάνατο δια του τροχού⁴⁶⁸. Την εκτέλεση της ποινής⁴⁶⁹, στις 28 Φεβρουαρίου 1785 έξω από την Άλμπα Ιούλια, υποχρεώθηκαν να παρακολουθήσουν 2,5 χιλιάδες χωρικοί από τα γύρω χωριά, ενώ τα σώματα των εκτελεσθέντων διαμελίστηκαν στα τέσσερα και κρεμάστηκαν σε εμφανή σημεία των περιοχών όπου έδρασαν. Ήταν η τελευταία εκτέλεση στην Ευρώπη που πραγματοποιούνταν με αυτόν τον βάρβαρο τρόπο, αφού το μέτρο αυτό δεν είχε το αποτέλεσμα του εκφοβισμού στον οποίο ήλπιζαν οι αρχές, γιατί ο Χόρεα με τον μαρτυρικό του θάνατο έγινε ήρωας στη συνείδηση των Ρουμάνων⁴⁷⁰.

Οι αιχμάλωτοι συνοδοιπορούντες του Χόρεα, χωρίστηκαν σε τρεις κατηγορίες, ανάλογα με το ρόλο τους στην εξέγερση, σύμφωνα με τον οποίο επιβάλλονταν και οι ανάλογες ποινές, από απλή επίπληξη και ξυλοδαρμό, μέχρι μαστίγωμα και θάνατο. Αυτό, φυσικά, δεν ίσχυε για τους άτυχους που έπεφταν στα χεριά των ευγενών, που χωρίς καμία δίκη εκδικούνταν αδιακρίτως⁴⁷¹, με βασανιστήρια και δολοφονίες, κατηγορώντας τους Αυστριακούς για την ολιγωρία και μαλθακότητα που επέδειξαν αρχικά. Αυτός ήταν και ο λόγος που παρά την αμνηστία που ίσχυε τυπικά, πολλοί συνέχιζαν να κρύβονται και να σχηματίζουν αντάρτικα σώματα. Ένας από αυτούς, ο πρώην συνοριοφύλακας Πέτρον Μπέτσι που δήλωσε ότι, «καλύτερα να πεθάνει κλέφτης ξακουστός, παρά να επιστρέψει στο σύνταγμά του», προδόθηκε, συνελήφθη και αποκεφαλίστηκε. Ο πιο επικίνδυνος, όμως, θεωρούνταν ο Φρουνζίλα ο «χειρότερος του Χόρεα», που διατυμπάνιζε ότι, αν τον άκουγε ο Χόρεα, δε θα

⁴⁶⁸ Băluță, Claudia, «Șentina lui Horea și Cloșca (Η δικαστική απόφαση για τους Χόρεα και Κλόσκα)», *Dacoromania*, vo.2 (Φεβ.2000), (<http://www.dacoromania-alba.ro/nr02/sentinta.htm>)

⁴⁶⁹ Anghel, Gheorghe, «Două documente în legătură cu execuția lui Horea și Cloșca (Δύο ντοκουμέντα σχετικά με την εκτέλεση των Χόρεα και Κλόσκα)», *Apulum*, vo.5(1966), σσ.417-431

⁴⁷⁰ Dudaș, Florian, *Urme din trecutul Transilvaniei (Σημάδια από το παρελθόν της Τρανσυλβανίας)*, τομ.Β', ed.Editura de Vest, Timișoara, 2004, , σ.29

⁴⁷¹ Rotaru, Iona, - Gheorghe, Florian, *Pagini de eropee din trecutul de luptă a poporului român (Σελίδες από την εποποιία των μαχών του παρελθόντος του ρουμανικού λαού)*, ed.Militară, București, 1977, σ.180

έμενε κανένας ευγενής ζωντανός και ότι θα τελειώνει αυτό που είχε αρχίσει ο τελευταίος. Τελικά, συνελήφθη, σημαδεύτηκε στο πρόσωπο και καταδικάστηκε σε ισόβια και σε ετήσιο μαστίγωμα για την επέτειο της σύλληψής του⁴⁷². Άτομα, επίσης, που κρίθηκαν επικίνδυνα για την ανάφλεξη της εξέγερσης, όπως ο Ιόν Χόρεα (που γλίτωσε τη θανατική ποινή λόγω του νεαρού της ηλικίας του) μετοικίστηκαν μαζί με τις οικογένειές τους στο Στρατιωτικό Σύνορο του Βανάτου⁴⁷³, προς αποτελεσματικότερο έλεγχο τους.

Τις εξελίξεις στην Αυστριακή Αυτοκρατορία, παρακολουθούσαν με ενδιαφέρον και οι γείτονές της. Ο Φρειδερίκος ο Μέγας της Πρωσίας (που έλεγε εμπαικτικά για τις μεταρρυθμίσεις του Ιωσήφ ότι ο Αυστριακός μονάρχης συνήθιζε να κάνει το δεύτερο βήμα πριν το πρώτο)⁴⁷⁴ πρότεινε στον Σουλτάνο να ενισχύσει τους εξεγερθέντες Ρουμάνους με όπλα⁴⁷⁵. Οι Οθωμανοί, όμως, δεν είχαν ούτε τη δύναμη, ούτε και τη διάθεση να προκαλέσουν τον Ιωσήφ με τέτοιες πρωτοβουλίες· αντίθετα, ο φόβος να μην εξαπλωθεί η εξέγερση και στα δικά τους εδάφη, έκανε τον Σουλτάνο να διατάξει τη σύλληψη όλων όσων περνούσαν χωρίς άδεια τα σύνορα. Τα μέτρα φύλαξης, λοιπόν, των περασμάτων στη Βλαχία και τη Μολδαβία αυξήθηκαν κατακόρυφα, ενώ από τη μεριά τους οι Αυστριακοί ενίσχυσαν τη συνοριοφυλακή στο Στρατιωτικό Σύνορο, θέλοντας να κόψουν την όποια δίοδο διαφυγής. Η εξέγερση του Χόρεα πάντως, προκάλεσε μεγάλη εντύπωση σε όλες τις ευρωπαϊκές αυλές, και πλέον, η ευρωπαϊκή διπλωματία παίρνει οριστικά υπόψιν της, ως δεδομένη, την ύπαρξη ρουμανικού ζητήματος στην Τρανσυλβανία

⁴⁷² Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σσ.389,430,4431

⁴⁷³ Goia, Eugen, «Deportările în Banat după răscola lui Horea, Cloșca și Crișan (Οι μετοικισμοί στο Βανάτο έπειτα από την εξέγερση των Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν)», *Dacoromania*, vo.49(2010), (http://www.dacoromania-alba.ro/nr49/deportarile_banat.htm)

⁴⁷⁴ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.91

⁴⁷⁵ Edroiu, Nicolae, *Horea's uprising: european echoes*, ed. Academiei Republici Socialiste România, București 1984, σ.34

Όλος ο προοδευτικός ευρωπαϊκός κόσμος χαιρέτισε με ενθουσιασμό τη ρουμανική εξέγερση κατά της τυραννίας, με το σύμβολο της, τον Χόρεα, να εμφανίζεται σε εφημερίδες, μπροσούρες, πινάκες, σκίτσα, φυλλάδια, τραγούδια, θέατρο, μπαλέτο, ακόμα και κουκλοθέατρο. Παντού γίνονται συγκρίσεις με τον Τόμας Μύνζερ στη Γερμανία και τον Εμιλιάν Πουγκατσώφ στη Ρωσία⁴⁷⁶, καθώς και με τις εξεγέρσεις στην Ελβετία και την Πολωνία. Ως ιστορικό γεγονός, η εξέγερση παίρνει σχεδόν αμέσως τη θέση της στην ιστοριογραφία κατά την πρώτη επιστημονική της περιγραφή, στην παγκόσμια ιστορία του Βίλχελμ-Έρνστ Κριστιάνι, στην οποία ο καθηγητής Ιστορίας από το Κιέλο εκφράζεται με κατανόηση για τους εξεγερθέντες που αντέδρασαν στην αβάσταχτη σκλαβιά⁴⁷⁷. Ο αυστριακός περιηγητής Μπάλτασαρ Χώκετ, εισήγαγε τον όρο «Χοριάδα», χαρακτηρίζοντας την εξέγερση ως προϊόν των συσσωρευμένων αδικιών και της απελπισίας στην οποία έφτασαν οι Ρουμάνοι⁴⁷⁸. Ο εκδότης Γκείσερ, αναφέρει ότι οι ευγενείς και οι Αψβούργοι, μπροστά στον κίνδυνο παραμέρισαν τις διαφορές τους για να συντρίψουν τους εξεγερθέντες, τους οποίους δεν αφάνισαν γιατί «δυο χέρια που εργάζονται προσφέρουν περισσότερα από ένα στόμα που καταναλώνει»⁴⁷⁹. Ο Γερμανός δημοσιογράφος Βεκρλιν αναφέρει προφητικά το ίδιο έτος (λίγα χρόνια πριν τη Γαλλική Επανάσταση) ότι «η εξέγερση των Ρουμάνων δείχνει την άσχημη μοίρα της ολιγαρχίας, που αργά ή γρήγορα θα κλονιστεί για τα καλά και πιστοποιεί το γεγονός ότι το ανθρώπινο πνεύμα είναι ώριμο για μια γενική εξέγερση στο όνομα της ισότητας, της δικαιοσύνης και της ευταξίας»⁴⁸⁰.

⁴⁷⁶ Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea*, σ.170

⁴⁷⁷ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.414

⁴⁷⁸ αυτόθι, σ.172

⁴⁷⁹ αυτόθι, σ.424

⁴⁸⁰ Bozac, Ileana, «Semnificația europeană a răscoalei lui Horea comentariu lui W.L.Wekhrlin (Η σημασία για την Ευρώπη της εξέγερσης του Χόρεα στο σχολιασμό του Γ.Λ.Βέκρλιν)», *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*, τομ.XVII (1974), σ.245

Οι διαφωτιστές και φιλόσοφοι, Φρίντριχ Σίλερ και Γιόχαν Πετζλ, πήραν επίσης θέση υπέρ των εξεγερθέντων, όπως και οι περισσότερες προοδευτικές εφημερίδες της εποχής, επισημαίνοντας τον αντιφεουδαρχικό, κοινωνικό και εθνικό της χαρακτήρα. Ο πιο ένθερμος, όμως, υπερασπιστής της ρουμανικής εξέγερσης, ήταν ο Γάλλος νομικός, Ζακ-Πιέρ Μπρισσότ, μετέπειτα εξέχουσα μορφή των Γιρονδίνων κατά τη Γαλλική Επανάσταση, που στηριζόμενος στις αρχές του φυσικού δικαίου, δικαιολόγησε απόλυτα την εξέγερση και καταδίκασε τους καταστολείς της⁴⁸¹. Σε μια μακροσκελή ανοιχτή επιστολή προς τον Ιωσήφ, ένα πραγματικό «κατηγορώ» προς στον πεφωτισμένο Αψβούργο ηγεμόνα, εκφράζονται με αφορμή τη ρουμανική υπόθεση, οι πιο επαναστατικές θέσεις της εποχής, που θα έβρισκαν εφαρμογή λίγα χρόνια αργότερα στη Γαλλία. «Εγώ είμαι ο πρώτος που υπερασπίζομαι την υπόθεση των Ρουμάνων, που ήταν τα θύματα της βίας σε αυτή την επανάσταση και επαναλαμβάνω πως, οι Ρουμάνοι έχουν κάθε δικαίωμα να επαναστατήσουν, όσο καιρό είναι σκλάβοι και δυστυχείς. Το να τους τιμωρείς για αυτό το δικαίωμα που τους ανήκει, είναι σαν να τους τιμωρείς γιατί είναι άνθρωποι. Οι Ρουμάνοι βασανίζονταν από τέρατα και αν είναι ένοχοι σε κάτι, είναι που περίμεναν τόσο καιρό για να εκδικηθούν αυτή την προσβλητική κατάσταση. Ένας λαός σε αυτήν την κατάσταση πρέπει ή να πεθάνει από απελπισία ή να καταρρίψει τους τυράνους του. Ο Χόρεα ήθελε να απελευθερώσει τους συμπατριώτες του από το ζυγό, και αυτό νομιμοποιεί τα πάντα»⁴⁸². Συγκρίνοντας, δε, το επαναστατικό πρόγραμμα των εξεγερθέντων με τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής, δηλώνει ότι, «αν αυτές οι προτάσεις ήταν αβάσιμες, τότε και αυτές των Αμερικάνων ήταν, παρομοίως αβάσιμες, αφού είναι ακριβώς οι ίδιες»⁴⁸³.

⁴⁸¹ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π., σ.170

⁴⁸² Ucrain, Constantin, *Oastea lui Horea (Ο στρατός του Χόρεα)*, ed. Militară, București, 1980, σ.15

⁴⁸³ Lehler, Milton G., *Ardealul, pământ românesc: problema Ardealului văzută de un American (Τρανσυλβανία, γη ρουμανική: Το τρανσυλβανικό ζήτημα όπως το είδε ένας Αμερικανός)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, σ.207

Ο Ιωσήφ, κάτω από την πίεση της πανευρωπαϊκής κατακραυγής και με το κύρος της Πεφωτισμένης Δεσποτείας του θιγμένο ανεπανόρθωτα, αποφάσισε μετά την πάταξη της εξέγερσης να εξασφαλίσει ότι δεν πρόκειται να ξανασυμβεί κάτι τέτοιο. Λαμβάνοντας υπόψιν την αναφορά του αυτοκρατορικού κομισάριου και προέδρου της επιτροπής για τη διαλεύκανση των αιτίων του ξεσηκωμού (που, φυσικά, τις εντόπισε στη βάνανση καταπίεση των δουλοπάροικων από τους ευγενείς, στις θρησκευτικές και κοινωνικές διακρίσεις και στην κυβερνητική αμέλεια για τη μη λήψη μέτρων καταπράυνσης της γενικής δυσαρέσκειας), κόμη Άντον Γιάνκοβιτς, ο Αυτοκράτορας αποφάσισε να προχωρήσει στις 22 Αυγούστου 1785 στην έκδοση του διατάγματος κατάργησης της δουλοπαροικίας⁴⁸⁴. Σύμφωνα με αυτό, ο όρος «δουλοπάροικος» και «δουλοπαροικία» καταργούνται. Όλοι οι χωρικοί, ανεξαρτήτου εθνικότητας και θρησκεύματος, ήταν πλέον ελεύθεροι να μετακινηθούν όπου ήθελαν και να παντρευτούν χωρίς την άδεια του ευγενούς. Κανείς δεν θα ήταν υποχρεωμένος σε αγγαρείες και ο καθένας θα μπορούσε να διαχειρίζεται τα εισοδήματά του και τα αγαθά του κατά το δοκούν. Κανένας δε θα εκδιώκονταν από τη γη του χωρίς νόμιμη διαδικασία και οι διαφορές μεταξύ ευγενών και χωρικών θα διευθετούνταν από την κομητεία.

Το διάταγμα αυτό, (που είχε ήδη εφαρμοστεί σε άλλα μέρη της Αυτοκρατορίας), ήταν, όντως, αρκετά ριζοσπαστικό για τα δεδομένα της Τρανσυλβανίας, απέιχε όμως παρασάγγας από τα επαναστατικά αιτήματα του Χόρεα⁴⁸⁵. Η κατά γράμμα εφαρμογή του εξάλλου ήταν αδύνατη, όσο το *Tripartitum* και τα *Approbatae et Compilatae Constitutiones* παρέμεναν σε ισχύ⁴⁸⁶. Τα θεωρητικά και πρακτικά όρια αυτού του διατάγματος, φάνηκαν, ιδιαίτερα, μετά το θάνατο του Ιωσήφ, όταν η Δίαιτα που επανήρθε δριμύτερη, αν και δεν

⁴⁸⁴ Iorga, Nicolae, *Istoria poporului românesc (Η ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985, σ.547

⁴⁸⁵ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σσ.400,401

⁴⁸⁶ Βλ. Prodan, David, ο.π., σσ.357-358

τόλμησε να το καταργήσει από το φόβο μιας νέας εξέγερσης, κατάφερε ουσιαστικά να το ακυρώσει στην πράξη, εισάγοντας νέα φιλοφειδραρχικά μέτρα και καταπατώντας τα νομικά δικαιώματα των χωρικών. Έτσι, η υγιής διαρρύθμιση των σχέσεων μεταξύ ευγενών και χωρικών αναβλήθηκε για αρκετές δεκαετίες ακόμα, μέχρι την επανάσταση του 1848 και την οριστική κατάργηση της δουλοπαροικίας και του μεσαιωνικού νομικού τρανσυλβανικού κώδικα που τη συντηρούσε.

Το μεγαλύτερο κέρδος για τους Ρουμάνους από τη μεγάλη εξέγερση του 1784, ήταν η ανάμνηση της ίδιας της εξέγερσης. Ο Χόρεα, στη συνείδηση των Τρανσυλβανών Ρουμάνων γίνεται σύμβολο της μάχης ενάντια στην τυραννία και το όνομά του γίνεται κύριο θέμα στα ρουμάνικα δημοτικά τραγούδια. Το πνεύμα της εξέγερσης θα μείνει ζωντανό στα βουνά και τους κάμπους της Τρανσυλβανίας, υποθάλποντας νέες «χοριάδες» και κάνοντας τις αρχές να τρέμουν στη σκέψη της ανάφλεξης του «κόσμου του Χόρεα»⁴⁸⁷. Η εξέγερση αυτή συνέβαλλε στην επίσπευση της αντίδρασης των Ρουμάνων διανοούμενων μέσω του *Supplex Libellus Valachorum* και προετοίμασε το έδαφος για το 1848, όπως πολύ ορθά επισήμανε ο μεγάλος επαναστάτης Νικολάε Μπαλτσέσκου, δηλώνοντας ότι «ο Χόρεα με το τσεκούρι του ματωμένο σε ουγγρικό και γερμανικό αίμα, χάραξε τα δικαιώματα του ρουμανικού έθνους και το πολιτικό και κοινωνικό πρόγραμμα της επόμενης επανάστασης»⁴⁸⁸.

⁴⁸⁷ αυτόθι, σ.354

⁴⁸⁸ Bălcescu, Nicolae, *Opere (Έργα)*, τομ.Β', επιμ.G.Zane & Elena G.Zane, ed.Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, σ.114

E. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΝΣΑΡΚΩΣΗ ΤΩΝ ΡΟΥΜΑΝΙΚΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΔΙΕΚΔΙΚΗΣΕΩΝ

I. SUPPLEX LIBELLUS VALACHORUM TRANSILVANIAE

Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae είναι η ονομασία δυο υπομνημάτων που συντάχθηκαν και στάλθηκαν από εξέχουσες ηγετικές φυσιογνωμίες των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας, στον αυτοκράτορα Λεοπόλδο Β', το 1791 και το 1792. Στην ουσία, ήταν η πιο σημαντική πολιτική πράξη των Ρουμάνων μέχρι τότε και αποτελούσε ένα πραγματικό εθνικό πρόγραμμα, στο οποίο θεμελιώθηκε ο ρουμανικός πολιτικός αγώνας στην Τρανσυλβανία⁴⁸⁹. Στη βάση αυτών των υπομνημάτων, αναπτύχθηκε ένα πολιτικό εθνικό κίνημα, που είχε ως συνισταμένη την απόκτηση πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων για τους Τρανσυλβανούς Ρουμάνους.

Το δρόμο του πολιτικού αγώνα είχε χαράξει μισό αιώνα πριν, ο Ιννοκέντιος Μίκου-Κλάιν, ο οποίος στηριζόμενος στα Διατάγματα του Λεοπόλδου Α' για τους Ρουμάνους και στη θέση του ως Ουνίτης επίσκοπος και μέλος της Δίαιτας (ο πρώτος Ρουμάνος που κατάφερε κάτι τέτοιο), έστειλε 24 υπομνήματα στη Βιέννη⁴⁹⁰. Σε αυτά (ένα από τα οποία ονομάζονταν μάλιστα Supplex Libellus), θέτοντας για πρώτη φορά επιστημονικά επιχειρήματα, ζητούσε την εξίσωση των Ρουμάνων με τα άλλα έθνη της Τρανσυλβανίας. Οι συνθήκες, όμως, δεν είχαν ωριμάσει ακόμα και η μεγάλη αυτή προσωπικότητα, φωνή βοώντος εν τη ερήμω, το μόνο που κατάφερε ήταν να αφήσει παρακαταθήκη για την επόμενη γενιά τις ιδέες του και τον τρόπο πάλης.

Το κίνημα του Supplex αναπτύχθηκε στον απόηχο της εξέγερσης του Χόρεα και των προοδευτικών μεταρρυθμίσεων του Ιωσήφ⁴⁹¹. Ήταν, όμως, η ακύρωση

⁴⁸⁹ Βλ. Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785*, σ.88

⁴⁹⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, *A History of Transilvania*, σσ.135-137

⁴⁹¹ Βλ. Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785*, σ.88

των περισσότερων από αυτών μετά το θάνατο του τελευταίου, που έκρουσαν τον κώδωνα του κινδύνου για τους Ρουμάνους. Οι Ούγγροι, ειδικά με τους αγώνες τους για την εισαγωγή της ουγγρικής γλώσσας ως επίσημης αντί της γερμανικής ή της λατινικής, κατάφεραν να ενεργοποιήσουν τα εθνικά αντανακλαστικά υπολοίπων γειτονικών εθνοτήτων, όπως των Σαξόνων, των Σέρβων, των Ρουθηνών και των Σλοβάκων, με τους Ρουμάνους. φυσικά, να μη μπορούν να μείνουν αδιάφοροι μπροστά σε αυτές τις εξελίξεις⁴⁹².

Το *Supplex Libellus Valachorum* συντάχθηκε τον καιρό που βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη η Γαλλική Επανάσταση. Στις θέσεις του αντανακλώνται ξεκάθαρα οι επιρροές από τις ιδέες του Διαφωτισμού και από τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. Δομημένο στις αρχές του φυσικού και του ιστορικού δικαίου, εμπεριέχει μια πληθώρα επιχειρημάτων δημογραφικής, στατιστικής, οικονομικής, ηθικής, ιστορικής, κοινωνικής και πολιτικής φύσεως, βάση των οποίων τεκμηριώνονται οι ρουμανικές διεκδικήσεις στο Μεγάλο Πριγκιπάτο της Τρανσυλβανίας.

Ήδη, από το 1790, με πρωτοβουλία του δραστήριου βικάριου του Νασαούντ, Ιοάν Πάρα ⁴⁹³, αρχίζουν να στέλνονται διάφορα υπομνήματα προς τους επισκόπους, την κυβέρνηση της Τρανσυλβανίας και τη Βιέννη, με κύριο αίτημα την πολιτική εξίσωση και αντιπροσώπευση των Ρουμάνων. Τα υπομνήματα αυτά στάλθηκαν είτε στο όνομα του κλήρου (από τη συνεργασία του Πάρα με το βικάριο του Φαγκαράς, Ιοάν Χαλμάγκι και τον πρωθιερέα του Σιμπίου, Κιρίλ Τόπα, το 1790, και το 1791 από το βικάριο του Χάτσεγκ, Μιχάι Τιμαρίου) είτε της Συνοριοφυλακής (από τη σύμπραξη του Πάρα με τον Πέτρου Μάιορ). Η αποδοκιμασία από τις αρχές και το κάλεσμα προς επαναφορά στην τάξη, δεν πτόησαν τους Ρουμάνους. Η κατάσταση από την εποχή του Ιννοκέντιου, είχε αλλάξει και, πλέον, η νεοσχηματιζόμενη ρουμανική αστική τάξη (με την πιο

⁴⁹² Păcățian, Teodor V., «Supplex Libellus Valachorum», *Transilvania, Sibiu*, vo.V, 1901, σσ.134-136

⁴⁹³ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο.π., σ.51

ευρεία έννοια του όρου), αποτελούμενη από διανοούμενους, γιατρούς, νομικούς, εμπόρους, δημοσίους υπάλληλους, καθηγητές, αξιωματικούς και εμπόρους, σε συνεργασία με τους μικρούς ευγενείς και τους κληρικούς, κατείχε την απαραίτητη μόρφωση και τεχνογνωσία, για να διεκδικήσει οργανωμένα και συντονισμένα την άρση των διακρίσεων εις βάρος των Τρανσυλβανών Ρουμάνων.

Για τη σύνταξη του *Supplex Libellus Valachorum* συνεργάστηκαν σύσσωμοι οι Ρουμάνοι ανεξαρτήτως προελεύσεως, κληρικοί, λαϊκοί και στρατιωτικοί⁴⁹⁴, ουνίτες και ορθόδοξοι, με κύρια τη συμβολή της Σχολής της Τρανσυλβανίας. Στην πρώτη γραμμή ξεχωρίζουν οι μεγαλύτερες προσωπικότητες της εποχής για τους Ρουμάνους⁴⁹⁵, και συγκεκριμένα, ο Σαμουήλ Μίκου, ο Γκεόργκε Σίνκαϊ, ο Πέτρον Μάιορ, ο Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου, ο Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου, ο Ιγνάντιε Νταραμπάντ, ο Ιοάν Πάρα, οι επίσκοποι Ιοάν Μπομπ και Γκερασίμ Αδάμοβιτς και ο Ιωσήφ Μεχεσι. Ο τελευταίος, ήταν γραμματέας της Καγκελαρίας της Αυλής στη Βιέννη, υπεύθυνος για τη σύνταξη μιας πρόδρομης περιληπτικής μορφής του υπομνήματος στα γερμανικά και για την προώθηση της τελικής του μορφής στον Αυτοκράτορα⁴⁹⁶. Η τελική μορφή του *Supplex Libellus Valachorum* ήταν στα λατινικά και συντάχθηκε στην Οράντσα, υπό την αιγίδα του επισκόπου Ιγνάντιε Νταραμπάντ⁴⁹⁷.

Το πολυσέλιδο αυτό υπόμνημα, περιστρέφεται γύρω από συγκεκριμένους άξονες⁴⁹⁸. Καταρχάς ζητείται η κατάργηση της δημόσιας χρήσης των άδικων, ανήθικων και εξευτελιστικών χαρακτηρισμών «ανεκτοί», «ανεχόμενοι», «μη υπολογισθέντες μεταξύ των πολιτικών εθνοτήτων», και η ρουμανική εθνότητα να επαναποκατασταθεί πλήρως όσον αφορά στα πολιτικά και κοινωνικά της

⁴⁹⁴ Βλ. Pop, Ioan-Aurel, ο.π., σ.114

⁴⁹⁵ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο,π, σ.53

⁴⁹⁶ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.96

⁴⁹⁷ Βλ. Pop, Ioan-Aurel, ο.π., σ.114

⁴⁹⁸ Βλ. Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române*, σσ.455-467

δικαιώματα και να εξισωθεί με τις άλλες εθνότητες της Τρανσυλβανίας. Όλος ο ρουμανικός κλήρος, ουνίτες και ορθόδοξοι, και οι λαϊκοί, ευγενείς και μη, χωρικοί και αστοί, να απολαμβάνουν τα ίδια προνόμια με τις αντίστοιχες κατηγορίες των άλλων εθνοτήτων. Η ρουμανική εθνότητα να αντιπροσωπεύεται αναλογικά προς τον πληθυσμό της στην Τρανσυλβανική Δίαιτα και σε όλα τα δημόσια αξιώματα. Τα διοικητικά διαμερίσματα με ρουμανική πλειοψηφία να πάρουν ρουμανικές ονομασίες, ενώ τα μικτά να έχουν διπλή ονομασία ή να ονομαστούν κατά τα κάστρα και τους ποταμούς της περιοχής. Να επιτραπεί στους Ρουμάνους να συγκαλούν Εθνική Σύνοδο (κατά το σέρβικο πρότυπο), όπου θα μπορούν να εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους. Τέλος, να διακηρυχθεί ότι όλοι οι κάτοικοι της Τρανσυλβανίας, ανεξαρτήτως θρησκευματος και εθνικότητας, θα χαίρουν σύμφωνα με το κοινωνικό τους καθεστώς, των ίδιων προνομίων και θα έχουν ανάλογα με την οικονομική τους κατάσταση, τις ίδιες υποχρεώσεις.

Τα αιτήματα αυτά, στηρίζονταν σε μια ευρεία βάση επιχειρημάτων. Αναφέρονταν, λοιπόν, ότι οι Ρουμάνοι είναι το παλαιότερο έθνος στην Τρανσυλβανία, οπότε δεν μπορεί να είναι «ανεκτοί» από έθνη που ήρθαν αργότερα και τα οποία τα ανέχτηκαν αυτοί. Από τον ερχομό των Μαγυάρων, με βάση τη συμφωνηθείσα συνθήκη (*pactum convectorum*) υπογεγραμμένη από τον Στέφανο τον Μέγα, παλιοί και νέοι κάτοικοι έχαιραν πολιτικής ισότητας στην Τρανσυλβανία. Ακόμα και μετά την Ένωση των τριών εθνοτήτων, το 15^ο αιώνα, οι Ρουμάνοι κατάφεραν να δώσουν εξέχουσες μορφές στα υψηλότερα αξιώματα, όπως ο Ιωάννης Ουνιάδης, ο Ματθαίος Κορβίνος και ο Νικολάους Ολάχους. Οι Ρουμάνοι, ως ορθόδοξοι, δεν αναφέρονταν στις διατάξεις σχετικά με τα τέσσερα αναγνωρισμένα θρησκευματα, επειδή, όμως, ήταν οι πρώτοι που εκχριστιανίστηκαν από τους ρωμαϊκούς ακόμα χρόνους, θα έπρεπε να παραμένουν σε ισχύ τα θρησκευτικά δικαιώματα που είχαν εξαρχής. Από τη ρουμανική εθνότητα αφαιρέθηκαν τα δικαιώματά της, με τη συλλογή νόμων *Approbatae et Compilatae Constitutiones* το 16^ο αιώνα, που όσον αφορά στα

σχετικά με τους Ρουμάνους άρθρα, δεν έχουν υγιή βάση στην παλαιά νομοθεσία, αλλά αποτελούν συμπιλήματα, σκόπιμα διαμορφωμένα με την επιπρόσθετη υποτιμητικών διακριτικών χαρακτηρισμών ⁴⁹⁹. Οι Ρουμάνοι είναι οι πολυπληθέστεροι κάτοικοι της Τρανσυλβανίας (1.000.000 από τους 1.700.000), όντας περισσότεροι από όλοι οι υπόλοιποι μαζί. Όσον αφορά στην άμυνα της χώρας, αποτελούν το μεγαλύτερο μέρος της δύναμης της συνοριακής φρουράς του Στρατιωτικού Συνόρου της Τρανσυλβανίας και του Βανάτου. Τέλος, σχετικά με την προσφορά και τη χρησιμότητα τους στην κοινωνία, οι Ρουμάνοι είναι αυτοί που αποτελούν τη βάση της πυραμίδας και αναλαμβάνουν τα περισσότερα βάρη και τις δυσκολότερες υποχρεώσεις. Εν κατακλείδι, όπως αναφέρεται, η ουσία όλων των παραπάνω, βρίσκεται «στο φυσικό δίκαιο, στις αρχές της πολιτισμένης κοινωνίας και στις συμφωνηθείσες συνθήκες».

Το πρώτο *Supplex Libellus Valachorum Transilvaniae*, υπογράφηκε στο όνομα του «παντοτινά πιστού βλάχικου έθνους στην Τρανσυλβανία»⁵⁰⁰ από τις ελεύθερες τάξεις των ευγενών, των αστών και του κλήρου του, και στάλθηκε στη Βιέννη τον Μάρτιο του 1791. Αν και ξάφνιασε με την τόλμη των αιτημάτων και την αρτιότητα των επιχειρημάτων του, σίγουρα δεν ξάφνιασε η κατάληξή του. Ο Λεοπόλδος, αφού έλαβε μια αρνητική σχετική αναφορά από την Καγκελαρία της Αυλής (που χαρακτήρισε τα ρουμάνικα αιτήματα αβάσιμα και επικίνδυνα, επισημαίνοντας πως σύμφωνα με το νόμο του 1744 οι Ρουμάνοι συνυπολογίζονται ως μέρος της εθνότητας στην περιοχή της οποίας κατοικούν), παρέπεμψε τον Μάιο το κείμενο στη Δίαιτα της Τρανσυλβανίας στο Κλουζ, στην πρώτη της συνεδρίαση μετά από πολλά χρόνια. Μοναδικός Ρουμάνος μέλος της, ήταν ο ουνίτης επίσκοπος Μπομπ, ο οποίος σε καμιά περίπτωση δεν ήταν του αναστήματος του Ιννοκέντιου, αλλά ακόμα και αν ήταν, δε θα ήταν εύκολο να

⁴⁹⁹ Bucur, Ioan-Marius, - Costea, Ionuț, «Transylvania between Two National Historiographies. Historical Consciousness and Political Identity», στο συλλογικό: *Frontiers, regions and identities in Europe*, επιμ. Kieran Hoare, Răzvan Adrian Marinescu, Directorate General for Research of the European Commission, Sixth Framework Network of Excellence CLIOHRES.net, ed. Plus-Pisa University Press, Pisa, 2009, p.275

⁵⁰⁰ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.37

κάνει πολλά πράγματα. Η Δίαιτα απέρριψε το υπόμνημα, με το σκεπτικό ότι η αναγνώριση των Ρουμάνων ως ισότιμη τέταρτη πολιτική εθνότητα, θα άνοιγε τους ασκούς του Αιόλου, επαυξάνοντας τον εθνικό φανατισμό και τινάζοντας το φεουδαρχικό σύστημα της επαρχίας στον αέρα. Αιτιολόγησαν, δε, την πράξη τους, ισχυριζόμενοι πως οι Ρουμάνοι δεν είχαν λόγο να παραπονιούνται και θα έπρεπε να είναι πολύ ευχαριστημένοι, αφού είχαν όλα όσα τους χρειαζόνταν⁵⁰¹. Ανάλογα με την τάξη τους, έχαιραν των ίδιων δικαιωμάτων με τις αντίστοιχες τάξεις των άλλων εθνοτήτων και όσοι από αυτούς προσχώρησαν στην Ουνία, είχαν τις ίδιες θρησκευτικές ελευθερίες με τα άλλα αναγνωρισμένα δόγματα. Αμφισβητώντας την ιστορική συνέχεια και εντοπιότητα των Ρουμάνων, υπογράμμισαν ότι το κύριο πρόβλημά τους δεν ήταν η έλλειψη ελευθερίας, αλλά η έλλειψη παιδείας, και γι' αυτό το νομικό, πολιτικό και οικονομικό τους καθεστώς ήταν το πιο αδύναμο⁵⁰².

Τις θέσεις του *Supplex Libellus Valachorum* πήγαν να στηρίξουν μαζί το επόμενο έτος στη Βιέννη οι επίσκοποι των δυο ρουμανικών Εκκλησιών, ο Γκερασίμ Αδάμοβιτς και ο Ιοάν Μπομπ⁵⁰³ (υπό την υπόδειξη του κλήρου τους και τη μεσολάβηση του Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου), παρουσία των Ιοάν Πάρα, Ιγκνάντιε Νταραμπάντ, Μιχάι Τιμαρίου και των αυλικών αξιωματούχων Ιωσήφ Μέχεσι και Άρον Ποπ. Με ένα νέο *Supplex* (υπογεγραμμένο από τους δυο επισκόπους), που ήταν μια πιο εκτενής, αναλυτική και στοιχειοθετημένη εκδοχή του πρώτου, τον Μάρτιο του 1792 προσπάθησαν να πείσουν τον νέο αυτοκράτορα, Φραγκίσκο Β', για τα δίκαια αιτήματα του λαού τους και την άδικη στάση της Δίαιτας. Η μοίρα και αυτού του υπομνήματος δεν ήταν καλύτερη από του προηγούμενου, με τον Αυτοκράτορα να εγκρίνει την απόρριψη του από την

⁵⁰¹ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σσ.168,169

⁵⁰² Βλ. Lázár, István, ο.π., σ.164

⁵⁰³ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο,π, σ.53

Καγκελαρία της Αυλής⁵⁰⁴. Οι δύο ιεράρχες επιπλήχθησαν και αποπέμφθηκαν, αφού τους επισημάνθηκε πως δεν τους αναγνωρίζονταν η ιδιότητα του εθνικού αντιπροσώπου και ότι θα ήταν πρόπον να ασχολούνται με τα θρησκευτικά τους καθήκοντα και όχι να διασαλεύουν με συκοφαντίες την ειρήνη στη χώρα.

Η συνεργασία των δύο Ρουμάνων επισκόπων σε πολιτικό επίπεδο, έδειχνε ότι πλέον είχε γίνει βαθιά κατανοητό πως τα εθνικά συμφέροντα προείχαν των δογματικών⁵⁰⁵. Με το *Supplex Libellus Valachorum* τα πολιτικά θεμέλια της φεουδαρχικής Τρανσυλβανίας είχαν υπονομευτεί, όπως είχαν υπονομευτεί και τα κοινωνικά, από την εξέγερση του Χόρεα. Τα δύο υπομνήματα του 1791 και 1792 μπορεί να απορρίφθηκαν, αλλά χάραξαν το δρόμο για εκατοντάδες άλλα που θα ακολουθούσαν τον επόμενο αιώνα⁵⁰⁶. Και όπως η εξέγερση του Χόρεα αποτέλεσε τον πρόδρομο της επανάστασης του 1848, έτσι και το *Supplex Libellus Valachorum* αποτέλεσε το σημείο αναφοράς για το *Memorandum* του 1892.

Φυσικά το *Supplex* δε θα μπορούσε να συγκριθεί με τις επαναστατικές διακηρύξεις της Γαλλικής Επανάστασης, σχετικά με την κατάργηση της φεουδαρχίας, της δουλοπαροικίας και της τάξης των ευγενών και το σχηματισμό εθνικού κράτους. Η πολιτική ισότητα η οποία επικαλείται, αφορά περισσότερο στη νεοσχηματισθείσα ρουμανική ελίτ και στη συμμετοχή της στη διακυβέρνηση της χώρας⁵⁰⁷. Αφορά, όμως, και στην αποδοχή όλων των Ρουμάνων ως «πολιτών της πατρίδας», γεγονός που θα πύκνωνε τις τάξεις αυτής ελίτ⁵⁰⁸, που ήταν ανοιχτή και προοδευτική και όχι φεουδαρχική (αφού δεν υπήρχαν Ρουμάνοι φεουδάρχες στην Τρανσυλβανία). Γίνεται, λοιπόν, ένας επαναπροσδιορισμός της

⁵⁰⁴ Isar, Nicolae. *Istoria Modernă a Românilor (Νεώτερη Ιστορία των Ρουμάνων)*, ed. Fundației "România de mâine", București, 2001, τομ. Β' (1774-1848), σ. 144

⁵⁰⁵ βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ. 170

⁵⁰⁶ βλ. Pop, Ioan-Aurel, ο.π., σ. 115

⁵⁰⁷ βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ. 97

⁵⁰⁸ Teodor, Pompiliu, *Interferențe iluministe europene (Παρεμβολές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού)*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1984, σσ. 422, 423

έννοιας του «natio», που στα τέλη του αιώνα είχε αρχίσει να αποκτά περισσότερο εθνική, παρά πολιτική χροιά.

Το *Supplex Libellus Valachorum* (που όχι τυχαία, η αρχική του ονομασία ήταν «*Repraesentatio Totius Nationis Valachicae*»), αποτελεί τη σημαντικότερη οργανωμένη πολιτική κίνηση των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας και το πρώτο επιστημονικά τεκμηριωμένο πολιτικό τους πρόγραμμα. Τα επιχειρήματα του αντικρούστηκαν από διανοούμενους των προνομιούχων εθνών, με τους Ρουμάνους συντάκτες του να ανταπαντούν, εγκαινιάζοντας μια επιστημονική εθνική αντιπαράθεση που κρατάει μέχρι σήμερα. Το κίνημα του *Supplex* συνέβαλλε αποφασιστικά στην ενδυνάμωση της εθνικής συνείδησης και στη διαμόρφωση της σύγχρονης ρουμανικής εθνικής ιδεολογίας⁵⁰⁹, ενώνοντας τους απανταχού εν Τρανσυλβανία Ρουμάνους, στο όνομα του κοινού εθνικού αγώνα.

II. Ο ΡΟΥΜΑΝΙΚΟΣ ΙΑΚΩΒΙΝΙΣΜΟΣ

Έπειτα από το *Supplex Libellus Valachorum*, δυο πολιτικές τάσεις διαμορφώθηκαν στα πλαίσια του ρουμανικού εθνικού κινήματος. Η πρώτη, που ήταν η επικρατέστερη και η μετριοπαθέστερη, ακολούθησε την πεπατημένη οδό των αιτήσεων και των υπομνημάτων, προσδοκώντας στην παροχή προνομίων από τον Αυτοκράτορα και στην εκμετάλλευση τυχόν προστριβών του με τους Τρανσυλβανούς ευγενείς. Η δεύτερη, μικρότερης εμβέλειας αλλά ριζοσπαστικότερη, είχε απογοητευτεί από τη στάση της Βιέννης και την ανάκαμψη των φεουδαρχικών στοιχείων μετά το θάνατο του Ιωσήφ⁵¹⁰. Πράγματι, με το *Revocatio Ordinationum*, οι περισσότερες μεταρρυθμίσεις του ακυρώθηκαν,

⁵⁰⁹ Βλ. Constantiniu, Florin, ο.π., σ.190

⁵¹⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, σ.121

ενώ με την επικράτηση της Γαλλικής Επανάστασης (που σήμανε σοβαρές ήττες για τους Αυστριακούς και τον αποκεφαλισμό της Μαρίας Αντουανέτας, θείας του Αυτοκράτορα Φραγκίσκου), η στάση των Αψβούργων έγινε από τις πιο συντηρητικές στην Ευρώπη. Έτσι, κάποιοι Ρουμάνοι με πιο ακραίες απόψεις έκριναν ότι θα χρειαζόνταν πιο ριζοσπαστικές λύσεις για να ανατραπεί η εις βάρος τους κατάσταση, και ο πιο κατάλληλος τρόπος για να επιτευχθεί αυτό θα ήταν η ανατροπή του μέχρι τότε κοινωνικοπολιτικού συστήματος, μέσω της διαφώτισης και της κινητοποίησης του λαού⁵¹¹. Πολλοί από αυτούς, λοιπόν, προσχώρησαν σε τρανσυλβανικές τεκτονικές στοές, καθώς και σε λέσχες, στο ιακωβινικό πρότυπο της Γαλλικής Επανάστασης.

Οι λέσχες αυτές είχαν πολιτιστική συνήθως βιτρίνα για να μην προκαλούν τις υποψίες των αρχών. Στηριζόμενες στα ιδανικά του συνθήματος «ελευθερία, ισότητα, αδελφοσύνη», διαχέαν ριζοσπαστικές ιδέες και πληροφορίες προς τις μάζες, ώστε να επισπεύσουν την ωρίμανση των επαναστατικών συνθηκών που θα έφευρνε την ανατροπή της οπισθοδρομικής τάξης πραγμάτων. Πολλές από αυτές τις λέσχες ήταν μικτού χαρακτήρα, αποτελούμενες από Ρουμάνους, Ούγγρους και άλλες εθνότητες, όπως η «Εταιρία για την ελευθερία και την ενότητα» που σημείωσε αξιόλογη δραστηριότητα σε διάφορες πόλεις της Τρανσυλβανίας⁵¹². Αρκετοί, δε, ήταν οι Ούγγροι ιακωβίνοι που υποστήριξαν τις ρουμανικές θέσεις με τις απόψεις τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν ο Γιόσεφ Χάζνοτσι, που τόνισε ότι η αντιπάθεια των ορθοδόξων πηγάζει από τη νομοθεσία, που πρέπει να αλλάξει και να δεχτεί ως ίσους πολίτες της χώρας τους Σέρβους και τους Ρουμάνους, και ο Ίγκνατς Μαρτίνοβιτς, που πρότεινε μια συνομοσπονδία στηριγμένη στις αρχές των εθνοτήτων⁵¹³. Και οι δύο αυτοί, εκτελέστηκαν από τους Αψβούργους για την επαναστατική τους δράση.

⁵¹¹ Beu, Octavian, *Bibliografia răscăleii lui Horia (Η βιβλιογραφία της εξέγερσης του Χόρεα)*, ed.Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, Cluj, 1944, σσ.31,32

⁵¹² Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.121

⁵¹³ Βλ. Păcurariu, Fransisc, ο.π., σσ.155,156

Μικτή ήταν και η Στοά του Αγίου Ανδρέα στο Σιμπίου, η μεγαλύτερη και σημαντικότερη στην Τρανσυλβανία, με παραρτήματα στο Κλουζ, την Άλμπα Ιούλια και το Μπρασόφ. Η στοά λειτούργησε υπό την επίσημη ονομασία «Εταιρία των λογίων του Σιμπίου», μεταξύ 1767 και 1790, και τα μέλη της ανήκαν σε διαφορετικές εθνικότητες (Ρουμάνοι, Σάξονες, Ούγγροι, Έλληνες), δόγματα (προτεστάντες, καθολικοί, ορθόδοξοι) και τάξεις (κληρικοί, ευγενείς, αστοί, δημόσιοι λειτουργοί, αξιωματικοί)⁵¹⁴. Μεταξύ των «αδερφών» συγκαταλέγονταν κορυφαίες προσωπικότητες της Τρανσυλβανίας, όπως οι ιστορικοί Έντερ και Σούλτζερ, οι κυβερνήτες Μπρούκενταλ και Μπάνφυ, ο ανώτατος δικαστής Αράνκα, ο Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου, αλλά και από τη Μολδοβλαχία οι Μαυροκορδάτος, Μουρούζης και Βακαρέσκου. Η ετερογενής αυτή συνάθροιση των σπουδαίων αυτών ανδρών, επιχείρησε να παραμερίσει τις εθνικές και τις θρησκευτικές διαφορές στο όνομα της προόδου και να προωθήσει το διαφωτισμό των μαζών και την καταπολέμηση των προλήψεων, μέσω έντονης πολιτιστικής δραστηριότητας⁵¹⁵.

Ο Ιωσήφ νομιμοποίησε τη Μασωνία με διάταγμα το 1785⁵¹⁶ ώστε να τη θέσει υπό κρατικό έλεγχο. Οι μεταρρυθμίσεις του ήταν και αυτές που έφεραν τις πρώτες προστριβές μεταξύ των μελών της, που χωρίστηκαν στους προοδευτικότερους, που τις υποστήριζαν, και τους συντηρητικότερους, που τις αντιμάχονταν. Εξάλλου, κάτω από τον μανδύα της διαφωτιστικής πολιτισμικής σύγκλισης, υποκρύπτονταν συχνά εθνικοί στόχοι, με το πλεονέκτημα να βρίσκεται σαφώς στη μεριά των ευνοημένων προνομιούχων εθνών. Οι Ρουμάνοι που επιθυμούσαν πιο ριζοσπαστικές μορφές πολιτιστικής πάλης ώστε να

⁵¹⁴ Varga, Attila, «Șapte păcate capitale ale Transilvaniei”. Franc-masoneria – „Fața nevăzută” a Iluminismului și bisericile istorice ardelenne în perioada reformismului 1740-1790 (Επτά θανάσιμα αμαρτήματα της Τρανσυλβανίας. Μασωνία - Το κρυφό πρόσωπο του διαφωτισμού και οι ιστορικές Εκκλησίες της Τρανσυλβανίας την περίοδο των Μεταρρυθμίσεων, 1740-1790)» στο συλλογικό έργο *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790*, σ.41

⁵¹⁵ αυτόθι, σ.42

⁵¹⁶ αυτόθι, σ.41

επιταχυνθούν οι διαδικασίες που θα επέφεραν τη χειραφέτηση των συμπατριωτών τους, κατάλαβαν γρήγορα ότι αυτό θα ήταν αδύνατο, όσο θίγονταν τα κατοχυρωμένα προνόμια των αλλοεθνών «αδερφών» της Στοάς. Η Μασωνία βγήκε εκτός νόμου στην Αυτοκρατορία το 1795, αλλά η στοά του Αγίου Ανδρέα είχε ήδη διαλυθεί το 1790, χωρίς να έχει καταφέρει πολλά πράγματα.

Αυτό, ώθησε τον Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου (τον αποκαλούμενο και «φίλο των ανθρώπων»)⁵¹⁷, να προσπαθήσει, αρχικά, να εκδώσει μια εφημερίδα για τους Ρουμάνους με τίτλο «*Ρουμάνικο φύλλο για τον χωρικό*», αλλά ανεπιτυχώς. Το 1793, ακολουθώντας το παράδειγμα των Ούγγρων και των Σαξόνων, προσπάθησε να επιχειρήσει την έκδοση εθνικού τύπου, αλλά η προσπάθεια απέτυχε λόγω των υπέρογκων ταχυδρομικών τελών, που έκαναν αδύνατη τη διανομή του. Λίγο αργότερα, σε συνεργασία με τον, επίσης, ιακωβινικών τάσεων διαφωτιστή, Πάουλ Ιόργκοβιτς επιχειρήσε ξανά το ίδιο. Αυτή τη φορά, η απαγόρευση από την Καγκελαρία της Αυλής ήταν ρητή, έπειτα από τη δυσμενή αναφορά του Τρανσυλβανού κυβερνήτη Μπανφου⁵¹⁸, που χαρακτήρισε το όλο εγχείρημα ως «επικίνδυνο για τη διατάραξη της δημοσίας τάξης και απαράδεκτο, αφού διέδιδε τις επαναστατικές ιδέες των Γάλλων στους δύσκολους αυτούς καιρούς».

Ο Μολνάρ και ο Ιόργκοβιτς, για να παρακάμψουν την εχθρική αντιμετώπιση των άρχων, θέλησαν να συγκαλύψουν τη δράση τους, μέσω μιας επιστημονικής λέσχης, στα αντίστοιχα σαξονικά και ουγγρικά πρότυπα. Έτσι, το 1795 οι δύο άνδρες, ίδρυσαν τη «Φιλοσοφική Εταιρία του Ρουμανικού Έθνους στο Μεγάλο Πριγκιπάτο της Τρανσυλβανίας», με μέλη αποκλειστικά

⁵¹⁷ Marino, Adrian, «Libertate și cenzură în România.Începuturi(Ελευθερία και λογοκρισία στη Ρουμανία. Απαρχές)», *Observator Cultural*, vo.134, Σεπτ.2002, (http://www.observatorcultural.ro/Libertate-si-cenzura-in-Romania.-Inceputuri*articleID_4878-articles_details.html)

⁵¹⁸ Βλ. Păcurariu, Fransisc, ο.π., σ.171

Ρουμάνους⁵¹⁹, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονταν ο Ράντου Τέμπεα, ο Άρον Μπουντάι και ο Νικόλα Νικολάου. Το καταστατικό της αναφέρει ότι, «η Ευρώπη είναι η πηγή του φωτός» και προβλέπει πλούσιο διαφωτιστικό έργο, μέσω της εκλαϊκευσης επιστημονικών γνώσεων, για την πρόοδο του ρουμανικού λαού. Κύριο όργανο της θα ήταν το εγκυκλοπαιδικό περιοδικό «Φιλοσοφικά και ηθικά αγγέλματα»⁵²⁰ που χαρακτηρίζονται ως «ακτίνες της αυγής προς φώτιση του ρουμανικού έθνους». Οι αρχές, όμως, ήταν υποψιασμένες σχετικά με τα εθνικά επαναστατικά μηνύματα που κρύβονταν πίσω από τις παρεχόμενες γνώσεις ιστορίας, φιλοσοφίας, γεωγραφίας και μαθηματικών του περιοδικού, και έπειτα από τη διαβολή των εκδοτών του ως συνωμοτών, αποφασίστηκε η κατάσχεσή του, καταδικάζοντας σε αποτυχία αυτήν την πρωτοποριακή ρουμανική προσπάθεια.

Φιλικά διακεείμενοι προς τις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης ήταν και ο Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου με τον Γκεόργκε Σίνκαϊ⁵²¹. Ο Σίνκαϊ συμβούλευε τους συμπατριώτες του να είναι δύσπιστοι σε κάθε δυνάστη, γράφοντας: «μην τους πιστεύεις, ω, Ρουμάνε, γιατί το μόνο που θέλουν είναι το πουγκί σου για να γεμίσουν το δικό τους και εσύ να μείνεις σκλάβος», επωμιζόμενος τις συνέπειες. Ο Μπουντάι-Ντελεάνου, με άμεσο ύφος, αναφέρει ότι, «η καταπίεση γεννά ψυχές σκλάβων», και μέσω του επικού του έργου «Τσιγγανιάδα», θέτει στον λαό του το γνωστό υπέρτατο δίλημμα: «ή στην ελευθερία ή στο θάνατο»⁵²². και όταν το 1848 οι συνθήκες θα είχαν πλέον ωριμάσει, χάρη στις ζυμώσεις που

⁵¹⁹ Pop, Emil, «Societatea filosoficească a neamului românesc din Mare Principatul Ardealului din 1795 (Φιλοσοφική εταιρία του ρουμανικού έθνους του μεγάλου πριγκιπάτου της Τρανσυλβανίας το 1795)», *Transilvania*, vo.1-4 (1946), σ.9

⁵²⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, σ.153

⁵²¹ Βλ. Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, σ.123

⁵²² Βλ. Marino, Adrian, ο.π., (http://www.observatorcultural.ro/Libertate-si-cenzura-in-Romania.-Inceputuri*articleID_4878-articles_details.html)

επιτελέστηκαν κατά τη διάρκεια αυτού του μεγάλου «Αιώνα των Φώτων», οι Ρουμάνοι θα ήταν πιο έτοιμοι να αντιμετωπίσουν αυτό το δίλημμα από ποτέ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο πολυσήμαντος 18^{ος} αιώνας, ήταν ακόμα πιο σημαντικός για τους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας. Η πληθώρα των πολυδιάστατων και μακροχρόνιων αγώνων τους, συντελέστηκε σε θρησκευτικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτιστικό επίπεδο, και αργά, αλλά σταθερά θα οδηγήσει στη σφυρηλάτηση της εθνικής τους συνείδησης. Η αυγή του επόμενου αιώνα βρήκε τους Ρουμάνους σε πολύ καλύτερη θέση, έπειτα από αιώνες βάνουσης καταπίεσης. Υπήρχε, βέβαια, πολύς δρόμος ακόμα μέχρι την πλήρη απαλλαγή από τον ζυγό, όμως οι Ρουμάνοι θα μπορούσαν πλέον, να τον διαβούν ευκολότερα, χάρη στα εφόδια που αποκόμισαν από τους σκληρούς αγώνες του 18^{ου} αιώνα.

Σε αντίθεση με τους ομοεθνείς τους στη Βλαχία και τη Μολδαβία, οι Ρουμάνοι στην Τρανσυλβανία ήταν κατακτημένος λαός. Εδώ, όμως, δεν έχουμε να κάνουμε με το κλασσικό βαλκανικό πρότυπο, όπου ο «άλλος» είναι ο βάρβαρος μωαμεθανός ανατολίτης⁵²³. Στην προκειμένη περίπτωση ο κατακτητής είναι ένας πρώην βάρβαρος και ανατολίτης, που δέχτηκε τον Χριστιανισμό από τη «σωστή» πλευρά, και μεταμορφώθηκε σε απόστολο του λατινικού χριστιανικού κόσμου και πρόμαχο του Δυτικού πολιτισμού, κατά των Τούρκων και των σχισματικών. Οι Ρουμάνοι, λοιπόν, παρόλη τη λατινική τους καταγωγή από τους Ρωμαίους φύλακες του *limes*, βρέθηκαν στη λάθος μεριά του στρατοπέδου και αυτό έκανε τη μοίρα τους ως κατακτημένους ακόμα βαρύτερη. «Ο δείκτης της τρανσυλβανικής πυξίδας έδειχνε προς τα ανατολικά, εξαιτίας της πλειοψηφίας που ανήκει στην Ορθόδοξη Εκκλησία, ενώ η Ουγγαρία, ήδη από την εποχή του πρώτου της βασιλιά, είναι προσανατολισμένη προς τη Δύση», αναφέρει με μεγάλη δόση αλήθειας ο ιστορικός Σάντορ Σίλαγκυ⁵²⁴.

⁵²³ Βλ. Todorova, Maria, *Βαλκάνια, η Δυτική φαντασίωση*, ο.π., σ.64

⁵²⁴ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.41

Στους δύσκολους αυτούς καιρούς, οι Τρανσυλβανοί Ρουμάνοι επέδειξαν απαρράμιλλο σθένος και δεν είναι τυχαίο που ο Άλμπερτ Βιρτ τους χαρακτήρισε ως τον πιο ανθεκτικό λαό του κόσμου⁵²⁵. Όπως αναφέρει και ο Ιωσήφ Μπένκο, «είναι πιο εύκολο να αποσπάσεις το ρόπαλο από το χέρι του Ηρακλή, παρά να εκτρέψεις τους Ρουμάνους από τα ήθη τους»⁵²⁶. Στον αγώνα τους αυτό είχαν τη σταθερή στήριξη των Βλάχων και Μολδαβών αδερφών τους. Τα Καρπάθια δεν αποτέλεσαν ποτέ απροσπέλαστο τείχος για τους οικονομικούς, γλωσσικούς, πνευματικούς και πολιτισμικούς δεσμούς των Ρουμάνων, που συνεχίστηκαν αδιαλείπτως⁵²⁷, ανεξαρτήτως των κοινωνικοπολιτικών συνθηκών. Αντίθετα, αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά ενός ενιαίου γεωπολιτικού χώρου, με καρδιά την Τρανσυλβανία, τον οποίο κατά καιρούς διάφοροι ηγεμόνες (Σιγισμούνδος Μπάθορ, Μιχαήλ ο Γενναίος, Γκάμπριελ Μπέθλεν), προσπάθησαν να τον ενοποιήσουν.

Οι Ρουμάνοι, ουσιαστικά, χωρίς κάποια ηγετική τάξη να τους αντιπροσωπεύει στην Τρανσυλβανία, βρίσκονταν στο περιθώριο της ιστορίας του ίδιου τους του τόπου⁵²⁸ και βορά στις ορέξεις των προνομιούχων εθνοτήτων. Ο καθολικός επίσκοπος Ντιμίτριε Νάπραγκυ αναφέρει πως οι Ρουμάνοι ήταν χρήσιμοι γιατί μπορούσε να τους επιβληθεί οποιοδήποτε είδος αγγαρείας⁵²⁹, ενώ ο βαρώνος Σίμον Κέμενυ το 18^ο αιώνα δηλώνει με περίσσιο κυνισμό ότι, «ο Ρουμάνος και ο δουλοπάροικος είναι το ίδιο πράγμα, σκλάβος υποταγμένος στους ευγενείς και πεταμένος στον κουρνιαχτό»⁵³⁰. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια ενός αιμόφυρτου δουλοπάροικου προς τον Ιωσήφ, κατά την επίσκεψή του

⁵²⁵ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.13

⁵²⁶ Benkö, Iosif, «Transsilvania sive Magnus Transilvaniae Principatus», Viena, 1778, vol.II, σ.238, όπως παρατίθεται στο Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1983, σ.13

⁵²⁷ Zamfirescu, Dan, *Contribuții la istoria literaturii române vechi (Συνεισφορές στην ιστορία της παλαιάς ρουμανανικής φιλολογίας)*, ed.Științifică și Enciclopedică, 1981, σ.56

⁵²⁸ Βλ. Păcurariu, Francisc, ο.π., σ.131

⁵²⁹ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.70

⁵³⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π.,σ.243

τελευταίου στην Τρανσυλβανία, «Μεγαλειότατε! Ο αφέντης μας εξαντλεί ολοκληρωτικά με την τόση δουλειά. Πρέπει μερικές φορές να του δουλεύουμε όλη την εβδομάδα. Παρόλα αυτά δε μας δίνει τίποτα να φάμε, αλλά ξύλο τρώμε σχεδόν καθημερινά από τον επιστάτη του, χωρίς λόγο, ακόμα και όταν έχουμε δουλέψει τα πάντα. Δεν τολμάμε να γυρίσουμε σπίτι Μεγαλειότατε, γιατί ο επιστάτης θα βάλει να μας σκοτώσουν στο ξύλο»⁵³¹.

Ο 18^{ος} αιώνας χαρακτηρίστηκε από την ενσωμάτωση της Τρανσυλβανίας στην Αυστριακή Αυτοκρατορία. Αυτό περιέπλεξε ακόμα περισσότερο την κατάσταση, αφού πλέον το παιχνίδι παίζονταν με τρεις παίκτες, με τους Αψβούργους να κατέχουν την ισχυρότερη θέση και τους Ρουμάνους την ασθενέστερη. Όσον αφορά στους Ρουμάνους, τα κίνητρα της Βιέννης κάθε άλλο παρά ανθρωπιστικά ήταν, αφού κύριο στόχο της αποτελούσε η σταθεροποίηση της ισχύος της και η αποδυνάμωση των φεουδαρχών ευγενών. Προς εκπλήρωσή του, χρησιμοποίησε το πλήθος των καταπιεσμένων Ρουμάνων, και στην περίπτωση της Ουνίας και σε αυτήν του Στρατιωτικού Συνόρου, ως αντισταθμιστικό παράγοντα και φόβητρο ενάντια στις προνομιούχες εθνότητες. Η Βιέννη, δε νοιάζονταν πραγματικά για την εφαρμογή των προνομιακών διαταγμάτων για τους Ρουμάνους (που μπλοκάρονταν στην πράξη από τους ευγενείς), παρά μόνο όταν η κατάσταση ξέφευγε από τον έλεγχο και λάμβαναν χώρα αναταραχές.

Οι Ρουμάνοι από την άλλη, με τους φεουδάρχες να συνεχίζουν απτόητοι να τους βασανίζουν, προσπάθησαν να επωφεληθούν, στο μέτρο του δυνατού, από τη διένεξη των τελευταίων με τους με τους Αψβούργους, για να απαλλαχτούν από τη μίζερη μοίρα τους. Αυτός ήταν και ο κύριος λόγος της προσχώρησης στην Ουνία, και όχι φυσικά ο δογματικός. Οι προνομιούχοι ευγενείς δεν έχαναν την

⁵³¹ αυτόθι, σ.176

ευκαιρία να καταγγείλουν τα ιδιοτελή κίνητρα των Ρουμάνων⁵³², για την άθλια κατάσταση των οποίων, όμως, ήταν αποκλειστικά υπεύθυνοι. Για αυτούς ο Ρουμάνος παρέμενε «ραγιάς», είτε ήταν ουνίτης είτε ορθόδοξος. Αυτό έκανε τον Ιννοκέντιο Κλάιν να δηλώσει αγανακτισμένος ότι, «η σκλαβιά του λαού μου είναι χειρότερη και από αυτή των Εβραίων στην Αίγυπτο»⁵³³ και πως «εγώ και ο κλήρος μου ενωθήκαμε υπό την προϋπόθεση να αποκτήσουμε τα ίδια οφέλη και προνόμια με τους καθολικούς, ειδικά αν αυτά δε μας δοθούν, θα γινόμασταν ακόμα και Τούρκοι»⁵³⁴. Οι Τούρκοι αναφέρονται ως παράδειγμα και από τον ανιψιό του, Σαμουήλ Μίκου, που σημειώνει ότι σε όλες τις περιοχές τους, έχουν επιτρέψει την ελεύθερη άσκηση «της ελληνικής και της ρωμαιοκαθολικής θρησκείας»⁵³⁵, ενώ ο Γκεόργκε Σίνκαϊ παρομοιάζει την Ουνία με «πέμπτο τροχό στο κάρο» της εξυπηρέτησης των καθολικών συμφερόντων⁵³⁶.

Πράγματι, αν και στην Ουνία δηλώνονταν ρητά ότι οι Ρουμάνοι θα παρέμεναν πιστοί στο ανατολικό τελετουργικό και τις παραδόσεις τους, το κίνητρο του εκκαθολικισμού τους δε θα πρέπει να αγνοηθεί (ο κόμης Κάουνιτς πρότεινε γενναίες παροχές για την ενίσχυση των ουνιτών, στα πρότυπα των Ρώσων, που έκαναν το ίδιο για τους ορθόδοξους των νεοκατακτημένων πολωνικών περιοχών)⁵³⁷. Ήταν, εξάλλου, ένας καλός τρόπος αποτελεσματικότερου έλεγχου τους, διάσπασης τους και παύσης των επαφών τους με τη Μολδοβλαχία (τις βλέψεις τους στα Πριγκιπάτα οι Αψβούργοι δεν τις

⁵³² Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας(ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Σιμπίου, αρχειακή συλλογή *Μπρούκενταλ, συλλογή Ρόσενφελντ*, κατάλογος μητρώου νο.80-120, σειρά Η, φάκελος νο.33, σ.291

⁵³³ Chifar, Nicolae, «Organizările rezistenței ortodoxe și demersurile național-sociale ale episcopului Inochentiu Micu-Klein (Η οργάνωση της ορθόδοξης αντίστασης και οι εθνικοκοινωνικές παρεμβάσεις του επισκόπου Ιννοκέντιου Μίκου-Κλάιν)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/II, 2007, σ.84

⁵³⁴ Dragomir, Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolulu XVIII (Η ιστορία της θρησκευτικής απελευθέρωσης των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας το 18^ο αιώνα)*, τομ.Α', ed.Dacia, 2002, σ.195

⁵³⁵ Βλ. Marino, Adrian, ο.π., (http://www.observatorcultural.ro/Libertate-si-cenzura-in-Romania.-Inceputuri*articleID_4878-articles_details.html)

⁵³⁶ Βλ. Staniloae, Dumitru, ο.π., σ. 132

⁵³⁷ Miron, Greta-Monica, «Biserica greco-catolică din Transilvania în anii reformismului (Η ουνιτική εκκλησία στα χρόνια των μεταρρυθμίσεων)» στο συλλογικό έργο *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790*, σ.104

έκρουσαν ποτέ και τις εκδήλωσαν τον συγκεκριμένο αιώνα με την απόσπαση της Ολτένιας από τη Βλαχία και της Μπουκοβίνας από τη Μολδαβία)⁵³⁸, γεγονός στο οποίο απέβλεπε και το Στρατιωτικό Σύνορο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν οι Αρμένιοι της Τρανσυλβανίας (που σίγουρα ήταν πιο εύκολος στόχος από τους Ρουμάνους)⁵³⁹, οι οποίοι προσχώρησαν σύσσωμοι στην Ουνία και σταδιακά εκκαθολικίστηκαν και εκμαγαυρίστηκαν. Ο Γιόχαν Κριστιάν Φρειερ αναφέρει ευθαρσώς ότι, «οι Ρουμάνοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως όργανο της συγκεντρωτικής πολιτικής των Αψβούργων. Αν τους συμπεριφερθούν ανθρώπινα και χριστιανικά, τότε μπορούν να ελπίζουν στη μεταμόρφωσή τους σε ανθρώπους και χριστιανούς, και σταδιακά ακόμα και σε καθολικούς χριστιανούς, στην υπηρεσία του κράτους»⁵⁴⁰. Αυτές ήταν εξάλλου και οι προθέσεις του αρχιεπίσκοπου Λέοπολντ Κόλονιτς όταν κατέστρωνε το πλάνο της Ένωσης των Ρουμάνων με τη Ρώμη. Ο Πέτρου Μάιορ, εντοπίζοντάς τες, συνιστούσε την προσοχή των συμπατριωτών του συμβουλευόντας, «ό,τι γνωρίζουμε πως είναι δικό μας να το διαφυλάξουμε και να το υπερασπιστούμε, δούλοι κανενός να μη γίνουμε»⁵⁴¹.

Οι ουνίτες υποστηρίζουν ότι μέσω της Ουνίας διασώθηκε και ενισχύθηκε η ρουμανική ταυτότητα, γιατί αποκαταστάθηκε ο διάυλος επικοινωνίας με τη γενέτειρά τους τη Ρώμη και απαλλάχτηκαν από τον καλβινικό κίνδυνο των Μαγυάρων⁵⁴². Ο ίδιος ο Ιόργκα, δήλωνε ότι, «από τον εξευτελισμό του Αθανασίου προέκυψε η λύτρωσή μας» και «παραμείναμε Ρουμάνοι γιατί δεν μπορούσαμε να αποχωριστούμε την ανάμνηση της Ρώμης», η οποία φυσικά τονώθηκε με τις

⁵³⁸ Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei (Από την ιστορία της Μπουκοβίνας)*, τομ.Α', ed.Academiei Române, 1993, σ.49

⁵³⁹ Nedici, Radu, «Confesiune și promovare socială.Elita laică greco-catolică din Transilvania în disputa latinizării de la mijlocul secolului al XVIII (Δόγμα και κοινωνική ανέλιξη. Η κοσμική ουνιτική ελίτ της Τρανσυλβανίας και ο εκκαθολικισμός στα μέσα του 18^{ου} αιώνα)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 14/1, 2010, σ.115

⁵⁴⁰ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π.,σ.77

⁵⁴¹ Βλ. Staniloae, Dumitru, ο.π., σ.144

⁵⁴² Hancock-Ștefan, George, *Impactul Reformei asupra românilor între 1517-1645 (Ο αντίκτυπος της Μεταρρύθμισης στους Ρουμάνους μεταξύ 1517 και 1645)*, ed.Cartea creștină, Oradea, 2003, σ.155

σπουδές των ουνιτών στην Αιώνια Πόλη. Βέβαια, όσον αφορά στον εκπροτεσταντισμό, αυτός είχε αποτύχει παταγωδώς στις ευρείες μάζες των Ρουμάνων, παρόλη την καταπίεση της θρησκευτικής τους ηγεσίας και τις προσπάθειες αλλοίωσης του ορθόδοξου δόγματος. Είναι χαρακτηριστική η απάντηση του Κυρίλλου Λούκαρη στον Τρανσυλβανό πρίγκιπα Γκαμπριέλ Μπέθλεν, όταν ο τελευταίος, σκοπεύοντας να ενώσει τα τρία Πριγκιπάτα υπό το καλβινικό δόγμα, ζητούσε από τον Πατριάρχη τη βοήθειά του (με δικαιολογία την πολιτιστική καθυστέρηση των ορθοδόξων Ρουμάνων), «η προσχώρηση των Ρουμάνων στον καλβινισμό δε θα μπορέσει να πραγματοποιηθεί παρά μόνο όταν σπάσουν οι δεσμοί αίματος και πνεύματος που αναβλύζουν κρυφά, άλλα έντονα, μεταξύ των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας και των κατοίκων της Μολδαβίας και της Βλαχίας»⁵⁴³.

Το ένστικτο του λαού, όμως, είναι πολύ ισχυρότερο από όλες τις υπογραφές των διπλωματών⁵⁴⁴, και ειδικά στα Βαλκάνια, που η θρησκεία παίζει μείζονα ρόλο ταυτοποίησης της υπόστασής του. Μέσα από τις εξεγέρσεις τον ορθοδόξων στα μέσα του αιώνα, εκφράστηκε η πίστη τους στον «παλαιό ελληνικό Νόμο του Τσάριγκραντ (Κωνσταντινούπολη)», προς διατήρηση της παράδοσης και σωτηρίας της ψυχής τους⁵⁴⁵. «Όλοι οι λαοί έχουν το Νόμο τους και ζουν ειρηνικά, ενώ εμείς διωκόμαστε ασταμάτητα για το δικό μας Νόμο. Δεν είμαστε ζώα, όπως πιστεύει η Μεγαλειότητά σας, έχουμε και εμείς την Εκκλησία μας», αναφέρουν οι εξεγεγερμένοι υπό τον Σωφρόνιο⁵⁴⁶.

Κάτω από αυτές τις θρησκευτικές εξεγέρσεις, κρύβονταν στοιχεία κοινωνικού και εθνικού χαρακτήρα (δε θα πρέπει να ξεχνάμε και τους χουσιτικούς πολέμους των Τσέχων, που έγιναν πολύ νωρίτερα, μάλιστα)⁵⁴⁷. Οι

⁵⁴³ Lupaș, Ioan, *Documente istorice transilvane (Τρανσυλβανικά ιστορικά ντοκουμέντα)*, Cluj, 1940, σ.178

⁵⁴⁴ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.172

⁵⁴⁵ Βλ. Meteș, Ștefan, ο.π., σσ.22,23

⁵⁴⁶ Βλ. Banciu, Liorean-Gheorghe, ο.π., (http://www.dacoromania-alba.ro/nr49/rascoala_sf_sofronie.htm)

⁵⁴⁷ Βλ. Diaciuc-Dăscălescu, Mihail, ο.π., σσ.158,159

εξαγγελίες των εξεγερμένων «πέρασε ο καιρός των Κυρίων, τώρα είμαστε εμείς αφέντες»⁵⁴⁸ και «να μας αφήσουν οι Ούγγροι ήσυχους»⁵⁴⁹, δείχνουν ακριβώς αυτό. Οι Ρουμάνοι είχαν γνώση ότι οι διαφορές τους με τους δυνάστες τους δεν ήταν μόνο θρησκευτικές, γεγονός που αναδεικνύεται, ξεκάθαρα, σε ένα υπόμνημά τους το 1761, «δεν απορούμε για το πόσο βάρος μας φορτώνετε εσείς οι Ούγγροι και γιατί μας έχετε περάσει στο σβέρκο το ζυγό της δουλοπαροικίας, αφού, εμείς είμαστε, και ήμασταν πάντα, πιο πολλοί, και ακόμα σημαντικότερο, πιο παλιοί από εσάς σε αυτή τη χώρα, όντας απόγονοι των αρχαίων Δακών»⁵⁵⁰.

Οι εξεγερθέντες μοναχοί Βησσαρίων και Σωφρόνιος, μπορεί να κατηγορήθηκαν ως πράκτορες της σλαβικής Ορθοδοξίας, αλλά τα κίνητρά τους σίγουρα δεν ήταν η εξυπηρέτηση ρωσικών ή σέρβικων συμφερόντων. Αντίθετα, έβγαλαν στην επιφάνεια τις κοινωνικές και εθνικές αντιθέσεις που υπήρχαν μεταξύ των Ρουμάνων και των δυναστών τους. Δεν είναι τυχαίο που ο Ιόργκα, χαρακτηρίζει το ταξίδι του ιερέα Μιχαήλ Πόποβιτς από το Σαν Νικολάου Μάρε στην Αγία Πετρούπολη το 1770-1771 προς αναζήτηση βοήθειας για την αντιμετώπιση της Ουνίας, ως την πρώτη εθνική πράξη των Ρουμάνων στο Βανάτο ⁵⁵¹. Ο Εμινέσκου, εξάλλου, ήταν σαφής σχετικά με την εθνική και πνευματική σημασία της Ρουμανικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, αποκαλώντας την «πνευματική μητέρα του ρουμανικού γένους» και δηλώνοντας ότι όποιος την πολεμά αυτή και τις παραδόσεις της, δεν είναι Ρουμάνος.

Το μεγαλύτερο δώρο που έκανε η Ουνία στους Ρουμάνους ήταν, οπωσδήποτε, οι σχολές του Μπλαζ, από τις οποίες προήλθε η ραχοκοκαλιά της

⁵⁴⁸ Βλ. Georgescu, Gheorghe, ο.π., σ.108

⁵⁴⁹ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.160

⁵⁵⁰ Rettegi, György, «Emlékezetre méltó dolgok (Μνημονεύσεις σημαντικών γεγονότων)», ed.Jako Zs., București, 1970, σ.117, όπως παρατίθεται στο Pascu, Ștefan *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1983, σ.102

⁵⁵¹ Muntean, Vasile V., *Istoria bisericii românești (Η ιστορία της ρουμανικής εκκλησίας)*, vol.II, ed.Marineasa, Timișoara, 2010, σ.34

Σχολής της Τρανσυλβανίας⁵⁵². Με την έντονη τυπογραφική τους δραστηριότητα και τις υποτροφίες για φοιτητές σε σχολές της Δύσης, έδρασαν ως καταλύτης στη διαμόρφωση μιας ρουμανικής τρανσυλβανικής ελίτ, που θα διεκδικούσε στο τέλος του αιώνα οργανωμένα τα εθνικά δίκαια των Ρουμάνων. Ο σκοπός των Αψβούργων, βέβαια, και εδώ, μπορεί να ήταν ο καλύτερος έλεγχος της ρουμανικής τυπογραφικής δραστηριότητας (αφού μετά την απώλεια της Ολτένειας, το Ράμνικ εξελίχτηκε σε πραγματικό εθνικό τυπογραφικό κέντρο, που εφοδίαζε την Τρανσυλβανία με ρουμάνικα βιβλία, ειδικά επί επισκόπων Φιλαρέτ και Κεσάριε, θιασώτη της ιστορικής συνέχειας των Ρουμάνων και της χρήσης της ρουμανικής), αλλά το αποτέλεσμα ήταν αυτή να ενισχυθεί και να έχουμε την τύπωση ρουμάνικων βιβλίων με λατινικό αλφάβητο.

Το Μπλαζ λοιπόν, η «μικρή Ρώμη» κατά τον Εμινέσκου, από «όπου ανέτειλε ο ήλιος των Ρουμάνων» κατά τον Ιόν Ελιάντε Ραντουλέσκου⁵⁵³, συνέβαλε καταλυτικά στην ανάπτυξη και την αποκρυστάλλωση της ρουμανικής εθνικής ταυτότητας. Από τον διαχωρισμό που προέκυψε σε δογματικό επίπεδο, επήλθε η πολιτιστική και πολιτική ένωση σε εθνικό, σύμφωνα με τον Τίτου Μαϊορέσκου, ενώ ο Ιόν Μπρατιάνου ο πρεσβύτερος, συμφωνώντας με τον Τσάρλυ Κρόουλυ, αναγνωρίζει ότι η εθνική ιδέα μετεμφυτεύτηκε στα Πριγκιπάτα από τους αποφοίτους αυτών των σχολών⁵⁵⁴. Η εθνική αυτή ιδέα, ένωσε πρώτα τους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας, που κατανοούσαν ότι οι μόνοι που κέρδιζαν από το θρησκευτικό τους διαχωρισμό ήταν οι δυνάστες τους. «Προσμένω αυτή η πολιτική ένωση ανάμεσα σε εμάς και αυτούς, να φέρει πιο εύκολα και πιο σύντομα και την ένωση της Πίστης, δίχως την οποία, θα πρέπει να καταστεί γνωστό ότι, δε θα προκόψουμε σε τίποτα, ούτε στα αιώνια, ούτε στα εφήμερα»,

⁵⁵² Βλ. Constantiniu, Florin, ο.π., σ.192

⁵⁵³ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο.π, σ.36

⁵⁵⁴ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π.,σ.95

γράφει μετά το *Supplex Libellus Valachorum* ο κύριος συντάκτης του, ο επίσκοπος της Οράντεας, Ιγκνάντιε Νταραμπάντ⁵⁵⁵.

Τις βάσεις του «πολιτικού αυτού ευαγγελίου των Ρουμάνων», κατά τον Αλεξάντρου Παπίου-Ιλαριάν, τις έβαλε μισό αιώνα νωρίτερα μεγάλος επίσκοπος, Ιννοκέντιος Μίκου-Κλάιν, που χρησιμοποίησε το πόστο του και τη θέση του στη Δίαιτα για να διεκδικήσει δια της διπλωματικής οδού κοινωνικοπολιτικά δικαιώματα για όλους τους Ρουμάνους⁵⁵⁶. Όντας μπροστά από την εποχή του και μαχόμενος κόντρα στις ιδέες των καιρών, εξέθεσε για πρώτη φορά, επίσημα, επιχειρήματα για την αρχαιότητα, την πλειοψηφία και την προσφορά του λαού του στη χώρα, και κατάφερε μιλώντας στο όνομα του «βλάχικου έθνους» να προκαλέσει τη μήνη των φεουδαρχών που ωρύνονταν ότι υπάρχει μόνο «βλάχικος όχλος»⁵⁵⁷. Μπορεί ο αγώνας του να ήταν πρόωρος, μοναχικός και καταδικασμένος και ο ίδιος να έπεσε ως τραγικός ήρωας⁵⁵⁸ στις επάλξεις της πρωτοπορίας, όμως, στις θέσεις του βασίστηκε το εθνικό πρόγραμμα των Τρανσυλβανών Ρουμάνων⁵⁵⁹ από το τέλος του αιώνα και έπειτα.

Τις θέσεις αυτές τις αμφισβήτησαν μία προς μία οι υπόλοιποι κάτοικοι της Τρανσυλβανίας, που ανήκαν στις προνομιούχες εθνότητες. Φυσικά, δεν μπορούσαν να πουν πολλά για την αριθμητική υπεροχή των Ρουμάνων η οποία τεκμηριώνονταν εξάλλου, από πολλές δημογραφικές καταμετρήσεις που τους υπολόγιζαν σταθερά γύρω στα 2/3 του συνολικού πληθυσμού της χώρας⁵⁶⁰. «Δεν υπάρχει κοινότητα, χωριό ή προάστιο όπου να λείπουν οι Ρουμάνοι» αναφέρει ο Νίλλες, γεγονός που κάνει τη Μαρία Θηρεσία να αποκαλεί την Τρανσυλβανία

⁵⁵⁵ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο.π., σ.52

⁵⁵⁶ Βλ. Hitchens, Keith, ο.π., σ.253

⁵⁵⁷ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σ.131

⁵⁵⁸ Βλ. Staniloae, Dumitru, ο.π., σ.109

⁵⁵⁹ Βλ. Capros, Carol, - Popan, Flaviu, ο.π., σ.42

⁵⁶⁰ Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei (Το βοεβοδάτο της Τρανσυλβανίας)*, ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1971, σσ.441,442

«Principatu Nostro Valachico»⁵⁶¹. Αυτή η υπεροχή ήταν που προκαλούσε και τη μεγαλύτερη ανησυχία στις τρεις προνομιούχες εθνότητες (που συνολικά ήταν λιγότεροι από τους Ρουμάνους), αναλογιζόμενοι τον κίνδυνο που θα προέκυπτε από την αναλογική εκπροσώπηση της ρουμανικής πλειοψηφίας στη διακυβέρνηση της χώρας⁵⁶². Οι θέσεις που θέλουν τον αριθμό των Ρουμάνων να αυξάνεται σταδιακά εξαιτίας της μετανάστευσης ομοεθνών τους από τις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες, είναι πέρα για πέρα λανθασμένες, αφού αυτό που συνέβαινε ήταν ακριβώς το αντίθετο⁵⁶³, με τα Πριγκιπάτα να αποτελούν πάντα πρώτη λύση διαφυγής από την απάνθρωπη τρανσυλβανική πραγματικότητα.

Επίσης, η προσφορά των Ρουμάνων που αποτελούσαν τη βάση της οικονομικοκοινωνικής πυραμίδας στη χώρα, δύσκολα μπορούσε να αμφισβητηθεί. Η αναφορά του κόμη Λέοπολντ Κλαου προς τον Ιωσήφ μιλάει από μόνη της, «είναι σαφώς αναμφίβολο, ότι ακριβώς αυτός ο λαός που περνάει τόσα βάσανα, είναι ο πιο ενδεδειγμένος για να χρησιμοποιηθεί στο σκοπό της γενικής ευημερίας, και για αυτόν ακριβώς το λόγο χρειάζεται μεγάλη ξεχωριστή προσοχή στο μέλλον»⁵⁶⁴. Τονίζονταν, όμως, αντί αυτού η πολιτιστική καθυστέρηση των Ρουμάνων και η έλλειψη ηγετικής τάξης που θα τους αντιπροσώπευε, κατάσταση πάντως, η οποία, αργά, αλλά σταθερά, θα άλλαζε προς το τέλος του αιώνα.

Αυτό που αμφισβητήθηκε πιο έντονα από όλα, ήταν η λατινική καταγωγή, η παλαιότητα και η ιστορική συνέχεια των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία⁵⁶⁵. Όσον αφορά στις θέσεις κάποιων Ούγγρων και Σαξόνων ιστορικών, οπαδών της «μεταναστευτικής θεωρίας», αυτές είναι εντελώς ανυπόστατες. Η θεωρία αυτή,

⁵⁶¹ Lacko, Michael, «Documenta spectantia regimen episcopi Munkacevensis Manuelis Olsavski: 1743-1767», *Orientalia Christiana Periodica*, vo.1-2(XXV), 1959, σ.58

⁵⁶² Chindriș, Ioan, «Unirea cu Roma și Școala Ardeleană (Η Ένωση με τη Ρώμη και η Σχολή της Τρανσυλβανίας) στο συλλογικό *Școala Ardeleană (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας)*, τομ.ΙΙ, επιμ. Ioan Chindriș, Niculina Iacob, ed. Episcop Vasile Aftenie, Oradea, 2007, σσ.38,39

⁵⁶³ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, ο.π., σ.89

⁵⁶⁴ Βλ. Prodan, David, *Răscoala lui Horea*, σ.69

⁵⁶⁵ Βλ. Mureșianu, Aurer A., ο.π., σσ.109-127

γέννημα των Έντερ, Σούλτζερ και Ένγκελ, υποστηρίζει ότι υπήρξε μαζική εκκένωση της Δακίας τον 3^ο αιώνα και ότι η ρουμανική εθνογέννεση συντελέστηκε νοτίως του Δούναβη από την πρόσμιξη βυζαντινών και σλαβικών στοιχείων. Οι «Βλάχοι» που προέκυψαν, λαός ποιμενικός, μετανάστευσε στην Τρανσυλβανία τον 13^ο αιώνα, μετά την έλευση των Ούγγρων, των Σαξόνων και των Τσέκλερς, που είχαν βρει terra deserta. Ξεπερασμένες είναι, πάντως, και οι θέσεις της Λατινιστικής Σχολής σχετικά με την καθαρότητα του ρωμαϊκού αίματος των Ρουμάνων. Αυτές, εναρμονισμένες με το πνεύμα της εποχής, είχαν ως κύριο σκοπό την εξυπηρέτηση των εθνικών στόχων, με τον τονισμό μιας ευγενούς, πολιτισμένης και ένδοξης καταγωγής. Οι βάσεις της επικρατούσας και πιο λογικής θεωρίας, που στηρίζεται στη μίξη του λατινικού με το δακικό στοιχείο, μπήκαν αρκετά νωρίς, από τον Αντόνιο Μπονφίνι⁵⁶⁶ το 15^ο αιώνα, και ενισχύθηκαν από τον Μίκαελ Λέμπεργκ, από Βλάχους και Φαναριώτες ιστορικούς (Καντακουζηνός, Ραμνιτσεάνου, Φωτεινός), καθώς και από αποκλίνοντες των επισήμων θέσεων της Σχολής της Τρανσυλβανίας (Ντελεάνου, Πόποβιτς), τον 18^ο αιώνα, μέχρι τον Ξενοπολ τον 19^ο.

Η λατινικότητα της ρουμανικής γλώσσας και η κοινή καταγωγή των Ρουμάνων των τριών Πριγκιπάτων, επίσης, επισημάνθηκε από πολύ νωρίς, τον 15^ο αιώνα, από τους Πέτανιτς, Πικολομίνι, Μαφτέι, Μπιόντο, Μπρατσιολίνι και φυσικά από τον Νικολάους Ολάχους. Ο Μπονφίνι αναφέρει ότι, «οι Ρουμάνοι αγωνίστηκαν περισσότερο για τη διατήρηση της γλώσσας τους, παρά για την ίδια τους τη ζωή»⁵⁶⁷. Ακόμα και από τα προνομιούχα έθνη της Τρανσυλβανίας, υπήρξε κάποια αναγνώριση της λατινικότητας της ρουμανικής, όπως από τον Τσέκλερ Ιωσήφ Μπένκο, τον Ούγγρο Πέτερ Μποντ και τους Σάξονες Μάρτιν

⁵⁶⁶ Antonius Bonfinius, «Rerum Ungaricarum decades qvatvor cvm dimidia, Basileae, 1568», decad. III, lib. IX, p.538,542, decad.II, lib.XVII, p.304,305, lib.IV, p.448, όπως παρατίθεται στο Adolf Armbruster, *Romanitatea românilor: istoria unei idei (Η ρωμαϊκότητα των Ρουμάνων: η ιστορία μιας ιδέας)*, ed.Enciclopedică, București, 2012, σσ.20-22

⁵⁶⁷ Antonius Bonfinius, «Rerum Ungaricarum decades qvatvor cvm dimidia, Basileae, 1568», decad. III, lib. IX, p.538,542, decad.III, lib.IX, p.542 όπως παρατίθεται στο Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1983, σ.13

Φέλμερ, Γιόχαν Τρέστερ και Τζόρτζε Σοτέριους⁵⁶⁸, ενώ το ίδιο για το Βανάτο έπραξαν ο στρατηγός Καστάλδο⁵⁶⁹ και ο ακαδημαϊκός Γκρισελίνι⁵⁷⁰, που τη συνέδεσαν με τη λατινική τους καταγωγή των Ρουμάνων. Αυτό αναγνωρίζονταν και από τον αυτοκράτορα Φερδινάνδο Α', ο οποίος γράφει στον καγκελάριο του, Ολάχους, «οι Βλάχοι, που ανήκουν στο γένος σου, προέρχονται, όπως είναι γνωστό από τη Ρώμη, την κυρίαρχη του κόσμου, και για αυτό και επωνομάζονται και σήμερα ως Ρωμαίοι (romani)»⁵⁷¹, αλλά και από τον Ιωσήφ, που απευθυνόμενος στους Ρουμάνους υπηκόους του, τους χαιρέτιζε με τη φράση: «Salve Parvae Nepos Romuli⁵⁷² (Χαίρε μικρέ εγγονέ του Ρωμύλου)». Οι ίδιοι οι Ρουμάνοι των τριών Πριγκιπάτων δε χρειάζονταν κάποια επιστημονική απόδειξη στη συνεννόηση τους για να καταλάβουν ότι μιλάνε την ίδια γλώσσα, ενώ οι σπουδές των πρώτων υπότροφων της Λατινιστικής Σχολής στη Ρώμη, τους έφεραν σε επαφή με έργα των προηγούμενων διανοητών που αναγνώριζαν τη λατινική καταγωγή των Ρουμάνων, και τους αποκάλυψαν την ομοιότητα της γλώσσας τους με τη λατινική και την ιταλική, στοιχεία πάνω στα οποία έχτισαν τη θεωρία τους για τη φυλετική τους ρωμαϊκή καθαρότητα.

Η Σχολή της Τρανσυλβανίας είναι το σπουδαιότερο πολιτιστικό ρεύμα που έχει αναδείξει ο ρουμανικός πολιτισμός. Μέσα από το κορυφαίο διαφωτιστικό της έργο, σημείωσε σημαντική άνοδο το μορφωτικό επίπεδο του ρουμανικού λαού και αναπτύχθηκαν κοινά αισθήματα εθνικής υπερηφάνειας και αλληλεγγύης, μεταξύ ουνιτών και ορθοδόξων. Στις πολιτικές της θέσεις, όπως αυτές εκφράστηκαν στο *Supplex Libellus Valachorum*, βασίστηκε το σύγχρονο εθνικό πρόγραμμα των Ρουμάνων. Βέβαια, στην προσπάθειά της να «ισιώσει τη

⁵⁶⁸ Βλ. Kellogg, Frederick, ο.π., σ.16

⁵⁶⁹ Βλ. Magina, Adrian, ο.π., σ.82

⁵⁷⁰ Βλ. Grisellini, Francesco, ο.π., σ.201

⁵⁷¹ Βλ. Hofbauer, Hannes, - Roman,Viorel, ο.π.,σ.58

⁵⁷² Moisil, Iuliu, «Biografia căpitanului Anton Cosimelli și opera sa "Poemation de secunda legione valachica" (Η βιογραφία του λοχαγού Άντον Κοσιμέλλι και το έργο του "Ποίημα της δεύτερης βλαχικής λεγεώνας")», *Arhiva Someșana*, no.25(1939), σ.449

βέργα» της εθνικής αδικίας, δεν απέφυγε να τη «στραβώσει» προς την αντίθετη μεριά, αλλά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη το μακρύ διάστημα του παραγκωνισμού και το τεράστιο βάρος της καταπίεσης, καθώς και το πνεύμα της εποχής. Η δράση της Λατινιστικής Σχολής ήταν καθαρά στρατευμένη, και οποιαδήποτε δραστηριότητά της σε επιστημονικό, πολιτισμικό και πολιτικό επίπεδο, αποσκοπούσε καταρχάς στην εξυπηρέτηση του ιερού σκοπού της εθνικής χειραφέτησης⁵⁷³.

Καίρια είναι η συμβολή της Σχολής της Τρανσυλβανίας στην καθιέρωση του λατινικού αλφάβητου και την αποκρυστάλλωση της ρουμανικής γλώσσας, που την καθιέρωσε στα έργα της και τη χρησιμοποίησε ως κύριο όχημα για την πνευματική ανάταση και την εθνική αφύπνιση των Ρουμάνων. Ο Δοσίθεος Ομπράντοβιτς είχε επισημάνει ότι, «όσο ο ρουμανικός λαός δε θα έχει βιβλία στη γλώσσα του, θα είναι καταδικασμένος να κείτεται στο σκότος του πνεύματος και στη βαρβαρότητα, και όλο προς το χειρότερο θα πηγαίνει». Με την άποψη αυτή συμφωνεί ο Σαμουήλ Μίκου, όταν αναφέρει ότι οι Ρουμάνοι θα πρέπει «να ανοίξουν τα μάτια του μυαλού τους και να αρχίσουν να σκέφτονται»⁵⁷⁴, ενώ ο Πάουλ Ιόργκοβιτς διακηρύττει ξεκάθαρα πως «η γλώσσα και το έθνος βαδίζουν με το ίδιο βήμα»⁵⁷⁵.

Παρόλες τις φιλότιμες προσπάθειες των διανοούμενων, η μοίρα της ρουμανικής πλειοψηφίας, που αποτελούσε και την πλειοψηφία των δουλοπάροικων, μόνο ως τραγική θα μπορούσε να χαρακτηριστεί. Η εκμετάλλευση τους ήταν χειρότερη και από αυτή των νέγρων στην Αμερική, επισημαίνει ο Μπρισσότ, ενώ ο Κλάρυ αναφέρει ότι, «η δουλοπαροικία, η οποία έχει επιβληθεί σχεδόν σε όλο το ρουμανικό λαό, αποτελεί ένα βαρύτατο φορτίο,

⁵⁷³ Duțu, Alexandru, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (Συνισταμένες της ρουμανικής κουλτούρας το 18^ο αιώνα)*, ed.Editura pentru Literatură, București, 1968, σσ.293-327

⁵⁷⁴ Βλ. Marino, Adrian, ο.π., (http://www.observatorcultural.ro/Libertate-si-cenzura-in-Romania.-Inceputuri*articleID_4878-articles_details.html)

⁵⁷⁵ Βλ. Chituța, Alexandru, ο.π., (<http://ziarullumina.ro/documentar/vasile-moga-primul-episcop-roman-la-sibiu>)

που του μολύνει τον αέρα και του κάνει τη χώρα ανυπόφορη»⁵⁷⁶. Ο βαρώνος φον Πράις, δε θα μπορούσε να είναι πιο κατατοπιστικός, όταν το 1778 περιέγραφε αυτήν την κατάσταση από την οπτική γωνία των φεουδαρχών, «οι ευγενείς θεωρούν τον Ρουμάνο έναν άνθρωπο προορισμένο να είναι σκλάβος τους, έναν άνθρωπο του οποίου η ευτυχία συνίσταται μόνο στο γεγονός ότι του επιτρέπεται να αναπνέει»⁵⁷⁷. Επόμενο ήταν, λοιπόν, κάποια στιγμή να ξεσπάσει η μεγάλη καταιγίδα, εν μέσω της οποίας ο Κλόσκα έδωσε έναν διαφορετικό ορισμό της ευτυχίας, «όπως και να έχει, εμείς προτιμάμε τον θάνατο από το να υποφέρουμε μια τέτοια ζωή. Θα πεθάνουμε ευτυχισμένοι, γιατί το παράδειγμά μας θα εξασφαλίσει τα δικαιώματα της ανθρωπιάς στους μεταγενέστερους»⁵⁷⁸.

Η ένταση, η έκταση, η βιαιότητα και η ριζοσπαστικότητα της εξέγερσης του 1784 συγκλόνισε ολόκληρη την Τρανσυλβανία και μετά το τελεσίγραφο για κατάργηση της φεουδαρχίας και την προδοσία του «Πανάγαθου Αυτοκράτορα», εξελίσσεται σε πραγματική εθνική και κοινωνική επανάσταση. Σύμφωνα με τον προοδευτικό Σάξονα εκδότη, Γιοσέφ Μάρλιν το σύνθημα: «πόλεμος στα παλάτια, ειρήνη στις καλύβες», αντήχησε για πρώτη φορά στα Δυτικά Καρπάθια, προλογίζοντας τη Γαλλική Επανάσταση⁵⁷⁹. Ο Αλεξάντρου Παπίου-Ιλαριάν και ο Νταβίντ Προντάν τονίζουν το διττό κοινωνικό και εθνικό χαρακτήρα της εξέγερσης, ενώ ο Νικολάε Ντεσουνσιάνου αιτιολογεί τον ξεσηκωμό, εντοπίζοντας τις αιτίες του, και στον κοινωνικό ζυγό, και στην εθνική σκλαβιά⁵⁸⁰. Πράγματι, οι Ρουμάνοι δουλοπάροικοι ξεσηκώθηκαν κατά των Ούγγρων ευγενών, έννοιες που στο τέλος του αιώνα είχαν φτάσει πλέον να ταυτίζονται (οι Ρουμάνοι χρησιμοποιούσαν τη λέξη *maghiar* και *nobil* για να

⁵⁷⁶ Βλ. Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea*, σ.20

⁵⁷⁷ Mircea, Dogaru, «Insurecția Românilor transilvăneni din 1784, prolog al revoluțiilor europene (Ο ξεσηκωμός των τρανσυλβανών Ρουμάνων του 1784, πρόλογος των ευρωπαϊκών επαναστάσεων)», *Dacoromania*, no.2 (Φεβ.2000), (<http://www.dacoromania-alba.ro/nr02/insurectia.htm>)

⁵⁷⁸ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σσ.417,418

⁵⁷⁹ Βλ. Mircea Dogaru, ο.π., (<http://www.dacoromania-alba.ro/nr02/insurectia.htm>)

⁵⁸⁰ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π.,σ.453

δηλώσουν το ίδιο πράγμα, το ίδιο και οι Ούγγροι με τις λέξεις *valah* και *iobag*). Ο Χόρεα, σχετικά με τους μη Ρουμάνους που ενίσχυσαν τους εξεγερθέντες, έδωσε την εντολή: «όσοι έρχονται μαζί μας και συμμετέχουν στη δράση μας, δεν πρέπει να πειραχτούν, αλλά για να είμαστε πιο σίγουροι ότι θα μας υποστηρίξουν για πάντα, να τους βαφτίζεται στο δόγμα μας»⁵⁸¹. Μέσω αυτής της πρωτόγνωρης πράξης, συντελούνταν η ρουμανοποίηση και η κοινωνική εξίσωση, που προσέδωσε στην εξέγερση επαναστατικά χαρακτηριστικά και λαϊκό εθνικό χαρακτήρα. Πολύ εύστοχα, λοιπόν, ο Στεφάν Πάσκου παρατηρεί ότι η αίσθηση της διαφορετικότητας μεταμορφώνονταν μέσα από τις ζυμώσεις του 18^{ου} αιώνα σε εθνική συνείδηση, ωθώντας τις, καταπιεσμένες από τους αλλότριους δυνάστες, μάζες να διεκδικήσουν τα εθνικά και κοινωνικά τους δικαιώματα με το όπλο στο χέρι. Ο Μαρξ, επίσης τόνισε τον επαναστατικό χαρακτήρα της εξέγερσης, αναφέροντας πως, «ο Χόρεα έγινε ήρωας των λαϊκών διηγήσεων και σύμβολο της αναγέννησης της Δακίας»⁵⁸² · μια Δακία που, όπως δείχνουν και τα σχέδια της Μεγάλης Αικατερίνης, εκείνη την εποχή, δεν αποτελούσε ουτοπική προοπτική⁵⁸³.

Ο Χόρεα έχει απασχολήσει πολύ έντονα τη ρουμανική ιστοριογραφία και πολλά ζητήματα δεν έχουν διαλευκανθεί. Δε γνωρίζουμε με σιγουριά αν αυτός ο δουλοπάροικος που εκπροσώπησε τετράκις τους συμπατριώτες του στη Βιέννη, γνώριζε, καν, να γράφει και να διαβάζει. Η ύπαρξη και η οργάνωση της εξέγερσης από τη ρουμανική μασονική στοά με το όνομα «Αδερφοί του Σταυρού» δεν έχει αποδειχθεί, όπως δεν έχει επίσης αποδειχθεί ο συσχετισμός του Χόρεα με τη μασονική στοά της Βιέννης «Αληθινή Συνεννόηση», ή αν η παραμονή του εκεί και η πρόσβασή του στον Αυτοκράτορα, διευκολύνθηκε απλά από τους

⁵⁸¹ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π., σ.90

⁵⁸² Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π., σ.459

⁵⁸³ αυτόθι, σ.347

Ρουμάνους αξιωματούχους Ιωσήφ Μέχεσι και Άρον Ποπ⁵⁸⁴. Ακόμα, δεν είναι γνωστό τι έχει ειπωθεί μεταξύ Χόρεα και Ιωσήφ, ως ποιο σημείο αυτός ενθάρρυνε το Χόρεα να δράσει ενάντια στο κοινό εμπόδιο των φεουδαρχών⁵⁸⁵ (ή αν τον χρησιμοποίησε για να επέμβει μετά ως σωτήρας ή, πάλι, αν απλά ο Χόρεα παρερμήνευσε τα λεγόμενά του, αν αυτά ειπώθηκαν ποτέ) και κατά πόσο αυτό σχετίζεται με την άρνηση των πάντων κατά την ανάκρισή του. Δεν έχει επίσης διευκρινιστεί η ύπαρξη και ο συντονισμός της εξέγερσης από Ρώσους πράκτορες, όπως ο κόμης Σάλις και ο Μιχαήλ Ποπέσκου⁵⁸⁶. Το μόνο σίγουρο είναι ότι ο Χόρεα είχε επαφές και ενίσχυση από ομοεθνείς του στη Μολδοβλαχία, γεγονός που έκανε τον κυβερνήτη της Τρανσυλβανίας, Σάμουελ Μπρούκενταλ να επισημάνει έντρομος στον Ιωσήφ τη μαζική παρουσία των Ρουμάνων σε όλες τις περιοχές του καρπαθοδουναβικού χώρου⁵⁸⁷. Επίσης, δε γνωρίζουμε αν ο Χόρεα βαδίζοντας προς τον τροχό, που τον καθιέρωσε ως εθνικό ήρωα, ξεστόμισε τη φράση «πεθαίνω για το έθνος (mor pentru natiune)»⁵⁸⁸, όπως έγραψαν εφημερίδες της εποχής, ή αν χρησιμοποίησε τη λέξη «γένος (neam)» ή «λαός (norod)», ή, τέλος, αν δεν είπε τίποτα απολύτως. Στη συνείδηση, όμως, των Τρανσυλβανών Ρουμάνων, είχε αντικαταστήσει ήδη τον Αυτοκράτορα, γεγονός που αναδεικνύεται στους στίχους ενός από τα πάρα πολλά δημοτικά τραγούδια που τον εξυμνούν, «όσο ήταν ο Χόρεα αυτοκράτορας, οι ευγενείς δεν αναπαύτηκαν, φαΐ στο τραπέζι δεν έφαγαν και στο κρεβάτι δεν κοιμήθηκαν»⁵⁸⁹. Ο διάδοχος του στα Δυτικά Καρπάθια και ηγέτης της επανάστασης του 1848, Αβραάμ Ιανκου, δήλωνε ξεκάθαρα, βαδίζοντας στα χνάρια του προκατόχου του ότι, «αυτοί οι τύραννοι δεν πείθονται με φιλοσοφικά και ηθικά επιχειρήματα, αλλά μόνο με τη

⁵⁸⁴ Sălăgean, Tudor, *Masoneria în Transilvania: repere istorice (Η Μασωνία στην Τρανσυλβανία: ιστορικά στιγμιότυπα)*, ed.Argonaut, București, 2009, σ.59

⁵⁸⁵ Βλ. Stoica, Vasile, ο.π., σσ.157-159

⁵⁸⁶ Βλ. Prodan, David, *Din Istoria Transilvaniei studii și evocări*, σ.349

⁵⁸⁷ Βλ. Pascu, Ștefan, ο.π, σ.345

⁵⁸⁸ αυτόθι, σ.346

⁵⁸⁹ Βλ. Edroiu, Nicolae, ο.π., σ.188

λόγχη του Χόρεα»⁵⁹⁰. Ο Χόρεα αποτέλεσε πρότυπο επαναστατικής δράσης για τους μεταγενέστερους και έδειξε ότι τα δικαιώματα δε χαρίζονται, αλλά κατακτώνται.

Ο 18^{ος} αιώνας υπήρξε ο κατεξοχήν αιώνας των αγώνων για τους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας. Οι προϋποθέσεις όμως για να λάβουν χώρα αυτοί οι αγώνες, είχαν δημιουργηθεί χάρη στην ανθεκτικότητα που επέδειξαν ως κατακτημένοι και σχισματικοί, με τις συνθήκες εις βάρος τους συνεχώς να επιδεινώνονται. Αυτό το πέτυχαν με τη γνώση της διαφορετικότητας τους από τους κατακτητές και τη γλωσσική, θρησκευτική, πολιτισμική και φυλετική συγγένεια με τους κατοίκους των Πριγκιπάτων. Βέβαια, δε θα πρέπει να φτάνουμε στην υπερβολή, και να αναζητάμε εθνικά κίνητρα σε πράξεις Ρουμάνων, ηγεμόνων ή απλών πολιτών, σε πρωιμότερες εποχές. Έτσι, τα κίνητρα του Ματθαίου Κορβίνου, όταν προσπάθησε να απαλλάξει τους ορθόδοξους κατοίκους του βασιλείου του (ως επί το πλείστον Ρουμάνοι) από τη δεκάτη στην Καθολική Εκκλησία και η απειλή του προς στον Πάπα ότι θα εντάξει την Ουγγαρία στην Ορθοδοξία ⁵⁹¹, σαφώς δεν έχουν εθνικές ή θρησκευτικές βάσεις· όμως, το ότι ο Αψβούργος αυτοκράτορας, Φρειδερίκος Γ', τον αποκαλούσε υποτιμητικά «βλαχόσπορο (natum e valacho patre)»⁵⁹², δείχνει ότι η καταγωγή του έπαιζε κάποιο ρόλο στη δυσπιστία με την οποία αντιμετώπιζονταν(ο Κορβίνος, ωστόσο, φρόντισε να στηρίξει υπερήφανα τις αξιώσεις του στον θρόνο της Αγίας Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, στην προβαλλόμενη ένδοξη ρωμαϊκή του προέλευση). Από την άλλη, πολιτικά και όχι εθνικά ήταν τα κίνητρα του Μιχαήλ του Γενναίου, όταν εισέβαλε στην Τρανσυλβανία και ένωσε τα τρία Πριγκιπάτα της Δακίας υπό το σκήπτρο του. Τα

⁵⁹⁰ Sterca-Șuluțiu, Iosif, *Biografia lui Avram Iancu (Η βιογραφία του Αβραάμ Ιάνκου)*, Sibiu, 1897, σσ.5,6

⁵⁹¹ Lupșa, Ștefan, «Biserica Ortodoxa Romîna din Ardeal și Ungaria în veacul XV (Η ορθόδοξη ρουμανική εκκλησία της Τρανσυλβανίας και της Ουγγαρίας το 15^ο αιώνα)», *Metropolia Ardealului*, vo.1-2/1958, σ.75·

⁵⁹² Cf. I. Hurdubețiu, *Die Deutschen über die Herkunft der Rumänen*, ed. Breslau, 1944, σ.7, στο Adolf Armbruster *“Romanitatea românilor: istoria unei idei (Η ρωμαϊκότητα των Ρουμάνων: η ιστορία μιας ιδέας)*, ed. Enciclopedică, București, 2012, σ.20

μέτρα που έλαβε για την τόνωση των Ρουμάνων (ειδικά υπέρ της Ορθόδοξης Εκκλησίας), όπως και, κατά τον Ούγγρο χρονογράφο Σαμοσκόζυ, «η χαρά των Ρουμάνων που έφτασε πρίγκιπας από το γένος τους, ομιλών τη γλώσσα τους», δείχνουν ,παρόλα αυτά, τη σημασία που είχε, όπως αναφέρει και ο Γερμανός καθηγητής Ιωάννης Μπισέλιους, το ότι, «είχαν το ίδιο αίμα, την ίδια καταγωγή και το ίδιο όνομα: Δάκες και οι μεν και οι δε»⁵⁹³.

Δε θα μπορούσε να ειπωθεί, πάντως, πως, οι ρουμανικοί αγώνες στην Τρανσυλβανία ήταν συντονισμένοι μεταξύ τους, γεγονός που ίσως, δείχνει και την απόκλιση στους κύριους στόχους των διαφορετικών ρουμανικών τάξεων. Οι εξεγέρσεις για την αναγνώριση της Ορθοδοξίας ήταν καταρχάς θρησκευτικής φύσεως και οργανώθηκαν από ιερείς και μοναχούς. Η εξέγερση του Χόρεα ήταν πρωταρχικά κοινωνική και αφορούσε στους δουλοπάροικους. Το *Supplex Libellus Valachorum* ήταν πολιτικό κίνημα οργανωμένο από τους διανοούμενους και αφορούσε πρώτα από όλα στην αποκατάσταση της νεοσχηματισθείσας ρουμανικής ελίτ. Παρόλα αυτά, όλοι αυτοί οι αγώνες, λιγότερο ή περισσότερο, εμπεριείχαν μέσα τους το εθνικό στοιχείο, όπως αυτό διαμορφώθηκε στη μοντέρνα του εκδοχή από τις ζυμώσεις που συντελέστηκαν κατά τη διάρκεια του αιώνα. Με τη Σχολή της Τρανσυλβανίας καθαρά ταγμένη στον ρουμανικό σκοπό, οι στόχοι όλων των Ρουμάνων συνέκλιναν όλο και περισσότερο σε εθνική βάση, πάνω στην οποία διαμορφώθηκε το αίσθημα της κοινής ρουμανικής εθνικής ταυτότητας στην Τρανσυλβανία και μεταλαμπαδεύτηκε στη Μολδοβλαχία⁵⁹⁴.

Η πιο νευραλγική περιοχή της Ρουμανίας σήμερα, συνεχίζει να είναι η Τρανσυλβανία, εκατό χρόνια μετά τη ρουμανική εθνική ολοκλήρωση το 1918, στην Άλμπα Ιούλια, όταν οι θυσίες των Τρανσυλβανών Ρουμάνων απέδωσαν καρπούς. Φυσικά, τα θεμέλια για το 1918 είχαν μπει το 1848, το οποίο ήταν τέκνο

⁵⁹³ Βλ. Constantiniu, Florin, ο.π., σ.140

⁵⁹⁴ Hösh, Edgar, *The Balkans. A short history from Greek times to the present days*, ed.Faber & Faber, London, 1972, σ.117

των σκληρών αγώνων του 18^{ου} αιώνα. Ο 19^{ος} αιώνας, έφερε εξίσου δύσκολες καταστάσεις για τους Ρουμάνους της Τρανσυλβανίας, οι οποίοι, όμως, ήταν πλέον εφοδιασμένοι από τον προηγούμενο αιώνα με τα απαραίτητα εφόδια⁵⁹⁵, που διαμόρφωσαν την κατάλληλη ηγεσία για να τις αντιμετωπίσουν και τελικά να βγουν νικητές. Δε θα μπορούσε να υπάρξει ο Αβραάμ Ιάνκου χωρίς τον Χόρεα, ο Αντρέι Σαγκούνα χωρίς τον Σωφρόνιο, οι Σιμιόν Μπαρνούτσιου, Τζερότζε Μπαρίτσιου, Αουγκούστ Τρεμπονίου-Λαουριάν, Αλεξάντρου Παπίου-Ιλαριάν, Τιμοτέι Τσιπαρίου και Εφτίμιε Μούργκου, χωρίς τους Σαμουήλ Μίκου, Γκεόργκε Σίνκαϊ, Πέτρου Μάιορ, Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου, Ιοάν Μολνάρ-Πιουαρίου και Πάουλ Ιόργκοβιτς, δε θα υπήρχε το εθνικό ρεύμα του ASTRA (Τρανσυλβανικός σύλλογος για τα ρουμάνικα γράμματα και τον πολιτισμό του ρουμανικού λαού) το 1861, αν δεν υπήρχε η Σχολή της Τρανσυλβανίας, και δε θα υπήρχε το κίνημα του Memorandum το 1892, αν δεν υπήρχε ο Ιννοκέντιος Μίκου-Κλάιν και το *Supplex Libellus Valachorum*. Στους στίχους του «*Deșteapta-te, romane* (αφυπνίσου Ρουμάνε)», γραμμένοι το 1848 από τον Τρανσυλβανό επαναστάτη Αντρέι Μουρεσάνου, γίνεται σαφής αναφορά τόσο στο ένδοξο παρελθόν, στις αρετές των Ρουμάνων και στις μάχες τους κατά της τυραννίας, όσο και σε κάθε πτυχή των συνεκτικών τους εθνικών δεσμών. Έτσι, αναφέρονται, υπερήφανα, η κοινή λατινική καταγωγή, η κοινή θρησκεία, η κοινή γλώσσα, τα κοινά ήθη, η πολυαριθμία τους, η αρχαιότητά τους, η γεωγραφική τους ενότητα και τα κοινά βάσανα. Δεν είναι τυχαίο που αυτή η «Ρουμανική Μασσαλιώτιδα», που αποτελεί την τέλεια έκφραση του αποτελέσματος των αγώνων των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας τον 18^ο, επιλέχτηκε ως εθνικός ύμνος της Ρουμανίας, ο οποίος στην τελευταία του στροφή, παραπέμπει σε κάτι

⁵⁹⁵ Gyemant, Ladislau, *Miscarea națională a românilor din Transilvania, 1790-1848* (Το εθνικό κίνημα των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας, 1790-1848), ed. Științifică și Enciclopedică, 1986, σ.475

γνωστό: «Καλύτερα να πεθάνουμε μαχόμενοι, εν πλήρη δόξα, παρά να γίνουμε σκλάβοι ξανά, στην αρχαία μας πατρίδα»⁵⁹⁶.

⁵⁹⁶ βλ. Mureșanu, Andrei, ο.π., σ.200

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Στον παλμό της μεταμοντέρνας εποχής και της θεωρίας του τέλους της ιστορίας, είμαστε μάρτυρες ενός ρεύματος αμφισβήτησης κάθε τινός εθνικού. Η αμφισβήτηση αυτή της νεωτερικότητας, στις επιταγές της παγκοσμιοποίησης, έχει και αναδρομική ισχύ, με απόρριψη ή παραλλαγή γεγονότων, βάσει ανυπόστατων «ιστορικών» επιχειρημάτων. Φυσικά, η κρίση της συνομοσπονδίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δείχνει περίτρανα ότι το εθνικό κράτος, οι βάσεις του οποίου τέθηκαν τον 18^ο αιώνα, είναι «πολύ σκληρό για να πεθάνει». Κι αυτό, γιατί, οι δεσμοί πάνω στους οποίους αναπτύχθηκε, ήταν κατά κύριο λόγο προϊόν ντόπιων αγώνων, παρά ξένων ιδεών. Πάρα, λοιπόν, τις επίμονες προσπάθειες που καταβάλλονται από γνωστά-άγνωστα κέντρα, για την επανεγγραφή της εθνικής ιστορίας και τη διάλυση των εθνικών δεσμών, αυτοί δείχνουν να αντέχουν, ίσως, γιατί δεν υπάρχει κάτι ισχυρότερο να τους αντικαταστήσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αρχείο του μουσείου "Prima Școala Românească", Βραșov
- Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας (ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Κλουζ, αρχειακή συλλογή νο.103 "Κεντρική βιβλιοθήκη Μπλαζ"
- Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας (ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Κλουζ, αρχειακή συλλογή νο.600 "Συλλογή ντοκουμέντων Μπλαζ"
- Εθνικά αρχεία της Ρουμανίας (ANR), Νομαρχιακή διεύθυνση Σιμπίου, αρχειακή συλλογή "Μπρούκενταλ, συλλογή Ρόσενφελντ"
- Καστελλάν, Ζωρζ, Η Ιστορία των Βαλκανίων, μτφρ. Βασιλική Αλιφέρη, εκδ. Γκοβοστή, Αθήνα, 1991
- Μαρινέσκου, Φλορίν, *Οι Ρουμάνοι. Ιστορία και Πολιτισμός*, εκδ.Ιωλκός, Αθήνα, 2007
- Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου Μαρία, *Οι Βαλκανικοί Λαοί*, εκδ.Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1992
- Σφέτας, Σπυρίδων, *Εισαγωγή στην Ιστορία των βαλκανικών λαών*, τομ.Α', εκδ.Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2009
- Albu, Corneliu, *Pe urmele lui Ion-Inocentiu Micu-Klein (Στα χνάρια του Ιόν-Ιννοκέντιου Μίκου-Κλάιν)*, ed.Sport-Turism, București, 1983
- Albu, Nicolae, «Gheorghe Șincai, organizator și îndrumător al învățământului românesc din Transilvania (Γκεόργκε Σίνκαϊ, οργανωτής και καθοδηγητής της ρουμανικής εκπαίδευσης στην Τρανσυλβανία)», *Revista de pedagogie*, νο.11, 1966, σσ. 73-80
- Andea, Avram, «Transilvania sub stăpânire Habsburgica (Η Τρανσυλβανία υπό την αψβουργική επικυριαρχία)» στο συλλογικό *Istoria României. Transilvania(Η ιστορία της Ρουμανίας.Τρανσυλβανία)*, vol.I, επιμ.Anton Drăgoescu, ed.G. Barițiu, Cluj-Napoca, 1997, σσ.647-744
- Anghel, Gheorghe, «Călătoriile lui Horea și Cloșca la Viena (Τα ταξίδια του Χόρεα και του Κλόσκα στη Βιεννη)», *Dacoromania*, νο.2(Φεβ.2000), (<http://www.dacoromania-alba.ro>)

Anghel, Gheorghe, «Două documente în legătură cu execuția lui Horea și Cloșca (Δύο ντοκουμέντα σχετικά με την εκτέλεση των Χόρεα και Κλόσκα)», *Apulum*, νο.5(1966), σσ. 417-431
- Armbruster, Adolf, *Romanitatea românilor: istoria unei idei (Η ρωμαϊκότητα των Ρουμάνων: η ιστορία μιας ιδέας)*, ed.Enciclopedică, București, 2012

- Avram, Monica, «Triada ardeleană - Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior - în colecțiile Bibliotecii Județene Mureș - Biblioteca Județeană Mureș (Η τρανσυλβανική τριάδα - Σαμουήλ Μίκου, Γκεόργκε Σίνκαϊ, Πέτρου Μάιορ - στις συλλογές της νομαρχιακής βιβλιοθήκης του Μούρες)», *Libraria*, τομ.VI(2007), Târgu Mureș, σσ.148-170
 - Babeu, Ana-Carina, «Acordarea medaliei de onoare protopopului de Caransebeș Ioan Tomici de către împăratul Iosif Francisc I (5 Octobrie 1834) [Η απονομή του μεταλλίου της τιμής στον πρωθιερέα του Καρανσέμπες, Ιοάν Τόμιτς, από τον αυτοκράτορα Φραγκίσκο Ιωσήφ Α' (5 Οκτωβρίου 1834)]», *Banatica*, τομ.22 (2012), σσ.211-216
 - Balacciu, Jana, - Chiriacescu, Rodica, *Dicționar de lingviști și filologi români (Λεξικό των Ρουμάνων φιλολόγων και γλωσσολόγων*, ed.Albatros, București, 1978
 - Banciu, Liorean-Gheorghe, «Răscoala Sfântului Sofronie de la Cioara și urmările ei asupra Zarandului (Η εξέγερση του Αγίου Σοφρώνιου της Τσιοάρα και οι επιπτώσεις της στο Ζαράντ)», *Dacoromania*, Άλμπα Ιούλια, νο.49 (2010), (<http://www.dacoromania-alba.ro>)
 - Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă (Επιλεγμένα παραθέματα από την ιστορία της Τρανσυλβανίας, εδώ και διακόσια χρόνια)*, vol.I, ed.W.Krafft, Sibiu, 1889
- Barițiu, George, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre doue sute de ani din urmă. (Επιλεγμένα παραθέματα από την ιστορία της Τρανσυλβανίας, εδώ και διακόσια χρόνια)*, vol. I, εκδ.Β', επιμ.Stefan Pascu, Florin Salvan, ed. Tipocart Brașovia, Brașov, 1993
- Bălan, Ioan, *Limba cărților bisericesti (Η γλώσσα των εκκλησιαστικών βιβλίων)*, Blaj, 1914
 - Bălan, Mircea, *Istoria trādării la Români (Η ιστορία της προδοσίας στους Ρουμάνους)*, vol.II, ed.Eurostampa, Timișoara, 2001,
 - Bălcescu, Nicolae, *Opere (Έργα)*, τομ.Β', επιμ.G.Zane & Elena G.Zane, ed.Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982
 - Băluță, Claudia, «Ședința lui Horea și Cloșca (Η δικαστική απόφαση για τους Χόρεα και Κλόσκα)», *Dacoromania*, νο.2 (Φεβ.2000), (<http://www.dacoromania-alba.ro>)
 - Bârlea, Octavian, «Din trecutul bisericii românești, de la unire până azi.Problema unirii în cele 300 de ani (Από το παρελθόν της Ρουμανικής Εκκλησίας, από την Ουνία μέχρι σήμερα. Το ζήτημα της Ουνίας στα 300 του χρόνια)», *Perspective*, τευχ.73, Ιαν.2000, σσ.3-129
 - Berindei, Dan, *Istoria României: Păgini Transilvane (Η ιστορία της Ρουμανίας: Τρανσυλβανικές Σελίδες)*, ed.Fundația Cultura Română, București, 1994

- Bernath, Mathias, *Habsburgii si inceputurile formarii natiunii române* (Οι Αψβούργοι και οι απαρχές του σχηματισμού του ρουμανικού έθνους), ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1994
 - Beu, Octavian, *Bibliografia răscoalei lui Horia* (Η βιβλιογραφία της εξέγερσης του Χόρεα), ed.Centrul de studii și cercetări privitoare la Transilvania, Cluj, 1944
 - Bianu, Ioan, - Hodoș, Nerva, *Bibliografia Românească Veche* (Η παλαιά ρουμανική βιβλιογραφία), vol.I(1508-1830),ed.Academia Română, București, 1903
 - Bichigean, Vasile, «Poëmation de secunda legione Valachica (Ποίημα για τη δεύτερη βλαχική λεγεώνα)», *Arhiva Someșană, Năsăud*, τευχ.4 (1926), σσ.51-80
- Bichigean, Vasile, «Poëmation de secunda legione valachica sub Carolo barone Enzenbergio (Ποίημα της δεύτερης βλαχικής λεγεώνας υπό τον Κάρολο, βαρόνο του Ένζενμπεργκ)», *Arhiva Someșana*, vo.2 (1925), σσ.13-19
- Bichigean, Vasile, «Statutul grăniceresc (Το καταστατικό του Στρατιωτικού Συνόρου)», *Arhiva Someșana, Năsăud*, vo.8(1928), σσ.76-92 και vo.9(1928), σσ.104-121
- Blaga, Lucian, *Gîndirea românească în Transilvania în secolul XVIII-lea* (Η ρουμανική συνείδηση στην Τρανσυλβανία το 18^ο αιώνα), București, 1966
 - Bobulescu, Constantin, «Fețe bisericești în războaie, răzvărtiri, și revoluții (Τα θρησκευτικά προσώπεία των πολέμων, των εξεγέρσεων και των επαναστάσεων)», *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești*, vo.XX(1930), σσ.1-115
 - Bocșan, Nicolae, «Înființarea graniței militare bănățene și statutul social al grănicerilor (Η ίδρυση του Στρατιωτικού Συνόρου του Βανάτου και το κοινωνικό καθεστώς των συνοριοφυλάκων)», Συνέδριο *Ascensiunea la statutul de provincie. Țările monarhiei habsburgice în procesul lor de adaptare/echilibrare la centru* (Προαγωγή στο καθεστώς της επαρχίας. Οι χώρες της μοναρχίας των Αψβούργων στη διαδικασία προσαρμογής/ισσορόπησης τους με το Κέντρο), Κλουζ, 17-19 Οκτώβρ.2013, επιστ. πρόγραμμα-περιλήψεις, σσ.6-8
- Bocșan, Nicolae, «Un istoric uitat – Damaschin Bojincă(1802-1869) [(Ένας ξεχασμένος ιστορικός-Νταμασκίν Μποζίνγκα(1802-1869))», *Banatica*, τομ.1 (1971), σσ.289-299
- Bocșan, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc* (Συμβολές στην ιστορία του Ρουμανικού Διαφωτισμού), ed.Facla, Timișoara, 1986
- Bodea, Cornelia C., «Preocupări economico-culturale în Transilvania (Οικονομικο-πολιτισμικές ενασχολήσεις στην Τρανσυλβανία)», *Studii*, τευχ.1(XI), 1956, σσ.87-106
 - Bodogae, Teodor, *Despre cunoștințele teologice ale preotilor români de acum 200 de ani* (Περί των θεολογικών γνώσεων των Ρουμάνων ιερέων προ 200 ετών), Sibiu, 1944
 - Bogdan, Doru, «Preparandia din Arad și Școala Ardeleană în conștiința intelectualității românești (Η Παιδαγωγική Σχολή του Αράντ και η Σχολή της Τρανσυλβανίας στη

συνείδηση της ρουμανικής διανόησης)», στο συλλογικό *90 de ani de administrație românească în Arad (90 χρόνια ρουμανικής διοίκησης στο Αράντ)*, επιμ. Doru Sinaci, Emil Arbonie, ed. Vasile Goldiș University Press, Arad, 2010, σσ.26-77

- Bogdan-Duică, Gheorghe, *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain (Η εξέλιξη του επισκόπου Ιωάν Ιννοκέντιου Κλάιν)*, Caransebes, 1896
- Bolca, Vasile, «Să n-e pregătim de o sărbătoare mare (Ας ετοιμαστούμε για μια μεγάλη γιορτή)», *Vestitorul*, νο.8-9,(1934), σσ.5,6
- Bota, Ioan M., *Florești-Cluj - străveche vatră de istorie românească (Φλορέστι- Κλουζ. Πανάρχαια εστία της ρουμανικής ιστορίας)*, ed.Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă”, Cluj-Napoca, 2000, σσ.181-186
- Botiș, Teodor, *Istoria Școlii Normale (Preparandia) și a Institutului Teologic ortodox Român din Arad (Η ιστορία της παιδαγωγικής σχολής και του ορθοδόξου ρουμανικού θεολογικού ινστιτούτου του Αράντ)*,ed.Constitoriului, Arad, 1922
- Bozac, Ileana, «Semnificația europeană a răscoalei lui Horea comentariu lui W.L.Wekhrlin (Η σημασία για την Ευρώπη της εξέγερση του Χόρεα στο σχολιασμό του Γ.Λ.Βέκρλιν)», *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca*, τομ.XVII (1974), σσ.237-246
- Brânzeu, Nicolae, *Școalele din Blaj (Οι Σχολές του Μπλαζ)*, Sibiu, 1898
- Brusanowski, Paul, «Statutul canonic al Ortodoxiei din spațiul intracarpatic până în 1864 (Το κανονιστικό καθεστώς της Ορθοδοξίας στον ενδοκαρπαθιακό χώρο ως το 1864)», *Revista Teologica*, νο.1, 2010, σσ.95-113
- Bucur, Ioan-Marius, - Costea, Ionuț, «Transylvania between Two National Historiographies. Historical Consciousness and Political Identity», στο συλλογικό: *Frontiers, regions and identities in Europe*, επιμ.Kieran Hoare, Răzvan Adrian Marinescu, Directorate General for Research of the European Commission, Sixth Framework Network of Excellence CLIOHRES.net, Plus-Pisa University Press, Pisa, 2009, σσ.271-286
- Bucurescu, Adrian, «Haiduci, Panduri și Partizani(Χαιντούκοι, Παντούροι και Παρτιζάνοι)»,εφημ.*RomâniaLiberă*, București, 26.2.2009, (<http://www.romanalibera.ro>)
- Bud, Tit, *Date istorice despre protopopiatele, parochiile și mănăstirile române din Maramureș din timpurile vechi până în anul 1911 (Ιστορικά στοιχεία για τα ρουμανικά πρωθιεράτα, ενορίες και μονές του Μαραμούρες από τους παλαιούς καιρούς μέχρι το έτος 1911)*, Gherla, 1911
- Bulei, Ion, *Ιστορία των Ρουμάνων (104μ.Χ. – Σήμερα) [O istorie a românilor]*, μτφρ.Τσιπριαν-Λουκρέτσους Σούτσιου, εκδ.Αντ.Σταμούλη, Θεσσαλονίκη, 2008

- Bunea, Augustin, - Grama, Alesandru, *Cestiuni din dreptulu și istoria bisericeii românești unite* (Περιπτώσεις από το δίκαιο και την ιστορία της ουνιτικής ρουμανικής εκκλησίας), τομ.Β', Blașiu, 1893

Bunea, Augustin, «Episcopul Inocentiu Klein (Ο επίσκοπος Ιννοκέντιος Κλάιν)», Blaj, 1900, σ.119

Bunea, Augustin, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)* [Από την ιστορία των Ρουμάνων. Ο επίσκοπος Ιωάν Ιννοκέντιος Κλάιν)], Blaș, 1900

Bunea, Augustin, *Episcopii Petru Pavel Aron și Dionisiu Novacovici sau istoria românilor transilvăneni de la 1751 până la 1764* (Οι επίσκοποι Πέτρον Πάβελ Αρον και Διονύσιος Νοβάκοβιτς ή η ιστορία των Τρανσυλβανών Ρουμάνων από το 1751 μέχρι το 1764), Blaș, 1902

Bunea, Augustin, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului* (Οι παλιές επισκοπές του Βάντ, του Τζεοατζίου, του Πρίσλοπ και της Αλμπα Ιούλια, Blaj, 1902

- Buzalic, Alexandru, «Particularități în gândirea Greco-Catolică la jumătatea secolului XVIII-lea (Ιδιαιτερότητες στην ουνιτική σκέψη στα μέσα του 18^{ου} αιώνα)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, 71-96

Buzalic, Alexandru, «Unirea cu Roma în viziunea teologiei greco-catolice (Η Ένωση με τη Ρώμη από τη σκοπία της ουνιτικής θεολογίας)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, σσ.75-85

- Cantacuzino, Ion Mihai, *O mie de ani la Balcani* (Μια χιλιετία στα Βαλκάνια), ed.Albatros, București, 1996
- Cantemir, Dimitrie, «Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor (Χρονικό της παλαιότητας των Ρωμαίο-Μολδο-Βλάχων), επιμ.Grigore Tocilescu, ed.C.Göbl, București, 1901
- Capros,Carol, - Popan,Flaviu, «Biserica Unită între anii 1700-1918 (Η Ουνιτική Εκκλησία μεταξύ των ετών 1700-1918), στο συλλογικό *Biserica Română Unită, două sute cincizeci de ani de istorie* (Η Ουνιτική Ρουμανική Εκκλησία, διακόσια πενήντα χρόνια ιστορίας), επιμ.Aloisie L. Tăutu, ed.Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1998
- Cardaș, Gheorghe, *Istoria literaturii românești* (Η ιστορία της ρουμανικής φιλολογίας), București, 1939
- Călinescu, George, (επιμ.) *Istoria literaturii române* (Η ιστορία της ρουμανικής φιλολογίας), τομ.Α'(Συλλογικό έργο), Ed.Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970

Călinescu, George, *Istoria Literaturii Române de la origini până în prezent (Η ιστορία της ρουμανικής φιλολογίας από τις απαρχές της μέχρι σήμερα)*, ed.Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941

- Câmpean, Viorel, *Grigore Maior. Portretul unui intelectual român din secolul XVIII (Γκριγκόρε Μάιορ. Το πορτρέτο ενός ρουμάνου διανοούμενου του 18^{ου} αιώνα)*, ed.Informația Zilei, Satu Mare, 2010
- Câmpeanu, Remus, «Oradea - centru elitar și educațional în epoca luminilor (Οράντσα - Ελιτιστικό και εκπαιδευτικό κέντρο στην εποχή των Φωτών)», Συμπόσιο *Școala ardeleană și Oradea (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας και η Οράντσα)*, Oradea, 2 Ιουν.2006, πρακτικά, Oradea, 2006, σσ.16-33

Câmpeanu, Remus, *Intelectualitatea română din Transilvania în veacul al XVIII-lea (Η ρουμανική διάνοηση της Τρανσυλβανίας το 18^ο αιώνα)*, ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999

- Ceaușu, Mihai-Ștefan, «Noi informații genealogice privitoare la șambelanul Vasile Balș (1756-1832) și familia sa [Νέα δεδομένα σχετικά με τον κυβερνήτη Βασίλε Μπαλς (1756-1832) και την οικογένειά του]», *Arhiva Genealogică*, Iași, τομ.II, vo.1-2, VII (1995), σσ. 47-63
- Cerghedeau, Mihai, «Ultimatumul lui Horea, expresie a voinței de emancipare socială (Το τελεσίγραφο του Χόρεα, έκφραση της θέλησης για κοινωνική χειραφέτηση)», *Dacoromania*, vo.2 (Φεβ.2000), (<http://www.dacoromania-alba.ro>)
- Cerović, Ljubivoje, *Sârbi din România. Din evul mediu timpuriu până în zilele noastre (Οι Σέρβοι της Ρουμανίας. Από τον πρώιμο Μεσαίωνα μέχρι τις μέρες μας)*, ed.Uniunea Sârbilor din România, Timișoara, 2005
- Chifar, Nicolae, «Organizarea rezistenței ortodoxe și demersurile național-sociale ale episcopului Inochentiu Micu-Klein (Η οργάνωση της ορθόδοξης αντίστασης και οι εθνικοκοινωνικές παρεμβάσεις του επισκόπου Ιννοκέντιου Μίκου-Κλάιν)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/II, 2007, σσ.68-92

- Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, *Ioan Budai-Deleanu în mărturii antologice (Ο Ιωάν Μπουρντάι-Ντελεάνου στις ανθολογικές μαρτυρίες)*, ed.Napoca Star, Cluj-Napoca, 2012

Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, *Petru Pavel Aron (Ο Πέτρον Πάβελ Αρον)*, ed.Astra, Blaj, 2007

Chindriș, Ioan, - Iacob, Niculina, *Samuil Micu în mărturii antologice (Ο Σαμουήλ Μίκου στις ανθολογικές μαρτυρίες)*, ed.Napoca Star, Cluj-Napoca, 2010

Chindriș, Ioan, «Unirea cu Roma și Școala Ardeleană(Η Ένωση με τη Ρώμη και η Σχολή της Τρανσυλβανίας) στο συλλογικό *Școala Ardeleană (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας)*, τομ.II, επιμ.Ιoan Chindriș, Niculina Iacob, ed.Episcop Vasile Aftenie, Oradea, 2007, σσ.9-60

Chindriș, Ioan, *Cultura și societate în contextul Școlii Ardelene (Κουλτούρα και κοινωνία στα πλαίσια της Σχολής της Τρανσυλβανίας)*, ed.Cartimpex, Cluj-Napoca, 2001

Chindriș, Ioan, *Transilvanica (Η Τρανσυλβανική)*, ed.Cartimpex, Cluj-Napoca, 2003

- Chituța, Alexandru, «Vasile Moga, primul episcop român la Sibiu (Βασίλει Μόγκα, ο πρώτος Ρουμάνος επίσκοπος στο Σιμπίου), εφημ. *Lumina*, București, 21.12.2010, (<http://ziarullumina.ro>)
 - Cionchin, Ionel, «Un cărturar bănățean al secolului al XVIII-lea: Paul Iorgovici Brâncoveanu (Ένας βανατιανός διανοούμενος του 18^{ου} αιώνα: ο Πάουλ Ιόργκοβιτς-Μπραγκοβεάνου)», *Orizonturi culturale italo-române*, no.9/III (Σεπτ.2013), (www.orizonturicultural.ro)
 - Ciuhandu, Gheorghe, *Călugării Visarion și Sofronie și mucenicii Ortodoxiei în Ardeal (Οι μοναχοί Βησσαρίων και Σοφρώνιος και οι μάρτυρες της Ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία)*, Sibiu, 1932
 - Constantinescu-Iași, Petre, - Condurachi, Emil, - Diacoviciu, Constantin, (επιμ.) *Istoria României (Η ιστορία της Ρουμανίας)*, τομ.Γ' (Συλλογικό έργο), ed.Academiei Republicii Populare Române, București, 1964
 - Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului roman (Μια ειλικρινής ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2010
- Constantiniu, Florin, *O istorie sinceră a poporului roman (Μια ειλικρινής ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed. Univers Enciclopedic Gold, București, 2010
- Craciun, Maria, - Ghitta, Ovidiu, - Murdok, Graeme, *Confessional Identity in East-Central Europe*, ed. Ashgate, Alershot, 2002
 - Crăciun, Ioachim, *Baba Novac, Generalul lui Mihatu Viteazul (Μπαμπα-Νόβακ, ο στρατηγός του Μιχαήλ του Γενναίου)*, Cluj, 1936
- Crăciun, Ioachim, *Catehismul românesc din 1544 (Η "Ρουμανική Κατήχηση" του 1544)*, ed.Carteja Românească, Sibiu-Cluj, 1945-1946
- Crăciun, Ioachim, *Cronicarul Samoskozi și însemnările lui cu privire la români (1566-1608) [Ο χρονογράφος Σαμοσκόζυ και οι αναφορές του σχετικά με τους Ρουμάνους (1566-1608)]*, Cluj, 1928
- Crețu, Stanuța, - Drăgoi, Gabriela, (επιμ.) *Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900 (Το λεξικό της ρουμανικής φιλολογίας από τις απαρχές ως το 1900)*, (Συλλογικό έργο της Ρουμανικής Ακαδημίας), ed.Guvinas, Chișinău, 2008
 - Cronț, Gheorghe, *Alegerea ierarhilor în Biserica Ortodoxă (Η εκλογή των ιεραρχών στην Ορθόδοξη Εκκλησία)*, București, 1937

- Cziplé, Alexandru, «Documentele privitoare la episcopia din Maramuraş (Ντοκουμέντα σχετικά με την επισκοπή του Μαραμούρες)», *Analele Academiei Române*, Bucureşti, σειρά II - τομ. XXXVIII (1916), σσ.249-376
- Damşa, Teodor, *Biserica Greco-Catolică din România în perspectivă istorică*(Η ουνιτική Εκκλησία της Ρουμανίας στην ιστορική προοπτική, ed.Editura de Vest, Timișoara 1994
- Dedu, Bogdan, «Primul mare tipograf în slujba limbii române (Ο πρώτος μεγάλος τυπογράφος στην υπηρεσία της ρουμανικής γλώσσας)», εφημ. *Lumina*, 28.06.2008, (<http://ziarullumina.ro>)
- Densunianu, Nicolae, *Independența bisericească a Mitropoliei române de Alba-Iulia* (Η εκκλησιαστική ανεξαρτησία της ρουμανικής μητρόπολεως της Άλμπα Ιούλια), Braşov, 1893

Densușianu, Nicolae, *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria* (Η επανάσταση του Χόρεα στην Τρανσυλβανία και την Ουγγαρία), Bucureşti, 1884

- Diaciuc-Dăscălescu, Mihail, *Răscola iobagilor de la Bobîlna* (Η εξέγερση των χωρικών στη Μπομπούλνα), ed.Științifică, Bucureşti, 1957
- Diaconovici, Corneliu, *Enciclopedia Română* (Ρουμανική Εγκυκλοπαίδεια),τομ.Γ', ed.W.Krafft, Sibiu, 1904,
- Dobrescu, Nicolae, *Fragmente privitoare la istoria bisericii române* (Παραθέματα από την ιστορία της ρουμανικής εκκλησίας), ed.Luceafărul, Budapesta, 1905
- Dogaru, Mircea, «Insurecția Românilor transilvăneni din 1784, prolog al revoluțiilor europene (Ο ξεσηκωμός των τρανσυλβανών Ρουμάνων του 1784, πρόλογος των ευρωπαϊκών επαναστάσεων)», *Dacoromania*, vo.2 (Φεβ.2000), (www.dacoromania-alba.ro)
- Dörner, Anton, «Structuri birocratice din Transilvania în epoca reformelor tereziene și iosefine (1740-1790) [Γραφειοκρατικές δομές της Τρανσυλβανίας την εποχή των θηρεσιανών και ιωσηφινικών μεταρρυθμίσεων (1740-1790)]», στο συλλογικό: *În spiritul Europei moderne. Administrația și profesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790* (Στο πνεύμα της νεώτερης Ευρώπης. Η διοίκηση και τα δόγματα της Τρανσυλβανίας την περίοδο των μεταρρυθμίσεων της Μαρίας Θηρεσίας και του Ιωσήφ, 1740-1790), επιμ.Remus Câmpeanu, Anca Câmpian, ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, σσ.197-222
- Dragomir, Silviu, «Audiențe românești la Țarii Rusiei în veacul XVII (Ακροάσεις Ρουμάνων από τους Τσάρους της Ρωσίας το 18^ο αιώνα)»,τομ.Ι, *Luceafărul*, Sibiu, vo.1, Ιαν.1912, σσ.342-349.

Dragomir, Silviu, «Câteva date despre familia mitropolitului Sava Brancovici (Μερικά στοιχεία για την οικογένεια του μητροπολίτη Σάββα Βράνκοβιτς)», *Revista Teologică*, vo.9-10, Σεπτ.-Οκτ. 1908

Dragomir, Silviu, «Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei (Οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας και η Ένωση με την Εκκλησία της Ρώμης)», *Biserica Ortodoxă Română*, vo.9-10(1943), σσ.865-880

Dragomir, Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor ardeleni (Η ιστορία της θρησκευτικής απελευθέρωσης των Τρανσυλβανών Ρουμάνων)*, vol.I, Sibiu, 1920

Dragomir, Silviu, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolulu XVIII (Η ιστορία της θρησκευτικής απελευθέρωσης των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας το 18^ο αιώνα)*, επιμ.Emanuil Rus, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 2002

Dragomir, Silviu, *Românii din Transilvania și unirea cu biserica Romei, București (Οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας και η Ένωση με την εκκλησία της Ρώμης)*, București, 1963

- Drăghicescu, Dimitrie, *Istoria Transilvaniei (Η ιστορία της Τρανσυλβανίας)*, Vol.1, Editura Gh. Barițiu, 1997,
- Drăghiță, Zevedei-Ioan, «Abateri și pedepse disciplinare la gimnaziul din Blaj (Παραπτώματα και πειθαρχικές ποινές στο γυμνάσιο του Μπλαζ)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/I, 2007, σσ.323-330
- Dudaș, Florian, *Urme din trecutul Transilvaniei (Σημάδια από το παρελθόν της Τρανσυλβανίας)*, τομ.Β', ed.Editura de Vest, Timișoara, 2004

Dudaș, Florian, *Zarandul, chipuri și fapte din trecut (Το Ζαράντ, πρόσωπα και γεγονότα του παρελθόντος)*, ed.Albatros, București, 1981

- Duicu, Serafim, *Pe urmele lui Samuil Micu-Clain (Στα ίχνη του Σαμουήλ Μίκου-Κλάιν)*, ed.Sport-Turism, București, 1986
- Dumitran, Ana, Botond Gúdor, Dănila Nicolae. *Relatii interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (Ρουμανομαγυαρικές δογματικές σχέσεις στην Τρανσυλβανία)*, Alba Iulia, 2000
- Dumitran, Daniel, «Opțiuni culturale și confesionale în Blajul Luminilor. Raporturile lui Samuil Micu cu episcopul Ioan Bob (Πολιτιστικές και δογματικές επιλογές στο Μπλαζ των Φωτών. Οι σχέσεις του Σαμουήλ Μίκου με τον επίσκοπο Ιωάν Μπομπ)», *Apulum*, XLIII/2 (2006)

Dumitran, Daniel, «Profilul unui cărturar iluminist. Dimitrie Vaida (Το προφίλ ενός λόγιου διαφωτιστή. Ντιμιτρίε Βάιντα)», *Apulum*, vo.XLVI/2009, σσ.173-191

Dumitran, Daniel, *Uniți și ortodocși la sfârșitul secolului XVIII. Observații despre consecintele toleranței iosefine (Ουνίτες και ορθόδοξοι στα τέλη του 18^{ου} αιώνα. Παρατηρήσεις σχετικά με τις συνέπειες της ανεκτικότητας του Ιωσήφ)*, περιόδ.*Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, 129-142

- Dumitriu-Snagov, Ioan, *Români la arhivele Romei (secolul XVIII) [Οι Ρουμάνοι στα αρχεία της Ρώμης (18^{ος} αιώνας)]*, ed.Cluj-Napoca, 1999
 - Dunăreanu, Elena, - Popa, Aurelia, *Cartea românească sibiană (1544-1918) [Το ρουμανικό βιβλίο στο Σιμπίου]*, ed.Biblioteca „Astra”, Sibiu, 1979
 - Duțu, Alexandru, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII (Συνισταμένες της ρουμανικής κουλτούρας το 18^ο αιώνα)*, ed.Editură pentru Literatură, București, 1968
 - Edroiu, Nicolae, - Cernovodeanu, Paul, (επιμ.) *Istoria Românilor (Η ιστορία των Ρουμάνων)*, τομ.ΣΤ'(Româniî între Europa clasică și Europa luminilor [Οι Ρουμάνοι μεταξύ της κλασικής Ευρώπης και της Ευρώπης των Φωτών]), (Συλλογικό έργο της Ρουμανικής Ακαδημίας), ed.Enciclopedică, București, 2002
- Edroiu, Nicolae, *Horea's uprising: european echoes*, ed. Academiei Republici Socialiste România, București, 1984
- Edroiu, Nicolae, *Pe urmele lui Horea (Στα ίχνη του Χόρεα)*, ed.Sport-Turism, București, 1988
- Edroiu, Nicolae, *Răscoala lui Horea, 1784-1785 (Η εξέγερση του Χόρεα, 1784-1785)*, ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1978
- Feneșan-Bulgaru, Cristina, «Problema instaurării dominației otomane asupra banatului Lugojului și Caransebeșului (Το πρόβλημα της εδραίωσης της οθωμανικής κυριαρχίας στο Βανάτο του Λούγκοζ και του Καρανσέμπες)», *Banatica*, τευχ.4, 1977, σσ.223-238
 - Filimon, Petre, *Protestantismul și românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate (Ο προτεσταντισμός και οι Ρουμάνοι στην Τρανσυλβανία. Η καταπολέμηση μιας ενωτικής θεωρίας)*, Arad, 1938
 - Filipașcu, Alexandru, *Istoria Maramureșului (Η ιστορία του Μαραμούρες)*, ed.Gutinul, Baia Mare, 1997
 - Fischer, Iancu, *Romanitatea românească (Η ρουμανική ρωμαϊκότητα)*, ed.Academiei Române, București, 2002
 - Forogisan, Melania, «Vasile Pop-doctor pentru trup și suflet al românilor de pe Valea Amroiului (Ο Βασίλε Ποπ-γιατρός για το σώμα και την ψυχή των Ρουμάνων της κοιλάδας του Αμπρόι)», *Dacoromania*, vo.37, 2008, (www.dacoromania-alba.ro)
 - Georgescu, Gheorghe, *Răscoala de la 1784 din sub conducerea lui Horia, Cloșca și Crișan (Η εξέγερση του 1784 υπό την ηγεσία των Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν)*, ed.Politică, București, 1974
 - Ghibu, Onisifor, *Ο ουγγρικός καθολικισμός και η θρησκευτική πολιτική του ρουμανικού κράτους*, Cluj, 1924

- Ghimpu, Gheorghe, *Conștiința națională a românilor moldoveni (Η εθνική συνείδηση των Μολδαβών Ρουμάνων)*, ed.Garuda-Art, Chișinău, 2002
 - Giurescu, Constantin C., *Istoria românilor (Η ιστορία των Ρουμάνων)*, ed.All Educational, București, 2000
 - Glück, Eugen, «Contribuții cu privire la viața și activitatea lui Nicolae Horga Popovici (Συνεισφορές σχετικά με τη ζωή και τη δράση του Νικολάε Χόργκα-Ποποβίτς)», *Ziridava*, no.V/1975, σσ.155-167
- Glück, Eugen, «Mișcarea lui Petru Seghedinaș din zona mureșului de jos (1735) [Το κίνημα του Πέτρου Σεγκέντινατς στην περιοχή του Κάτω Μούρες (1735)]», *Anuarul Institutului de Istorie "George Barițiu"*, Cluj, τομ.XL(2001), σσ.37-62
- Goia, Eugen, «Deportările în Banat după răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan (Οι μετοικισμοί στο Βανάτο έπειτα από την εξέγερση των Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν)», *Dacoromania*, no.49 (2010), (www.dacoromania-alba.ro)
 - Gölner, Carl, *Regimentele grănicerești din Transilvania, 1764-1851 (Τα συντάγματα Συνοριοφυλακής της Τρανσυλβανίας, 1764-1851)*, ed.Militară, București, 1973
 - Grama, Alesandru, *Instituțiunile calvinesci în biserica românească din Ardelu (Καλβινικοί θεσμοί στη ρουμανική εκκλησία της Τρανσυλβανίας)*, ed.Tipografia Seminarului archidiecezan, Blășiu, 1895
 - Griselini, Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei (Δοκίμιο πολιτικής και φυσικής ιστορίας του Βανάτου της Τιμισοάρας)*, ed.Facla, Timișoara, 1984
 - Groza, Liviu, *Grănicerii bănațeni (Οι βανατιανοί συνοριοφύλακες)*, ed. Militară, 1983
 - Gudea, Nicolae, *Biserica Română Unită (Greco-Catolică), 300 de ani, Februarie 1697-Februarie 1997 [Η Ουνιτική Ρουμανική Εκκλησία (Ελληνο-Καθολική), 300 χρόνια, Φεβρουάριος 1697 - Φεβρουάριος 1997]*, ed.Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994
 - Gyemant, Ladislau, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania, 1790-1848 (Το εθνικό κίνημα των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας, 1790-1848)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986
 - Hancock-Ștefan, George, *Impactul Reformei asupra românilor între 1517-1645 (Ο αντίκτυπος της Μεταρρύθμισης στους Ρουμάνους μεταξύ 1517 και 1645)*, ed.Carteia Creștină, Oradea, 2003
 - Hațegan, Ioan, *Patrimoniul Bănațean (Βανατική κληρονομιά)*, ed.Banatul, Timișoara, 2006
 - Held, Joseph, «The Horea-Cloșca revolt of 1784-1785: some observations», *Symposium on Transilvania*, Kent, May 1979, πρακτικά, εκδ.Kent State University Press, 1983, Kent, Ohio, σσ.47-52

- Herlea, Alexandru, - Șotropa, Valeriu, - Poop, Raul, - Nasta, Iuliu, - Floca, Ioan N., *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653) [Οι εγκεκριμένοι θεσμοί της Τρανσυλβανίας (1653)]*, Cluj-Napoca, 1997

- Hitchins, Keith, - Beju, Ioan, «Documente privitoare la trecutul bisericii ortodoxe române din Transilvania după 1761 (Ντοκουμέντα σχετικά με το παρελθόν της ρουμανικής ορθόδοξης εκκλησίας της Τρανσυλβανίας μετά το 1761)», *Metropolia Ardealului*, Σιμπίου, νο.1-3, 1974, σσ.13-46

Hitchins, Keith, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania 1700-1868 (Εθνική συνείδηση και πολιτική δράση των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία 1700-1868)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1987

Hitchins, Keith, *Cultura și naționalitate în Transilvania (Κουλτούρα και εθνικότητα στην Τρανσυλβανία)*, Cluj, 1972

Hitchins, Keith, *Românii. 1774-1866 (Οι Ρουμάνοι. 1774-1866)*, ed.Humanitas, București, 1998

- Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, *Bucovina, Basarabia, Moldova. Teritoriu uitat între Europa de Vest, Rusia și Turcia (Μπουκοβίνα, Βεσσαραβία, Μολδαβία. Ξεχασμένη περιοχή μεταξύ Δυτικής Ευρώπης, Ρωσίας και Τουρκίας)*, ed.Tehnica, București, 1993

Hofbauer, Hannes, - Roman, Viorel, *Transilvania. Românii la încrucisarea intereselor imperiale (Τρανσυλβανία. Οι Ρουμάνοι στο σταυροδρόμι των αυτοκρατορικών συμφερόντων)*, ed.Europa Nova, București, 1998

- Hōsh, Edgar, *The Balkans. A short history from Greek times to the present days*, ed.Faber & Faber, London, 1972

- Hurmuzachi, Eudoxiu, *Documente privitoare la istoria românilor (Ντοκουμέντα σχετικά με την ιστορία των Ρουμάνων)*, vol.XV, București, 1897

- Iacobescu, Mihai, *Din istoria Bucovinei (Από την ιστορία της Μπουκοβίνας)*, τομ.Α',ed.Academiei Române, București, 1993,

- Ioniță, Viorel, «Argumentele adversarilor Unirii pe la jumătatea secolului al XVIII-lea (Τα επιχειρήματα των αντιπάλων της Ουνίας στα μέσα του 18^{ου} αιώνα)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, σσ.15-17

- Iorga, Nicolae, «Iosif al II-lea în Ardeal (Ο Ιωσήφ Β' στην Τρανσυλβανία)», *Revista Istorică*, νο.10-12, Οκτ.-Δεκ.1935, σσ.317-320

Iorga, Nicolae, «Istoria românilor din Ardeal și Ungaria (Η ιστορία των Ρουμάνων στην Τρανσυλβανία και την Ουγγαρία)», București, 1915

Iorga, Nicolae, *Făpta și suferință românească în Ardeal (Ρουμανικά δρώμενα και δεινά στην Τρανσυλβανία)*, București, 1929

- Iorga, Nicolae, *Istoria Bisericii Românești (Η ιστορία της ρουμανικής εκκλησίας)*, τομ.Β', ed.Neamul Românesc, București, 1909
- Iorga, Nicolae, *Istoria lui Ștefan cel mare (Η ιστορία του Στεφάνου του Μεγάλου)*, ed.Minerva, București, 1978
- Iorga, Nicolae, *Istoria poporului românesc (Η ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1985
- Iorga, Nicolae, *Locul românilor în istoria universal (η θέση των Ρουμάνων στην παγκόσμια ιστορία)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985
- Iorga, Nicolae, *Sate și preoți din Ardeal (Χωριά και ιερείς της Τρανσυλβανίας)*, București, 1902
- Iorga, Nicolae, *Studii și documente cu privire la istoria românilor (Μελέτες και ντοκουμέντα σχετικά με την ιστορία των Ρουμάνων)*, τομ.ΧΙΙ , București, 1905
- Iorga, Nicolae, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul ca întemeitori ai Bisericii Românilor din Ardeal (Ο Στέφανος ο Μέγας και ο Μιχαήλ ο Γενναίος ως θεμελιωτές της Ρουμανικής Εκκλησίας στην Τρανσυλβανία)*, ed.Minerva, București, 1904
- Iorga, Nicolae, *Vechimea și originea elementului românesc în părțile Biharei (Η αρχαιότητα και η καταγωγή του ρουμανικού στοιχείου στα μέρη του Μπιχόρ)*, Γενικό Συνέδριο της Τρανσυλβανικής Εταιρίας της Οράντεα-Μάρε, Οράντεα, 1921, πρακτικά, εκδ.Adolf Sonnenfeld, Οράντεα, 1921
- Isar, Nicolae, *Istoria Modernă a Românilor (Νεώτερη Ιστορία των Ρουμάνων)*, τομ.Β' (1774-1848), ed.Fundației "România de mâine", București, 2001
 - Józsa- Józsa, Ioan, *Piariștii și Români până la 1918 (Οι Πιαριστές και οι Ρουμάνοι ως το 1918)*, διδ.διατριβή, ed.Tipografia Keresztes Aiud, Alba Iulia,1940
 - Jumanca, Pavel, *Organizații și instituții învățătorești (Εκπαιδευτικοί οργανισμοί και ιδρύματα)*, Timișoara, 1944
 - Kellogg, Frederick, *A History of Romanian Historical Writing*, ed. Charles Schlacks, Bakersfield, 1990
 - Király, Béla K., «The Transylvanian concept of liberty and its impact on the Kingdom of Hungary in the seventeenth and eighteenth centuries», *Symposium on Transilvania*, Kent, May 1979, πρακτικά, εκδ.Kent State University Press, 1983, Kent, Ohio, σσ.39-45
 - Kretzulescu, Emil E.,«Codex Kretzulescus(Το χειρόγραφο Κρετζουλέσκου)», *RIAF(Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie)*, București, τευχ.11(1910), σσ.17-36, 265-281, και τευχ.12(1912), σσ.52-88

- Lacko, Michael, «Documenta spectantia regimen episcopi Munkacevensis Manuelis Olsavski: 1743-1767», *Orientalia Christiana Periodica*, vo.1-2(XXV), 1959, σσ.53-90
 - Lázár, István, *Transylvania. A short history*, ed.Corvina, Budapest, 1997
 - Lazăr, Ioachim, «Un document inedit: testamentul lui Aron Budai din anul 1847 (Ένα ανέκδοτο ντοκουμέντο: η διαθήκη του Άρον Μπουντάι το έτος 1847)», *Apulum*, vo.2(37), 2000
 - Lechințan, Vasile, *Dictionar. Oficiali de stat români din Transilvania (1368-1918) [Λεξικό. Ρουμάνοι κρατικοί αξιωματούχοι της Τρανσυλβανίας (1368-1918)]*, ed.Argonaut, București, 2003
 - Lehler, Milton G., *Ardealul, pământ românesc: problema Ardealului văzută de un American (Τρανσυλβανία, γη ρουμανική: Το τρανσυλβανικό ζήτημα όπως το είδε ένας Αμερικανός)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989
 - Lenvai, Paul, *Ungurii (Οι Ούγγροι)*, ed.Humanitas, București, 2001
 - Leu, Valeriu, *Memorie, Memorabil, Istorie în Banat (Μνήμες, Αναμνήσεις, Ιστορία του Βανάτου)*, ed.Marineasa, Timișoara, 2006
 - Luchescu, Gheorghe, «Școli de altădată (Σχολές των παλιών καιρών)», *Vestea*, τευχ.25 (Φεβρ.2009), σ.7
 - Lumperdean, Ioan, «Națiune și confesiune în secolul al XVIII-lea: Opțiuni și preocupări pentru reunificarea ecleziastică a românilor ardeleni (Εθνότητα και δόγμα το 18^ο αιώνα: Επιλογές και προπαρασκευές για την εκκλησιαστική επανένωση των Τρανσυλβανών Ρουμάνων)» στο συλλογικό *Etnie și confesiune în Transilvania. Secolele XIII-XIX*, επιμ.Nicolae Bocșan, Oradea, ed.Fundația „Celor trei Crișuri”, 1994, σσ.65-96
 - Lungu, Ion, *Școala ardeleană: mișcare ideologică națională iluministă (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας: εθνικό ιδεολογικό διαφωτιστικό κίνημα)*, ed.Minerva, București, 1978
 - Lupaș, Ioan, «Date privitoare la activitatea lui Radu Tempea, fost director al școalelor ortodoxe române din Transilvania și protopop al Brașovului (Στοιχεία σχετικά με τη δράση του Ράντου Τέμπεα, τέως διευθυντή των ορθοδόξων ρουμανικών σχολείων της Τρανσυλβανίας και πρωθιερέα του Μπρασόφ)», *Țara Bârsei*, vo.3, 1932, σσ.195-199
- Lupaș, Ioan, «Studii, conferințe și comunicări istorice (Ιστορικές μελέτες, συνεδριάσεις και παρουσιάσεις)», vol.I, București, 1928
- Lupaș, Ioan, *Cronicari și istorici români din Transilvania (Ρουμάνοι χρονογράφοι και ιστορικοί της Τρανσυλβανίας)*, ed.Scrisul românesc, Craiova, 1941, σσ.16-22
- Lupaș, Ioan, *Documente istorice transilvane (Τρανσυλβανικά ιστορικά ντοκουμέντα)*, Cluj, 1940

Lupaș, Ioan, *Istoria bisericească a românilor ardeleni (Η εκκλησιαστική ιστορία των Τρανσυλβανών Ρουμάνων)*, Sibiu, 1918

- Lupaș, Marina I., *Mitropolitul Sava Brancovici (Ο μητροπολίτης Σάββας Βράνκοβιτς)*, Cluj, 1939
- Lupșa, Ștefan, «Biserica Ortodoxa Romîna din Ardeal și Ungaria în veacul XV (Η ορθόδοξη ρουμανική εκκλησία της Τρανσυλβανίας και της Ουγγαρίας το 15^ο αιώνα)», *Metropolia Ardealului*, Σιμπίου, νο.1-2/1958, σσ.71-86

Lupșa, Ștefan, *Știri și documente despre Biserica Ortodoxă ardeleană după 1761 (Ειδήσεις και ντοκουμέντα για την τρανσυλβανική ορθόδοξη εκκλησία μετά το 1761)*, Sibiu, 1945

- Magina, Adrian, *De la excludere la coabitare. Biserici tradiționale, reforma și islam în Banat (1500-1700) [Από τον παραγκωνισμό στη συνύπαρξη. Παραδοσιακές Εκκλησίες, Μεταρρύθμιση και Ισλάμ στο Βανάτο (1500-1700)]*, ed.Academia Română, București, 2011
- Maior, Petru, *Istoria Bisericii românilor (Η ιστορία της εκκλησίας των Ρουμάνων)* vol. I, επιμ. Ioan Chindriș, București, 1995,

Maior, Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia (Ιστορία για τις απαρχές των Ρουμάνων στη Δακία)*, επιμ. Florea Fugariu, τομ. II, București, 1970,

- Manciușea, Ștefan, «Contribuția Bucovinei la înzestrarea liceului din Blaj (Η συνεισφορά της Μπουκοβίνας στην προίκιση του λυκείου του Μπλαζ)», *Cultura creștină*, νο.9, Σεπτ.1936, σσ.510-515

Manciușea, Ștefan, *Granița de Vest (Το Δυτικό Σύνορο)*, ed. Gutinul, Baia Mare, 1994

- Marienescu, Atanasie-Marian, «Luteranismul, Calvinismul și introducerea limbii române în bisericile din Ardeal (Ο λουθηρανισμός, ο καλβινισμός και η εισαγωγή της ρουμανικής γλώσσας στις εκκλησίες της Τρανσυλβανίας)», *Analele Academiei Române*, τομ. XXIV, σειρά II, 1902, σσ.165-190
- Marino, Adrian, «Libertate și cenzură în România. Începuturi (Ελευθερία και λογοκρισία στη Ρουμανία. Απαρχές)», *Observator Cultural*, νο.134, Σεπτ.2002, (www.observatorcultural.ro)
- Mateiu, Ion, *Vacanțele Mitropoliei ortodoxe din Ardeal în veacul al XVIII-lea. Documente inedite (Οι κενές περίοδοι στην Ορθόδοξη Μητρόπολη της Τρανσυλβανίας κατά τον 18^ο αιώνα)*, ed. S. Bornemisa, Cluj, 1922
- Mazower, Mark, *The Balkans. From the end of the Byzantium to the present day*, ed. Phoenix, London, 2000

- Mălinaș, Marin Ioan, *Popoarele ortodoxe din Imperiul Habsburgic văzute de baronul Johann Christoph Bartenstein* (Οι ορθόδοξοι λαοί της αυτοκρατορίας των Αψβούργων όπως τους είδε ο βαρόνος Γιόχαν Κρίστοφ Μπάρτενσταϊν), ed.Trinitas, București, 2001
- Meteș, Ștefan, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania* (Η ιστορία της Ρουμανικής Εκκλησίας της Τρανσυλβανίας), τομ.Ι, Sibiu, 1935,
Meteș, Ștefan, *Lămuriri noi cu privire la revoluția lui Horea* (Νέες διευκρινίσεις σχετικά με την επανάσταση του Χόρεα), Sibiu, 1933
Meteș, Ștefan, *Mănăstirile românești din Transilvania și Ungaria* (Ρουμανικές μονές της Τρανσυλβανίας και της Ουγγαρίας), Sibiu, 1936
Meteș, Ștefan, *Viața bisericească a Românilor din Țara Oltului* (Η θρησκευτική ζωή των Ρουμάνων στην περιοχή του Ολτ), Sibiu, 1930
- Mîcu, Samuil, *Istoria românilor* (Η ιστορία των Ρουμάνων), τομ.ΙΙ , επιμ.Ιoan Chindriș, ed.Viitorul Românesc, București, 1995
- Mihoc, Blaga, *Episcopul Samuil Vulcan (1758-1839) în serviciul emancipării românilor ortodocși* (Ο επίσκοπος Σαμουήλ Βουλκάν (1758-1839) στην υπηρεσία της χειραφέτησης των ορθόδοξων Ρουμάνων)
- Mioc, Damaschin, - Feneșan, Costin, *Nicolae Stoica de Hațeg.Scrieri* (Νικολάε Στόικα ντε Χάτσεγκ.Εργα), ed.Facla, Timișoara, 1984
- Miron, Greta-Monica, «Biserica greco-catolică din Transilvania în anii reformismului (Η Ουνιτική Εκκλησία στα χρόνια των μεταρρυθμίσεων)» στο συλλογικό έργο *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790*
- Mîtu, Sorin, *Imăgini europene și mentalități românești din Transilvania* (Ευρωπαϊκές απεικονίσεις και ρουμανικές οπτικές της Τρανσυλβανίας), ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000
Mitu, Sorin, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități* (Η Τρανσυλβανία μου. Ιστορίες, νοοτροπίες, ταυτότητες), ed.Polirom, Iași, 2006
- Moisil, Iuliu, «Biografia căpitanului Anton Cosimelli și opera sa “Poemation de secunda legione valachica” (Η βιογραφία του λοχαγού Άντον Κοσιμέλλι και το έργο του “Ποίημα της δεύτερης βλαχικής λεγεώνας”», *Arhiva Someșana*, no.25(1939), σσ.447-481
- Moldovan, Ioan, «Tiparul cărților de cult în limba română.Premisă a autocefaliei Bisericii ortodoxe române (Τύπωση ιερατικών βιβλίων στη ρουμανική γλώσσα. Έκφραση της αυτοκεφαλίας της ρουμανικής ορθόδοξης εκκλησίας)», στη συλλογική τριλογία: *Autocefalie*, τομ.Α': *Autocefalie, libertate și demnitate*(Αυτοκεφαλία, ελευθερία και αξιοπρέπεια), επιμ.episcop-vicar patriarhal Varlaam ,ed.Basilica a Patriarhiei Române, București, 2010, σσ.264-278

- Moldovanu, Joane M., *Acte sinodali ale baserecei romane de Alb'a Julia si Fagarasiu* (Συνοδικές Πράξεις της ρουμανικής εκκλησίας της Αλμπα Ιούλια και Φαγκαράς), τομ.ΙΙ, Blaj, 1872
 - Molin, Romulus S., *Românii din Banat (Οι Ρουμάνοι του Βανάτου)*, Timișoara, 1932
 - Motonga, Victor, *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea (Οι σχέσεις μεταξύ Μολδαβίας και Τρανσυλβανίας το 16^ο αιώνα)*, Dej, 1928
 - Muntean, Vasile V., *Istoria bisericii românești (Η ιστορία της ρουμανικής εκκλησίας)*, vol.II, ed.Marineasa, Timișoara, 2010
 - Mureșanu, Andrei, «Un Răsunet [Ένας Αντίλαλος (ρουμανικός εθνικός ύμνος)]», *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, vo.25(XI), Ιουν.1848, σ.200
 - Mureșanu, Camil, «Câteva date despre episcopul Ignatie Darabant (Κάποια στοιχεία για τον επίσκοπο Ιγνάντιε Νταραμπάντ)», Συμπόσιο *Școala ardeleană și Oradea (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας και η Οράντσα)*, Oradea, 2 Ιουν.2006, πρακτικά, Oradea, 2006, , σσ.43-51
- Mureșanu, Camil, *Iancu de Hunedoara (Ιωάννης Ουνιάδης)*, ed. Științifică, București, 1968
- Mureșianu, Aurer A., *O nouă contribuție la istoria românilor în evul mediu (Μια νέα συνεισφορά στην ιστορία των Ρουμάνων το Μεσαίωνα)*, Brașov, 1938
 - Musle, Candid, *Biserica Sf.Nicolae din Schei Brasovului (Η εκκλησία του Αγ.Νικολάου στο Σκέι του Μπρασόφ)*, vol.I, Brasov, 1943
 - Naghiu, Iosif E., «Cronică bibliografică (Βιβλιογραφικό χρονικό)», *Arhiva Someșană*, vo.22 (Ιουλ.-Σεπτ. 1937), σσ.209-219
 - Năgler, Thomas, *Așezarea sașilor în Transilvania (Η εγκατάσταση των Σαξόνων στην Τρανσυλβανία)*, ed.Kriterion, București, 1992
 - Nedici, Radu, «Confesiune și promovare socială.Elita laică greco-catolică din Transilvania în disputa latinizării de la mijlocul secolului al XVIII (Δόγμα και κοινωνική ανέλιξη. Η κοσμική ουνιτική ελίτ της Τρανσυλβανίας και ο εκκαθολικισμός στα μέσα του 18^{ου} αιώνα), *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 14/I, 2010, σσ.107-128
 - Netea, Vasile, *Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român (Η συνείδηση της κοινής καταγωγής και της εθνικής ενότητας στην ιστορία του ρουμανικού λαού)*, ed.Albatros, București, 1980
 - Nicolescu, Aurel, *Școala ardeleană și limba română (Η Σχολή της Τρανσυλβανίας και η ρουμανική γλώσσα)*, ed.Editura Științifică, București, 1971

- Nouzille, Jean, *Transilvania: zonă de contacte și conflicte* (Τρανσυλβανία: ζώνη επαφών και αναταραχών), ed.Enciclopedică, București, 1995
 - Oltean, Vasile, *Istoria tiparului brasovean* (Η ιστορία της μπρασοφιανής τυπογραφίας), vol.II, ed.Tipo-Moldova, Iași, 2005
 - Onciu, Parascovia, «Prin destine similare – istoria ne leagă (Μέσω ομοίων πεπρωμένων – η ιστορία μας ενώνει)», εισαγωγή στη συλλογή πηγών *Transilvania-țară de dor* (Τρανσυλβανία-χώρα ποθητή), επιμ.Lidia Kulikovski, Ludmila Capița, ed.Biblioteca municipală “P.B.Hasdeu”, Chișinău, 2002, σσ.8,9
 - Onciul, Dimitrie, *Români și Ungurii în trecut* (Οι Ρουμάνοι και οι Ούγγροι στο παρελθόν), București, 1928
 - Opperman, Manfred, *Tracii între arcul carpatic și marea egee* (Οι Θράκες μεταξύ του καρπαθιακού τόξου και του Αιγαίου Πελάγους), ed.Militara, București, 1988
 - Otu, Petre, *100 de mari bătălii din istoria româniei* (100 μεγάλες μάχες στην ιστορία της Ρουμανίας), ed.Orizonturi, București, 2009
 - Pall, Francisc, *Diplomatica latină din Transilvania medievală* (Η διπλωματική λατινική της μεσαιωνικής Τρανσυλβανίας), ed.Argonaut, București, 2005
 - Panaitescu, Petre P., *Introducere la istoria culturii românești* (Εισαγωγή στην ιστορία της ρουμανικής κουλτούρας), ed. Științifică, București, 1969
 - Pascu, Ștefan, (επιμ.) *Izvoarele răscoalei lui Horea* (Οι πηγές για την εξέγερση του Χόρεα), σειρά Β', τομ. I, (Συλλογή πηγών), ed.Academiei Republici Socialiste România, București, 1982
- Pascu, Ștefan, *A History of Transilvania*, ed.Dorset Press, New York, 1990
- Pascu, Ștefan, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești* (Τι είναι η Τρανσυλβανία; Ο πολιτισμός της Τρανσυλβανίας στα πλαίσια του ρουμανικού πολιτισμού), ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1983
- Pascu, Ștefan, *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea* (Η λαϊκή επανάσταση υπό την ηγεσία του Χόρεα), ed.Militară, București, 1984
- Pascu, Ștefan, *Timișoara. Păgini din trecut și de azi* (Τιμισοάρα. Σελίδες από το παρελθόν και το σήμερα), ed.Consiliul popular al municipiului Timișoara, Timișoara, 1969
- Pascu, Ștefan, *Voievodatul Transilvaniei* (Το βοεβοδάτο της Τρανσυλβανίας), ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1971
- Pavel, Vesa, *Episcopii Aradului, 1706-2006* (Οι επίσκοποι του Αράντ, 1706-2006), ed.Gutenberg Univers, Arad, 2007

- Pavlescu, Eugen, *Meșteșug și negoț la Români din sudul Transilvaniei: secole XVII-XIX (Τέχνη και εμπόριο στους Ρουμάνους της νοτίου Τρανσυλβανίας: 17^{ος} -19^{ος} αιώνας)*, ed.Academiei Republici Socialiste România, București, 1970
- Pavlowitch, Stevan K., *Ιστορία των Βαλκανίων, 1804 – 1905*, μτφρ.Λουκιανός Χασιώτης, εκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 2005
- Păcățian, Teodor V., «Supplex Libellus Valachorum», *Transilvania*, Sibiu, vo.V, 1901, σσ.133-150
- Păcurariu, Francisc, *Români și Maghiarii de-a lungul veacurilor (Οι Ρουμάνοι και οι Μαγυάροι στο πέρασμα των αιώνων)*,ed.Minerva, București, 1988
- Păcurariu, Mircea, *Sfinți daco-romani și români (Δακορωμαίοι και Ρουμάνοι Άγιοι)*, ed.Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei „Trinitas”, Iași, 1994

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române (Η ιστορία της ορθόδοξης ρουμανικής εκκλησίας)*, τομ.Α',ed.Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991

Păcurariu, Mircea, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române (Η ιστορία της ορθόδοξης ρουμανικής εκκλησίας)*, τομ.Γ',ed.Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994

Păcurariu, Mircea, *The Uniatism in Transilvania*, ed.Romanian Orthodox Church Bible and Mission Publishing House, Bucharest, 1991

Păcurariu, Mircea, *Sfinti daco-romani si români (Δακορωμαίοι και Ρουμάνοι άγιοι)*, εκδ.Β', ed.Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei „Trinitas”, Iași, 2000

- Pâclisanu, Zenovie, «Istoria Bisericii Române Unite (Η ιστορία της ρουμανικής Ουνιτικής Εκκλησίας)», μέρος Α', εκδ.Β', *Perspective*, τευχ.65-68, Ιουλ.1994-Ιουν.1995, σσ.1-420

Pâclisanu, Zenovie, «Istoria Bisericii Române Unite (Η Ιστορία της Ρουμανικής Ουνιτικής Εκκλησίας)», *Bună vestire*, vo.1(XVII), 1978, σσ.2-75

Pâclisanu, Zenovie, «Pentru ce nu a reușit Reforma între români (Για ποιους λόγους δεν πέτυχε η Μεταρρύθμιση στους Ρουμάνους)», *Buna-Vestire*, vo.3-4(XIV), Δεκ.1975, σσ.21-94

Pâclisanu, Zenovie, «Un vechiu proces literar (Relațiile lui I.Bob cu S.Micu, Gh.Șincai și P.Maior) [Ένα παλιό βιβλιογραφικό ζήτημα (Οι σχέσεις του Ι.Μπομπ με τον Σ.Μικου, Γκ.Σίνκαϊ και Π.Μάιορ)]», *Analele Academiei Romane*, București, σειρά III, τομ.XVI, 1935, σσ.221-255

Pâclisanu, Zenovie, *Corespondența lui Inocențiu Micu Klein din exil (Η αλληλογραφία του Ιννοκέντιου Μίκου Κλάιν από την εξορία)*, ed.Cultura Națională, București, 1924

- Pervain, Iosif, *Ion Budai-Deleanu, Scrieri inedite (Ο Ιωάν-Μπουρντάι Ντελεάνου, ανέδοτα έργα)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1970
 - Petrov, Gheorghe, *Vechea Mitropolie a Bălgradului (Η παλαιά μητρόπολη της Άλμπα Ιούλια)*, ed.Nereamia Napocae, Cluj-Napoca, 2002
 - Pop, Emil, «Societatea filosoficească a neamului românesc din Mare Principatul Ardealului din 1795 (Φιλοσοφική εταιρία του ρουμανικού έθνους του μεγάλου πριγκιπάτου της Τρανσυλβανίας το 1795)», *Transilvania*, no.1-4(77), 1946, σσ.1-15
 - Pop, Ioan-Aurel, «Confesiune și națiune medievală: Solidarități românești în secolele XIV-XVI (Δόγμα και μεσαιωνικό έθνος: ρουμανικοί συνεκτικοί δεσμοί στο 14^ο-16^ο αιώνα)», *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Cluj, no.XXVIII (1987-1988), σσ.177-187
- Pop, Ioan-Aurel, *Istoria Românilor (Η Ιστορία των Ρουμάνων)*, ed.Litera, Chișinău, 2010
- Pop, Ștefan, «Primii gramatici români bănățeni.Biografia și bibliografia lui Loga (1773-1850) [Οι πρώτοι Βανατιανοί Ρουμάνοι γραμματικοί. Η βιογραφία και η βιβλιογραφία του Λόγκα (1773-1850)]», εφημ.*Foaia Diecezană*, Caransebeș, 10.06.1923
 - Popa, Mircea, *Ioan Molnar Piuariu (Ο Ιωάν Μολνάρ Πιουαρίου)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1976
 - Popa, Traian, *Un capitol sbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai(Ένα συνταρακτικό κεφάλαιο από τη ζωή του Γκεόργκε Σίνκαϊ)*, Târgu-Mureș, 1924
 - Popa-Andrei, Mirela, «Biserica ortodoxă din Transilvania în epoca reformismului austriac (Η ορθόδοξη εκκλησία της Τρανσυλβανίας την εποχή του αυστριακού ρεφορμισμού)» στο συλλογικό έργο *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790*
 - Popea, Nicolae, *Vechia metropolia ortodosa romana a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei (Η παλαιά ορθόδοξη ρουμανική μητρόπολη της Τρανσυλβανίας, η κατάργηση και η αποκατάστασή της)*, ed.S.Filtsch (W.Krafft), Sabiniu, 1870
 - Popeangă, Vasile, *Un secol de activitate școlară românească în părțile Aradului (1721-1821) [Ένας αιώνας εκπαιδευτικής δραστηριότητας στα του Αράντ (1721-1821)]*, ed.Comitetul de cultură și educație socialistă al județului Arad, Arad, 1974
 - Popescu, Ovidiu, *Ardealul (Η Τρανσυλβανία)*, ed.Călăuza, Deva, 2003
 - Popescu, Teodor M., «Antim Ivireanul, apostol și mucenic al dreptei-credințe (Άνθιμος Ιβριεάνου, απόστολος και μάρτυρας της ορθής πίστης)», *Biserica Ortodoxă Română*, no. 8-9 (1956), σσ.853-863
 - Popovici, Constantin, *Istoria românilor bănățeni (Η ιστορία των Ρουμάνων του Βανάτου)*, ed.Caransebeș, 1904

- Prodan, David, *Din Istoria Transilvaniei studii și evocări (Από την ιστορία της Τρανσυλβανίας. Μελέτες και αναμνήσεις)*, ed. Editura Enciclopedică, București, 1991

Prodan, David, *Răscoala lui Horea (Η εξέγερση του Χόρεα)*, τομ.Α', ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1984

Prodan, David, *Supplex Libellus Valachorum. Din istoria formării națiunii române (Supplex Libellus Valachorum. Από την ιστορία της σχηματισμού του ρουμανικού έθνους)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1984
- Protase, Maria, «Petru Maior polemist (Ο μαχητής Πέτρου Μάιορ)», *Studii și cercetări științifice*, vo.2, 1966, σσ.149-170

Protase, Maria, *Petru Maior: un ctitor de conștiințe (Πέτρον Μάιορ: ένας θεμελιωτής συνειδήσεων)*, ed.Minerva, București, 1973
- Prunduș, Silvestru Augustin, - Plaianu, Clemente, *Catholicism și Ortodoxia Românească. Scurt istoric al Bisericii Române Unite (Καθολικισμός και Ορθοδοξία. Σύντομο ιστορικό της Ουνιτικής Ρουμανικής Εκκλησίας)*, ed.Viața Creștină, Cluj-Napoca, 1994
- Quatert, Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι τελευταίοι αιώνες, 1700-1922*, μτφρ.Μαρίνος Σαργιγιάννης, εκδ.Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2006
- Radosav, Doru, *Cultura și Umanism în Banat. Secolul XVII (Κουλτούρα και Ουμανισμός στο Βανάτο. 16^{ος} αιώνας)*, ed.Editura de Vest, Timișoara, 2003
- Ristelhueber, René, *Ιστορία των Βαλκανικών Λαών*, μτφρ.Αναστασία Μεθενίτη, Αθανάσιος Στεφανής, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα, 1995
- Roman-Negoi, Ana-Maria, *Recuperarea unui destin. Gheorghe Șincai, Hronica românilor (Η αναπλήρωση ενός πεπρωμένου. Γκεόργκε Σίνκαϊ, το Χρονικό των Ρουμάνων)*, ed.Argonaut, București, 2009
- Rotaru, Iona, - Gheorghe, Florian, *Pagini de eropee din trecutul de luptă a poporului român (Σελίδες από την εποποιία των μαχών του παρελθόντος του ρουμανικού λαού)*, ed.Militară, București, 1977
- Rusu, Ion I., *Românii și secui (Οι Ρουμάνοι και οι Τσέκλερς)*, ed.Științifică, București, 1990
- Sabău, Mircea, «Biserica Greco-Catolică (Η Ουνιτική Εκκλησία)», εφημ. *Observatorul*, Toronto(Canada), 14.1.2003, (<http://www.observatorul.com>)
- Sasaujan, Mihai, *Politica bisericeasca a Curtii din Viena în Transilvania, 1740-1761 (Η θρησκευτική πολιτική της Αυλής της Βιέννης στην Τρανσυλβανία)*, ed.Presa Universitara Clujeana, Cluj-Napoca, 2002
- Sassu, Constantin, *Românii și Ungurii. Premize istorice (Ρουμάνοι και Ούγγροι. Ιστορικές απαρχές)*, ed.Cugetarea, București, 1940

- Sălăgean, Tudor, *Masoneria în Transilvania: repere istorice (Η Μασωνία στην Τρανσυλβανία: ιστορικά στιγμιότυπα)*, ed.Argonaut, București, 2009
- Săsăujan, Mihai, «Criterii ale apartenenței confesionale (unit - neunit) în comitatul Bihor (1754-1758) [Κριτήρια του δογματικού ανήκειν (ουνίτης - μη ουνίτης) στην κομητεία Μπιχόρ (1754- 1758)]», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/II, 2006, σσ.113-127
- Schaser, Angellika, *Reformele iosefine în Transilvania și urmările lor în viața socială (Οι μεταρρυθμίσεις του Ιωσήφ και οι συνέπειές τους στην κοινωνική ζωή)*, ed.Hora, Sibiu, 2000
- Sigmirean, Cornel, «Petru Maior. Anii de studii (Πέτρου Μάιορ. Τα φοιτητικά χρόνια)», 20^ο Συμπόσιο Ρουμάνων Ερευνητών της Ουγγαρίας, Giula, Νοεμβ.2010, πρακτικά, εκδ.Institutului de Cercetări al Românilor din Ungaria , Giula, 2011, σσ.8-21

Sigmirean, Cornel, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă. Studenți români la universități din Europa Centrală și de Vest (Η ιστορία της διαμόρφωσης της ρουμανικής ελίτ στην Τρανσυλβανία και το Βανάτο στη νεώτερη εποχή. Ρουμάνοι φοιτητές στα πανεπιστήμια της κεντρικής και δυτικής Ευρώπης)*, ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000

- Simonescu, Dan, - Buluță, Gheorghe, *Scurtă Istorie a cărții românești (Σύντομη ιστορία του ρουμανικού βιβλίου)*, ed.Demiurg, Iași, 1994
- Slavici, Ioan, *Români din Ardeal (Οι Ρουμάνοι της Τρανσυλβανίας)*, ed.Minerva, București, 1910
- Soare, Liliana, «The works of the transylvanian's scholars and medical terminology – a general approach», στο συλλογικό *Language and Literature – European Landmarks of Identity/Limba și Literatura – Repere Identitare în context europe*, vol.I, επιμ. Corina- Amelia Gerorgescu, ed.Universității din Pitești, Pitești, 2007, σσ.204-211
- Someșan, Maria, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma (Οι απαρχές της ενωμένης με τη Ρώμη ρουμανικής εκκλησίας)*, ed.All, București, 1999.

Someșan, Maria, *Începuturile Bisericii Române Unite cu Roma (Οι απαρχές της Ενωμένης με τη Ρώμη ρουμανικής εκκλησίας)*, Ed. All Educational, Bucuresti, 1999

- Stanciu, Laura, «Sursele și semnificațiile discursului identitar unit și neunit în Transilvania anului 1746 (Οι πηγές και οι σημασίες της διαμάχης ταυτότητας ουνίτη και μη ουνίτη στην Τρανσυλβανία του έτους 1746)», *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 11/II, 2007, σσ.144-160
- Staniloae, Dumitru, *Uniatismul din Transilvania. Încercare de dezbinare a poporului român (Η ουνιατισμός στην Τρανσυλβανία. Απόπειρα διάσπασης του ρουμανικού λαού)*, București, 1973

- Sterca-Șuluțiu, Iosif, «O legendă care se stinge, sau: genealogia completă a Huniadeșcilor (Ένας μύθος που σβήνει, ή: η πλήρης γενεολογία των Ουνιάδηδων)», *Transilvania*, vo.II, Μαρτ.1901, σσ.49-55
- Sterca-Șuluțiu, Iosif, *Biografia lui Avram Iancu (Η βιογραφία του Αβραάμ Ιάνκου)*, Sibiu, 1897
- Stinghe, Sterie, *Istoria bisericii Scheilor Brasovului, Brasov (Η ιστορία της εκκλησίας του Σκέι του Μπρασόφ)*, Brasov, 1899
- Stinghe, Sterie, *Istoriia Béserecei Șchéilor Brașovului (manuscript de la Radu Témpe)* [Η ιστορία της εκκλησίας του Σκέι του Μπρασόφ (χειρόγραφο από το Ράντου Τέμπεα)], ed.Ciurcu & Comp., Brașov, 1899
- Stoica, Dionisie, - Lazăr, Ioan P., *Schița monografică a Sălajului (Μονογραφία του Σαλάτζ)*, ed.Victoria, Șilmeu Silvaniei, 1908
 - Stoica de Hațeg, Nicolae, *Cronica Banatului (Το Χρονικό του Βανάτου)*, εκδ.Β', επιμ.Damaschin Mios, ed.Facla, Timișoara, 1981
 - Stoica, Vasile, *Suferințele din Ardeal (Τα βάσανα της Τρανσυλβανίας)*, ed.Vicovia, Bacău, 2008
 - Stoide, Constantin A., *Comerțul cu cărți dintre Transilvania, Moldova și Țara Românească între 1730 și 1830 (Το εμπόριο βιβλίων μεταξύ Τρανσυλβανίας, Μολδαβίας και Βλαχίας, 1730-1830)*, ed.Demiurg, Iași, 2009
 - Străjan, Ioan, «Nicolae Pop. Protopop ortodox de Balomir, Vicar general al episcopiei greco-catolice de la Blaj, Arhimandrit ortodox la Mănăstirea Argeșului (Νικολάε Ποπ. Ορθόδοξος πρωθιερέας του Μπαλομίρ, γενικός βικάριος της ουνιτικής επισκοπής του Μπλάτζ, ορθόδοξος αρχιμανδριτής στη μονή του Άρτζεσ)», *Dacoromania*, vo.12 (2003), (www.dacoromania-alba.ro)
 - Străuțiu, Eugen, - Racovițan, Mihai, «Ioan Molnar-Piuariu și activitatea sa culturală (Ο Ιοάν Μολνάρ Πιουαρίου και η πολιτιστική του δράση)», *Transilvania*, vo.1(2003), σσ.73-77
 - Suciu, Coriolan, «Un filolog puțin cunoscut: Ștefan Körösy (Crișanu) [Ένας φιλόλογος ελάχιστα γνωστός: Στεφάν Κορόσυ (Κρισάνου)]», *România literară*, vo.2(I), απρ.1930, σσ. 45-51
 - Suciu, Dimitrie-Ioan, *Literatura bănățeană de la început până la Unire (Η ρουμανική φιλολογία από τις απαρχές μέχρι την Ένωση)*, Timișoara, 1940
 - Suciu, Dumitru, «Antecedentele dualismului Austro-Ungar și Lupta Națională a Românilor din Transilvania (Οι απαρχές της Αυστροουγγρικής Δυναρχίας και ο Εθνικός Αγώνας των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας)», ed.Albatros, București, 2000

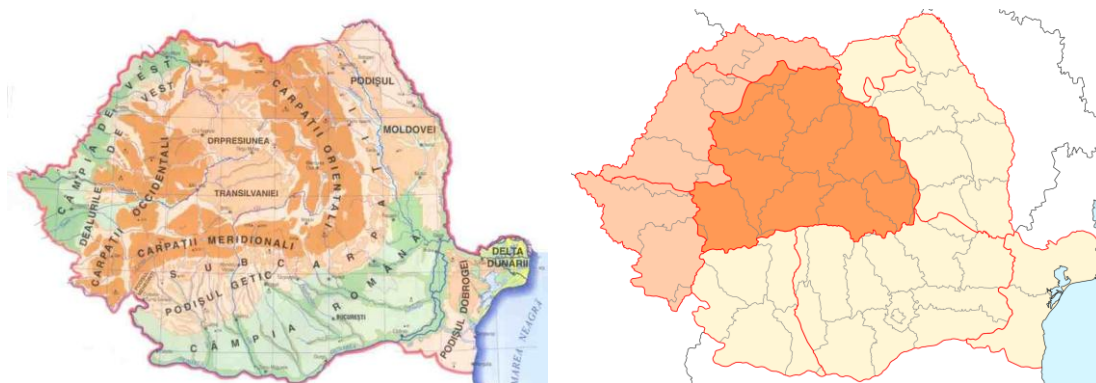
- Sugar, Peter F., *Η Νοτιοανατολική Ευρώπη κάτω από την οθωμανική κυριαρχία, 1354-1804*, τομ.Α', μτφρ.Παυλίνα Χρ.Μπαλουξή, εκδ.Σμίλη, Αθήνα, 1994
 - Șerbanescu, Niculae, «Titulatura mitropolitilor, jurisdicția, hotarele și reședința Mitropolia Ungrovlahiei (Η τιτλοφόρηση, η δικαιοδοσία, τα σύνορα και η έδρα της Μητρόπολεως Ουγγροβλαχίας)», *Biserica Ortodoxă Română*, νο.7-10(1959), σσ.698-721
 - Șincai, Gheorghe, «Hronica Românilor (Το χρονικό των Ρουμάνων)»,τομ.III, επιμ.Α.Τ.Laurian, Anastasie Panu, Mihail Kogălniceanu, Iași, 1853
- Șincai, Gheorghe, *Opere (Έργα)*, τομ.I (*Hronica românilor*), επιμ.Florea Fugariu, Manole Neagoe, ed.Editura pentru literatură, București, 1967
- Șirianu-Russu, Ioan, *Iobagia (Η δουλοπαροικία)*, Arad, 1908
 - Șotropa, Virgil, «Regimentul grăniceresc năsăudean (Το σύνταγμα συνοριοφυλακής του Νασαούντ)», *Arhiva Someșană*, νο.2(1925), σσ.1-12
- Șotropa, Virgil, «Revolta Districtului năsăudean (1755-1762) [Η εξέγερση της περιφέρειας του Νασαούντ (1755-1762)]», *Arhiva Someșană*, νο.22 (Ιουλ.-Σεπτ. 1937), σσ.1-177
- Ștefănescu, Barbu, «Confessionalisation and community sociability (Transilvania, 18th-firs half of the 19th century)», *International Conference: Ethnicity, Confession and Intercultural Dialogue at the European Union's East Border (workshop: Ethno-Confessional Realities in the Romanian Area: Historical Perspectives)*, Oradea, June 2nd-5th,2011, proceedings, ed.University of Oradea, Oradea, 2011, σσ.15-25
 - Ștefănescu, Ștefan, *Istoria românilor în secolul al XVIII-lea, între tradiție și modernitate (Η ιστορία των Ρουμάνων τον 18^ο αιώνα, μεταξύ παράδοσης και νεωτερικότητας)*, ed.Universității din București, București, 1999
 - Târziu, Constantin, «Scurta privire istorică asupra bisericii ortodoxe române din Banat (Σύντομη ιστορική ματιά στην ορθόδοξη ρουμανική εκκλησία του Βανάτου)», εφημ. *Foaia Diecezana*, Caransebeș, 6.2.1938
 - Teodor, Pompiliu, *Interferențe illuministe europene (Παρεμβολές του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού)*, ed.Dacia, Cluj-Napoca, 1984
 - Tilly, Charles, *Οι Ευρωπαϊκές Επαναστάσεις, 1492 – 1992*, μτφρ.Κώστας Θεολόγου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998
 - Todorova, Maria, *Βαλκάνια, η Δυτική φαντασίωση*, μτφρ. Ιουλία Κολοβού, εκδ.Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2000
 - Țene, Ionuț, «Mișcarea lui Horea de la 1784 nu a fost numani răsoală țărănească sau revoluție populară, ci un adevărat război religios pentru Ortodoxie (Το κίνημα του Χόρεα δεν ήταν μόνο εξέγερση χωρικών ή λαϊκή επανάσταση, αλλά ένας

θηρσκευτικός πόλεμος για την Ορθοδοξία)», εφημ. *Frontpress*, București, 29.8.2013, (<http://www.frontpress.ro>)

- Ucrain, Constantin, *Oastea lui Horea (Ο στρατός του Χόρεα)*, ed.Militară, București, 1980
- Ursu, Ion, «Un manifest român tipărit cu litere latine (Ένα ρουμανικό μανιφέστο τυπωμένο με λατινικούς χαρακτήρες)», *Analele Academiei Romane*, σειρά II, τομ.XXXIV, 1912, σσ.1049-1065
- Ursu, Neculai-Alexandru, «Seminarul de la Socola – Prima școală de grad gimnazial în limba română (Η ιερατική σχολή της Σόκολα – Η πρώτη σχολή γυμνασιακής βαθμίδας στη ρουμανική γλώσσα)», *Teologie și Viață*, νο.11-12, Νοεμβ.-Δεκεμβ. 1993, σσ.253-256
- Valenciu, Ioan-Paul, *Preoșimea ortodoxă din Bucovina în timpul ocupatiei habsburgice (1775-1918) [Το ορθόδοξο ιερατείο της Μπουκοβίνας στον καιρό της αυστριακής κατοχής (1775-1918)]*, διδ.διατριβή, Cluj- Napoca, 2011
- Varga, Attila, «Șapte păcate capitale ale Transilvaniei. Franc-masoneria – „Fața nevăzută” a Iluminismului și bisericile istorice ardelenne în perioada reformismului 1740-1790 (Επτά θανάσιμα αμαρτήματα της Τρανσυλβανίας. Μασωνία - Το κρυφό πρόσωπο του Διαφωτισμού και οι ιστορικές Εκκλησίες της Τρανσυλβανίας την περίοδο των Μεταρρυθμίσεων, 1740-1790)» στο συλλογικό *În spiritul Europei moderne. Administrația și confesiunile din Transilvania în perioada reformismului Terezian și Iosefin, 1740-1790*, επιμ.Remus Câmpeanu, Anca Câmpeanu, ed.Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009, σσ.11-76
- Vartic, Ion, «Ultimile pagini ale lui Adrian Marino(Οι τελευταίες σελίδες του Αντριάν Μαρίνο)», *România Culturală*, νο.6(Ιουν.2006), (www.romaniaculturala.ro)
- Wachtel, Andrew Baruch, *The Balkans in World History*, ed. Oxford University Press, New York, 2008
- Wagner, Ernst, *Istoria sașilor ardeleni (Η ιστορία των Τρανσυλβανών Σαξόνων)*, ed.Meronia, București, 2000
- Xenopol, Alexandru-Dimitrie, *Historia Românilor din Dacia Traiana (Η ιστορία των Ρουμάνων στη Δακία του Τραϊανού)*, ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1985
- Zamfirescu, Dan, *Contribuții la istoria literaturii române vechi (Συνεισφορές στην ιστορία της παλαιάς ρουμανικής φιλολογίας)*, ed.Științifică și Enciclopedică, București, 1981
- Zamfirescu, Duiliu, «De unde și cine suntem (Από πού και ποιοί είμαστε)», *Răvașul*, Κλουζ, τευχ. Ιουλ.1909, σσ.378-381
- Zöllner, Erich, *Istoria Austriei (Η ιστορία της Αυστρίας)*, τομ.Α',ed.Enciclopedică, București, 1997

- Zoltan, Toth, *Primul secol al nationalismului românesc ardelean: 1697-1792* (Ο πρώτος αιώνας του τρανσυλβανικού ρουμανικού εθνικισμού), ed.Pythagora, București, 2001

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Γεωγραφικός και πολιτικός χάρτης της Τρανσυλβανίας με το Πάρτιουμ

Τρανσυλβανία

Βανάτο

Μαραμούρες

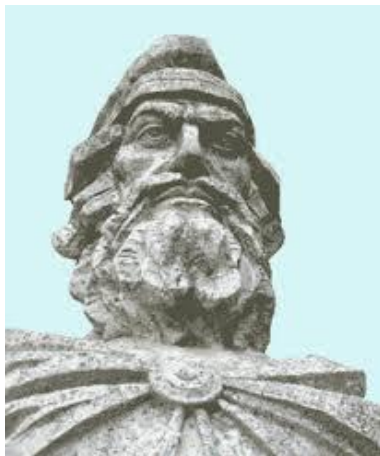

Κρισάνα

Σύμβολα της Τρανσυλβανίας και των επαρχιών του Πάρτιουμ

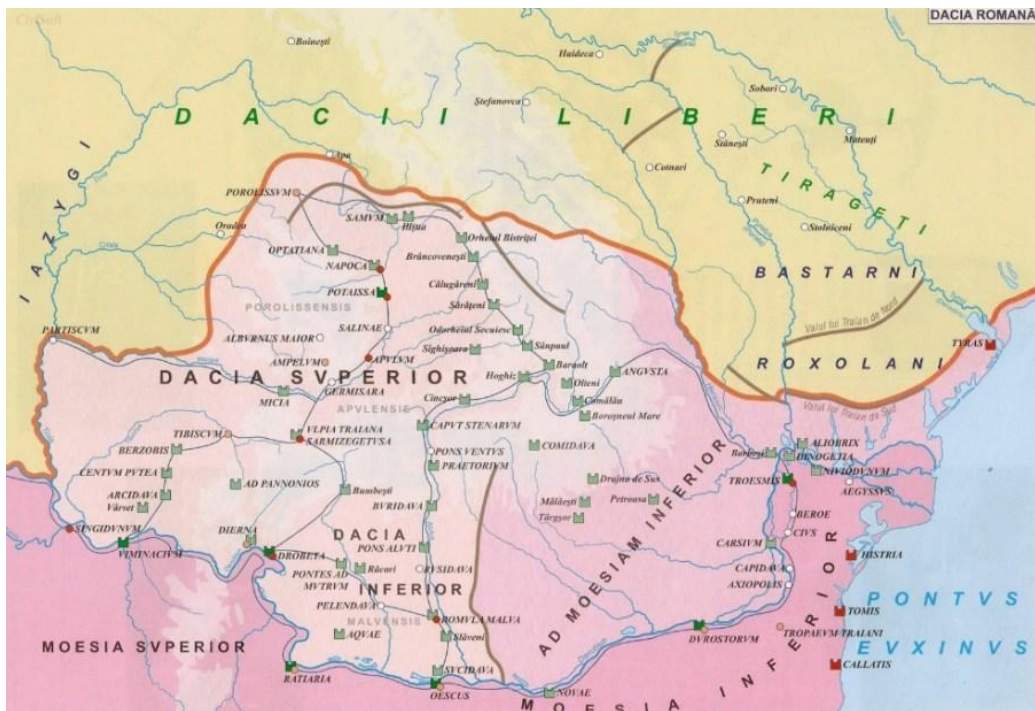
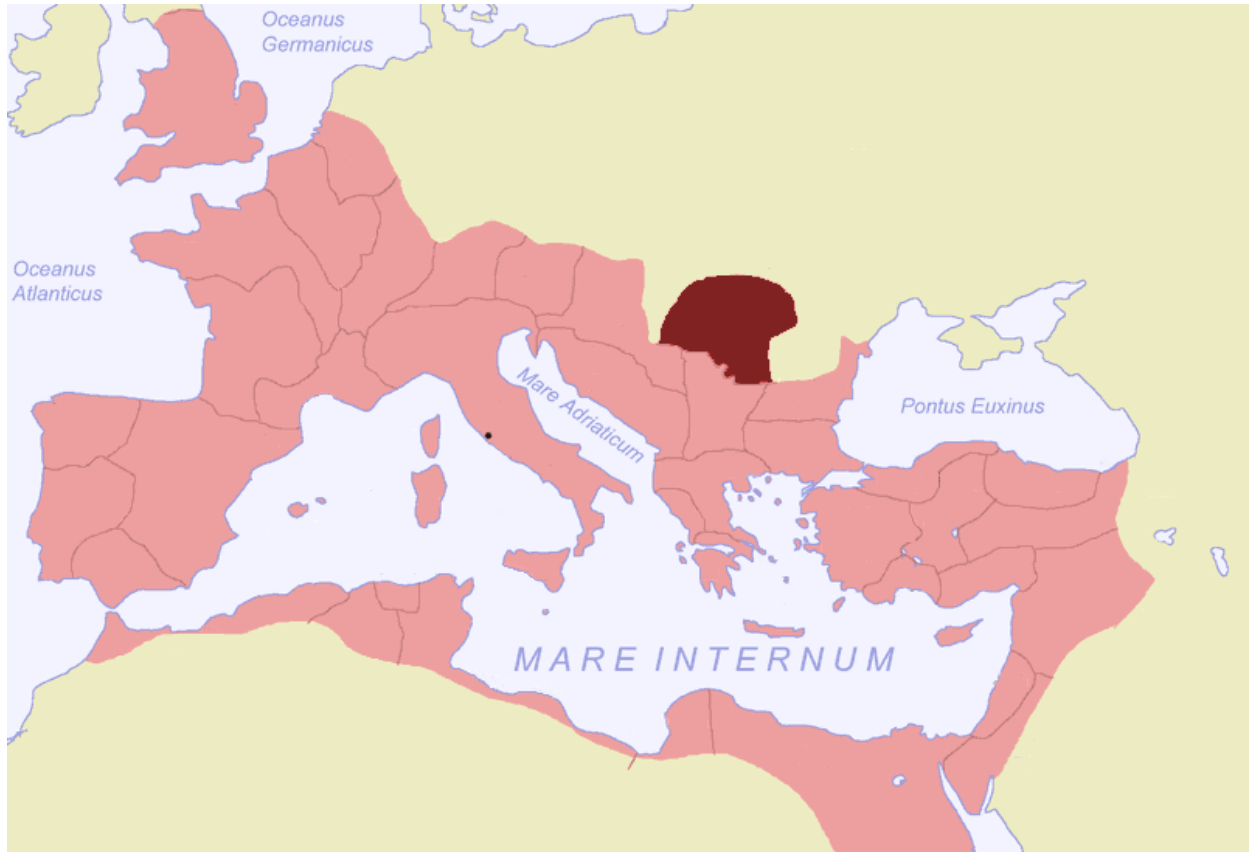
Η θέση της Τρανσυλβανίας στην Ευρώπη

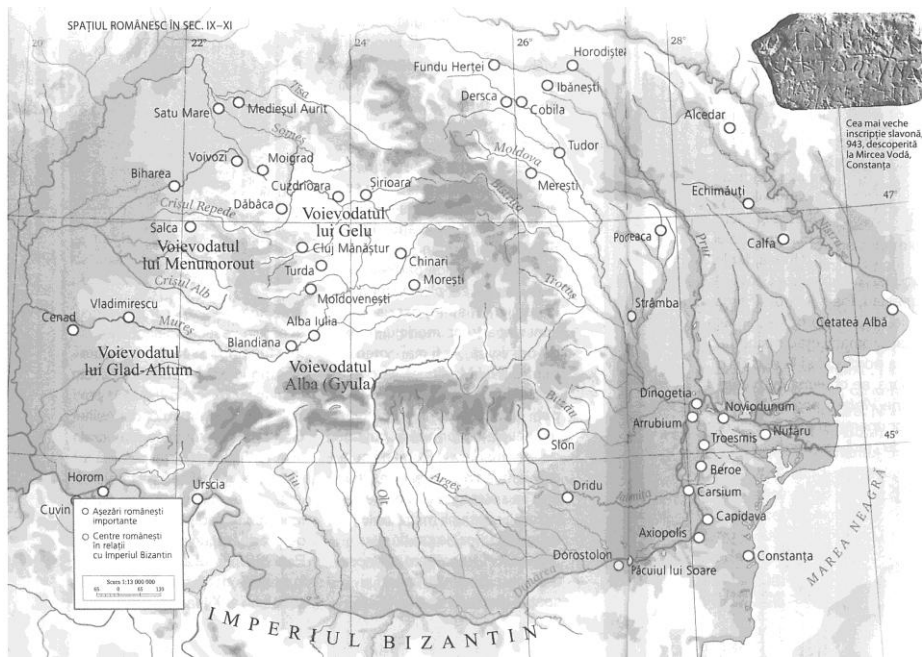
Ο Μπουρεβίστα και το βασίλειο της Δακίας (1^{ος} π.Χ. αιώνας)

Ο τελευταίος βασιλιάς της Δακίας, Δεκέβαλος, και ο κατακτητής της, Τραϊανός

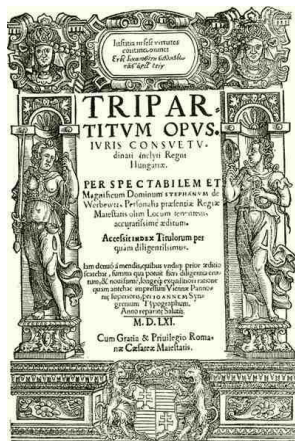
Η θέση της Τρανσυλβανίας ως «Άνω Δακία» στην επαρχία της Δακίας επί Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (2^{ος} μ.Χ. αιώνας)

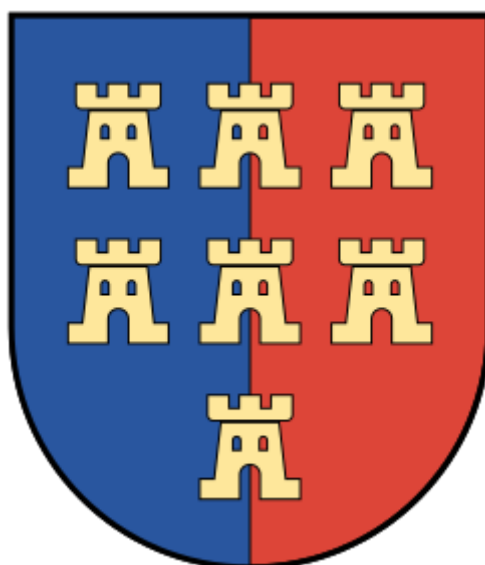
Μεσαιωνικά ρουμανοσλαβικά δουκάτα στον τρανσυλβανικό χώρο (9^{ος} μ.Χ. αιώνας), πριν την έλευση των Μαγνάρων, των Σαξόνων και των Τσέκλερς

Οι μεγάλες εξεγέρσεις των χωρικών, στη Μπομπούλνα το 1437-1438 (αριστερά) και του Γκεόργκε Ντόζα το 1514 (δεξιά)

Ο τρανσυλβανικός νομικός κώδικας

Τα επτά πρώτα κάστρα της «επτάκαστρης» Τρανσυλβανίας

Μπρασόφ

Σιγκισούα

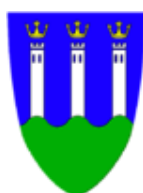
Μεντιάς

Σέμπες

Σιμπίου

Ρούπεα

Μπίστριτσα

Οι, τρανσυλβανικής ρουμανικής καταγωγής, Νικολάους Ολάχους, Ιωάννης Ουνιάδης και Ματθαίος Κορβίνος

Ο Μιχαήλ ο Γενναίος και ο πιστός του συναργάτης, Μπάμπα-Νόβακ

Η είσοδος του Μιχαήλ στην Άλμπα Ιούλια

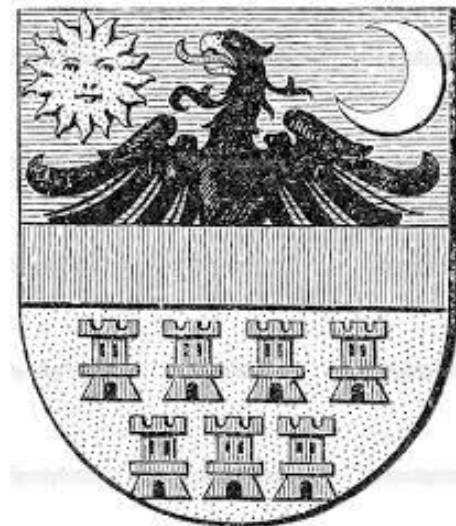
Έμβλημα και χάρτης του εφήμερου επιτεύγματος του Μιχαήλ του Γενναίου, με την ένωση των τριών πριγκιπάτων, της Βλαχίας, της Μολδαβίας και της Τρανσυλβανίας, το 1600

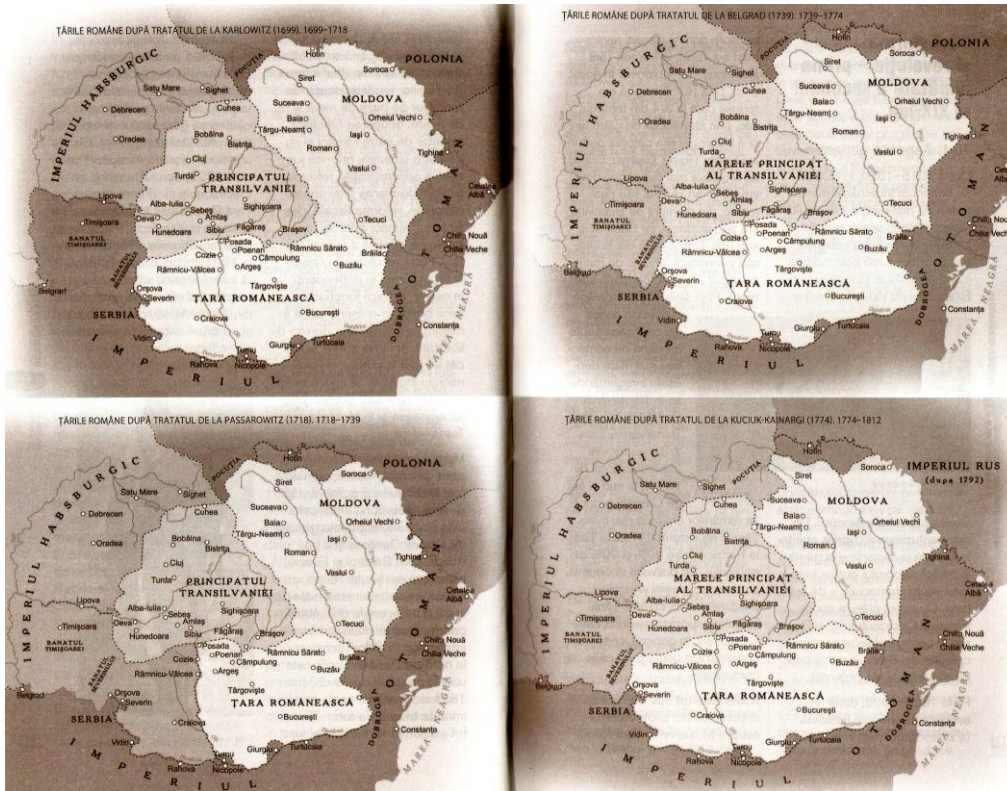
Ο Λεοπόλδος Α και το περίφημο Διάταγμά του, με το οποίο ρυθμίζεται το καθεστώς ένταξης της Τρανσυλβανίας στην αυτοκρατορία των Αψβούργων, το 1691

Ο τελευταίος Ούγγρος πρίγκιπας της Τρανσυλβανίας, Φραγκίσκος Ράκοζυ

Ο τρανσυλβανικός θυρεός

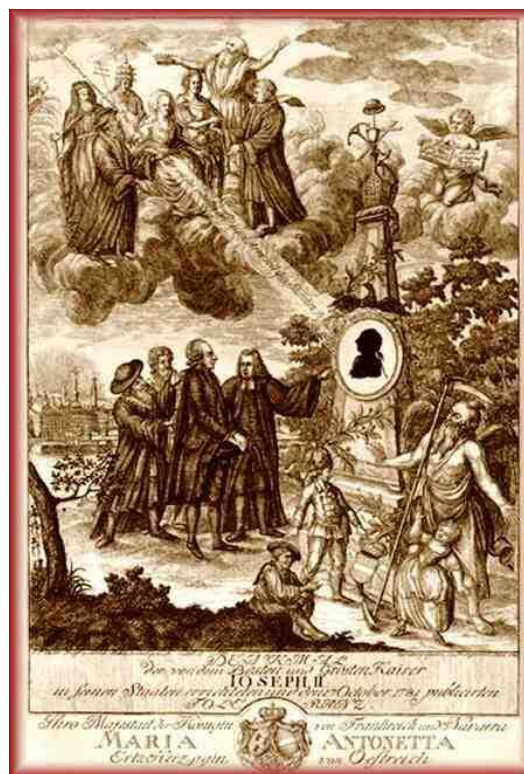
Η Τρανσυλβανία και όμορες ρουμανικές περιοχές υπό τους Αψβούργους, κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα

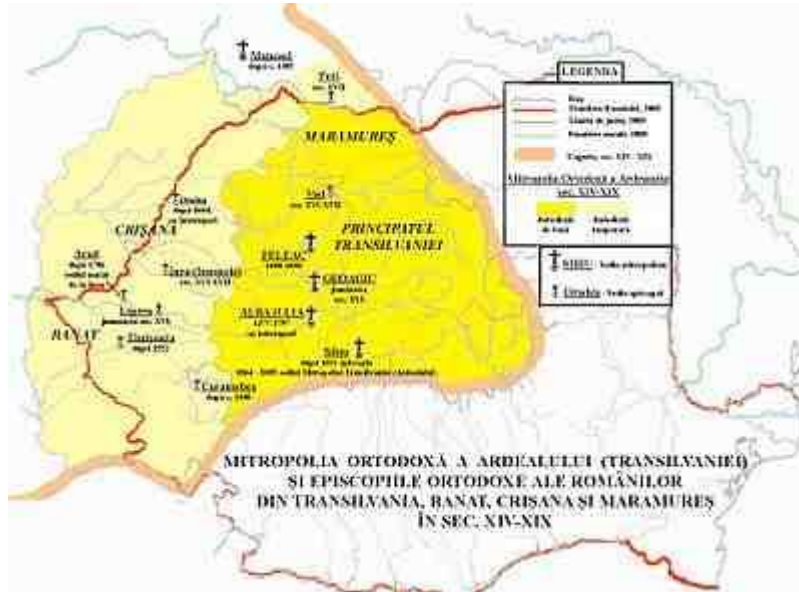
Οι ενσαρκωτές της Πεφωτισμένης Δεσποτείας, Μαρία Θηρεσία (1740-1780) και ο γιός της, Ιωσήφ Β΄ (1780-1790)

Ο Ιωσήφ, ως χαρακτηριστικό παράδειγμα του «πρώτου υπηρέτη του κράτους»

Αλληγορική αναπαράσταση του διατάγματος θρησκευτικής ανεκτικότητας του Ιωσήφ, το 1781

Έδρες και δικαιοδοσία των διαφόρων ρουμανικών ορθόδοξων επισκοπών της Τρανσυλβανίας (14^{ος}-19^{ος} αιώνας)

Ο Στέφανος ο Μέγας και ο Μιχαήλ ο Γενναίος, ως θεμελιωτές της ρουμανικής ορθόδοξης Εκκλησίας στην Τρανσυλβανία

Ο άγιος Γελάσιος του Ριμέτς, ο πρώτος αναφερόμενος ως αρχιεπίσκοπος της ρουμανικής Εκκλησίας της Τρανσυλβανίας (τέλη 14^{ου} αιώνα)

Ο άγιος Ιωάννης του Πρίσλοπ, ο πρώτος μητροπολίτης στην ορθόδοξη μητρόπολη της Αγίας Τριάδας στην Άλμπα Ιούλια (τέλη 16^{ου} αιώνα)

Πρίσλοπ

Βαντ

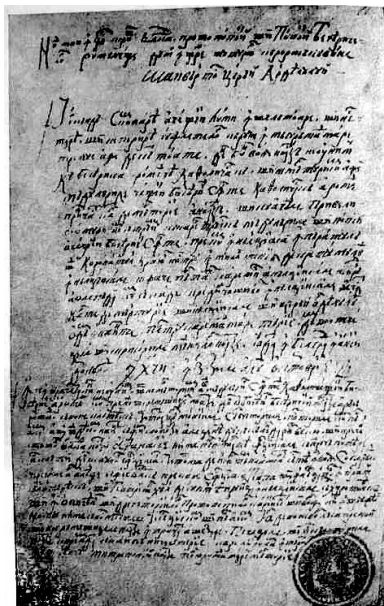

Τζεοατζίου

Μονές που χρησίμευσαν ως μητροπολιτικές έδρες της ρουμανικής ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία, πριν τη σταθεροποίησή της στην Άλμπα Ιούλια, στα τέλη του 16^{ου} αιώνα

Οι άγιοι ορθόδοξοι Τρανσυλβανοί μητροπολίτες του 17^{ου} αιώνα (από αριστερά προς τα δεξιά),
Ιλίε Ιορέστε, Σιμιόν Στεφάν και Σάββας Βράνκοβιτς

Η πρώτη σελίδα από το Μανιφέστο της Ένωσης με τη Ρώμη (Οκτώβριος 1698)
και ο ιθύνων νους του, καρδινάλιος Λέοπολντ Κόλλονιτς

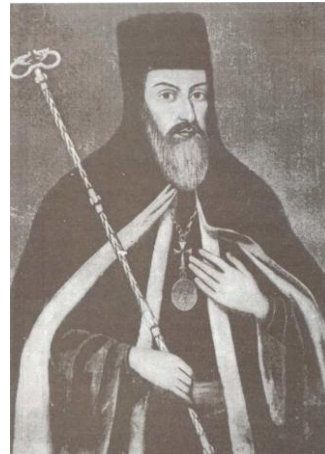
Αθανάσιος Ανγκέλ

Ιοάν Τζιούρτζιου Πατάκι

Ινοκέντιος Μίκου Κλάιν

Πέτρον Πάβελ Αρον

Αθανασίε Ρέντικ

Γκριγκόρε Μάιορ

Ιοάν Μπόμπ

Ουνίτες επίσκοποι της ρουμανικής επισκοπής της Άλμπα Ιούλια και Φαγκκράς τον 18^ο αιώνα

Απεικόνιση του Μπλαζ του 18^{ου} αιώνα, έδρα της ουνιτικής επισκοπής της Τρανσυλβανίας

ФЛОАРЕ АΔΕΒЪΡΑΛΩΗ
 Πίντρο Πάντ, ων Δραγοσφά
 δε ώνεμ,
 Δήνι τραδίνιμι Οφίτελορ
 σκροτάρη. Πρήνι μαρε
 στραδίνια κόντρινιμιλορ
 ήτρι Ιερομονι, ή Μικιστάρη
 Σφίτην Τρομζε Διλα Βάλκο
 Ακόμ ή πλίο-νδύβζε.
 Κόφκ λδμνιατε ήράτ: ηδωι
 κα δΗΗΡΕ λιατ ηδύιτε, φερε
 ηδωι κρεδίνιца, ων ήδωι
 τήρα Σφίτιλορ Παρήνιци.
 Τύπαρτύδελ ή Βάλκι.
 ή ληδωι Διηδωδ ή λψη.
 Μάρτε η.

Ο Ιωσήφ ντε Καμίλλις του Μούνκατς (αριστερά), του οποίου η «Κατήχηση», μαζί με το «Άθος της Αλήθειας» του Πέτρου Πάβελ Άρον (δεξιά), αποτέλεσαν τα θεωρητικά θεμέλια της Ουνίας στην Τρανσυλβανία

Το κτίριο της Ιερής Συνάθροισης για τη Διάδοση της Πίστης στη Ρώμη, εκκολαπτήριο αποστόλων του Καθολικισμού, όπου θήτευσαν αρκετοί Ρουμάνοι ουνίτες

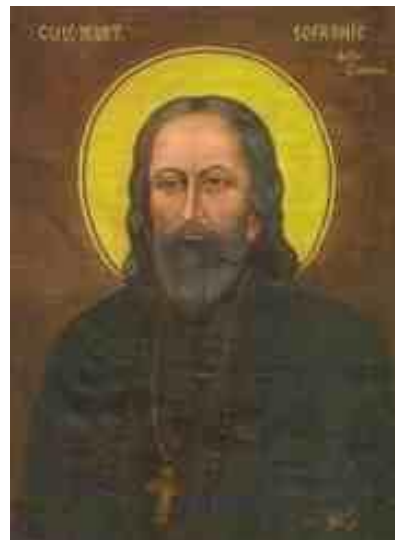
**Οι ουνίτες επίσκοποι της Οράντεας κατά το 18^ο αιώνα (από αριστερά προς τα δεξιά),
Μόισε Ντράγκος, Ιγνάντιε Νταραμπάντ και Σαμουήλ Βουλκάν.
Οι δύο τελευταίοι παρείχαν σημαντική στήριξη στη Σχολή της Τρανσυλβανίας και κατέστησαν
την Οράντεια σπουδαίο ρουμανικό πνευματικό κέντρο**

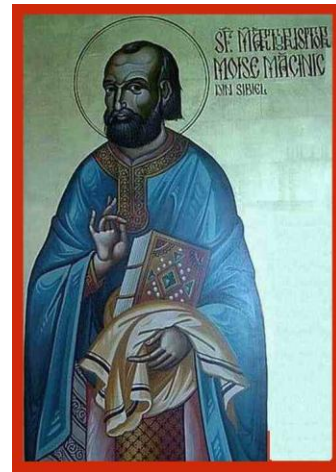
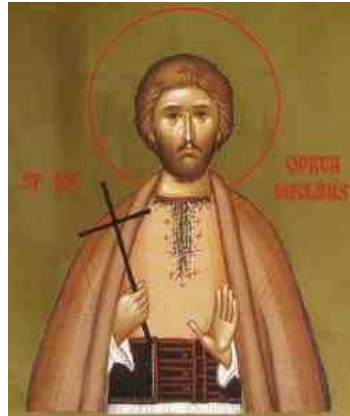
**Προσωπογραφία του Ιννοκέντιου Μίκου-Κλάιν (1692-1768),
θεμελιωτή του σύγχρονου ρουμανικού εθνικού προγράμματος**

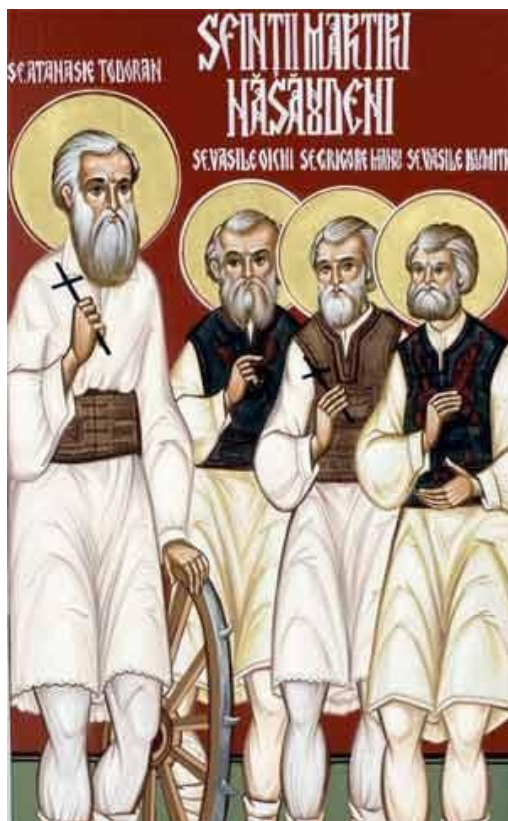
**Ο επίσκοπος του Μαραμούρες, Ιωσήφ Στόικα (δεξιά),
έξαρχος της Σταυροπηγής της μονής του Πέρι (αριστερά),
ήταν από τους πρώτους που αντιστάθηκαν στην Ουνία**

**Ο Βησσαρίων Σαράι (αριστερά), εκκινήτης του ανέπδοτου αγώνα των ορθοδόξων
και ο Σοφρώνιος ντιν Τσιούρα (δεξιά), ηγέτης της μεγαλύτερης ορθόδοξης εξέγερσης,
στην Τρανσυλβανία**

Οι μάρτυρες της τρανσυλβανικής Ορθοδοξίας του 18^{ου} αιώνα, Ιωάννιν Γάλεις, Όπρεα Μίκλαους και Μόισε Ματσίνικ

Οι άγιοι-μάρτυρες συνοριοφύλακες, Τανάσε Τοντοράν, Βασίλε Όικι, Γκριγκόρε Μάνου και Βασίλε Ντουμίτρου

Προτομή του Σοφρόνιου στην Αλμπα Ιούλια

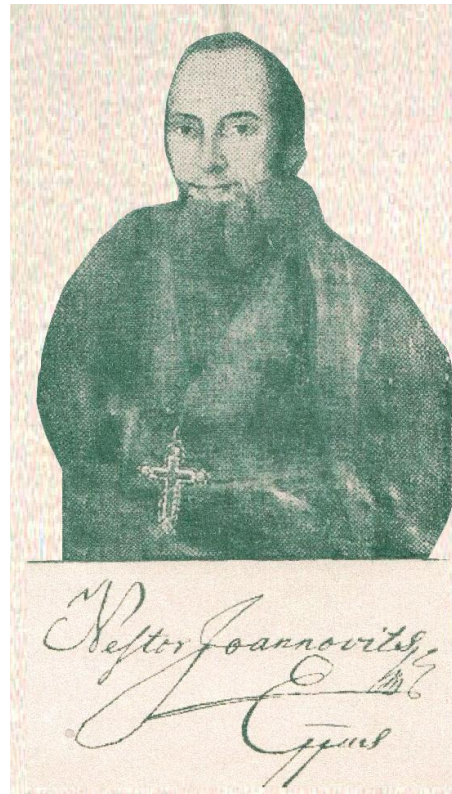
**Οι φυλακές του Κούφσταιν στο Τιρόλο,
όπου πολλοί αγωνιστές της τρανσυλβανικής Ορθοδοξίας άφησαν την τελευταία τους πνοή**

**Ο ναός του Αγίου Νικολάου στο Σκέι
του Μπρασόφ, σημαντικό κέντρο συσπείρωσης
της ρουμανικής Ορθοδοξίας στην Τρανσυλβανία**

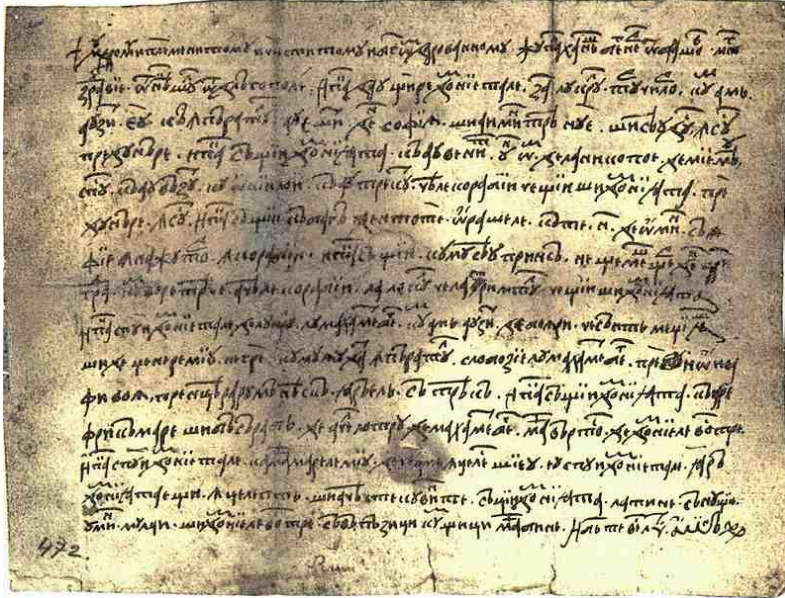
**Ορθόδοξος επίσκοπος στην
Τρανσυλβανία του 18^{ου} αιώνα**

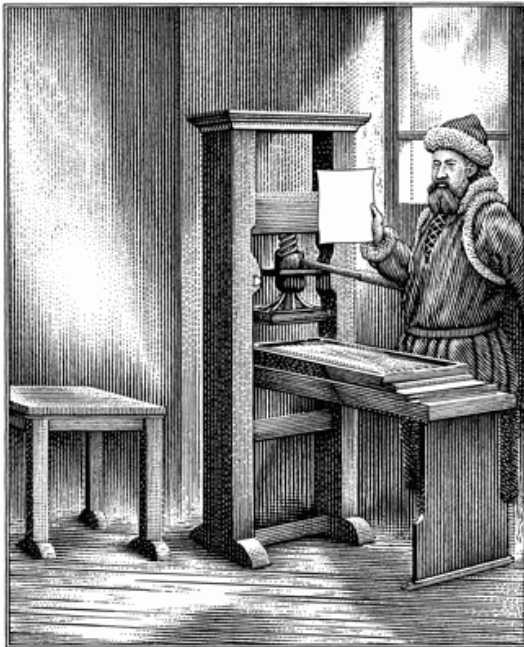
Ο Βασίλει Μόγκα (αριστερά), πρώτος Ρουμάνος ορθόδοξος επίσκοπος Τρανσυλβανίας (μετά την έλευση της Ουνίας) με έδρα το Σιμπίου, και ο Νέστορ Ιοάννοβιτς (δεξιά), πρώτος Ρουμάνος ορθόδοξος επίσκοπος του Αράντ, μετά από δεκαετίες σερβικής κυριαρχίας

Η Σχολή του Σκέι του Μπρασόφ (αριστερά) και η Παιδαγωγική Σχολή του Αράντ (δεξιά), σπουδαίες ορθόδοξες εστίες των ρουμανικών γραμμάτων

Το χειρόγραφο Νεάσκου του 1521, το πρώτο σωζόμενο έγγραφο στα ρουμάνικα

Ο Φιλίπ Μολντοβεάνου στο Σιμπίου (αριστερά) και ο διάκος Κορέσι στο Μπρασόφ (δεξιά), ήταν οι πρώτοι που τύπωσαν βιβλία στη ρουμανική γλώσσα, τον 16^ο αιώνα

Η τυπογραφική μηχανή του Κορέσι

Η Πάλια ντε λα Οράστιε, του γιου του Κορέσι, Σερμπάν, το 1582 (αριστερά) και η Καινή Διαθήκη της Άλμπα Ιούλια, του μητροπολίτη Σιμιόν Στεφάν το 1648 (δεξιά), ήταν οι πρώτες απόπειρες μετάφρασης της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης, αντίστοιχα, στα ρουμανικά

Ο ουνιτικός καθεδρικός ναός της Αγίας Τριάδας, πλαισιωμένος από τις περιφημες Σχολές του Μπλάζ, που έδωσαν στους Ρουμάνους κορυφαία στελέχη του Τρανσυλβανικού Διαφωτισμού

Το έμβλημα του ουνικού μοναστικού τάγματος του Αγίου Βασιλείου, της «ψυχής» των Σχολών του Μπλάζ, κατά τον 18^ο αιώνα

Σαμουήλ Μίκου

Γκέοργκε Σίνκαϊ

Πέτρου Μάιορ

Ιοάν Μπουντάι-Ντελεάνου

Ιοάν Μολνάρ-Πιουρίου

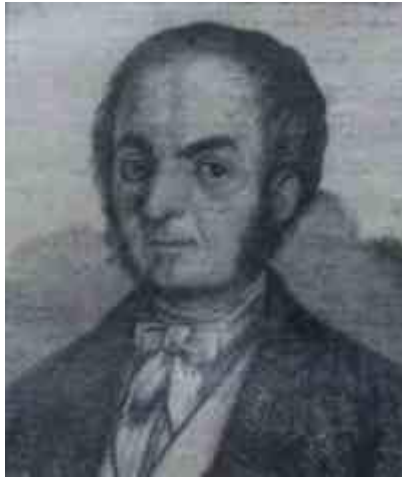

Ιοάν Μπάρακ

Γκέοργκε Λάζαρ

Κορυφαίοι Ρουμάνοι Τρανσυλβανοί διαφωτιστές

Πάουλ Ιόργκοβιτς-Μπραγκοβεάνου

Ντιμιτρίε Τσικιντεάλ

**Κονσταντίν
Διακόνοβιτς-Λόγκα**

Μιχάι Ρόσου-Μαρτίνοβιτς

Μόισε Νικοάρα

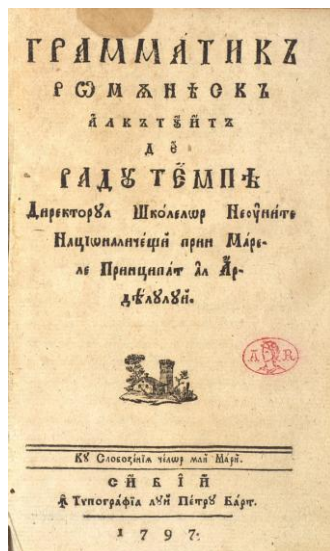
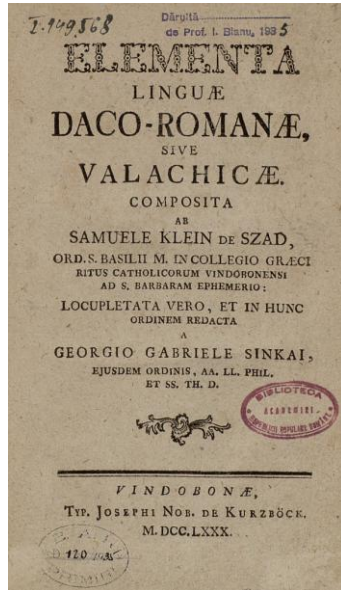

Νταμασκίν Μποζίνκα

Εξέχοντες Ρουμάνοι Βανατιανοί διαφωτιστές

Μνημείο προς τιμή της Σχολής της Τρανσυλβανίας στο Κλουζ, που αναπαριστά τους τρεις λαμπρότερους διανοητές της, τον Σαμουήλ Μίκου, τον Γκεόργκε Σίνκαϊ και τον Πέτρου Μάιορ

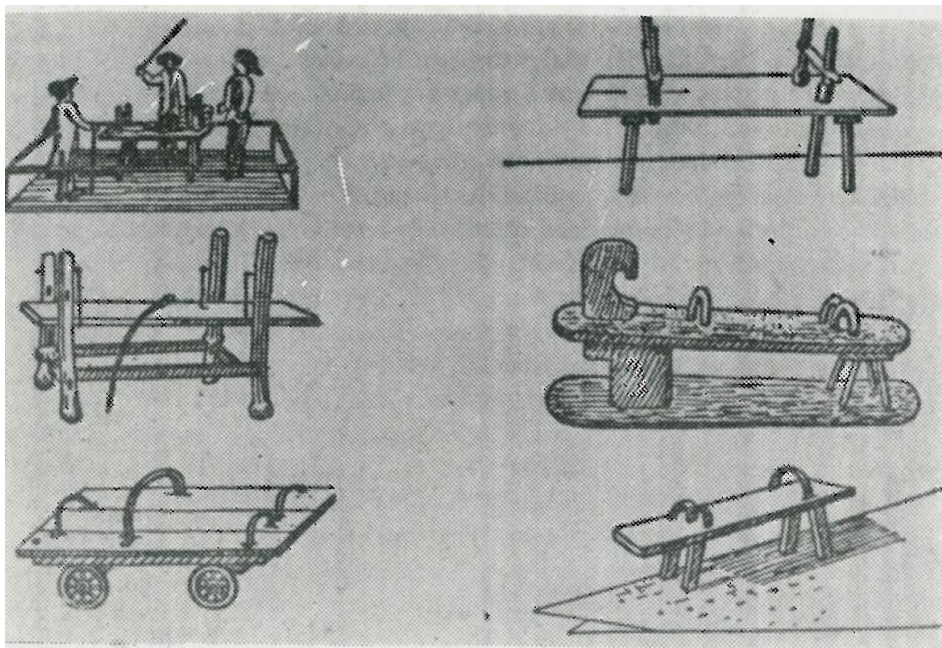

Χαρακτηριστικά δείγματα του έργου της Σχολής της Τρανσυλβανίας.

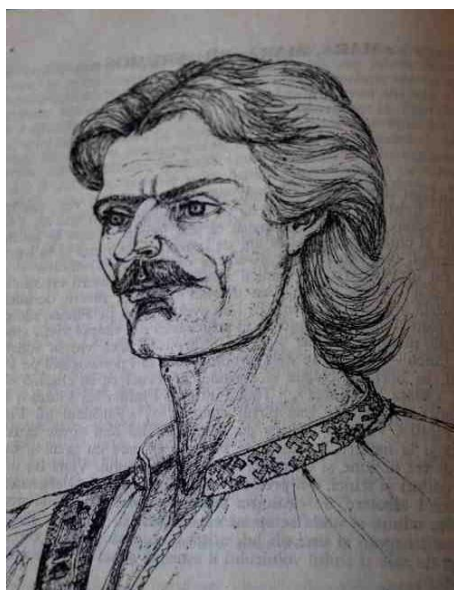
Κατά σειρά, το πρώτο έργο της Σχολής με λατινικούς χαρακτήρες, το *Προσευχητάριο* (Σαμουήλ Μίκου), το *Γλωσσικά στοιχεία δακο-ρωμαϊκά ή βλαχικά* (Σαμουήλ Μίκου – Γκεδόργκε Σίνκαϊ), η περίφημη *Βίβλος του Μπλάζ* (Σαμουήλ Μίκου), η *Ρουμανική Γραμματική* (Ράντου Τέμπεα), το πρώτο ρουμανικό περιοδικό, *Ρουμανική Βιβλιοθήκη* (Ζαχαρία Καρκαλέκι), και το μεγάλο τετράγλωσσο *Λεξικό της Βούδας* (συλλογικό), που σηματοδοτεί το τέλος εποχής της Σχολής

Από πάνω προς τα κάτω: Ρουμάνος, Μαγυάροι και Σάξονες χωρικοί (Τρανσυλβανία, 18^{ος} αιώνας)

Εργαλεία βασανισμού σε χρήση στην Τρανσυλβανία του 18^{ου} αιώνα

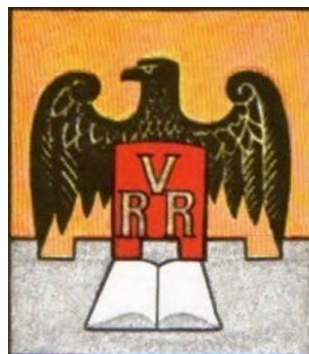
Οι χαιντούκοι, Γκριγκόρε Πίντεα από το Μαραμούρες (αριστερά) και Ράντου Ουρσάν από την Ολτένια (δεξιά), σύμβολα αντίστασης και ηρωισμού των καταπιεσμένων συμπατριωτών τους

Το Στρατιωτικό Σύνορο της Τρανσυλβανίας

Άνδρες του 1^{ου} Βλαχικού Συντάγματος Συνοριοφυλακής και το έμβλημά τους με το σύνθημα:
 «Viribus Unitis (Με Δυνάμεις Ενωμένες)»

Άνδρες του 2^{ου} Ρουμανικού Συντάγματος Συνοριοφυλακής και το έμβλημά τους με το σύνθημα:
 «Virtus Romana Rediviva (Αναγεννημένη Ρωμαϊκή Ανδρεία)»

**Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν (από αριστερά προς δεξιά),
ηγέτες της μεγάλης εξέγερσης των χωρικών το 1784**

**Ο Χόρεα ενημερώνει τον αυτοκράτορα Ιωσήφ για τα βάσανα των δουλοπάροικων,
σε μία από τις επισκέψεις του στη Βιέννη, ως αντιπρόσωπος των συμπατριωτών του**

Τα Δυτικά Όρη, όπου ξέσπασε η μεγάλη εξέγερση που συγκλόνησε την Τρανσυλβανία

Ο Χόρεα ξεσηκώνει τους χωρικούς και τίθεται επικεφαλής των εξεγερθέντων

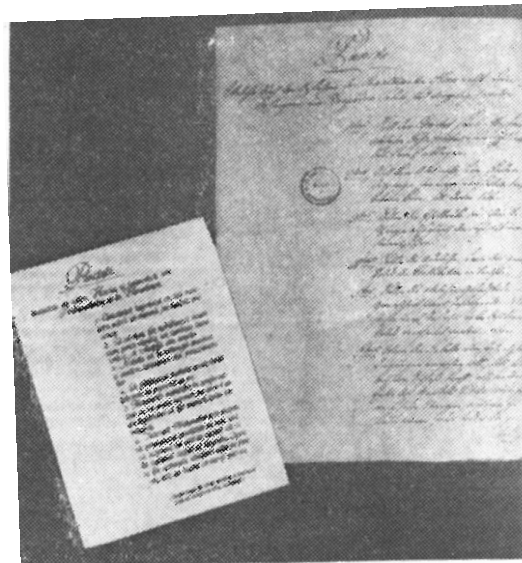
Η οργή των χωρικών κατά των ευγενών σε πλήρη έκφραση, με τις μορφές των Χόρεα και Κλόσκα να ξεχωρίζουν

Ανώτατο επαναστατικό συμβούλιο, υπό τον Χόρεα

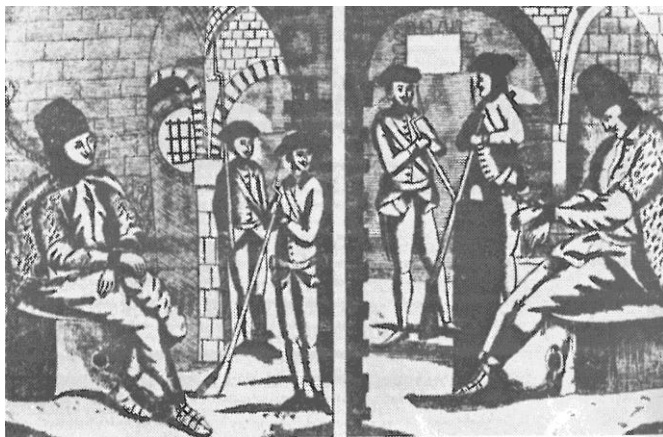
Ο Χόρεα ένοπλος

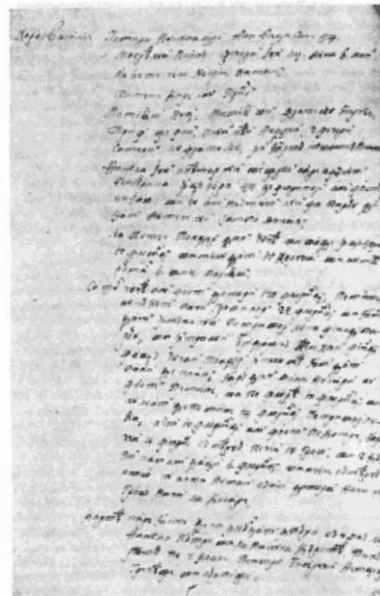
Το τηλεσίγραφο της 11 Νοεμβρίου 1784 στη Ντέβα, που αποτυπώνει μεγαλειωδώς την επαναστατικότητα του προγράμματος της εξέγερσης

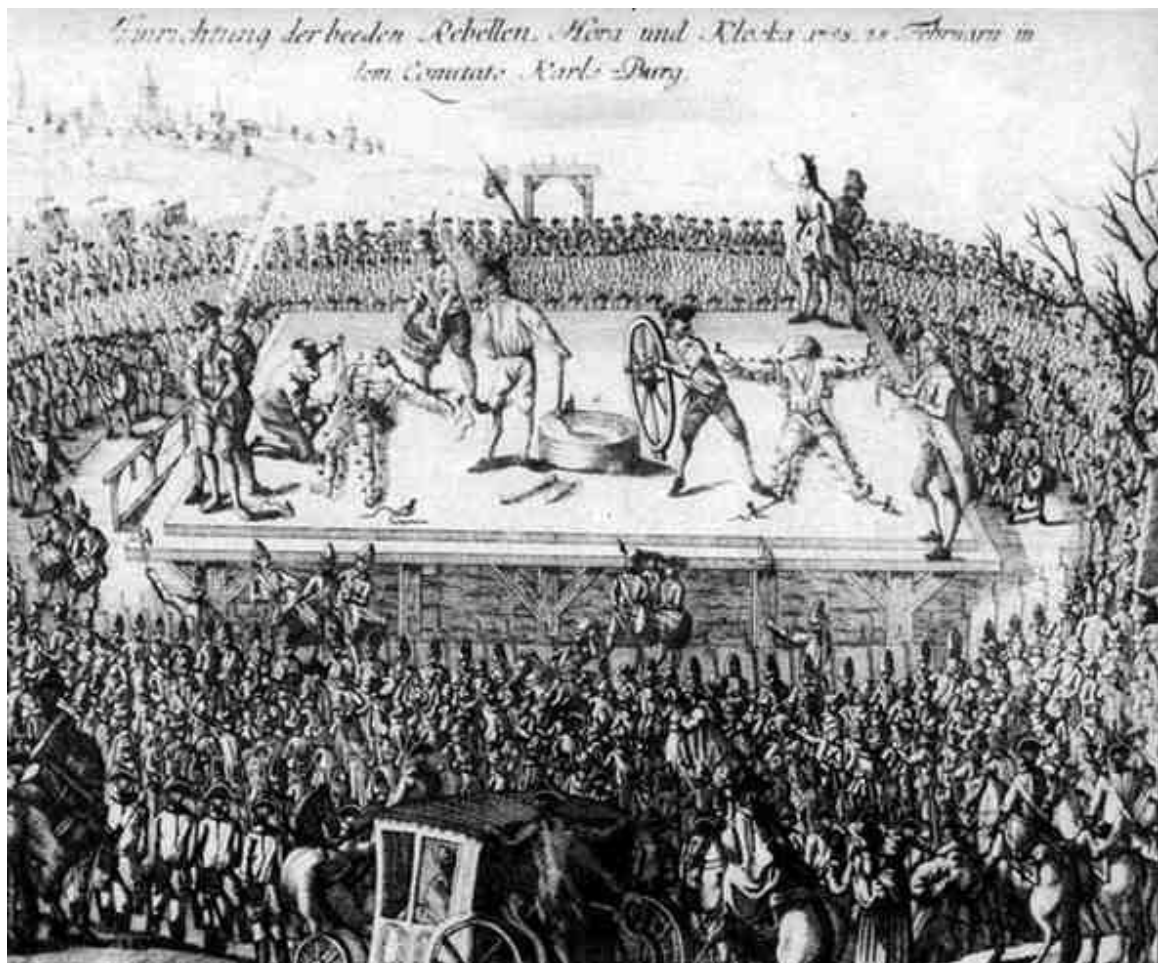
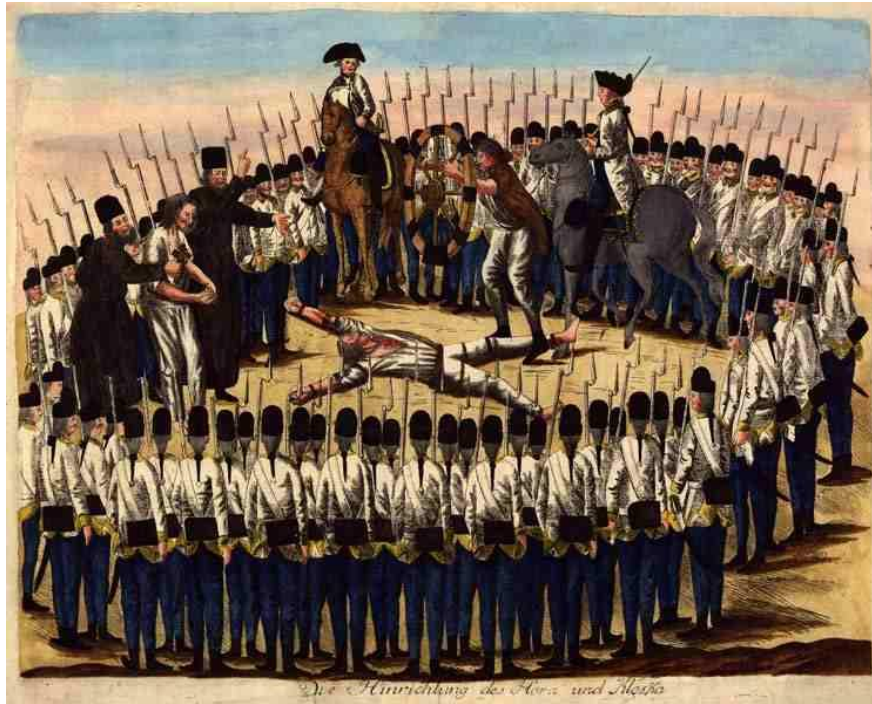
Η σύλληψη και η διαπόμπευση των Χόρεα και Κλόσκα

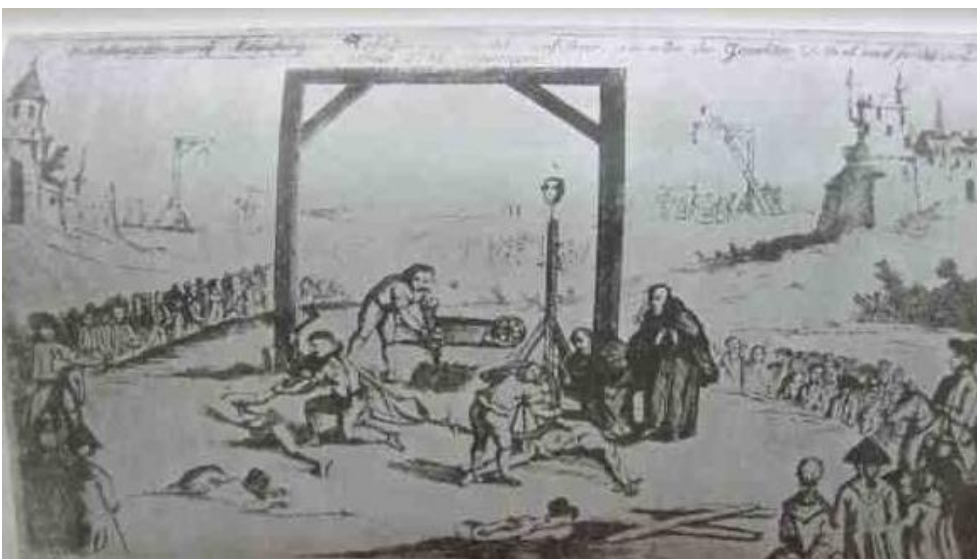
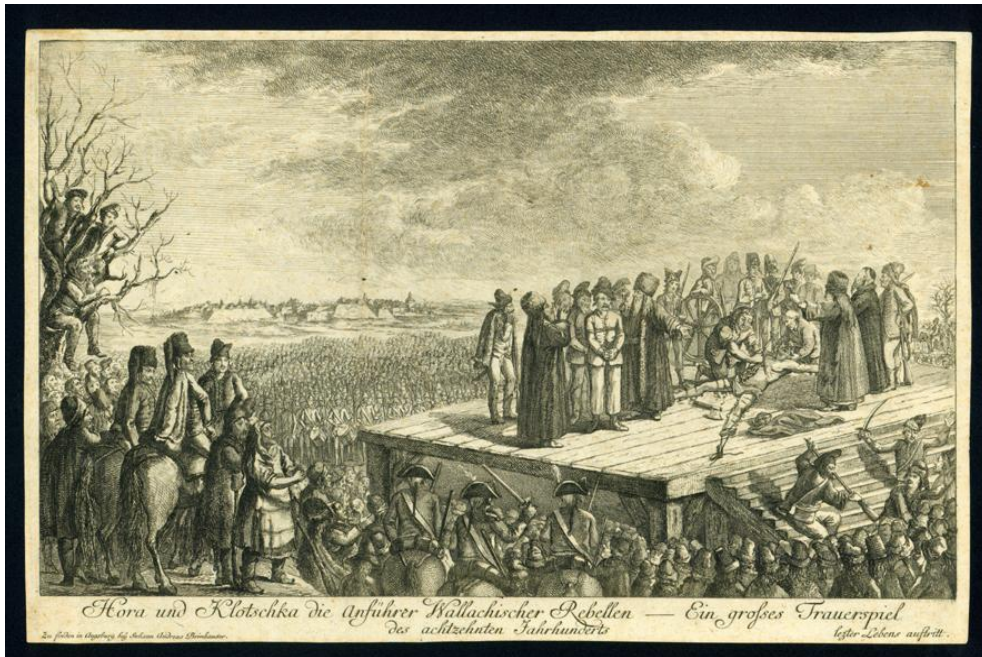
Ο Χόρεα και ο Κλόσκα φυλακισμένοι στην Άλμπα Ιούλια

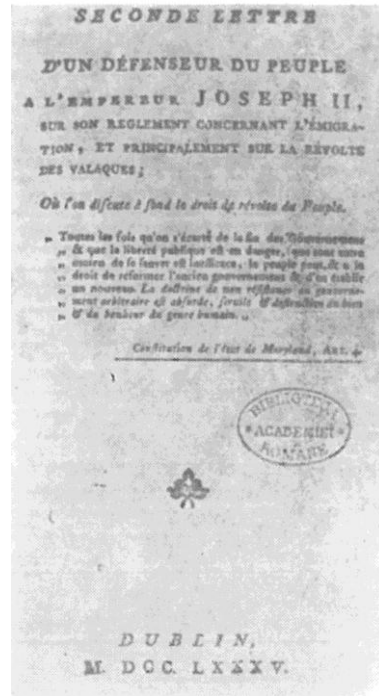
Σελίδα από τη διαθήκη του Χόρεα

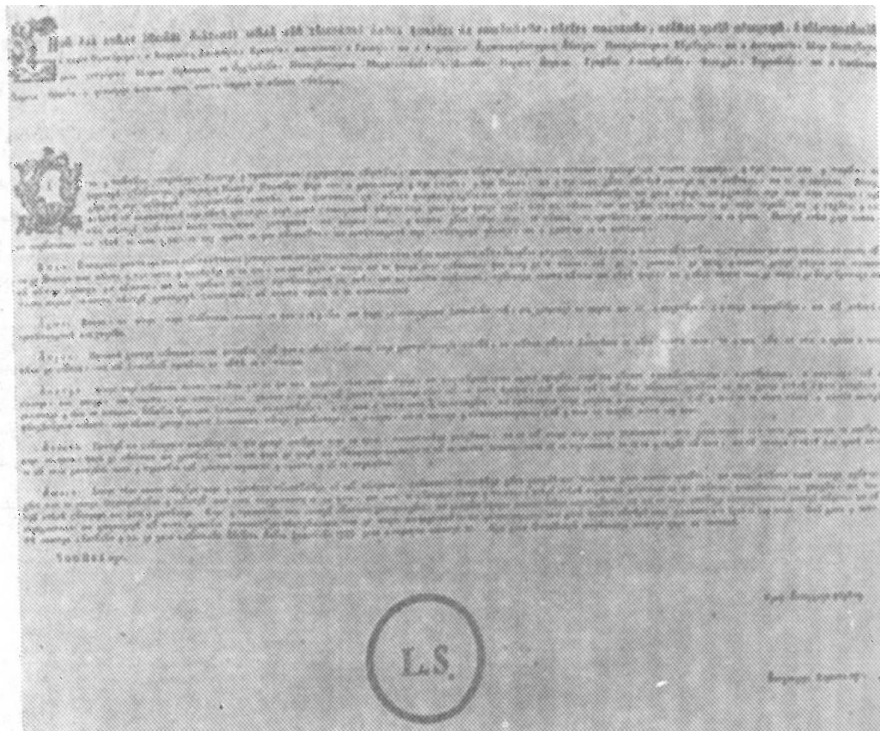
Η θανάτωση των Χόρεα και Κλόσκα στον τροχό

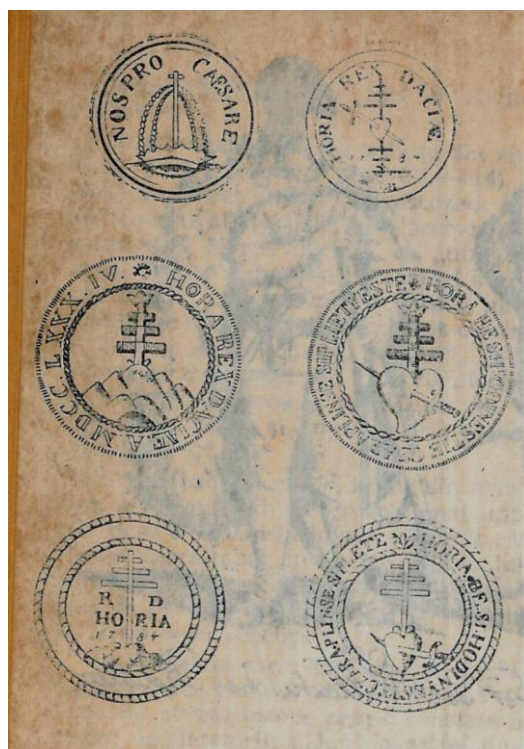
Το μαρτύριο του Χόρα και του Κλόσκα σε διαφορετικές αναπαραστάσεις

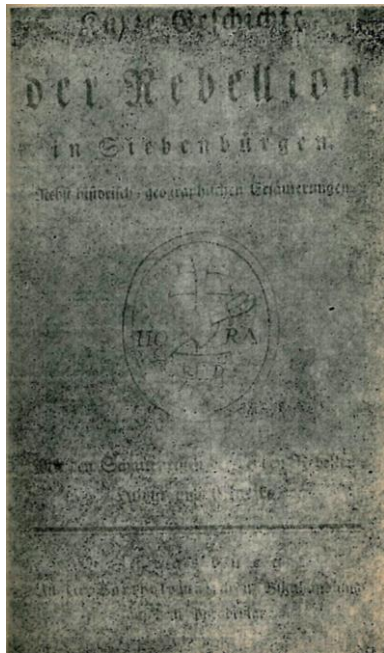
Ο γιρονδίνος Ζακ-Πιερ Μπρισότ με το περίφημο «Δεύτερο γράμμα προς τον αυτοκράτορα Ιωσήφ Β΄», αναδείχθηκε στον πιο ένθερμο υπερασπιστή των δικαιωμάτων των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας

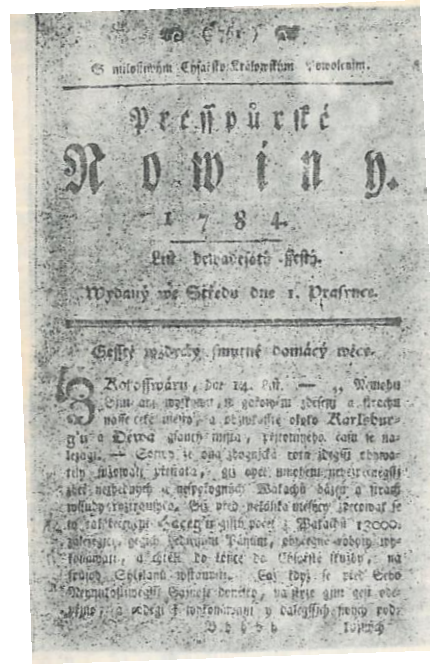
Το διάταγμα κατάργησης της δουλοπαροικίας στην Τρανσυλβανία, από τον Ιωσήφ Β΄, στις 22 Αυγούστου 1785

Απεικονίσεις του Χόρα και των συμβόλων που του αποδίδονται, σε σχέδια, σφραγίδες, μετάλλια και νομίσματα της εποχής. Πολλές από αυτές συνοδεύονται από την επιγραφή: «Horia Rex Daciae (Χόρα, Βασιλεύς της Δακίας)»

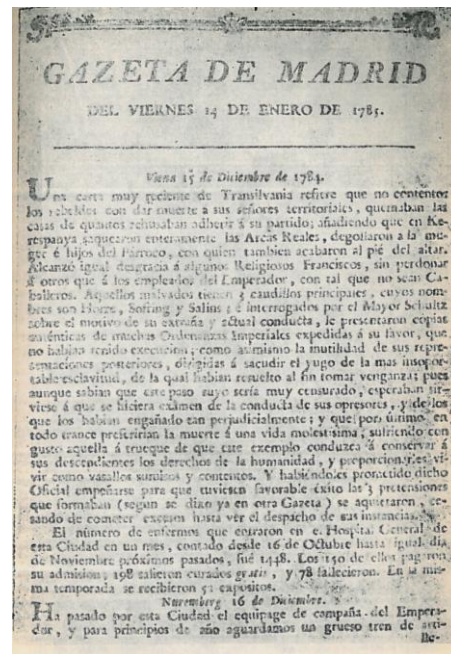
Γερμανική προσούρα από το Στρασβούργο

Σλοβακική εφημερίδα της Μπρατισλάβα

Πρωτοσέλιδα παριζιάνικου και μαδριλένικου περιοδικού

Ο πανευρωπαϊκός αντίκτυπος της εξέγερσης του Χόρεα σε προσούρες, εφημερίδες και περιοδικά της εποχής

Προσωπογραφίες των Χόρεα (πάνω), Κλόσκα (κάτω αριστερά) και Κρισάν (κάτω δεξιά), από καλλιτέχνες του καιρού τους

**Ανακατασκευές των οικιών των Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν, στους τόπους καταγωγής τους.
Από πάνω προς τα κάτω, το σπίτι του Χόρεα στο χωριό Φεριτσέτ της Άλμπα, του Κλόσκα στο
χωριό Καρπινίς της Άλμπα και του Κρισάν στο ομώνυμο χωριό της Χουνεντούρα**

**Προτομές και αδριάντες των Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν,
στη Ντέβα (πάνω), την Τούρντα (κάτω αριστερά) και το Κλουζ (κάτω δεξιά)**

Ο οβελίσκος της Άλμπα Ιούλια, μνημείο προς τιμή των Χόρεα, Κλόσκα και Κρισάν

Στο βάθρο του μνημείου απαντάται η επιγραφή,
«Αξιζει υπόκλιση, στον Χόρεα, τον Κλόσκα και τον Κρισάν»

SUPPLEX LIBELLVS
VALACHORVM
TRANSSILVANIÆ
IVRA TRIBVS RECEPTIS NATIONIBVS COMMVNIA
POSTLIMINIO SIBI ADSERI
POSTVLANTIVM.

CVM NOTIS HISTORICO - CRITICIS
I. C. E.
CIVIS TRANSSILVANI.

CLAVDIOPOLI.

Sumptibus et Typis Martini Hochmeister, Caes. Reg. Dicast. Typographi & pr.
Bibliopola. MDCXCII.

Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae,
η κορωνίδα της πολιτικής δράσης
των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας του 18^{ου} αιώνα

Διακριτικό της τρανσυλβανικής Στοάς του Αγίου Ανδρέα στο Σιμπιού,
μέλη της οποίας υπήρξαν και αρκετοί εξέχοντες Ρουμάνοι

Αβραάμ Ιάνκου

Σιμιόν Μαρνούτσιου

Αντρέι Σαγκούνα

Τζερότζε Μπαρίτσιου

Εφτίμε Μούργκου

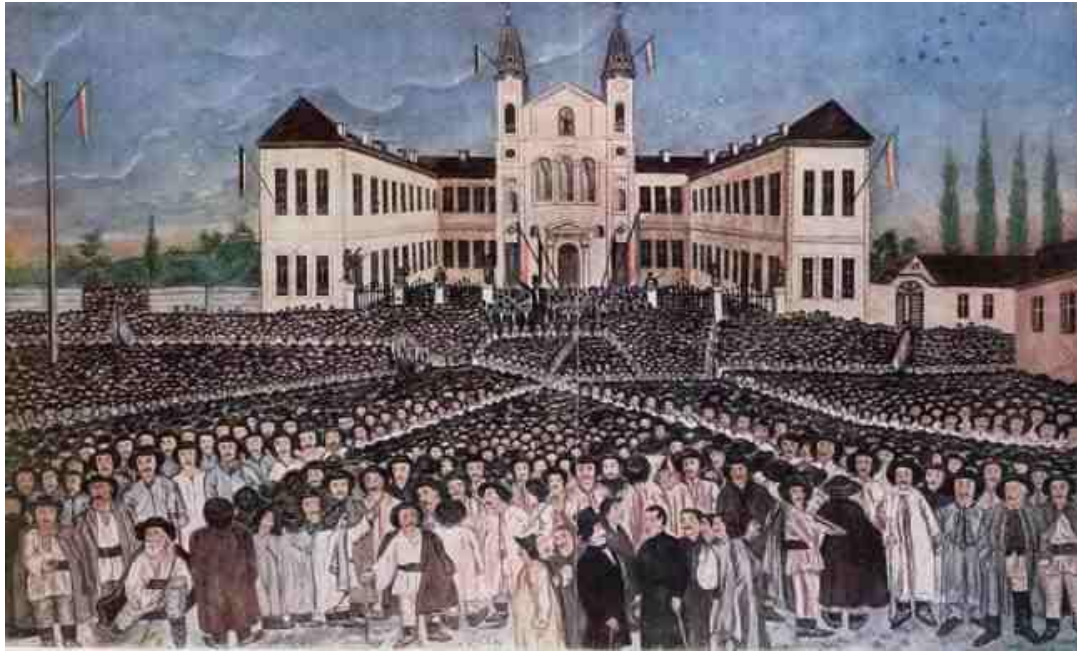

Τιμοτέι Τσιπαρίου

Αντρέι Μουρεσιάνου

Η γενιά του 1848, διδάχθηκε και βάδισε επάξια στα βήματα αυτής του 18^{ου} αιώνα

Η μεγάλη εθνοσυνέλευση των Ρουμάνων της Τρανσυλβανίας στο Μπλαζ, στις 15-17 Μαΐου 1848, εν μέσω της Επανάστασης του ίδιου έτους

Επετειακή αφίσα με τους προέδρους του τρανσυλβανικού συλλόγου για τα γράμματα και τον πολιτισμό του ρουμανικού λαού (ASTRA), ώριμος καρπός της Σχολής της Τρανσυλβανίας

Οι υπογράψαντες το Memorandum, αντιπρόσωποι του Ρουμανικού Εθνικού Κόμματος Τρανσυλβανίας, στις 28 Μαΐου 1892, στο δρόμο που χάραξε, εκατό χρόνια νωρίτερα, το Supplex Libellus Valachorum

Η μεγάλη εθνοσυνέλευση της 1 Δεκεμβρίου 1918 στην Άλμπα Ιούλια, που διακήρυξε την Ένωση της Τρανσυλβανίας και του Πάρτιουμ με τη Ρουμανία

Χάρτης της σύγχρονης εποχής, που δείχνει την πληθυσμιακή αναλογία των Ούγγρων (σε αυτούς πλέον, συγκαταλέγονται και οι Τσέκλερς) και των Γερμανών (Σαξόνων και μη) ανά περιοχή, με τη συντριπτική πλειοψηφία των υπόλοιπων κατοίκων της Τρανσυλβανίας να απαρτίζεται από Ρουμάνους, οι οποίοι, όπως και το 18^ο αιώνα, συνεχίζουν να αποτελούν τα 2/3 του πληθυσμού της

Η Σημαία της Τρανσυλβανίας,
στα κίτρινα, κόκκινα και μπλε χρώματα της Ρουμανίας,
χρησιμοποιούμενη από τους Τρανσυλβανούς αυτονομιστές